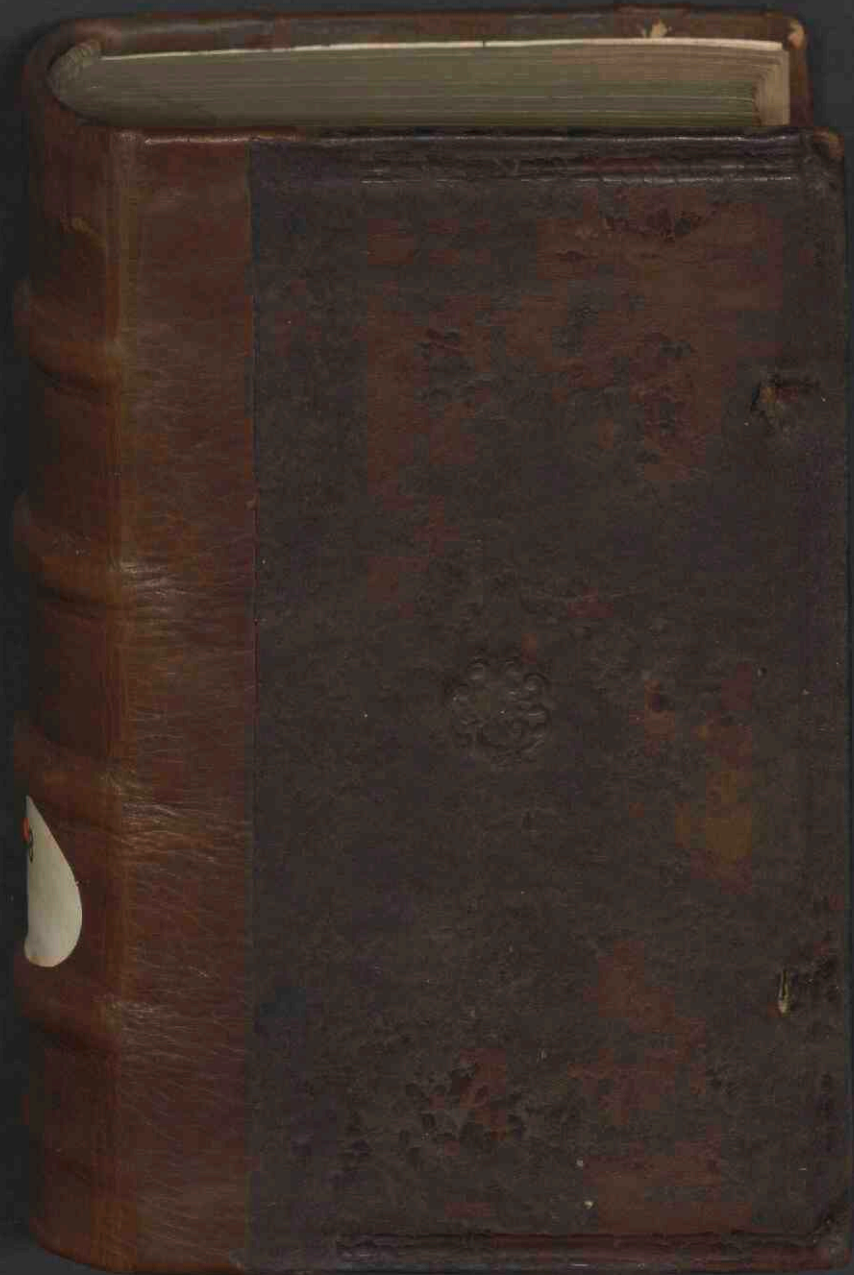

Aphorismoi de prima rerum origine, et uita sanctissimorum, antiquissimorumq[ue] Patrum ex libro Geneseos

<https://hdl.handle.net/1874/428757>

Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell Huybert van Buchell (1513-1599)

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

This book is part of the Van Buchell Collection Huybert van Buchell (1513-1599)

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

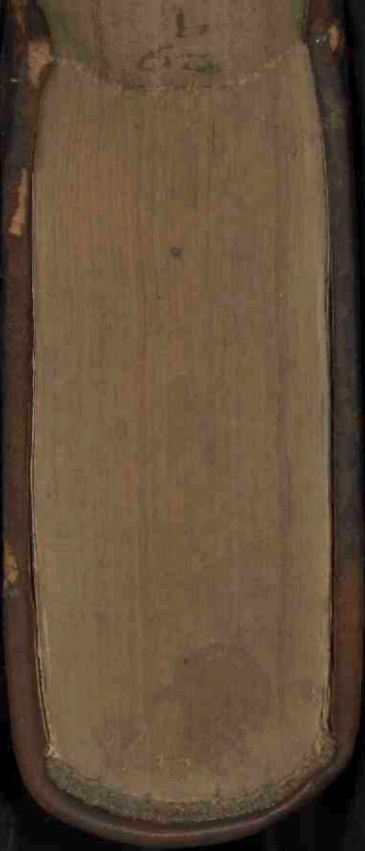
Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

108
N
20

h
65

1841-1842

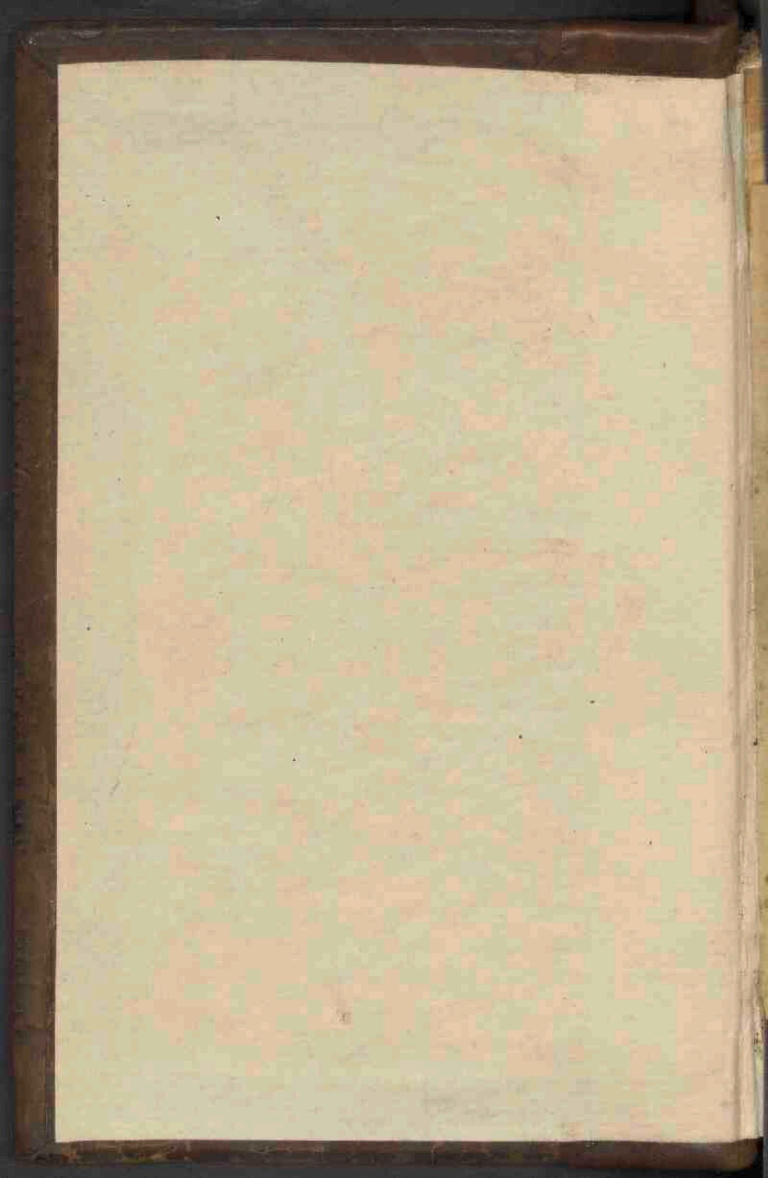

29

9

Omnis...
...melior...
...quod...
...cor...
...in...
...quod...
...de...
...et...

R...
...ad hanc...

Et...
...est...

P...
...hanc...
...glorie...
...baptis...

indocere
hic serm
maior

quod

quod

quod

quod

quod

quod

quod

quod

quod

quod

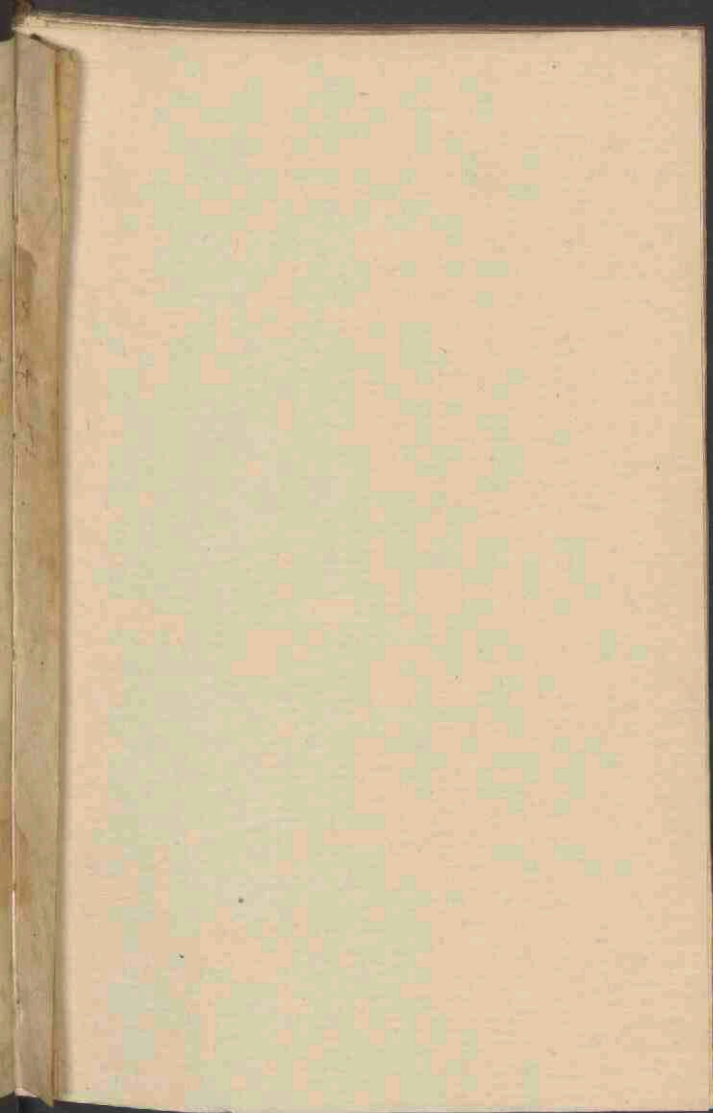
quod

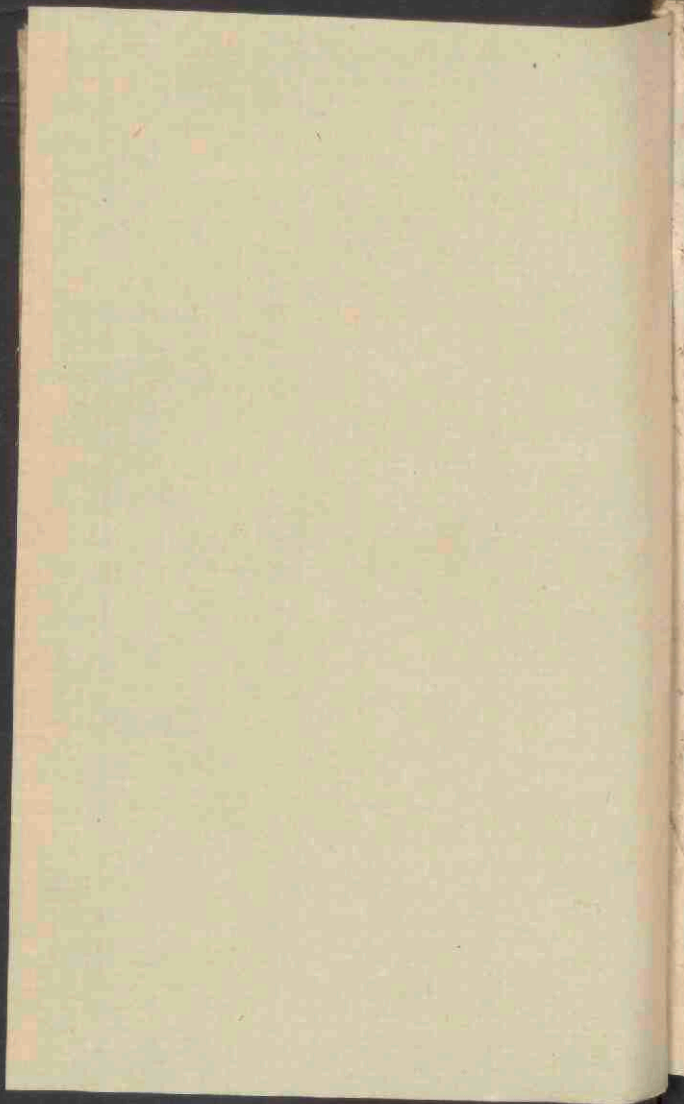
111

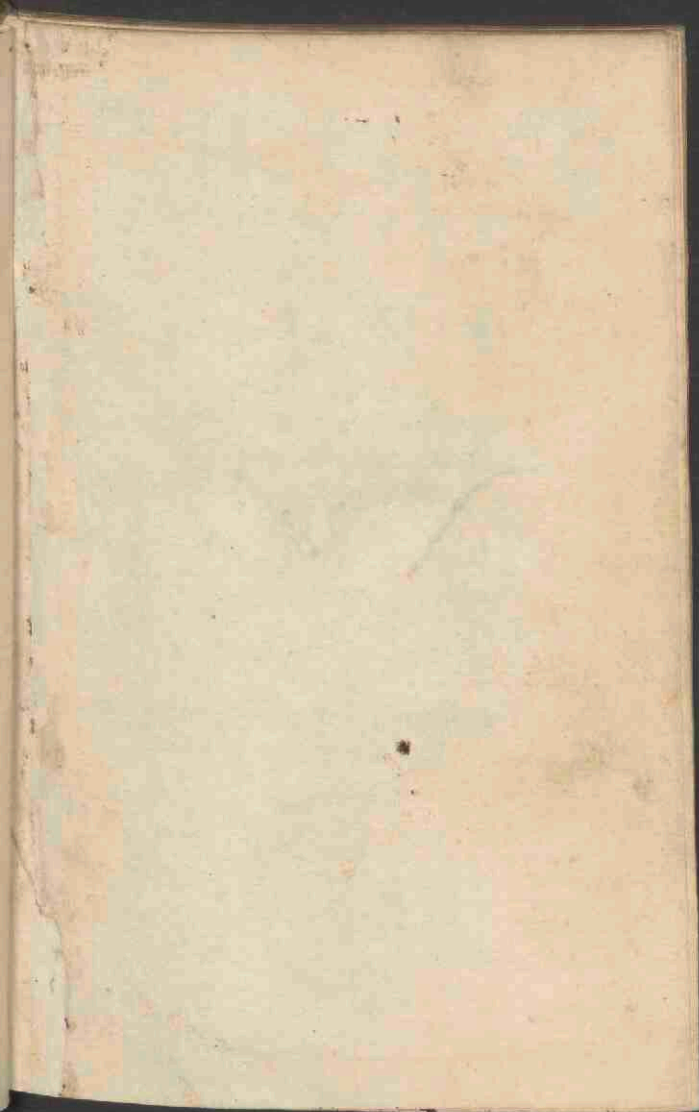
quod

21

Handwritten scribbles

N 38. C.

0
Ex dono H. Büchelij.

D. 8° 172

ΑΦΟΡΙΣΜΟΙ

Karl 108

N° 20

DE PRI

MA RERVM ORIGINE, ET
vita sanctissimorum, antiquissimo-
rumq; Patrum ex libro Geneseos,
breues Aphorismi PE

TRI ARTOe

P O E I.

EASILEAE PER HENRI-
CHVM PETRVM.

2. John H. ...

REVISED

DEPT

MA ... ORIGINAL ...

THE ...

... PER ...

R E V E

RENDO IN CHRISTO PA-
tri ac Domino. D. Bartholomæo Sua
uenio; Dei gratia Episcopo Caminē-
si dignissimo, ac Domino suo reuerē-
ter colendo, **P E T R V S** A R-
T O P O E V S IN CHRIS-
S T O salutem;

VCTVS tuus ho-
nor, Reuerendissime
in Christo Pater ac
Domine, admonuit
me eum, quē iam pro-
xime antē tibi dedica-

ui libellum, tria illa capita Geneseos
augere, postquā tu interim honore
profecisti, & ego interpretatiome e-
ius libri publicē docens perrexi, &
quum duxi eundem meum laborem

a z iam

E P I S T O L A

iam paulò zuctiorem tuæ tutelæ sub/
 mittere. Cuius additionis tu ad eò mihi
 prebuiſti occasionem, dum ab electio/
 ne Episcopatus tui hic apud nos Stet/
 tini aliquandiu domi tuæ ageres, ac di/
 ſceſſurus interrogares, quibus potiffi/
 mū studijs & pijs meditationibus a/
 nimum meum occuparem. Ad quā in/
 terrogationem cum non ferebat tēpo/
 ris anguſtia. præ tua feſtinantia, reſpō/
 dere pro mea ſententia, diſtuli rem ad/
 tempus commodius, & copioſius. Et
 ut tandem qualitercunq; ſumma cum
 reuerentia reſpondeam, deſtinaui has
 meas pias meditationes de ſanctiffi/
 morum patrum uita T. S. dedicare, un/
 de cognoſceres quibus plurimum ſtu/
 dijs & meditationibus occuper & ob/
 lecter. Vt mea qualiacunq; ueræ pie/
 tatis ſtudia, tibi de meliore nota com/
 mendarem, totiꝫ Eccleſiæ conſecra/
 rem.

E P I S T O L A.

rē. Non grauatū nec ueritū me tuō,
 totiusq; Ecclesiæ sano & sancto iudi-
 cio subire, bene confisus de eius er-
 ga filios suos pietate & clemētia, deq;
 tua erga studiosos, popularesq; tuos
 beneuolentia. Atq; ut tibi de hoc no-
 uo suscepto Episcopatu gratuler, q̄
 felix faustumq; sit ad Diuinæ Maiesta-
 tis gloriā, Ecclesiæq; Christianæ ædi-
 ficationem & decus. Vtq; meam tibi
 ut Domino & Patrono meo exhibe-
 am spontaneam promptitudinem ad
 beneprecandum, ut Dominus te ue-
 ris ueri episcopi insignijs & uirtutib.
 decoret, quas Diuus Paulus ad Timo-
 theum, Titūq; recenset, quib. iam an-
 te episcopatum tuum satis splendide
 fulgebas, eas adaugeat & confirmet
 cum magna felicitate, quā diu uixe-
 ris. Arbitratus me, tibi rem facturum
 esse non ingrati hoc oblato libel-
 lo,

E P I S T O L A

lo, dum scio. T. S. impense studere & gaudere bonis, ueris, & sacris historijs, & maxime his, quas citra contro- uersiam scimus esse uerissimas, ualde frugales, & ad multas res in uita pro imitatione fidei, & integritatis scitu- necessarias, ut sanctissimorum pa- trum Adam, Noah. Abraham, Isa- hac, Iacob & Ioseph perspiciamus exempla, quasi uiuas totius pietatis imagines, quorum extant præclara & diuina in omnibus sacris biblijs testimonia nobis pro imitatione pro- posita. Et quàm uellem ut huiusmo- di pñs exemplis omnes homines à pri- ma ætate imbuerentur, ut eorum imi- tatione efformemur in terris, quo- rum olim consortio æterno gaudebi- mus in cœlis, ut ipsorum uestigijs qua- si frugi & bonæ indolis filij insistere- mus, in quibus spiritus sanctus con-
spicuis

E P I S T O L A

spicuis argumentis habitauit, & Deus ipse sæpius coràm humana forma familiarissimè locutus & conuersatus est, quibus & Christus suscepturus humanitatem, dignatus est fieri contribulis. Quorum uitam dum publice docens qua potui breuitate explicauit, breues saltè aphorismos pro faciliori memoria conscripsi, distributi sacri panis minuta fragmenta ex iussu Domini mei Iesu Christi colligēs. Tria autem illa capita omnium rerum originalis creationis & constitutionis, trium linguarum forma addidi, ut quibuscunque laudicij nostram iuuentutem ad sacrarum linguarum studia inuitarem, ipsaq; primis labris prægustet ipsarum suauitatem, ut per sese sua sponte adfectet, sed uideo ipsum studium apud nos adhuc esse ualde frigidum, & neglectum, quod à

E P I S T O L A .

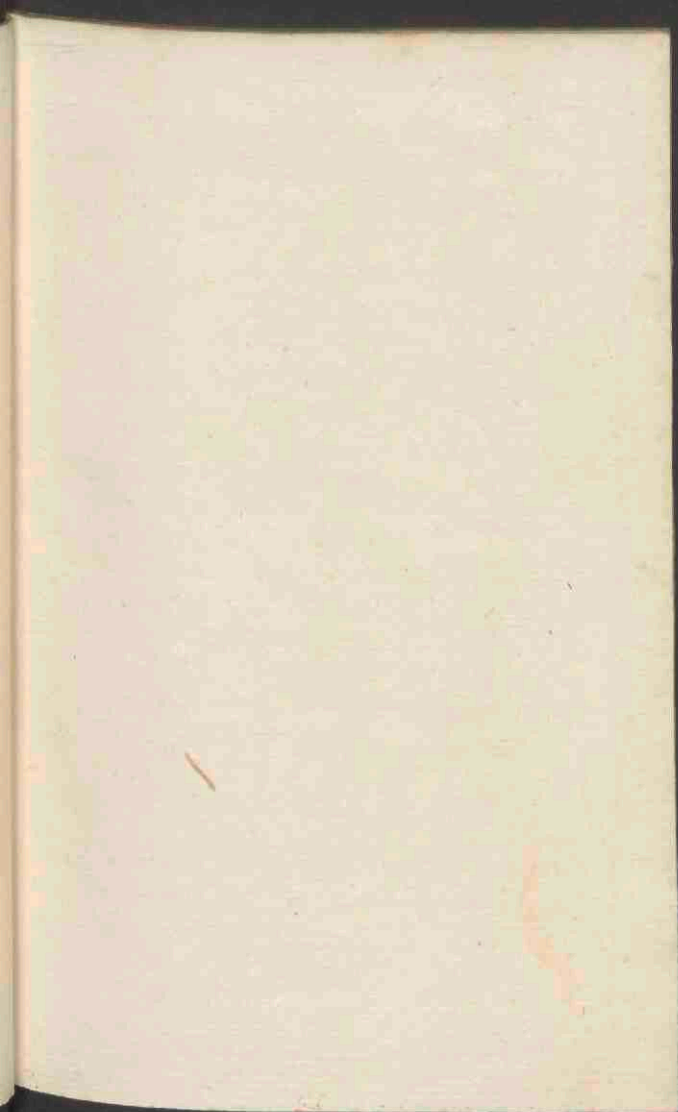
prima fronte & inexpertis uidetur du-
 rum & superuacaneum, & dum pau-
 ci adsunt exhortatores. Cum tamē in
 pietatis negotio & theologica pro-
 fessione cum primis necessarium &
 ualdē commodum est, quod mecum
 fatentur & locupletes testes sunt o-
 mnes sacrae theologiae primarij pro-
 fessores. Tuę sanctitatis erit bona stu-
 dia pietatis artium, & sacrarum lin-
 guarum fouere, ornare & prouehere,
 ad ueram sacrae reipublicae consti-
 tutionem & conseruationem. Quod
 quidem iam satis strenuē facis, & por-
 ro facies, etiam si nullus moneam. His
 T. S. ad multos annos, extremamq;
 aetatem Domino saluam commendo,
 ad felicem tui Episcopatus admini-
 strationem. Meq; & mea omnia, & sin-
 gulatim has pias meditationes tuæ tu-
 telae et patrocínio subiicio. Ac precor
 ut

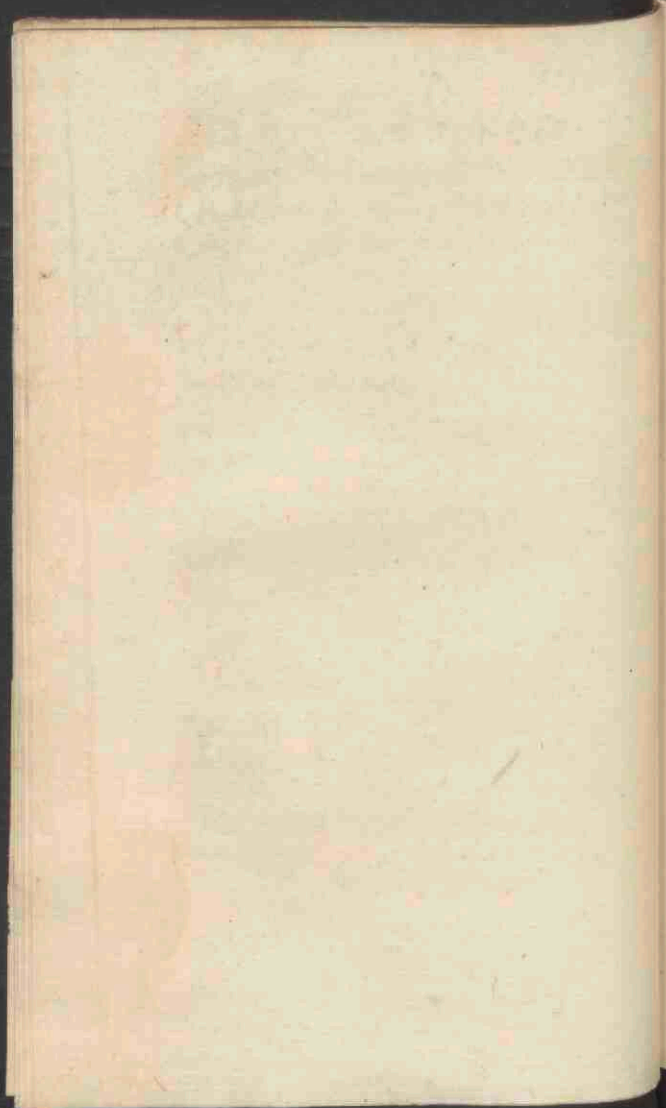
E P I S T O L A.

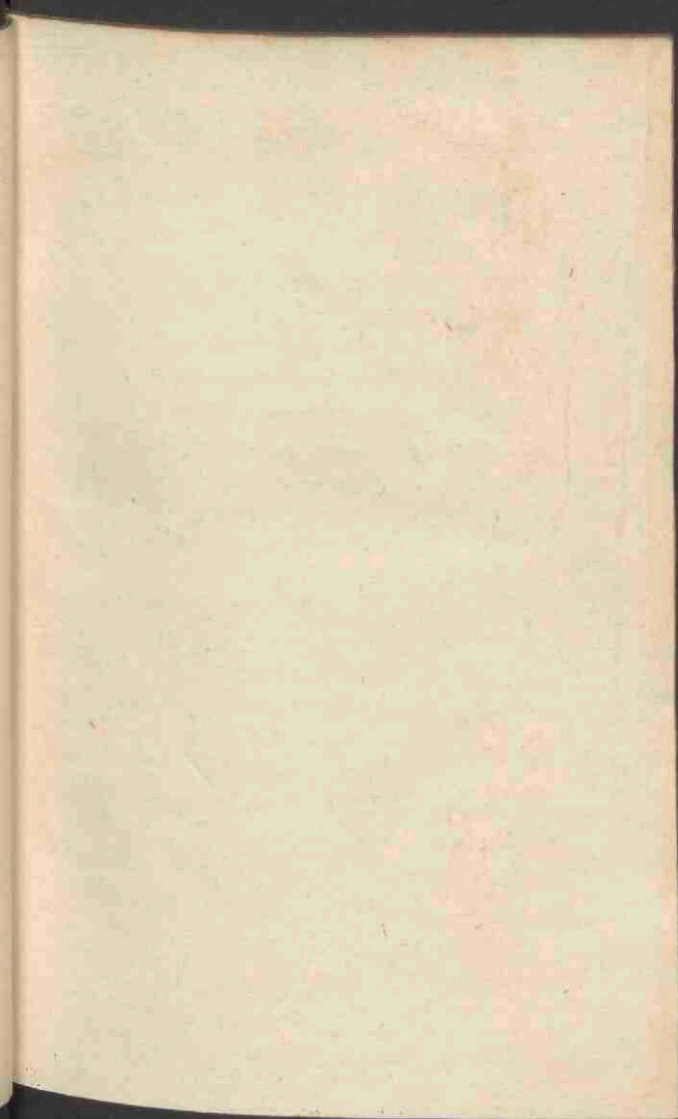
ut studiorum meorum principia benigno uultu & beneuolentia foueas, exuscites & prouehas. Promitto me rursus pro uiribus fore promptum & gratum. Stettini die natali Domini nostri Iesu Christi Anno, 1546.

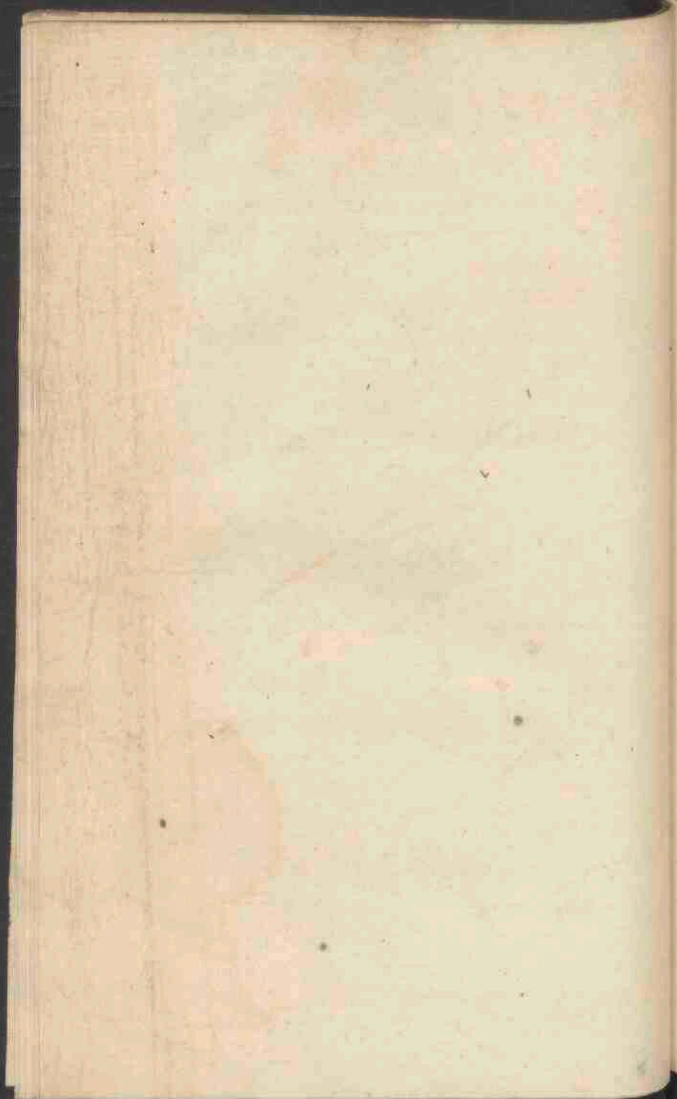
in hunc modum inquit principis de
 regno autem de beneficiis laicis
 excommunicatis prohibetur. Permittunt
 tamen pro iudice fore receptum
 et si quis excommunicatus sit
 in hunc modum inquit in
 anno 1142.

et si quis excommunicatus sit
 in hunc modum inquit in
 anno 1142.

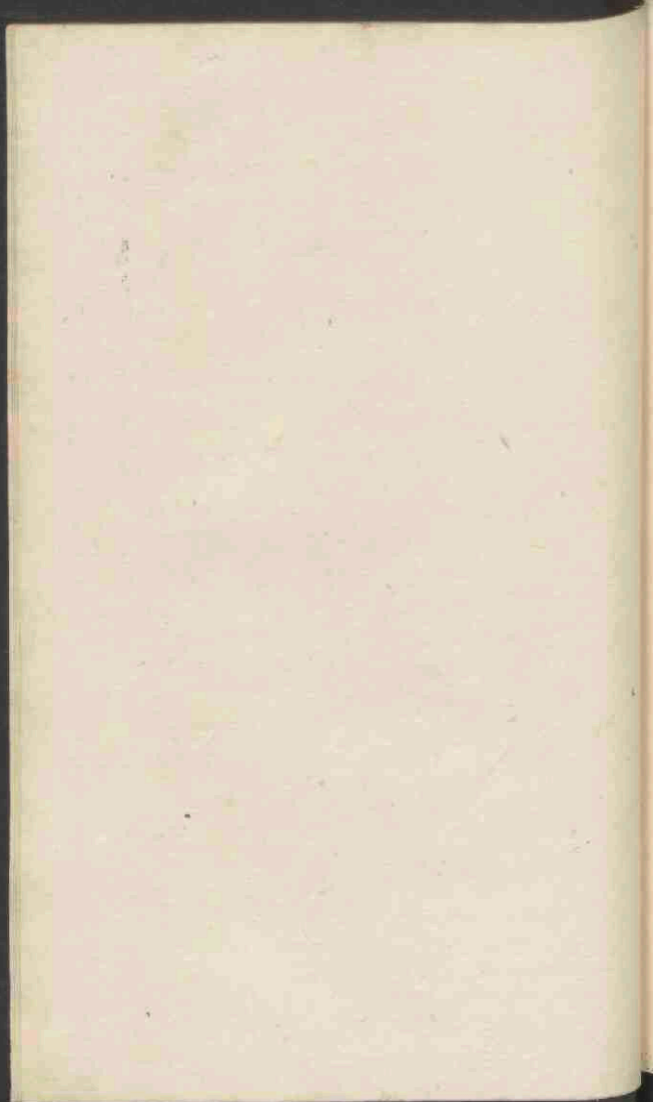

DE PRI

NA KUNST O FINE
szilve Gacseu, hucan
- nomen p. cal
ARTICULI

DE PRI-

MA RERVM ORIGINE,
ex libro Geneseos, breues an-
notationes, PETRI
ARTOPOEL.

פְּתִיחַת

Κεφάλ. α.

א פְּתִיחַת
 ב אֱלֹהִים אֵלֶיךָ
 ג שָׁמַיִם וְאֶרֶץ
 ד תִּבְרָא
 ה וְהַאֲרֵץ חִיבָה
 ו הָאֵלֹהִים נִבְחָה וְהַשֶּׁבַע
 ז עַל—פְּנֵי הַחֹם
 ח וְרִיחַ אֱלֹהִים מִ
 ט מִן הַחֶסֶת עַל—פְּנֵי
 י הַמַּיִם וַיֹּאמֶר
 יא אֱלֹהִים יְהִי—אֵר
 יב וַיְהִי—אֵר וַיִּבְרָא
 יג אֱלֹהִים אֶת—הָאֵר
 יד הָאֵר פִּי—טֹב
 טו וַיִּבְרָא אֱלֹהִים
 טז אֶת הַשָּׁמַיִם

Ν ἄρ
 χῆ ἑ-
 σωῶν
 σε μὲ
 θεός

τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
 γῆν, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρα-
 τος ὁ ἀκατασκευά-
 στος. καὶ σκότος ἦν ἐπὶ
 κεῖτο ἐπάνω τῆς ἁ-
 βύσσου, καὶ πνεῦμα
 θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπα-
 νω τοῦ ὕδατος. καὶ
 εἶπε ὁ θεός. γενήθη-
 τω φῶς. καὶ ἐγένετο
 φῶς. καὶ εἶδε ὁ θε-
 ὸς τὸ φῶς ὅτι καλόν.
 καὶ διεχώρισεν ὁ θε-
 ὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φω-

καὶ τοῦ ὕδατος

GENESIS CAPVT I:

IN prin
cipio
crea
uit De

us Cœlum & Ter
ram. Terra au
tem erat infor
mis & uacua, &
tenebræ erant su
per faciē abyssi et
Spiritus Dei mo
tabat se super fa
ciem Aquarum.

Dixitque De
us: Fiat Lux: &
facta est Lux. Et
uidit Deus Lu
cem quod esset
bona: & distin
xit Deus inter lu
cem

Primum caput, est
ἐξ ἡμερῶν, continet o
pus creationis, sex d. ex
rum.

Primo die.

AETERNUS &
uerus ille De
us noster in
prima rerum origine
creauit cœlum & ter
ram, hoc est, massam il
lam ex qua cœlum &
terra fieret. Totum,
cuius postea distinguit
partes בראשית
uerbū singulare habet
nomen plurale, & est
mysterium diuinæ trini
tatis personarum, in u
nitate substantiæ, uni
A 2 usq̄

תאור ובין החשך
 ונקרא אלהים :
 לאור ויום ולחשך
 קרא לילה ויהי
 ערב ויהי בקר
 יום אחד :
 ויאמר אלהים
 יהי נקיע בתוך
 המים ויהי מ
 מקביל בין מים
 למים : ויעש
 אלהים את הר
 הנקיע ויבדל ב
 בין המים אשר
 מן החל לנקיע ו
 ובין המים אשר
 מעל לנקיע וי

τός, καὶ ἀνά μέσση
 τοῦ σκοτούς. καὶ ἐκά
 λεσεν ὁ θεός τὸ φῶς
 ἡμέραν. καὶ τὸ σκό
 τος ἐκάλεσεν ἑνύκτα
 καὶ ἐγένετο ἑσπέρα
 καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέ
 ρα μία. Καὶ εἶπε
 ὁ θεός. γεννηθήτω σε
 ρεῶμα ἐν μέσῳ τοῦ
 ὕδατος. καὶ ἐγένετο
 χωρίζου ἀνά μέσση
 ὕδατος. καὶ ὕδατος.
 καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ
 ἐποίησεν ὁ θεός τὸ σε
 ρεῶμα. καὶ διεχώρι
 σεν ὁ θεός ἀνά μέσση
 τῆ ὕδατος ὅ ἡν ὑπὸ
 κάτω τοῦ σερεῶμα
 τος. καὶ ἀνά μέσση
 τῆ ὕδατος τῆ ἐπάνω
 τῆ σερεῶματος. καὶ

cem & inter Te-
nebras. Et uoca-
uit Deus lucem
Diem: & Tene-
bras uocauit No-
ctem, & fuit ue-
spera, fuitq; ma-
ne Dies unus.

Et dixit Deus:
Fiat Firmamen-
tum in medio A-
quarum, & sit di-
stinctio inter A-
quas & Aquas.

Et fecit Deus
Firmamentum,
distinguitq; inter
Aguas, quæ sunt
sub Firmamēto,
& inter Aquas
quæ sunt supra
Firmamentū, &
factum

usq; operis trium pera-
sonarum אלהים ברא
significant rudem, in-
formem, inanem, uacu-
am, incultam, & inor-
natam illā massam ter-
ræ, quam Græci uocāt
χάος confusam miscel-
lam. LXX. uertunt
αὐτὸ παρὰ τὴν ἀκατα-
σκευάστος, id est, obscu-
ram, inuisibilem, indi-
stinctam, & inappara-
tam molem aquis abys-
si circumceptam.

Mons ille spiritus
Dei fuit operosus sed
in tenebris, in inuisibili-
bus et spiritualib. crea-
turis, quæ sunt supra
et ante omnes uisibiles
creaturas, ministrato

וַיְהִי כֵן׃ וַיִּסְרַב
 אֱלֹהִים לְנִקְיֵי
 שְׁמֵי וַיְהִי שָׁמַיִם
 וַיְהִי נִקְיֵי הַשָּׁמַיִם׃
 וַיִּסְרַב אֱלֹהִים וְקִיָּה
 הַשָּׁמַיִם מִשְׁמַיִם
 הַשָּׁמַיִם אֶל־מִשְׁמַיִם
 מִקִּוּי אֲרֶזֶת וַיִּסְרַב
 וַיִּסְרַב אֱלֹהִים וְקִיָּה
 הַשָּׁמַיִם לְנִקְיֵי
 הַשָּׁמַיִם אֶל־מִשְׁמַיִם
 הַשָּׁמַיִם מִשְׁמַיִם
 וַיִּסְרַב אֱלֹהִים וְקִיָּה
 הַשָּׁמַיִם אֶל־מִשְׁמַיִם
 הַשָּׁמַיִם מִשְׁמַיִם
 וַיִּסְרַב אֱלֹהִים וְקִיָּה
 הַשָּׁמַיִם אֶל־מִשְׁמַיִם
 הַשָּׁמַיִם מִשְׁמַיִם

ἐκάλεσε ὁ θεὸς τὸ οὐ
 ρᾶ μακροῦρανον. καὶ εἶ
 δεν ὁ θεὸς ὅτι καλὸν.
 καὶ ἐγένετο ἰσπερα καὶ
 ἐγένετο πρωτὴ ἡμέρα
 δευτέρα. Καὶ εἶπε
 ὁ θεός. συναχθῆτω τὸ
 ὕδωρ τὸ ὑπὸ κατὰ
 τοῦ οὐρανοῦ, εἰς συ
 ναγωγὴν μίαν. καὶ ὤφ
 θηται ἡ ξηρὰ. καὶ ἐγένε
 το οὗτ', καὶ σιωπήθη τ
 ὕδωρ τὸ ὑπὸ κατὰ
 τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς
 σιναγωγὰς αὐτῆ. καὶ
 ὤφθη ἡ ξηρὰ. καὶ ἐκάλε
 σε ὁ θεὸς τὴν ξηρὰν
 γῆν. καὶ τὰ συσημάτα
 τῆ ὕδατων ἐκάλεσε
 θαλάσσας. καὶ εἶδε ὁ
 θεὸς ὅτι καλὸν. καὶ εἶ
 πε ὁ θεός. βλασησα
 τω ἡ γῆ βοτάνην χόρ

factum est ita. Et uocauit Deus firmamentum cœlum: & fuit uespera, fuitque mane Dies secundus.

Et dixit Deus: Cōgregentur Aquæ sub cœlis in locum unum ut appareat Arida: factumque est ita. Et uocauit Deus Aridam terram, & collectionem Aquarum uocauit maria: & uidit Deus quod esset bonum. Et dixit Deus: Germinet Terra herbam uirentem

quæ

rij spiritus, *Hebræorū primo.* Ant incubabat eis ut foecundaret eas, & produceret uarias formas seu species, ut auis incubat ouis.

Nam ut uitellus est in medio ouo circumceptus albumine, ita terra erat undique circumcepta aquis. *Psal. 104.*

Priusque Deus creat uisibiles creaturas, creat lucem, & accendit candelam ad quam cōspici possunt.

Lux illa diurnalis est, quam postea illustrat sol. Distinguit lucem a tenebris, inuisibilia ab inuisibilibus, eaque est dies, constitutio &

A 4 rco

עֲשֵׂב מִזֵּרִיעַ ז

זֶרַע עֵץ פְּרִי ע

עֲשֵׂה פְרִי לִמְ

לְמִינֵי אֲשֶׁר ז

זֶרַעוֹ בְּעַל ה

בְּאֶרֶץ כְּנִיָּהּ בּו :

בְּחֹזֶק

בְּאֶרֶץ זָשֶׁלָּה ע

עֲשֵׂב מִזֵּרִיעַ ז

זֶרַע לְמִינֵיהֶם

זֶרַע עֲשֵׂה פְרִי

אֲשֶׁר זֶרַעוֹ בְּ

לְמִינֵיהֶם וְיִרְאֶה

אֱלֹהִים בְּיָטוֹב

וְיִתֵּן עֲרֶב :

τοῦ σπείρου σπέρ-

μα κατὰ γένος καὶ

κατ' ὁμοιότητα. καὶ

ξύλον κάρπιμον ποι-

ῶν καρπὸν ὡς σπέρ-

μα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ

κατὰ γένος ὡς τῆς

γῆς καὶ ἐγένετο αὐ-

τῶς. καὶ ἐξήνεγκεν

ἡ γῆ βοτάνην χορσῶν

σπείρου σπέρμα κα-

τὰ γένος καὶ κατ'

ὁμοιότητα. καὶ ξύ-

λον κάρπιμον ποι-

ῶν καρπὸν ὡς σπέρ-

μα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ

κατὰ γένος ὡς τῆς

γῆς. καὶ εἶδεν ὁ θε-

ὸς ὅτι καλόν. καὶ

ἐγένετο ἑσπέρας,

quæ seminificet
semen: et lignum
fructiferum, fa-
ciens fructum iux-
ta speciē suam,
cuius semen in se-
metipso sit super
Terram, & fru-
ctum est ita.

Et prodire fecit
Terra herbam ui-
rentem seminifi-
cantem iuxta spe-
ciem suam, & ar-
borem faciētem
fructum, cuius se-
men sit in semet-
ipsa iuxta speci-
em suam: Et uidit
Deus quod esset
bonum.

Et fuit uespera,
fuit

reuolutio totius mun-
di, & omnium creatur-
arum.

Firmamentum ueri-
us extensio secundum
Hebræos *וְיָרָד* dice-
retur. Græcis *στέφανος*
Latinis firmamentum
dicitur, quod maximā,
& extensam illam mo-
lem aquarū supra coe-
los sustinet per uirtu-
tem uerbi, quantumuis
limpidissimū et tenuis-
simū sit. Non secus ac si
quis uesicā aut bullam
sufflādo extēdat, ita ut
singuli flatus Dei faci-
ant singulas sphaeras,
quas postea ornat, dis-
cernit, & conspicuas
reddit astris.

A S Coelum

וַיְהִי בִקְרִיּוֹם שֶׁ
שְׁלֵשִׁי:

וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהִים
יְהִי מֵאֲרֶז בְּ
בְרִסְיֵעַ הַשָּׁמַיִם
לְהַבְדִּיל בֵּין חַי
הַיּוֹם וּבֵין הַלְ
הַלְיָלָה וְחַי ל
לְאֶתֶר וְל
וְלַמּוֹעֲדִים וְל
וְלַיָּמִים וְלַלַּיְלָה
וְחַי לְמֵאֲרֶז
בְּרִסְיֵעַ הַשָּׁמַיִם
לְהַאֲרֹעַל חֲאָרֶץ
וַיְהִי כֵן וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי
הַמֵּאֲרֹת הַגְּדֹלִים
אֶת־הַמֵּאֲרֹת הַ

καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέ-
ρα τρίτη. καὶ ἐπέ-
θεός. γενηθήτωσαν
φωσῆρες ἐν τῷ στε-
ρώματι τοῦ οὐρανοῦ
εἰς φαῦσιν ὡς τῆς
γῆς, καὶ διαχωρίζου-
σιν ἀνά μέσον τῆς ἡμέ-
ρας καὶ ἀνά μέσον τῆς
νυκτός. καὶ ἔσονται
εἰς σημεῖα καὶ εἰς και-
ροὺς καὶ εἰς ἡμέρας
καὶ εἰς ἐνιαυτούς. καὶ
ἔσονται εἰς φαῦσιν
ἐν τῷ στερώματι τοῦ
οὐρανοῦ ὡς τε φαί-
νειν ὡς τῆς γῆς. καὶ
ἐγένετο οὕτως. καὶ
ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς
δύο φωσῆρας τοὺς
μεγάλους. τὸν φα-
σῆρα τὸν μέγαν

fuitque mane Di
es tertius.

Et dixit Deus:
Fiant luminaaia
in firmamento
Cœlorum, ut di
stinctionē faciāt
inter Diem & in
ter Noctem: Et
sint in signa, &
in certa tempor
ra, & in dies, at
que annos. Et
sint pro luminari
bus in firmamen
to Cœlorum, ut
lumen præbeant
super terram, &
factum est ita. Fe
cit aut̄ Deus duo
Luminaria Mag
na: Luminare ma
ius

Cœlum $\text{C}^{\text{œ}}\text{L}^{\text{u}}\text{M}$ plu
ralis numeri tatum ab
aq̄s nomen habet, quod
ab aquis, inter aquas
positum ipsas discernit
& sustinet. Græcis οὐ
ρανός dicitur ab οὐρανός
quod sit perspicacissia
mum. Aut ab οὐρανός
quasi inuisibile
corpus præ teneritu
dine. Latinis cœlum di
ctum, puto à κενόν
quod uacuū significat.

Singulis diebus di
cēdo facit Deus, ut de
claret omnipotentiam
& diuinitatem uerbi
sui, nam quid est facie
lius dictu, et qd̄ est dif
ficilius factu tātā res,
idēq; una die, imò uno
die

הַגִּדְלָל לְמִמְשַׁלֵּת

חַיּוֹם וְאַתָּה

הַמְּיֹאדֹר הַקָּטָן לְ

לְמִמְשַׁלֵּת

חַלְלִיחָ וְאַתָּה

חַבּוּבִים :

וַיִּהְיוּ אַתֶּם

אֱלֹהִים בְּרִקְיָע

הַשָּׁמַיִם לְהַאֲדֹר

עַל הָאָרֶץ :

וְלִמְשַׁל בְּיוֹם

וּבְלִילֵיחָ וְלִ

וּלְהַבְהִיל בֵּין

הָאֲדֹר וּבֵין

הַיָּשָׁר וְיִרְאֵה אֱלֹהִים בְּיָ-טוֹב :

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי :

εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων, εἰς ἀρχὰς τῆς νύκτος. καὶ τοὺς ἀστέρας. καὶ ἔθετο αὐτούς ὁ θεὸς ἐν τῷ στερωματί οὐρανοῦ, ὡς τε φαίνωμι ὡς τῆς γῆς. καὶ ἀρχεῖν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτος. καὶ διαχωρίζειν ἀνάμυσσον ἵφρατος ἀπὸ μέσου τοῦ σκοτους. καὶ εἶδεν ὁ θεὸς ὅτι καλὸν. καὶ ἐγένετο ἕσπερα καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα τετάρτη.

ius in dominium
 Diei, & Lumina
 re minus ad do
 minium Noctis,
 & Stellæ. Pofu
 itq; eas Deus in
 firmamento Cœ
 li, ut lucem præ
 beant super Ter
 ram. Et ut do
 minarentur in di
 em, atque in no
 ctem, & distincti
 onem faciant in
 ter Lucem, & in
 ter Tenebras: &
 uidit Deus quod
 effet bonum. Et
 facta est uespera,
 factumq; est ma
 ne, Dies Quar
 tus.

Et

momento? Ecce quàm
 elegantissimo ordine
 sapientissimus ille ar
 chitector Deus in ex
 tructanda domo proce
 dit. Primum ponit fun
 damentum terræ: dein
 de tectum, cœlū; postea
 parietes, segregat a
 quas: dehinc apparat
 arcā ipsam terrā, eam
 que exornat uario pas
 uimēto, omnigenis her
 bis & floribus: simul
 que præparat cibum in
 herbis & arboribus fa
 milie futuræ. De hinc
 exornat tectum & ta
 bulatū, cœlum, lacuna
 ribus & laquearibus,
 luminibus et astris. Tã
 dem præparat familiã
 animã

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
 וְשַׂרְצוֹ הַמַּיִם שׁ
 שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה
 וַעֲוֹה יַעֲוֶפֶת עַל
 הַתָּרָץ עַל-פְּנֵי
 רִקִּיעַ הַשָּׁמַיִם ;
 וַיִּבְרָא אֱלֹהִים
 אֶת-הַתַּיִמּוֹת הַ
 הַגְּדֹלוֹת וְאֶת
 כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה
 הַרְבֵּשֶׁת אֲשֶׁר
 שַׂרְצוֹ הַמַּיִם ל
 לְמִינֵהֶם וְאֶת
 כָּל-עוֹת בְּנֵה ל
 לְמִינֵהֶם וַיִּבְרָא אֱלֹהִים בְּיָטוֹב ;

Καὶ εἶπερ ὁ θεὸς ἔ-
 ξαγαγέτω τὰ ὕδα-
 τα, ἔρπετα ψυχῶν
 ζωῶν καὶ πετεινὰ
 πετόμενα ὑπὸ τῆς
 γῆς κατὰ τὸ σπέρμα
 μακροῦ οὐρανοῦ. καὶ
 ἐγένετο οὕτως. καὶ
 ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ κα-
 τὰ τὰ μεγάλα, καὶ
 πᾶσαν ψυχὴν ζωῶν
 ἔρπετῶν ἃ ἐξήγαγε
 τὰ ὕδατα κατὰ γῆ-
 νη αὐτῶν. Ὁ πᾶν πει-
 τεινὸν πτερωτῶν κα-
 τὰ γένος καὶ εἶδος
 ὁ θεός, ὅτι καλῶς

Et dixit Deus reptificent Aquæ reptilæ animæ uiuentis: Et uolabile uolitans super Terram, ad faciem firmamenti Cœlorum.

Et creauit Deus Cœtos Magnos, & omnem Animam Viuentem, & motabilem quam reper fecerunt Aquæ iuxta speciem suam. Et omnem uolucrem penatam iuxta speciem suam, & uisit Deus quod esset bonum.

Et

animantia, patrifamilias uenturo homini: ut omnia in parato habeat. Ita ut propriissime mundus κόσμος dicatur, quasi exornatissima domus. Et omnia commendant nobis bonitatem sapientiam, prudentiam, & curam Dei de nobis & omnibus creaturis.

Terra ante benedictionem arida proprie de natura dicta est propter sterilitatē, post benedictionem dicta est **וַיִּשְׂבַּח** à fertilitate & semper appetat & assectet geminare.

וַיִּבְרָא Mare, ab aquis

וַיְבַרֵךְ אֱלֹהִים
 אֱלֹהִים לֵאמֹר
 פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ
 אֶת הַיָּם
 בַּיּוֹם
 בַּאֲרָז:

וַיְהִי-עֶרֶב
 וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם
 הַמִּישֵׁי:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
 הִנֵּה אֲנִי
 נֹשֵׂא חַטָּאת
 לְפָנֶיךָ
 וְהָיָה-אֲרָז
 לְ

καὶ εὐλόγησεν αὐτὰ
 ὁ θεὸς λέγων. αὐξά-
 νεθε ἐὶ πληθύνεσθε
 καὶ πληρώσατε τὰ
 ὕδατα ἐν ταῖς θα-
 λάσσαις, καὶ τὰ πε-
 τεινὰ πληθύνεσθε
 σαρ ὡτὶ τῆς γῆς, καὶ
 ἐγένετο ἑσπέρα καὶ
 ἐγένετο ὡρὴ ἡμέρας
 ὡς ἑπτήη. Καὶ ἔ-
 περ ὁ θεός. ἔξα, ἀγ-
 τω ἡ γῆ, ψυχὴν ζῶ-
 σαρ κατὰ γενθ. τὴ
 πρᾶποδα καὶ ἐρπυ-
 τὰ καὶ θηρία τῆς γῆς κα-
 τὰ γενθ. καὶ ἐγένετο
 οὕτως, καὶ ἐποίησεν
 ὁ θεός τὰ θηρία τῆς γῆς
 ὡς ἑπτήη

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הַיָּם כְּאֲרָז

Et benedixit eis
Deus, dicens:
Fructificate, &
multiplicamini,
et implete Aquas
maris, & Avīs
multiplicetur in
terra. Et fuit ue-
spera, fuitq; ma-
ne dies Quintus:

Et dixit Deus:
Producat Terra
animā uiuentem,
secundum speci-
em suam, iumen-
tum, reptile, et be-
stiam terræ, se-
cundum speciem
suam: & factum
est ita.

Et fecit Deus be-
stia Terræ iuxta
spe-

aquis **וַיִּבְרָא** deduci-
tur plurale, indicat ua-
rias esse congregatio-
nes aquarū seu maria-

vno eodemque die
nata est herba tenera,
& seminificans, quod
aliās toto fit semestri-

Vnumquodq; semen
creatum est ad conser-
uandam suam speciem.

Bonum est honestū
pulchrum, aptum, uti-
le, & inemendabile.

Causa per se bona, bo-
nos producit effectus.

Et bonum effectum
dicitur relatione bonæ
cause. Bonitas cause
superat omnem boni-
tatem sui effectus.

B Ergo

לְמִינָהּ וְאֶרְצָהּ
 הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ
 וְאֶת כָּל רֶמֶשׂ
 הַיָּבֵשׁ לְמִינֵיהֶם
 וְיִרְא אֱלֹהִים בְּ
 כִּי־טֹב :

וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים וַעֲשֵׂה אֶת
 אֵרֶץ כְּצֶלְמֵנוּ כִּי
 בְרַמְיֹתֶינָהּ וַיְרַד
 בְּרֵצַת הַיָּם וַיִּבֶן
 הַבְּעוֹת הַשָּׁמַיִם
 וַיַּבְהֵמָה וּבְכָל־
 הָאָרֶץ וּבְכָל הַיָּם
 הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ :

κατὰ γένος. καὶ τὰ
 κτήνη κατὰ γένος
 αὐτῶν. Ἐ πάντα τὰ
 ἔρπεται τῆς γῆς κα-
 τὰ γένος. καὶ εἶπε
 ὁ θεὸς ὅτι καλὰ. καὶ
 εἶπε ὁ θεός. ποιήσω
 μὲν ἀνθρώπου κατὰ
 εἰκόνα ἡμετέρων καὶ
 καθ' ὁμοίωσιν. καὶ
 ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθυ-
 ων τῆς θαλάσσης ἔ
 τῶν πετεινῶν καὶ οὐ-
 ρανοῦ. καὶ τῶν κτη-
 νων, καὶ πάσης τῆς
 γῆς, καὶ πάντων τῶν
 ἔρποντων ἐπὶ τῆς γῆς.

הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ :

speciem suam, & iumentum secundum speciem suam, & omne reptile Terræ iuxta speciem suam. Et uidit quod esset bonum. Dixitque Deus: Faciamus hominem in imagine nostra, iuxta similitudinem nostram: & dominentur in pisces Maris, & in uolucrum Cæli, & in iumentum, & in omnem Terram, & in omne reptile reptans super Terram.

Et

Ergo Deus est omnium optimus & maximus.

Quanto longius creat Deus, tanto subtiliores res facit, ideoque plus luminis addit quo conspiciantur, ut sic in suis creaturis usque magis conspicuum se præbeat.

Quarto die ornat firmamentum, & distinguit sphaeras cælestes luminibus, deman datque illis certa officia, ut sint signa præfagia futurorum, ut distinguant certa tempora anni, dies, dicrumque partes & operas.

Astra sunt quasi ac-

B 2 cense

יְהִי כִּנְחָא אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים

יְהִי כִּנְחָא
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים
 אֱתֵי אֱלֹהִים

יְהִי כִּנְחָא אֱלֹהִים אֱתֵי אֱלֹהִים

καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς
 τὸν ἄνθρωπον, κατ'
 εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν
 αὐτόν, ἄρσεν, καὶ θή-
 λυ ἐποίησεν αὐτούς
 ἐν εὐλόγησεν αὐτούς
 ὁ θεὸς λέγων, ἀνα-
 γενεθε καὶ πληθυνθή-
 θετε καὶ πληρώσατε
 τὴν γῆν, καὶ κατα-
 κυριεύσατε αὐτήν,
 καὶ ἄρχετε ἐν ἰχθύ-
 ων τῆς θαλάσσης καὶ
 ἐν πτερυγίων τοῦ οὐ-
 ρανοῦ, καὶ πάντων
 τῶν κτηνῶν καὶ πάν-
 τος τῆς γῆς, καὶ πάν-
 των τῶν ἐρπετῶν τῶν
 ἐρπόντων ἐπὶ τῆς
 γῆς. Ἐὖτε ὁ θεὸς
 ἰδοὺ δέδωκε ὑμῶν

Et creauit Deus Hominem in imagine sua, in imagine Dei creauit eum: masculum & foeminam creauit eos.

Et benedixit illis Deus, dixitque ad eos Deus: Fructificate, & multiplicamini, et implete Terram & subijcite eam: et dominamini in piscem Maris, & in uolucrum Caeli & in omne animal quod reptat super Terram.

Et dixit Deus, ecce dedi uobis omnem

terram, & faculae, lampades, & lichni pensiles in ornatissima illa domo.

Solus sol per se est lucidum corpus, cetera astra sunt opaca, irradiantur à sole, resplendent, & distinguunt suas sphaeras. Mutant aërem, & humores, suoque influxu adiuuant uegetantia, Inclinant, non necessario impellunt. A Christo uocantur uirtutes caelorum, Matthaei uigesimo quarto. Ut tertius dies est medicus, & uersatur circa naturas herbarum & arborum. Ita quartus dies

לֶכֶם אֶת-בֶּל-ע
 עֵשֶׁב זֶרַע זֶרַע
 אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי כָל
 הָאָרֶץ וְאֶת-בֶּל
 הָעֵץ אֲשֶׁר-בּוֹ
 פְּרִי-עֵץ זֶרַע זֶרַע
 זֶרַע לֶכֶם וְהִירָצוּ
 לֵאכֹלָהּ:

גִּלְבַל חִיָּת
 חֲאָרָז גִּלְבַל-עוֹת
 חֲשָׁמִים גִּלְבַל ר
 רוֹמֶשׁ עַל-חֲאָרָז
 אֲשֶׁר-בּוֹ נֶמֶשׁ ח
 חִיָּת אֶת-בֶּל-י
 יֶרֶס עֵשֶׁב ל
 וְהִירָצוּ

πάντα χόρτον σαρ-
 ριμορ σπείρορ σπεί-
 μα ὃ ὄζει ἐπάνω
 τῆς γῆς, καὶ πᾶρ ἕν-
 λογ ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ
 καρπὸν σπέρματ^ο
 σπορίμου ὑμῶν ἴσα
 εἰς Βρασίμ, καὶ πᾶ-
 σι τοῖς θηρίοις τῆς
 γῆς, καὶ πᾶσι τοῖς
 πτεροῖς τοῦ οὐρα-
 νοῦ. καὶ πάντι ἐρ-
 πετῶν ἔρποντι ἐπὶ
 τῆς γῆς ὃ ἔχει ἐν ἑαυ-
 τῷ ψυχὴν ζῆσ καὶ
 πάντα χόρτον χλα-
 ρορ εἰς Βρασίμ, καὶ
 ἐγένετο οὕτως. καὶ εἰ-

לֵאכֹלָהּ וְהִירָצוּ

omnem herbam
 seminantem se-
 men, quæ est su-
 per faciem uni-
 uersæ Terræ. Et
 omnem arborem
 in qua est fructus
 arboris, & quæ se-
 men seminet, ut
 sint uobis in es-
 cam. Et omni
 bestix Terræ, &
 uniuerso uolucris
 Cœli, atque om-
 ni reptili super
 Terrâ in quo est
 anima uiuens (de-
 di) uniuersum ui-
 rorem herbæ in
 cibum, & factum
 est ita. Et uidit
 De

est astronomicus decla-
 rat cœlorû, astrorumq;
 naturas, motus, & effe-
 ctus. Natura est sin-
 gularum specierû per
 uerbû Dei in uita essentia,
 & agendi potentia
 ad certum aliquem fi-
 nem. Dominus agit
 per secundas causas qua-
 si per ordinata media,
 aliquando agit absolu-
 te præter secundas cau-
 sas, idq; tunc dicitur mi-
 raculum. In hac uita
 uidemus Deum in crea-
 turis quasi in speculo.
 In uita futura autem ui-
 debimus & cognosce-
 mus Deum ipsum, et in
 ipso omnes creaturas

אֱלֹהִים אֵת כָּל־
 אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ
 וְהָיָה טוֹב מֵאֵי
 וְהָיָה עֲרֹב וְהָיָה
 בְּקֶרֶב יוֹם ה'
 חֲשָׁשׁ׃

δευ ὁ θεός τὰ πάντα
 ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ
 καλὰ λίαν, ὡς ἐγένετο
 καὶ ἔσπερα ὡς ἐγένετο
 πρῶτῃ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Deus, omne qđ
fecerat, & ecce e-
rat ualde bonum.
Et facta est uespe
ra, fuitque mane,
Dies Sextus.

perfectissime. Astra
sunt corpora simplicia
leuissima, & incorru-
ptibilia præter essenti-
am & compositionem
elementorum, quamuis
secundum suam poten-

tiam habent aliquam cognationem cum elemen-
tis, non tamen secundum essentiam.

Vt dies ante solem, ita uegetantia ante castra
creata sunt. Et ut sol illustrat diem, ita castra ad-
iuuant uegetantia.

Astra tantum habent uerbū creationis, nō be-
nedictionis, ideoq; non generantur neq; multipli-
cantur, sed sunt bonæ creaturæ Dei ad suum finē
facta. Quicquid supra elementis est non genera-
tur. Quicquid sub elementis est generatur, fructi-
ficat, & multiplicatur ex elementis. Elementa
igitur sunt generationis, & corruptionis causæ.
Astra autē adiuuāt elementa. Tēperatura elemen-
torum efficit generationem, sanitatem, & uitam.
Distemperamentum elementorum efficit cor-

B S ructione

ruptionem, morbos, & mortem.

Mirabilis uerbi Dei uis est quod species non confunduntur generatione, sed quælibet species suam speciem procreat ex suo semine. Et quod tota natura speciei transit in suum semen. Nonstrum fit ex confusis diuersis speciebus et seminibus, aut ex mutilato semine, aut ex certo consilio Dei.

Post uerbum creationis sequitur uerbum benedictionis, seu procreationis, & apparet creaturas fuisse integræ magnitudinis, priusquam Deus pronuntiauit uerbum benedictionis, & secundum illud omnes masculos coësse cū suis fœmellis in sua specie. Docet pudicitiam in adolescentia, & coniugium in iuuentute. Pisces & auis habent eandem materiam aquæ, sed diuersam formam & uitæ genus, Diligenter observa mirabile & uarium opificium Dei in singulis piscium & auium speciebus, ut glorifices Deum. Distincte Moses discernit dies dierumq; operas. Distincte sunt animalium terrestrium species, ut inuentum, bestia, & reptile. Inuentum est animal placidum herbis uescens, Bestia est animal

ferox

ferox ex rapina & carnibus uictitans. Reptile est quicquid non est ex prædictis, & serpit humi.

Atq; hic aperi oculos ut conspicias & glorifices mirabile opus Dei in terrestribus animantibus. Impius ad hæc plane cæcus & mutus est.

Omnis creatura Dei bona est positue & originaliter, si qua autem iam mala est, id fit relatione nostræ ignorantie & abusus in poenam peccati nostri. Hic iterum ponitur trine unitatis in Deitate significatio, ubi dicit: Faciamus, & postea inquit: Creauit Deus. Indicatq; singulari consilio Dei creatum esse hominem, quod debet nostram erga Deum fiduciam confirmare.

Homo est ultima & præstantissima creatura Dei, facta ad imaginem Dei, ut sit omnibus creaturis quasi uisibilis & corporeus Deus. Tanta est hominis nobilitas originalis. Ut autem cum reuerentia & uenia dicam de re ardua & plane incognita. Imago Dei est ipse spiritus Dei in homine conspicuus, & operosus, cum omnibus suis donis, in integra bonitate, sapientia, & libertate coniuncta cum immortalitate & diuina Maiestate
domi

dominandi in omnes creaturas, cum omnibus suis absolutis, integris & originalibus proprietatibus & partibus, animæ et corporis, tam pulchra & integra, & exornata, qualem Deus ipse, si esset incorporadus sibi indueret, quod in Christo Deo & domino nostro effectum credimus, qui est imago Dei inuisibilis, Collos. i. in quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter, quem qui uidet, Deum uidet, Ioannis decimoquarto. Eaq; imago in homine quamuis perfecta, mutabilis tamen fuit, nam quod differt imago à suo archetypo, id differt imago Dei in homine & ipse homo à Deo. Ea namq; imago est per peccatum conspurcata, perdita, & mutata in imaginem satanæ, restituta autem per Christum, sed ex parte, in hac uita & corpore peccati, integre tandem restituenda in uita futura. Obscure relucet in Ecclesia, in pio magistratu, & bono patrefamilias. Quam uelim memineras ô homo tuæ reparatæ originis.

Primum dicit in singulari, faciamus hominem, mox addit uerbum plurale, dominantur, & in dicit totum genus humanum ab uno homine pri-

mitus esse propagandum.

Dominium hominis certis finibus circumscriptum est in terrestribus creaturis. Herbae & arborum fructus fiunt cibus, unde uita sustentatur, & corpus alitur, ex uirtute uerbi Dei, quod in omni cibo singulariter obseruandum, credendum, & cum gratiarum actione sumendum est.

Vita est corporis & animae coniuncta & communis actio. Apparet omnes herbas & arbores ab origine fuisse fructiferas, quas maxima ex parte propter maledictionem hominis uidemus factas esse steriles.

Certum est bonam partem angelorum lapsam esse, quando autem incertum est. Quod si ad uerbum Dei de faciendo homine, ex ambitione, superbia, inuidia & odio lapsi sunt. Ita his sex diebus omnia opera Dei bona absoluta sunt. Si quae iam sunt mala, post ex maledicta terra in

penam peccati hominis
facta sunt.

CAPIT

וַיְבַלְבֵּל
בַּיָּמִים

הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ

וְכָל אֲרֻצֹּת

וְכָל אֲלֹהִים בְּ

בְּיָמֵי הַשְּׁבִיעִי מִ

מַלְאֲכֵי אֱשֶׁר ע

עֲשָׂה וַיִּשְׁבַּח בְּ

בְּיָמֵי הַשְּׁבִיעִי

מִכָּל מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים

אֲשֶׁר עֲשָׂה

וַיְבַרֵּךְ אֱלֹהִים

אֶת יְיָ הַשְּׁבִיעִי

וַיִּקְרָא אֱתוֹ בְּ

בְּשֵׁם שֶׁבַח מִכָּל

מַלְאֲכֵי אֱשֶׁר

עָשָׂה לְאֱלֹהִים לְעֲשׂוֹתָהּ

Κεφάλαιον Β

Καὶ σωτετελεσεν ὁ θεὸς οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ πάντα τὸν κόσμον αὐτῶν. καὶ σωτετελεσερ ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐκτῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπέπλησσε. καὶ κατέπαυσεν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ, ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησεν. καὶ εὐλόγησεν ὁ θεὸς τὴν ἡμέραν τῇ ἐβδόμῃ καὶ ἡγήσασεν αὐτήν, ὅτι ἐπέσεν τῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι.

CAPVT II.

T per
fecti
sunt
Cœli
& terra, & omnis
exercitus eorum.
Consummauitq̄
Deus in die Sep-
timo opus suum
quod fecerat: Et
quieuit in die Se-
ptimo, ab omni o-
pere suo quod fe-
cerat. Et benedi-
xit Deus diei Se-
ptimo, & sanctifi-
cavit eum, quod
in eo geuisset ab
omni opere suo,
quod creauit De-
us ut faceret.

Ista

S

Secundum ca-
put duos præ-
cipuos locos
habet de Sabbato, et de
homine, vberiusq̄ repe-
tit locū de hominis cre-
atione, eiusq̄ pprietati-
bus, de Paradiso, Eccle-
sia, Politia & Oeconomi-
a. Exercitus cœli &
terre, est metaphora
cōprehensio omnī cre-
aturarum in cœlo & in
terra, in sua statione et
officio. Septimus dies
sabbatū Domini est, id
est reges, et cessatio ab
omni opere creationis,
in quo iam lato animo
contēplatur bonas suas
creaturas, quas iā por-
tō in

אלה הולדת

השמים והארץ

בהכרזת ביום

עשות יהודה א

אלהים ארץ ו

ושמים

ובל שוח

השנה טרם י

יהיה בארץ ובל

עשב השנה ט

טרם יצמח ב

בי ליל המטיר

יחנה אלהים ע

אין לעבר אר

ועל הארץ ואדם

ואר יצמח ו

αὐτῆς ἢ βίβλου

νέσεως οὐρανοῦ καὶ

γῆς ὅτε ἐγένετο ἡ

μέρα ἠέ ποίησε λίβαν

⊙ ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν

καὶ τὴν γῆν. καὶ

πᾶν κλωροῦ ἀγροῦ

πρὸ τοῦ ἀνατελεῖν

τῆς γῆς. καὶ πᾶν

τὰ χόροτον ἀγροῦ

τοῦ γενέσθαι. οὐ γὰρ

ἔβρεξεν ὁ θεὸς ὕδωρ

ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἄνθρωποι

οὐκ ἔγραψαν ἀπὸ

τῆς. πικρὴ δὲ ἔστι

βαρυνεῖν τῆς γῆς.

Istæ sunt gene-
rationes Cœlorū
& Terræ cū crea-
rētur: in die cum
faceret Dominus
Deus Terram,
& Cœlos. Et
omne uirgultum
Agri, antequam
esset in Terra, &
omnem herbam
Agri, antequam
germinaret, quia
nondum pluere
fecerat Domi-
nus Deus super
Terram, & ho-
mo nondum (e-
rat) ad colendum
Terram.

Et uapor ascen-
debat e Terra,
&

rō in sua natura, opere
& officio conseruat &
prouehit. Ipseq; dies est
segregatus & sanctifica-
catus Domino, ut in eo
cessemus à nostris opia-
bus, pphanis, uacemus
quæ diuinis, contempe-
mur & meditemur o-
pera Dei, prædicemus
et audiamus uerbū Dei
adoremus, laudemus,
sacrificemus, inuocem-
mus, et gratias agamus
Domino, atque medite-
mur post huius uitæ o-
peras æternā requiem
secuturā esse apud deū
in futura uita. Breuiter
repetit, & pstringit su-
pius caput de creatiōe,
ut sic ueniat ad uberio-
rem descrip. hominis.

וְהִשְׁקָה אֶת-כָּל
 פְּנֵי הָאֲרָצָה׃
 וַיִּצַד יְהוָה
 אֱלֹהִים אֶת הַ
 תַּאֲנִים עִמּוֹ מִן
 הָאֲנִמְרָה וַיִּשַׁח
 בְּאִפְיוֹ נִשְׁמַת
 הַיָּם וַיְהִי הָאֲנִים
 לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃
 וַיִּשַׁע יְהוָה
 אֱלֹהִים בְּנֶעַם
 בְּעֵרֶן מִקְדָּם וַיִּשַׁח
 שָׁם אֶת הַתַּאֲנִים
 אֲשֶׁר יָצְרוּ׃

καὶ ἐπότιζε πάντας
 προσώπων τῆς γῆς
 καὶ ἐπλασεν ὁ θεὸς
 τὸν ἄνθρωπον, καὶ
 λαβὼν ἄωδόν τῆς γῆς
 καὶ ἐνεφύσησεν ἐν
 τῷ προσώπῳ αὐτοῦ
 πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο
 ὁ ἄνθρωπος ψυχὴν
 ζῶσαν καὶ ἐφύτευσεν ὁ θεὸς
 πλάσσειον ἐν ἑστέρας
 κατὰ ἀνακλάς. καὶ
 ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον
 ὃν ἐπλασεν. καὶ
 ἐξανάτειλεν ὁ

& irrigabat uniuersam superficiem terræ. Et formauit Dominus Deus hominem, puluerem de Terra, & inspirauit in nares eius spiraculum uitæ: & factus est homo in animam uiuentem.

Et plantauerat Dominus Deus hortum in Eden ab oriente: & posuit illuc hominem quem formauerat. Et germinare fecerat Dominus Deus

us

Causa semper præcedit effectum, ergo Deus fuit ante omnes creaturas. Posita causa in certa actiōe sequitur certus effectus. Deus semper agit, nunquam est otiosus, attamen mundum non fecit ab eterno sed certo tēpore. Quid ante cōditum mundū fecerit, nō reuelauit, nec est nunc scire necesse, reuelabitur in uita futura.

Prime creaturæ seu species, præter medias causas ex solo uerbo creatæ sunt. Que porro procreantur, ex medijs causis nascuntur. Calor & humiditas cū ad terrā accedunt, efficiunt

¶ 2 ciunt

אלהים מן-ר
 האנמה בל-עז
 נחמד למראה ו
 וטוב למאכל ו
 ועז החיים ב
 בהוד חגן ועז
 הדעת טוב ורע
 ונחר יצא
 מערו לחשקות
 את-חגן ומשם
 ופרו והנרו ל
 לארבעה נאשים
 שם האמר
 פישון הנה ה
 הסבב את כל-א
 וְעַז הַחַיִּים אֲשֶׁר שָׁם הַנְּחָבִים :

θεός ἐτι ἐκ τῆς γῆ
 πᾶν ξύλον ὠραῖον
 εἰς ὄρασιμ καὶ καλλῶν
 εἰς βρωσιμ. Ἐκ τῶ ξύ-
 λογ τῆς ζωῆς ἐμ με-
 σωκῦ πασαδελισσῶν
 καὶ τὸ ξύλογ τοῦ ἐ-
 δέναι γνωστῶν καλλῶν
 καὶ πονηροῦ. ποστῶ
 μὸς δὲ ἐκπορεύεται
 ἐξ ἐδέμ ποτίζου τῆ
 παράδελισσῶν. ἐκεῖθεν
 ἀφορίζεται εἰς τὴν
 σαρὰς ἀρχαῖς. ὄνομα
 τῶ ἐνι, φισῶν. οὐ
 τῶ ὁ κυκλῶν πᾶ
 σαμ καὶ γῆμ ἐνιλάτῶ
 ἐκεῖ οὐμ δὲ τὸ χρο-
 σίωμ τὸδε χροσῶν

us ex Terra omnem arborem delectabilem visu, et suauem ad uescendum: & arborem Vitæ in medio Horti, & arborem Scientiæ boni & mali. Et fluius egrediebatur de Edem ad irrigandum Hortum, & inde diuidebatur, & erat in quatuor capita.

Nomen unius Pison, ipse est qui circuit omnem terram Hauila ubi est Aurum.

Et

ciunt generationē, terra dat corpus recepto semini, calor & humiditas, dant uegetatiā. Calidum & humidum est media causa generationis. Calidū & siccum, frigidum & humidum: siccum et frigidum sunt cause corruptōis. ideo astra que generationis causas mouent dicuntur bona, cetera mala, sed improprie. Vapor est exhalatus humor uirtute astrorum, euectus in aërem nubes facit, cuius frigore concretus, fit pluuia, decidit, & irrigat terrā, tempore hyemis prædominante frigore fit nix & grando.

C 3 Prae

וְזֶה הַכֶּתֶב הָאֵרֶץ

הַהוּא טוֹב שׁ

שֵׁם הַבּוֹלֵחַ וְאֵל

וְאֵבֶן הַשְּׁהֵמֶס׃

וְשֵׁם הַ

מַנְחֵר הַשָּׁמַיִ אֵל

גִּיחִזוֹ הַיָּמִין הַ

הַסּוֹבֵב אֶת כָּל־

אֶרֶץ בְּיָשׁוּ׃

וְשֵׁם הַמַּנְחֵר

הַשָּׁמַיִשׁ הַבָּקֵל

הַיָּמִין הַחֹלֵב קַ

קְדָמָה אֲשֶׁר וְ

וְהַמַּנְחֵר הַרְבִּיעִי

הוּא פְּרִתוֹ׃

וַיִּקַּם וַיְהַרְרֵם

וַיִּנְחֵמֵם בְּצוֹ אֵלֵינוּ

χρυσίου τῆς γῆς ἐκεί-
νης καλόν. καὶ ἐκεί-
νη ἐστὶν ἀνθραξ καὶ ὁ
θεὸς ὁ πρῶτος.

Καὶ ὄνομα τοῦ πρώ-
του ταμῆρος τοῦ δευτέρου
γεωργίου. αὐτὸς ὁ
κλῶν πᾶσα ἀπὸ τῆς
αἰθιοπίας. καὶ ὁ πρῶ-
τος ταμὸς ὁ τρίτος
γεωργίου. αὐτὸς ὁ πρῶτος
ρωμῆων κατενόησε
τὴν ἄστυν. ὁ δὲ
ταμὸς ὁ τέταρτος
εὐφράτης. καὶ ἐλάσ-
κωρις ὁ θεὸς τῶν ἀν-
θρώπων ὃν ἐποίη-
σε, καὶ ἔθετο αὐτὸν
τοῦ παραδείσου.

וַיִּקַּם וַיְהַרְרֵם
וַיִּנְחֵמֵם בְּצוֹ אֵלֵינוּ

Et aurum Terræ illius est optimū ibi est Bedellium, & lapis Onychinus. Nomen fluij secundi Gihon: ipse est qui circuit totam terram Aethiopiæ. Nomen fluij tertij Hidekel, hic uadit ad orientalem plagam Assyriæ. Fluius quartus est ipse Phrath.

Tulit ergo Dominus Deus ipsum hominem, & posuit eum in Hortum Eden, ut

Præterea secundi capituli uerius per præteritum plusquã perfectũ reddenda sunt, quia repetitur præterita historia creationis ante sabbatum DS utrunq; significat faciem & nasum, LXX. $\pi\rho\sigma\sigma\omega\tau$ op uerũt. Flatus per nares est signum uitæ, non ipsa anima, sed corporis & animæ communis actio.

Materia hominis admonet nos humilitatis & modestiæ, detestatur superbiam, ut inquit ille: Quid superbis terra et cinis? ID DID $\pi\rho\alpha\rho\acute{\alpha}\text{S}\text{I}\text{S}$ & hortum significat, sed malleum paradisi uocabulũ retia

ול לעבנה

ולשמנה :

ויצר יחיה

אלהים על

תאנס לאמר מ

מכל עץ חַי א

אכל האכל :

וימעז תבעה

טוב ורע ל

האכל ממצה ב

פיוס אכלך מ

מצנה מוח ה

תמרה :

ויאמר יחיה

אלהים לטוב חיות האנס ל

לפניו אעשה לו עין מנחה :

εργάζεσθαι αὐτὸν
 φυλάσσει, καὶ ἐπι-
 τεύλατο λύριον ὅτι
 οὗτος ἔσθ' ἄδ' ἀμ λέγων
 ἀπὸ παντός ξύλου
 τοῦ ἐν τῷ παραδεί-
 σω βρώσει φαγῆναι
 πόθεν τοῦ ξύλου, τοῦ
 γινώσκου καλὸν καὶ
 πονηρὸν, οὐ φαγῆναι
 ἀπ' αὐτοῦ. ἡ δὲ ἄρ-
 μερα φάγητε ἀπ' αὐ-
 τοῦ, θανάτῳ ἀποθῆ-
 νεῖσθε. καὶ εἶπε κύρι-
 ος ὁ θεός. οὐ καλὸν ἔ-
 ναι τὸν ἄνθρωπον μόνον
 ποιῆσαι μεν ἄνθρω-
 πον καὶ ἄνθρωπον

ut coleret & custodiret ipsum.

Et præcepit Dominus Deus ipsi Adam dicens: ex omni arbore horti comedens comedere. De arbore uero scientiæ boni & mali nequaquam comedas ex ea, quia in quacumque die comederis tu ex ea, morte morieris.

Et dixit Dominus Deus non est bonum ut sit Adam solus suus, faciam ei adiutorem quod sit coram eo.

Et

neri, ad differentiã aliorum hortorum. Plantaucratur nempe tertio die in ipsa creatiõe herbarum & arborum, easq; elegantissimo ordine collocauerat. Ab oriente, aut uersus orientem. Etiam hinc apparet omnes arbores ab origine fuisse fructiferas, quarum maxima pars post maledictionem terræ facta est sterilis. Arbor uitæ erat medicinalis, radicale humidum conseruauit, uires corporis refecit, perpetuam iuuentutem & sanitatẽ custodiuit, à morbis & corruptione corpus prohibuit.

C 5 Tota

וַיִּצַד הַיְהוָה

אֱלֹהִים מִן-רַחֲ

מֵהַמַּיִם בְּלִבְיָהוּ

הַשָּׁמַיִם וְאֵת בְּלִי-

עוֹת הַשָּׁמַיִם וְ

נִבְנָא אֶל-הַיָּם

לְבָרְאוֹת מַיִם--יָם

וְקִנְיָ-לוֹ וְכָל אֲ

שְׁרֵי קִנְיָ-לוֹ

הַיָּם וְשֵׁשׁ חֲמֵשׁ

הוּא שְׁמוֹ :

וְקִנְיָ הַיָּם

שְׁמוֹת לְכָל-חַ

בְּהֵמַת הַלְּעֹוֹת

הַשָּׁמַיִם וְכָל חַ

חַיֵּי הַשָּׁמַיִם וְכָל

עֵוֹר כְּנֻגָו :

καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς

ἔτι ἐκ τῆς γῆς, πάντα

τὰ θηρία τῆς ἀγροῦ

καὶ πάντα τὰ πνεύματα

τοῦ οὐρανοῦ, καὶ

ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς

τὴν ἀδάμ ἐλεῖν τίνας

λέσει αὐτὰ. καὶ ὠνόμασε

ὁ εὐαγγέλιος αὐτὰς

ἀδάμ ψυχὴν ζωῆς

τοῦτο ὄνομα αὐτῶν

καὶ ἐκάλεσε αὐτὰς

ὀνόματα πᾶσι καὶ

κτῆνεσι. καὶ ὠνόμασε

αὐτὰς πνεύματα τοῦ οὐ-

ρανοῦ, καὶ πᾶσι τῶν

θηρίων τῆς ἀγροῦ. καὶ

τῶν ἀδάμ, οὐχ ἐν ἑνὶ

ῥήματι ὁμοίως αὐτῶν

Et formauerat
 Dominus Deus
 ex Terra omne
 animal Agri, &
 omne uolatile
 Cœli, & adduxit
 ad Hominem, ut
 uideret quomo-
 do uocaret illud.
 Quodcunque e-
 nim appellaret il-
 lud homo, animã
 uiuentem, ipsum
 est nomen eius.
 Et appellauit A-
 dam nomina om-
 ni Animanti, &
 uolucris Cœli, om-
 niq; bestię Agri:
 Adę uero non in-
 uenit adiutoriũ
 coram eo.

Et

Tota medicina nũc
 nõ æquat unum pomũ
 ex arbore uitę. Arbor
 scientię erat sacramen-
 talis, theologica, et con-
 tẽplatiua, ad cuius con-
 spectum recordaretur
 Dei creatoris domini,
 et archetypi sui, quem
 ita cognitum perpetuo
 coleret. Hę duę arbor-
 res ex rerũ natura ex-
 ciderũt. Paradisi situs
 erat certus locus in ter-
 ra, uersus orientem no-
 mine proprie dictus E-
 den, omnigene herba-
 rum, arborum, animan-
 tiũ, & uolucrũ genere
 decoratus, qui post eie-
 ctũ suum cultorẽ Adã,
 paulatim deformatus,

tan

וַיִּפֹּל יְהוֹרָה
 אֱלֹהִים הַרְבֵּמָה
 עַל הָאֲנָס וַיִּי
 וַיִּשָּׂן וַיִּקַּח אַחַת
 מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר
 בְּשָׁר הַחֲתָנָה:

וַיִּבֶן יְרֻחָה
 אֱלֹהִים אֶרְתָּה
 הַיָּלַע אֶשְׁרֵל
 לָקַח מִן הָאֲנָס
 לְאִשְׁתּוֹ וַיִּבְרָא א
 אֶל הָאֲנָס:

וַיֹּאמֶר הָאֲנָס
 זָאֵר הַסַּעַם ע
 עַצֵּם מִעַצְמִי ו
 זֶבֶשׁ מִב
 מִבְּשָׂרִי לְזָאֵר

וַיִּבְרָא אֶשְׁרֵל לְקַסְתָּהּ זָאֵר:

καὶ ἐπέβαλε κύριος
 ὁ θεὸς ἕκαστον ἀπὸ
 ἀδ' αὐμ. καὶ ὑπνώσθη
 καὶ ἔλαβε μίαν
 τὴν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ
 ἀνεπλήρωσε σάρκα
 αὐτ' αὐτῆς, καὶ ᾤκη
 δόμησε κύριος τὴν
 πλευρῶν ἢ ἔλαβεν
 ἀπὸ τοῦ ἀδ' αὐμ εἰς
 ναῖκα. Ἐν ἡγὰγερον
 τὴν πρὸς τὸν ἀδ' αὐμ
 καὶ εἶπερ ἀδ' αὐμ. τὴν
 ὅσην ὅσην ἐκ τῆς
 σέωμ μου καὶ σὰρξ
 τῆς σαρκὸς μου αὐ
 τῆ κληθῆσεται γὰρ
 ὅτι ἐκ τ' ἀνδρὸς αὐτ'
 ἐλήφθη ἐνεκεν τούτου

Et fecit illabi Do-
minus Deus so-
porem in Adam,
& obdormiuit:
tulitque unam ex
costis illius, &
clausit locum car-
ne. Et edificauit
Dominus Deus
Costam qua sum-
psit ex Adam
in mulierem; &
adduxit eam ad
Adam.

Dixitque A-
dam, hoc semel est
os ex ossibus me-
is, & caro de car-
ne mea: hæc uo-
cabitur Virago,
quia de uiro sum-
pta est ipsa.

Pro

tandem per diluuium
penitus subuersus &
extinctus est. Et pro-
cul dubio ante diluuium
erat longe alia, & me-
lior facies terræ quam
nunc est. Mare mediæ
terraneū, egeum, euxi-
num, hircanum, baltia-
cum, &c. Item sinum
arabicum, persicum &
gangeticū arbitror ha-
bitabilem terram fuisse,
se, terramque iudeam
quasi in medio sitam, et
quæ circumiacet regio-
nes, Paradisum fuisse,
fluminaque paradisi per
diluuiū esse disturbata:
Cōmuniter accipiūt Fi-
son p Gæge. Gihō p Ni-
lo, Hadekel p Tigride
Phrath

עַל בֶּן יַעֲקֹב

אִישׁ אֶת אָבִיו ו

וְאֶת אֶמְוֹנָתָא

בְּאִשְׁתּוֹ וְחָיָה ל

לְבָשָׂר אֶחָד

וְחָיָה שְׁנֵיהֶם

וְאִשְׁתּוֹ וְלֵז

καταλείψει ἑαυτὸν

πατρὸς καὶ μητρὸς

καὶ προσκολληθήσεται

τῷ γυναικί αὐ-

τοῦ, καὶ ἕσονται

ἓν σὰρκα μία

καὶ ἑσονται ὡς

ὅμοιοι ἓν

Propterea re lin- Phrath pro Euphrate,
 quet homo patrē Adam constituitur li-
 suum & matrem ber dominus paradisi,
 suā: & adhærebit Et est prima inautho-
 uxori suæ, erūcū ratio magistratus: nam
 una caro. Fue- Paradisus continebat
 runtūq; ambo illi omnes creaturas terre
 nudi ipse Adam stes. Duoq; prescribū-
 & uxor eius: & tur officia, cultura, &
 nō erubescēbāt. custodia. Eadem sunt
 adhuc præcipua officia magistratus in sua ditio-
 ne, sed longe alia fuisset cultura paradi-
 si, quam est cultura agri seu ter-
 ræ, nam hæc est coacta,
 illa fuisset ul-
 tronea.

ECCLES

E C C L E S I A.

Prima & unica lex de uero cultu Dei præscribitur, quæ continet totam religionem originalem, & est Ecclesie seminarium. Geminum uocabulorum apud Hebræos semper significat emphasim & excellentiam suæ significationis, ut comedens comedere, id est, liberrimè comedere. Ita moriens morieris, aut moriens morieris, hoc est, uerissime & semper seu æternum moriens uera morte corporis & animæ.

Item benedicens benedicam, id est, largissime benedicam. Adam habuit bonum creationis, sed nondum habuit bonum generationis, ideoq; præponitur parascue ad creationem Heuæ. Quod ille legas licet, Adam aut homo, malim tamen legere Adam quasi nomen proprium primi hominis, ut obstarent Hebræi qui aiunt א, non præponitur nominibus proprijs, quod hic Adamo creberrimè præponitur, quasi præsigni & originali hominis. Singulariter tamen obseruabis literam emphaticam א, in fröte dictionis in Hebræa lectione, quæ per omnia non potest Latina lectione reddi.

P O L I T I A.

Adæ sistuntur à Domino omnia animalia ad
 deditiōē quasi Domino, ipse imponit eis nomina
 ut Dominus, ipsaq; uicissim recipiunt imperium
 & obedientiam. Ita omnis potestas à Deo est, om-
 nisq; anima potestatibus subdita sit, Rom. 13. Illud
 fit originale & spontaneum dominium, nunc
 est inuium et coactum ad pœnam peccati nostri.
 Duo appropiantur Adæ ante creatâ Heciam, eaq;
 adhuc sunt propria uirorū, uidelicet Lex & Do-
 minium, hoc est, doctrina religionis & magistras-
 tus. Vxor autē est adiutorium generationis, edu-
 cationis & totius Oeconomiae, secundum uirum
 quoque est Domina & doctrix domestica. Mu-
 lier est ultima creatura Dei, creata sexto die sub
 uesperam dormiente uiro, nō à capite, nec à pedi-
 bus sed ex uiri latere costa sumpta, quod si-

gnat nobilitatem & officium

foeminei sexus.

D O E C O

OECONOMIA

Matrimonium est ordinatio diuina in Paradiso tempore gratiæ constituta, de uiri & mulieris libero & honesto in Domino consensu, concubitu, & domestica cohabitatione, legitima copulatione per uerbum Dei confirmatum, ad solis procreationem indissolubile in hac uita nisi intercedat adulterium, & si qui sunt alij certissimi. His accedit quoque utrorumque parentum consensus. Nuditas erat certum signum innocentie. Pudor & uerecundia est certum signum perditæ innocentie. Ita religio, Magistratus, & Matrimonium, hoc est, Ecclesia, Politia, & Oeconomia sunt tres ordinationes Dei constitutæ à principio mundi in Paradiso. Atque in his consistit regnum Dei originale, & æternum.

In sequenti

IN GENES.

51

In sequenti capite describetur regnum Christi
& diaboli, hoc est, regnum cælorum
& regnum mundi & ex-
ternum.

FINIS SECVN-
di Capitis.

D 2 CAPVT

וְהַתְּשִׁיבָה

תִּהְיֶה עִינֵי מִלֵּל

חַיִּית הַשְּׁבִיבָה אֶשְׁבֵּן

עַשְׂתָּ יְהוָה יְהוָה

אֵלֵינוּ אֵלֵינוּ

אֵלֵינוּ אֵלֵינוּ

בְּיָמֵינוּ אֵלֵינוּ

לֵאלֹהֵינוּ מִלֵּל

עַשְׂתָּ יְהוָה

וְהַתְּשִׁיבָה

תִּהְיֶה עִינֵי מִלֵּל

חַיִּית הַשְּׁבִיבָה אֶשְׁבֵּן

עַשְׂתָּ יְהוָה יְהוָה

אֵלֵינוּ אֵלֵינוּ

בְּיָמֵינוּ אֵלֵינוּ

κεφάλαιον. γ.
Κ αὶ ἦσαν οἱ
 δύο γυναικί
 τε ἀδὰμ καὶ ἡ γυναικί
 αὐτοῦ καὶ οὐκ ἦσαν
 ἄλλοι ἄνθρωποι ἐκ τῆς
 γῆς ὅτι ὁ θεὸς ἔφρασε
 πρὸς ἄνθρωπον λέγων
 ἔσθωσαν ἡμεῖς ὡς
 θεοί. καὶ ἔπερσεν
 τῇ γυναικί. τί ὅτι
 περὶ ὁ θεὸς οὐ μὴ
 γνητε ἀπὸ πάντος
 τοῦ κοῦ παραδείσου
 καὶ ἐπερὶ ἡ γυναικί
 ὡς καρποῦ τοῦ
 κοῦ παραδείσου
 φαγόμεθα. ἀπὸ
 τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου
 ὁ ὄστριον ἐν μέσῳ
 παραδείσου ἐστίν.

CAPVT III.

Ser-
pēs
ue-
ro
fuit

callidior om̄i be-
stia Agri, quā fe-
cit Dominus De-
us: Et dixit ad
Mulierem, scili-
cet, dixit Deus,
ne comederitis
ex om̄i ligno Pa-
radisi: Et dixit
Mulier ad Serpē-
tem: de fructu ar-
borū Paradisi co-
medimus, De fru-
ctu uero arboris
quæ est in medio
Paradisi, dixit do-
minus

TERTIUM ca-
put continet
originem la-
psus seu peccati, quod
est regnum Satane,
Deinde processum di-
uini iudicij de cogniti-
one, & pœna peccati.
Tertio, promissionem
gratie, restitutionem
originis, destructiōem
regni Satane per pro-
missum & benedictum
illud semen, quod est
regnum Christi. Quar-
to eiectionem hominis
ex Paradiso.

Satan lapsus per su-
perbiam, ambitionem
& contemptum Dei
ex obiecto creati ho-

אָמַר אֱלֹהִים לֹא
 תִּאְכַל מִמֶּנּוּ וְ
 וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ בְּיַד
 הַמַּחֲהֵת :

וַיֹּאמֶר הַנָּשִׂא
 אֶל-הָאִשָּׁה לֹא-
 מוֹת הַמַּחֲהֵת :

בְּיַד יְרֵעַ אֱלֹהִים
 בְּיַד בְּיוֹם אֲכַלְכֶם
 מִמֶּנּוּ וְנִסְקַחְתֶּם
 עֵינֵיכֶם וְהָיִיתֶם
 בְּאֵלֵהֶם יְרֵעַ ט
 טוֹב וְרַע :

וַתֵּרָא הָאִשָּׁה
 בְּיַד טוֹב הַעֵץ ל
 הַיָּבֵל הָיָא לְעֵינֵיכֶם וְ

ὁ θεός, ὃ φαγεῖτε αὐτὸ
 αὐτῶν οὐδέ μὴ ἅψθητε
 αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀποθάνητε.
 καὶ ἐπιπέτετε τῇ γυναίκι.
 ὅτι ἡ νόμος ἀποθάνει ἡ δὲ
 ἡσίου γὰρ ὁ θεός ὅτι
 ἅμῃ μέρῃ φαγεῖτε αὐτῶν
 αὐτῶν, ὅτι οἱ χεῖρες ὑμῶν
 οἱ ὀφθαλμοί μου καὶ ἴσατε
 ὡς ἐσέδεσθε ὡς ἐσέδεσθε
 γινώσκοντες καὶ ἴσατε
 καὶ πονηροί. καὶ ἴσατε
 ὅτι οἱ ὀφθαλμοί μου ἴσατε
 τὸ ἔργον ὅτι οἱ ὀφθαλμοί μου
 καὶ ὅτι ἄριστον πρὸς
 ὀφθαλμοῖς ἴσατε.
 καὶ ὡραῖον ὅτι οἱ ὀφθαλμοί μου
 κατανοῆσαι.

וְהָיָא
 הַיָּבֵל

minus nequaquā comedetis ex eo, neq; contingetis eam: ne forte moriamini. Et dixit Serpēs ad Mulierem, nequaquam morte moriemini. Sed scit Deus, quod ipsa die quādo comederitis ex ipsa, aperiētur oculi uestri, & eritis uos sicut Dī, scientes bonū & malū. Videns itaque Mulier quod bona esset Arbor ad uescendum, & uisu delectabilis, desiderabilisque

Ar

minis, capitali odio feruet ad labefactandum hominem nobilissimam creaturam, quæ fuit obiectum sui lapsus, captat occasionem ab interdita arbore, ut contempto Deo similiter pereat, nūc consilium Dei de homine succedat. Ut autem uocaliter loquatur cum homine, personatur serpente calliditate præsigni.

Ita duæ substantiæ sunt in uno subiecto ne sciente homine. Accedit primū ad mulierē, tentat lapsum ab extenuatione, cōtemptu, &

D 4 inuery

וַהֲשִׁיב לָהֶם

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתֹּאבֵל וַתִּתֵּן

לְאִישׁ מִן

וַתֹּאבֵל

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

וַתִּקַּח מִפִּיָּו

ἑλαβοῦσα τοῦ
 πού αὐτοῦ, ἔφαγε
 καὶ ἔδωκε καὶ
 ἀνδρῶν αὐτῆς μετ'
 τῆς, καὶ ἔφαγον.
 διηνοιχθῆσαν οἱ
 θάλαμοι αὐτῶν, καὶ
 ἔγνωσαν ὅτι γενο
 ῖσαν. καὶ ἔρρασαν
 φύλλα συκῆς, καὶ
 ποίησαν ἑαυτοῖς
 ριζώματα. καὶ ἤκου
 σαν τῆς φωνῆς λέγον
 του τοῦ θεοῦ περιπα
 τεῖτε ἐν τῷ
 δέισω καὶ δειλιόμ
 ἐκρύβησαν, ὅ, τε

ἑλ
 ἑλ
 ἑλ

Arbor ad prudentiam consequendam, tulit ergo de fructu illius & comedit, de ditque etiam uiro suo secum, & comedit. Et aperti sunt oculi amborum & cognouerunt quod nudi essent: conserueruntque folia ficulnea, & fecerunt sibi cinctoria. Et audierunt uocem Domini Dei deambulantis in Paradiso ad auram diei: absconditque se Adam,

&

in uersione mandati Dei. Heu incautior, & ignara de personato diabolus, intromittit se ad colloquium, & inde concipit primum uirus, falsum intellectum, extenuationem mandat, apostasiam & contemptum Dei, accenditur cupiditate uetiti, tandem acquiescit persuasioni, carpit & comedit. Similiter Adam ipse, in quo consummatum est peccatum.

Is est generalis processus cuiusuis peccati. Post perpetratum peccatum aperiuntur oculi, sequitur mens sibi

D 5 conscia

וַאֲשֶׁר מִפְּנֵי י
 יִחַן אֱלֹהִים ב
 בְּחַיַּי עַד מָוֶן
 וַיִּקְרָא יִחַן
 אֱלֹהִים אֶל-רַב
 הָאֲנֹס וַיֹּאמֶר ל
 לוֹ אֵיבָהּ
 וַיֹּאמֶר אֵת
 הֲלֵךְ שְׁמַעְתִּי ב
 בְּנֵי וַאֲנִי בִי
 עֵרֹם אָנֹכִי וְאֵ
 וַאֲתָבָא
 וַיֹּאמֶר מִי
 הָיִתְּ לִךְ בִּי עַ
 עֵרֹם אָתָּה חֲמוֹן
 אֲשֶׁר צְרִיתִךְ לְבָלְתִי אֶבְלֵ-
 אֶבְלָתִי

δαμ κὴ ἡ γυνὴ αὐτοῦ
 ἀπὸ προσώπου σου
 τοῦ θεοῦ ἐν μέσῳ
 παραδείσου. καὶ ἔ-
 λεσεν ὁ θεὸς τῷ ἄδ-
 κῷ ἔπειτα αὐτῶν ἔ-
 πεισεν αὐτὸν ἔ-
 φωνῆς σου ἠκού-
 σαι πειραστῶν ἐν
 παραδείσῳ κὴ ἐ-
 θνη ὅτι γυμνὸς ἦ-
 ῶ ἐκρούθη. κὴ ἔ-
 αὐτῶν ὁ θεός. τίς
 ἤγγειλέ σοι ὅτι γυ-
 νὸς εἶ. εἰ μὴ ἀπὸ τῆς
 λου οὐ ἐνετέλεσ-
 σοι τοῦτου μόνος
 φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ
 φαγες. καὶ ἔ-
 ἔ-
 ἔ-

& uxor eius à fa-
cie Domini Dei
inter arbores Pa-
radisi. Et uoca-
uit Dominus De-
us ipsum Adam:
& ait illi: Vbi es
tu? Qui ait, Vo-
cem tuam audiui
in Paradiso, & ti-
mui, quod nudus
sum ego, & ab-
scondi me.

Et illi dixit, quis
indicauit tibi quod
nudus esses? non
né ex arbore ip-
sa, de qua præce-
pi tibi ne come-
deres, comedi-
sti? Et dixit
Adam

conscia mali perpetra-
ti, & secuturi, item &
boni perdit, mox sequi-
tur terror, tremor, &
fuga ad latebras, con-
nectioq; perizonatum
uolumus occultare, &
excusare peccatum.

Oculis autem Domini
nihil est tectum. Is quan-
doquidem iustus est,
nullum peccatum relin-
quit inultum. Atq; hunc
iudicij processum ser-
uat. Primum uocat pec-
cantem, querit rem, cog-
noscit reatum, & inue-
nit primarium & uolu-
tarium autorem pecca-
ti. Secundum cognitionem
pronunciat iudicium,

D S seu

וַיֹּאמֶר הַאֲנָס
 הַאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה
 עִמּוֹדֵי הַבַּיִת
 נָתַתָּה לִּי מִדָּה
 הַעֵץ וְאֵבֶל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֱלֹהִים לְאִשָּׁה
 מַה זֹּאת עָשִׂיתָ
 וַתֹּאמֶר הַאִשָּׁה
 הִנֵּנִי שִׁוְיָתִי וְ
 נֵאבֶל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֱלֹהִים אֶל־רַחֵם
 הִנֵּנִי שִׁוְיָתִי עֲשִׂיתָ
 זֹאת אֲרוּרָה אַתָּה
 וּמִכָּל חַיֵּי הַבְּהֵמָה
 וְעַל גְּחֹנִי הַלֵּב

ὁ ἄσλαμ. ἡ γυνὴ ἡ
 δωκας μετ' ἐμοῦ
 τῆ μοι ἔδωκεν ἄκτι
 ξύλου καὶ ἔφαγον
 εἶπερ ὁ θεὸς τῆ γυν
 κί. τί τ' το ἐποίησ
 καὶ εἶπερ ἡ γυνὴ. ὁ
 φισ ἠπάτησέ με κα
 ἔφαγον. Καὶ εἶπε
 λυρι. ὁ θεὸς τῆ
 φεῖ ὅτι ἐποίησας τ
 σο, ἐπικατάρκτος
 ἀπὸ πάντων τ' κτ
 νῶν. ἀπὸ πάντων
 τῶν θηρίων τῶν ἐπ
 τῆς γῆς. ἀπὸ τῆ
 θεῖ σου καὶ τῆ κοιλί
 πορεύσῃ, ἀπὸ γῆρ φε

מכל חיה הבהמה
 ועל גחוני הלב

Adam: Mulier i/
psa quam dedisti
mihi sociam de/
dit mihi de arbo/
re illa & comedi.

Et dixit Domi/
nus Deus Mulie/
ri: Cur hoc feci/
sti? Et dixit Mu/
lier: Serpens de/
cepit me, & co/
medi.

Et dixit
Dominus Deus
ad Serpentem:

Quia fecisti hoc,
maledictus sis tu
præ omni iumen/
to, & præ omni
bestia Agri: su/
per pectus tuum
gradieris, & pul/
uerem

seu sententiam poenarum atque incipit ab ipso autore peccati Satana, eum absolute damnat. Ceteri, quia non fuerunt uoluntarij, præfracti & primarij transgressores, sed erant falso persuasi & seducti à personato spiritali malo, inuenerunt locum gratiæ apud Deum eos partim damnat secundum corpus peccati in hac uita ad uarias poenas & mortem corporalem. Secundum animam autem promittit salutem & uitam, post hanc uitam, atque hoc per benedictum

וַעֲפַר הָאֵבֶל בָּל-

יָמַי הָיִינוּ

וְאִיבָה אֲשִׁיחַ

בֵּינוֹךְ וּבֵינוֹ הָאִשָּׁה

וּבֵינוֹ זֶרַעַךְ וּבֵינוֹ

זֶרַעַה הַזֶּה יִשׁ

יִשְׁפָּר וְאִשׁ וְאִ

וְאִתָּה בְּשׁוֹפְנֵי עַ

עֲקֵבוֹ

אֵל הָאֲשֵׁר

אָמַר הַרְבֵּה לִי

אֲרֵבֶר עַצְבוֹנֶךָ

וְהִרְבֵּה בְּעַצְבִּי

הַלְרֵי בָנִים וְ

וְרֵי

אִשָּׁה תִשְׁפָּרְתְּךָ וְרֵי

πάσας τὰς ἡμέρας
ζωῆς σου καὶ ἐχθρὸν
θῆσω ἀνά μέσον σου
καὶ ἀνά μέσον τῆς γυναικός,
καὶ ἀνά μέσον τοῦ σπέρματός σου,
καὶ ἀνά μέσον τοῦ σπέρματός σου.
αὐτὸς σου τῆς κεφαλῆς, καὶ ἐκτεθήσεις
αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς. καὶ τῆς γεννητικῆς
εἴπε. πληθύνω τὸν θυγῶ τὰς λύπας σου
καὶ τὸν στεναγμὸν σου ἐν λύπαις τέλει
να, ὁ πρὸς τὸ ἀνθρώπου σου ἡ ἀποστροφή σου

uerem comedes
 omnibus diebus
 uitæ tuæ. Et inimi-
 citias ponam in-
 ter te, & inter
 Mulierem: inter
 semen tuum &
 inter semen illi-
 us: Ipsum conter-
 ret tibi caput, &
 tu conteres eius
 calcaneum. Ad
 Mulierem uero
 dixit: Valde mul-
 tiplicabo dolo-
 rem tuum, & con-
 ceptum tuum, &
 in dolore paries
 filios, & ad ui-
 rum tuum erit de-
 siderium tuum,
 &

nedictum illud semen
 mulieris, Christum ho-
 minem, humanitate per-
 sonatum filium Dei, si-
 ne semine uiri, & con-
 tagione peccati conce-
 ptum & natum uerum
 Deum & hominem, qui
 cōtereret caput serpen-
 tis, hoc est, diuina sua sa-
 pientia uinceret omnē
 astuciam Satanae, atque
 sua obedientia, & mor-
 te expiaret nostram in-
 obedientiam, & mor-
 tem tolleret, ac sic pe-
 nitus contereret totum
 caput serpētis cū omni
 astu, ueneno et tyranni-
 de, restitueretq; sic ho-
 minē in suam originem.

Atq;

וְהָיָה וַיִּמְשַׁל בֶּן
 הַלְּאֵנִים אָמַר
 כִּי שָׁמַעְתָּ לִּי
 לְסוּל אֲשֶׁרֶךְ וְהָ
 זָה אֲבָל מִן הָעַז
 אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵ
 לֵאמֹר לֹא תֵאָכֵל
 מִמֶּנּוּ אֲיוֹנָה ה
 תִּזְמַרְתָּה בְּעֵבֶרֶךָ
 בְּעֵצֶיךָ הָאֲבֵלֶנָה
 כֹּל יָמֵי חַיֶּיךָ
 וְקוֹץ וְנִרְבֵּר
 תִּזְמַרְתָּ לָּךְ וְא
 וְאֲבֵלֶת אֶת-ע
 עֲשֵׂה חֲשׂוֹנָה
 בְּעֵרְךָ אֲשֶׁרֶךְ הָאֲבָל לְחֵם ע

καὶ αὐτὸς σου ἔ
 εἶπεν ἵνα δὲ ἀδελφ
 περ, ὅτι ἤκουσας τ
 φωνῆς τῆς γυναῖ
 σου καὶ ἔφαγες ἀ
 τοῦ ξύλου ἐν τῷ
 μηροῦ τοῦ μῆ
 μη φαγεῖν ἅπ
 ἔφαγες, ἐπικατά
 τῷ ἡ γῆ ἐν τῷ
 γαί σου. ἐρλύ
 φαγῆ αὐτῆρ π
 τὰς ἡμέρας τῆς
 σου. ἀκάνθας καὶ
 βόλους ἀνατελεί
 καὶ φαγῆ τὸν χέρ
 τοῦ ἀγροῦ, ἐν ἰδι
 τοῦ προσώπου
 φαγῆ τὸν ἄστορ

& ipse domina-
bitur tui.

Ad
Adam uero dix-
it: Quia audisti

uocē uxoris tuę,
& comedisti de

Arbore, de qua

præceperam tibi

dicens: Non co-
medes ex ea. Ma-

ledicta sit Terra

propter te. In do-
lore comedes eā

cunctis diebus ui-
tę tuę. Spinam

& tribulum ger-
minabit tibi, &

manducabis her-
bam Agri. In su-
dore uultus tui

uesceris pane, do-
nec

Atq; hoc dū fieret,
ipse serpens uicissim
contereret Christo cal-
caneum, in finā sui par-
tē, hoc est, mortalē hu-
manitatē morte corpo-
rali extingueret, quā
utique omnipotēti sua
diuinitate resuscitaret
ad immortalitatem.

Idq; in mystico suo
corpore Ecclesia incia-
peret, ab ipsa promissi-
one, duraretq; usq; ad
finem mundi, realiter
tamē fieret in proprio
Christi corpore, ut sic
perpetuam pugnā ge-
rat in hoc mundo cum
Satana. Quorum du-
orum regna spiritua-

עַד שׁוֹבֵךְ אֶל־ה'

הַאֲנִים ב' מ'

מִצָּדָה לַהֲתַפְּי

עַפְרָה אֶתָּה וְאֶל

עַפְרָה הַשּׁוֹב :

וַיִּקְרָא הַאֲנִים

שֵׁם אֲשֶׁתּוֹ הַנְּבִי

בִּי הוּא הַיְהוָה א

אֵם בְּלִי חַי :

וַיַּעַשׂ יְהוָה

אֱלֹהִים לְאֵם

בְּלִי אֲשֶׁתּוֹ כַּהֲנֹת

עוֹר וַיִּלְבַּשׁ :

וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים הוּא הַאֲנִים הַיְהוָה

מִצָּדָה לַבְּעֵת טוֹב וַיַּעַשׂ

ἕως τοῦ ἀπ' οὐρανόθεν

σε εἰς τὴν γῆν ἐξῆλθε

λήφθης ὅτι γῆν καὶ

εἰς γῆν ἀπελεύσῃ

ἐκάλεσε ἀδ' ἀμ τοῦ

νομα τ' γυναικός

τ' ζων, ὅτι μήτηρ καὶ

τῶν τ' ζώντων. καὶ ἔτι

καὶ κύριος ὁ θεὸς τῶν

ἀδ' ἀμ καὶ τῆ γυναι

κὶ αὐτοῦ, χατ' ὄνομα

δερματίνους καὶ ἔτι

διὰ τὴν αὐτοῦ. καὶ ἔτι

περὶ ὁ θεός. ἰδοὺ ἡ

δ' ἀμ γέγονεν ὡς εἰς

ἐξ ἡμῶν, τοῦ γενέσθαι

καὶ καλοῦ καὶ τοῦ καλοῦ

nec reuertaris in
Terra, quia ex ea
sumptus es: Quia
pulis es, & in
puluerem reuer-
teris:

Et uocauit A-
dā nomē uxoris
sue Heua, qđ ipsa
esset Mater om-
nis uiuentis. Fe-
cit quoq; Domi-
nus Deus ipsi A-
dam & uxori e-
ius tunicas pelli-
ceas, & induit e-
os. Et dixit domi-
nus Deus: Ecce
Adam factus est
quasi unus ex no-
bis, ut sciat bonū
& malum.

Et

lia semper sibi sunt ab
iuratisime inimici.

Quam primum concie-
onem Dei homo audi-
ens, & fide percipiēs,
constanti spe expectās
plenariam restitutio-
nem originis nostræ,
in resuscitatione my-
stici corporis Ch isti
in die nouissimo, salua-
tus est. Eamque s. dem
certo signo declarat
dum uxorem suam no-
minat Heuam, ab resti-
tuta uita.

Deus uicissim suam
promissionem, Ad eiq;
fidem certo obsignat
Sacramento, dum

E 2 uestes

וְעַתָּה מִן יוֹשְׁלֵי
 נִדְרֵי וְלִקְחָהֶם מִ
 מַעַד חַתִּיִּים וְ
 וְאֵבֶל נְחִי לְעֵלֶם
 וַיִּשְׁלַח
 יְהוָה אֱלֹהִים מִ
 מִצְרַיִם לְעַבְדֵךְ
 אֶת־הַאֲנֹכִי אֲשֶׁר
 לִקְחָהֶם מִן־אֶת־
 הַאֲנֹכִי וַיִּשְׁבֹּן מִ
 מִקְדָּם לְאֹן־עֵרֹן
 אֶת־הַכְּרֹבִים וְאֶת־
 לְחַט־הַחֲרֹב וְ
 הַמְחַתְּפָתִים לְ
 לְשִׁמְרֵי אֶת־בְּרֵךְ
 עַד חַתִּיִּים וְ

ὁ νῦν μήποτε ἐκείνη
 νύκτιν χεῖρα αὐτοῦ
 καὶ λάβη ἀπὸ τῆς
 λουτῆς ζωῆς καὶ
 γυῖο ἕσεται εἰς
 αἰῶνα, καὶ ἕσεται
 λεγαυτὸν κύριος
 θεὸς ἐκ τοῦ παραδει
 σου τῆς τρυφῆς ἐξ
 ζεῶσαι τὴν γῆρ ἐξ
 ἐλήφθη καὶ ἐξέβαλλ
 ἄρ' ἀσλάμ καὶ κατῶ
 κισερ αὐτὸν ἀπὸ
 τι τοῦ παραδεισοῦ
 τῆς τρυφῆς, καὶ ἐξ
 ξετὰ χερουβείμ καὶ
 τὴν φλογίνην ἕσ
 φαίαν φυλάσσει
 τὴν ὁδὸν τοῦ ξύμ
 τῆς ζωῆς.

Et nunc, ne forte mittat manum suam, & accipiat etiam de arbore Vitę, & comedat & uiuat in seculum. Et emisit eum Dominus Deus de horto Edę: ad colędam Terram de qua sump tus fuerat. Ita que expulit Adam, Et collocauit à plaga orientali horti Edę, Cherubim, & flā meum gladiū uersatilem, ad custodiendum iter arboris Vitę.

uestes dedit, ad contēgendum corpus peccati. Et quamuis Adam cum deo est per fidem in promissum semē reconciliatus, & restitutus in pristinam originem. Vtique tamen expellitur ex Paradiso originali loco, hoc est, post pmissam gratiam exponitur omnibus erumnis & pœnis adeoq; ipsi morti (interclusa arbore uitę) non tamen ad expiandum peccatum, quod fuit per promissum semen expiandum & iā tum per fidem imputatiue expiatum.

Sed dum uitium heret in natura, quod non potest aboleri, aut extinguere nisi multis poenitentibus, tandem morte ipsa corporali. Postea illuc reuertitur, ut Christus inquit ad latronem: Hodie morieris in paradiso. Et ut discamus magnitudinem peccati, seueritatem iudicij Dei, ut ita agamus poenitentiam, discamus timorem Domini, obedientiam erga eius mandata, patientiam sub poenitentia & cruce, perseverantiam in uerbo Dei, fidem in bonitatem & promissiones Dei, & sic patienter expectemus finalem & promissam restitutionem originis nostrae ad integritatem uerae uitae, post hanc erumnosam uitam.

Hanc methodum originis de creatione, de rerum gubernatione, de Ecclesia, Politia, & Oeconomia, de peccato, gratia, fide, charitate, poenitentia, mortificatione, cruce, poenitentia obedientia, ceterisque locis communibus, qui hinc quasi ex fonte ebulliunt & fluunt, discere, & tenere a pueritia, plurimum refert ad formandam pietatem per omnem uitam, ut sic paulatim adspiciamus ad uitam illam originalem: quam per peccatum

catum perditam, per Christum autem restitutam
 certa spe expectamus. Ad quam consequen-
 dam conseruet nos in hac periculosa
 uita Dominus pater, spiritus
 suo per Christum do-
 minum nostrum
 Amen.

Scholorum Petri Artopœi finis.

SCHOLI.

SCHOLIORVM PETRI ARTO
pœi in tria Capita Geneseos finis.
quãtur nunc Aphorismi in Genesim
ab ipso descripti, & in usum ac fru
ctum omnium piorum,
Deumq; quærenti
um ædita.

P E T R

73
PETRI AR

TOPOEI IN TRIA CAPITA

Geneseos Prooemium.

MOSES ex Leuitica tribu
natus in Aegypto sub
Pharaone rege qui ma-
sculos enecari in partu,
deinde submergi iussit,
ab eius filia ex aquis Nili extractus,
unde Moses dictus, & pro filio adop-
tatus, à prima ætate in paternis disci-
plinis educatus & eruditus, iam adul-
tus & propter homicidium profugus
in Midiam, ubi coniugatus, & ad rubū
à Domino uocatus, atque dux populi
sui designatus, uoluit populū sibi com-
missum ut fidelis Magistratus ab Ae-
gyptiacis tenebris, falsa cognitione
Dei, & crassissima idololatria abdu-
cere ad ueram Dei cognitionem. Imò
Deus ipse uoluit semel toti mūdo the-

Exod. 3.

F

saucum

saurum suæ cognitionis, & primæ ori-
 ginis, rerumq; antiquissimæ gestarum
 per hunc Moysen reponere. Atq; ut id
 faceret Moyses exactius & uerius, tum
 à Spiritu Dei illustratus in Sina, tum à
 uarijs Patrum monumentis instructus
 in confesso iudicium, rem repetit à pri-
 ma origine, uidelicet à creatione, ab
 origine peccati & gratiæ, quæ tribus
 primis capitibus, quãuis breuiter, ex-
 pte tamen, & significanter describuntur.
 Quæ sequuntur capita omnia de-
 pingunt nobis peccati, & gratiæ ex-
 pla, gratissimas historias, quasi uitæ
 imagines pietatis & impietatis & sunt
 salutaris doctrinæ plena omnia, quæ
 nos ueræ pietatis admonent, & dilige-
 ter ab impietate dehortantur. Suauis-
 simus tamen nucleus, & intimum ar-
 gumentum huius libri Geneseos est,
 benedictum illud semen, in quo bene-
 dicendæ erant omnes trib. terræ, Mes-
 sias ille saluator totius humani gene-
 rib.

ris, restaurator lapsus nostri, & restitutor perditæ originis nostræ, cuius genealogia hic fidelissime & clarissime describitur. Orditur igitur Deum describere, non ab ipsa Essentia, quæ est lumen inaccessibile, sed ab eius effectu seu opere & uerbo, quæ sunt uera inuolucra Dei in quibus uerius conspici uult & potest, quæq; est ocularis demonstratio, & facilius incurrit in nostros oculos, deinde in mentem ipsam, uidelicet hunc esse uerum illum Deum, qui à principio creauit cœlum & terram, hoc est totum mundum, omnesq; creaturas ex nihilo per uirtutem uerbi sui. Qui ab origine sua lapsus, planeq; perditum genus humanum per peccatum, redemit & restituit in integrum per Unigenitum Filium suum, redemptumq; cõseruat & sanctificat per Spiritum sanctum. Ita ut sint tria illa opera et effectus Dei, Creatio, Redemptio, & sanctificatio, summe magnifica opera

totius sanctissimæ Trinitatis, Dei Patris, Filij, & Spiritus sancti. Estq; compendium & fons totius Theologiæ & Philosophiæ, primūq; ac solidissimū fundamentū fidei nostræ. Quæ qui in lectione sacra obseruat, feliciter uerabitur in pietatis negotio, magnūq; fructum Deo, sibi ipsi, & proximo reportabit. Et qui ita cōiungit Philosophiā cum Theologia, illi sunt omnes creaturæ quasi uiuæ imagines, in quibus diuina Dei bonitas, sapientia & potentia est conspicua. Contrā autem qui contra Theologiam tantum Philosophiæ incumbit, illi sunt creaturæ tantum res mortuæ & pictæ. Nos autem ut proprie cōsideremus hæc, & percipiamus, rogabimus Dominum Deum omnis gratiæ patrem, ut aperiat nobis sensus ad intelligendum scripturas, detq; gratiam ut frugaliter in earum meditatione & tractatione cum timore & reuerentia uersemur, per Iesum Christum
 Domini

Dominum nostrum, Amen.

CAPVT III.

In principio creauit Deus cœlum & terram.] In principio inquit relatione & respectu creaturarū, ab exordio omnium creaturarum Deus, autor & causa efficiens omnium rerum & creaturarum ante omnes creaturas, Diuina illa æterna mens & substantia.

Creauit] Ex nihilo condidit. Hic obserua mysterium, nomen plurale iungitur uerbo singulari. בְּרָא אֱלֹהִים ad significandum pluralitatem in unitate, & unitatem in pluralitate. Tres personas in una essentia, Deum patrem, Filium & Spiritum sanctum.

Cœlum & terram.] Principio ponit totum quasi propositionem, quam postea distribuit per partes, hoc est, creauit totum mundum, omnes creaturas, corporea & incorporea, uisibilia & inuisibilia, superna & inferna omnia.

F 3 Quare

Quare autem æternus ille Deus factus
creauit mundum, quo tamen non indi-
get, cum ab æterno fuit sine mundo, et
futurus est sine mundo, causam dicit
Salom. Prouerb. 16. Et omnia fecit pro-
pter seipsum, hoc est, quia sibi ita pla-
cuit. Non ut Rabini inquiunt, propter
Paradisum, legem, iustos. Israël. So-
limum maiestatis. Ierusalem & Mesiā.
aut ut haberet domum in qua habitau-
ret, aut propter hominem.

Terra autem erat informis & uacua.] Nar-
ratio est à distributione partium totius
us supra positi. Orditur narrationem
ab infima parte mundi, terra scilicet,
quasi à fundamento, & quasi à massa
informi. Cœlum & terra ex Deo. Ex
cœlo & terra creata sunt cætera om-
nia, quasi ex causa secunda.

Informis et uacua.] Hoc est, indistincta
colluta aq̄s, inculta, et indecorata her-
bis, arboribus, & animantibus, &c.

Et tenebræ erant super faciem abyssi.] Ord-
tur

tur temporū vicissitudines à tenebris non sine magno mysterio. Tenebræ significant profundam & inscrutabilem illam bonitatem, & sapientiã & omnipotentiam Dei, quam habuit ab æterno Deus ille absconditus, quæ nec nunc quisquam, quantumuis exquisitus, posset perscrutari, nisi Deus suo lumine reuelauerit, is iam sese suis mirabilib. operibus, & lumine uerbî cõspicuum fecit & conspiciendū dedit.

Et spiritus Dei ferebatur super faciem aquarum. Hoc est, spiritus Dei fecit aquas, & terras fœcundas, ut acciperent formas, & uiuas creaturas *רוח* significat motillare ut auis aut miluus pendet & circumgyrat in aëre expãsis & motis alis, Luth. aptissime reddidit sic suuebede. Quin potius per motū Spiritus Dei, intelligas creationē spirituum, hoc est angelorū. *Sup facie aquarum*, id est, supra & ante oēs uisibiles creaturas } *Facies* Hebreis ē superficies

præsentia, & externus conspectus. Atq; hoc in tenebris, hoc est, Deus alias creaturas fecit inconspicuas ut angelos, alias fecit conspicuas, ideoq; subiungitur creatio luminis. Idem mecum sentit August. in Eccles. dogmatico cap. 10.

Dixitq; Deus fiat lux & facta est lux.] Tenebras illas sequitur lux, & cognitio diuinæ essentia in suis operibus conspicua. Tenebræ illæ steterunt 12 horarū spacio, deinde facta est lux, nā postea reuoluuntur tenebræ, & appellantur nox. Ecce noluit diuina illa bonitas sua opera, suumq; thesaurum longius retinere in abscondito, sed in tempore sibi beneplacito reuelauit, & se in hoc contemplandam dedit.

Et uidit Deus.] Hic quoq; obseruamus sterium in tribus illis uerbis creauit, dixit, & uidit, in quibus diuina illa trinitas conspici, & processus creandi obseruari potest. Pater creat, Filius dicit,

cit, Spiritus uidet, aut pater creat per Verbum, filium, Et quæ creauit uidet per Spiritum sanctum, hoc est respicit, curat, & conseruat, atq; hec tria simul operatur unus ille Deus. Illa maxime confirmant fidem nostram, quod qui creauit nos Deus semper respiciat & curet nos.

Vidit lucem quod esset bona.] Quæ creat Deus approbat & commendat nobis ut bona & non emendanda, relatione auctoris qui omnium optimus & sapientissimus est. Bonū cōplectitur hic simul, honestum, utile & iucundum. Et certe uere bona est illa lux cognitio- nis & contemplationis Dei, interne et externe.

Et distinxit Deus inter lucem & tenebras.] Ecce ordinē Dei de uicissitudine temporum, ut haberent certa spacia distincta, ad operas & ad requiem, ut maneret perpetua iucunditas, ne unius rei perpetuus usus obtundat & tædium pariat.

Et uocauit Deus lucem diem, & tenebras uocauit noctem.] Ecce diem ante solē. Ergo Sol non est autor diei, ut Philosophi sentiunt, sed sol illustrat, & decorat diem, ut gemma aurū in annulo. Nec occasus solis, aut umbra terre facit noctem. Sed dies & nox uehūtur cœlo, utraq; complectuntur mediam partem cœli, circumuoluūtur primo mobili & uices seruant.

Et tenebras noctem.] Ergo tenebrę illę sunt reuolutę, & manet ita perpetua & grata illa commutatio & uicissitudo temporum.

Et factum est uespere & mane, dies unus.] Partes diei, hoc est, totius reuolutionis, sunt uespera & mane, hoc est, nox & dies, tenebrę & lux, principiumq; diei incipit à uespera seu nocte, duratq; usq; ad alterā uesperam. Hęc ordinem obseruat tota scripturę sacra, inquiring à uespera usq; ad uesperam. Mysteriū hic quoq; subest, quod mundus

mundus cum omnibus creaturis temporalis sit, à uespera usq; ad uesperā. Et ut cœpit, ita quoq; desinet. Atq; totum tempus mundi est quasi dies, aut una hebdomada coram Deo.

Dies unus.] Ponit numerum pro ordine, nam septem dies numerabit. Et ut esset distinctio operum Dei secundum singula tempora & spacia. Hæc sunt opera primi diei, scilicet, creatio cœli & terræ, sed adhuc informium, & rudium. Item lucis & tenebrarum, hoc est, noctis & diei. Hæc potuisset Deus sua sapientia & omnipotentia in uno momento creasse, sed quoniam tempora constituit, ideo uoluit in tempore suas operas facere nō manu, sed uerbo, ut declaretur sua omnipotentia. Lucem primum creat, ad fingendā rudem illam massam cœli & terræ, in dicatq; lucem ad operas esse datā, tenebras ad quietem.

Et dixit Deus.] Et apud Hebræos in

EXOR/

exordio, plerunq; est transitionis nota, idemq; hic significat, nam iam prosequitur descriptionem secundi diei.

Dixit Deus.] Dicendo fecit Deus omnia, ut obseruemus eius omnipotentiam, & sapientiam, supra omnem rationis captum. Verbum Dei facit omnia, ergo audi, & crede, noli perscrutari tua ratione, ne stultescas, ne quaeras ullas alias demonstrationes, nisi solum uerbum Dei. Si quãdo igitur quaeris probationes, et demonstrationes, quomodo, & ex qua causa & materia omnia haec facta sint, responde tibi & alijs: Verbum Dei est causa & materia totius mundi. Vulgo inquit, ex nihilo fit, nos respondemus, ex nihilo facta sunt omnia.

Fiat firmamentum in medio aquarum.] Verbum illud uerbum fiat, tantę est potentia, ut possit, efficiat, & constituat omnia, ut inquit Dauid: Ipse dixit et facta sunt, ipse mandauit & creata sunt

אֵלֵּם est substantiæ uerbum & facit omnes substantias, signatq; ueram & diuinam essentiam, unde factum esse aiunt diuinæ essentiæ uocabulū אֵלֵּם Firmamentum seu extensio אֵלֵּם אֵלֵּם expandit, ampliavit, extendit, huc alludit David: qui extendis cœlum sicut pellem. LXX ^{שֶׁפֶלֶא} uertunt, id est, firmamentum seu conglobamentum, ita ut sit rotundum firmamentum. Primum terra, aqua, aër, ignis, Luna, Mercurius, Venus, Sol, Mars, Iupiter, Saturnus, & cœlum fixarum stellarum אֵלֵּם aquæ duali numero tantum, hic semper habet אֵלֵּם adiunctum, quæ litera præter quā quod est articulus genitiuus, significat q; emphasim ad notandam præcellentiam & magnitudinem aquarum, antequam sunt diuisæ & distincte, cum altera pars aquarum sub firmamento decupla proportione superat quantitatem terræ. Diuisitq; aquas. Aqua ab aquis

aquis distinctæ sunt sup & sub firmamento. Ergo cœlum illud cœruleo colore quod cernimus, quod uulgo tantum cœlum appellamus, & philosophi cristallinum esse putant, uerissimæ aquæ sunt, æque ut illæ, quibus hic firmamur sed puriores. Alij aquas super cœlos uolunt intelligi nubes, sed hic expressè, disertèq; dictum est esse aquas supra omnes cœlos.

Vocauitq; firmamentum cœlum.] Firmamentum illud, tota'q; illa intercapedo interne et uacuum illud inter aquas et aquas appellatur duali numero שמים quæ una appellatione plura continet, orbis scilicet, aut sphaeras illas cœlestes, quod Latini cœlum duplici genere posuerunt, in singulari significat cœlum inunctum totum firmamentum inter aquas & aquas, in plurali significat sphaeras illas cœlestes in firmamento distinctas. Plures esse cœlos obseruatum est, postquam Deus singulas sphaeras (quas quoq;

quos cœlos appellamus) astris orna-
 uit, singulaq; astra singulis motibus,
 ipsaq; sphaeras circunagit & gyrat.
 Accipiuntq; appellationem seu ethy-
 mologiam ab aquis מים unde מים שמים
 quasi ex aquis, & inter aquas quasi in-
 ter limites, constituti. Aut à מים quod
 est posuit, fecit, ordinavit, fabricavit
 quasi מים שמים positum inter aquas,
 qm̄ in מים habet dages. In Hebreo
 hic non additur, Et vidit Deus quod
 erat valde bonum. Ratio est incogni-
 ta. Septuaginta autem addiderunt aut
 ex suo, aut ex libris hebraicis suo tem-
 pore integriorib. & emendatioribus.

Et factum est vespere & mane dies secundus.]
 Die secunda facti sunt cœli sed rudes
 & inornati astris adhuc. Ita iam distin-
 xit cœlū à terra, & aquas ab aq̄s, inter
 posuitq; firmamētū seu cœlos, inane,
 vacuū, liquidū, limpidū, perspicax, &
 mollissimum, adeoq; invisibile illud,
 corporeum tamen est & sustinet in-
 gentem

gentem illam molem aquarum ne de-
 cidant. Rationes sunt, uis Verbi Dei
 & diuersa uelocitas motuum coele-
 stium spherarū. Ita Deus dicitur ha-
 bitare in cœlis, hoc est, in inuisibili-
 bus, qui ubiq; supra & intus est, in quo ui-
 uimus, uersamur & sumus Actor. 17.
 Hoc meditari operatur in nobis fide-
 ciam de Dei præsentia, et timorem ne
 quid impie cogitemus, dicamus aut
 faciamus uel soli, quia Deus est præs-
 sentissimus inspector & auditor. Ergo
 prima illa appellatio cœli & terre
 accipienda est pro tota illa conuolu-
 tione, commixtione & rudi illa ma-
 sa quam uulgo chaos appellant. Ita
 ex terra & aquis constituta sunt om-
 nia, quasi ex materia et massa. Cœlos
 creat ante uegetantia & animantia
 ergo præcedentia sunt sequentiū me-
 dia sustentacula & cause secundæ ge-
 nerationis, nutritionis & corruptionis,
 nis, quemadmodum postea primum
 creat

creat herbas et arbores quam creat a/
nimantia.

Et dicit Deus.] Est transitio ad descri/
ptionem operum diei tertiae.

1] Congregentur aquae.] Terra centrum
mundi ab initio et naturaliter fuit un/
dique collata & circumcepta aquis in so/
lido globo, iam autem primū prodit,
arida fit, & aptatur ad ferendum fru/
ctus, & ad habitandum. Non emerfit,
nec loco suo mota est ut emergeret,
sed aquae recesserunt & loco suo mo/
tae sunt, ut eminere summa cacumiz/
nae terrae. Aquae viscidissimae recesserunt in
viscera terrae per syrtes in suas uenas,
rursusque ebullunt per fontes, confluunt
& flumina faciunt, ut sic humectent ter/
ram, & potent animantia. Ita factum
est ut aqua & terra faciunt unum glo/
bum, nam terra iam non est solida per/
fecta, sed per aquas porosa & cavernosa
facta undique, insumit usque ad superfi/
ciem aquarum, ita undique extat terra, &
G coelum

Fontes.

70113

coelum undiq; sursum est. Certum
 est esse antichthones & antipodes.
 Aut fuit alia forma productæ terre
 te diluuium quàm nunc est. Est quod
 hoc obseruandum quod elementū
 perat elementum, & sphæra sphæra
 decupla proportiōe, ut sit deties plu
 aquæ quàm terræ, & deties plus aë
 quàm aquæ, et deties plus ignis quàm
 aëris. &c. Ideoq; fit quod aqua ex
 ra scaturit, quia tendit ad locum suū
 scilicet supra terrā, item aër ebullit
 aquis, & ignis sursum tendit, quia
 stinat ad locum sibi destinatum. Iam
 illæ euaporationes,

**Euapora
 tioncs.**

Et uocauit Deus aridam terram.] Arida u
 catur naturaliter quod est sicca, ut lo
 pis, & sterilis אֶרֶץ אַרְיָה arida ab אֶרֶץ
 ruit quia nondum erat fertilis usque
 dum dixit Deus germinet terra. Illu
 uerbum dedit terræ suam fertilitate
 tribuit uegetantiam & crescentiam.
 li autem terræ tantum quæ eminet, in
 ceris

terior autem terra manet semper arida & sterilis. Terram אֶרֶץ deducunt ab אֵי uoluit, appetiuit, quod semper appetat ferre fructum.

Collectionem aquarum uocauit maria. יָם à אֵי mare ab aquis pluratiuo numero, quod multa & diuersa sint maria seu aquarum collectiones. יָם autē est dualis numeri tantum, quia sunt superiores aquae & inferiores quae postea sortitur singula nomina.

Vidit Deus quod esset bonum. וַיַּרְא Scilicet ita terram aquis extare.

Et dixit Deus germinet terram herbam. וַיֹּאמֶר Bis dicit Deus eadem die, quod iam ab integro uult oderari, & res peculiare facere.

Herbam uirentem. עֵשֶׂב Significantius dixit Hebraeus עֵשֶׂב aut Graecus, Latinus aut Germanus reddere possit. Simul posuit עֵשֶׂב & דְּבַשׁ quae utraq; herbam significant, sed cum discrimine. עֵשֶׂב significat herbam teneram et mollem.

quando primum nascitur ex terra tempore uerno. Ψ autē herba est gravior in perfecta magnitudine, quam flores & fructum ut est in æstate. In Deo uno hoc die fecit, quod alii asserunt citoto semestri in uere & æstate. Non ita intelligendum est quasi uno momento omnia simul fecerit, sed omnia simul produxit per totum illum diem iustam suam quantitatem & qualitatem. In tempore agit, ergo tempus sibi sumit. Elementa dant corpus, cœli dant uegetantiam, seruantesque singulam suam naturam, hoc est, uim & potentiam ad suas operas inditam per Verbum Dei, quod semper agit in creaturis.

Natura.

Radix.

Semen.

Seminificantem. Radix seruat suam uim in herba aut arbore. Semen autem creatum est ad propagationem. Nam semen est totius sui corporis uiuum, corpus uiuum et separabile, habet totam naturam, omnesque partes sui corporis.

poris substantialiter inclusas, quas se-
 minatum refert ad propagandum su-
 am speciem. Hinc apparet quod De-
 us singulas tantum cuiusque speciei her-
 bas & arbores creavit, semenque singu-
 las dedit ad propagationem, & ad ci-
 bum creandis animantibus. Ecce pro-
 uidentiam, & economum Dei, prius
 creat herbas & arbores quam animā
 ut habeant paratum cibum. Hinc
 quoque cognoscitur paterna bonitas
 & cura de suis creaturis, quæ debet in
 nobis augere fiduciam erga Deū. Ec-
 ce quam mirus & operosus est artifex
 Deus pater noster, uno die facit tam
 multas, tamquam varias species herba-
 rum & arborum, tam elegantes & ar-
 tificiosas, ut humana ratio assequi nō
 possit, etiam si unam tantum perseru-
 tata fuerit. Vnde quoque David exclā-
 mat inquitens: Quam mirabilia opera
 tua Domine, omnia in sapientia feci-
 sti plena ē terra bonitate tua. Et si res

Et consideras, uidebis presentem di-
 uinitatem in suo opere, uidebis boni-
 tatem essentiae, sapientiam operis, uer-
 itatem fructus, & iucunditatem fru-
 di. Et ut est Deus unus in essentia, &
 trinus in personis, ita tria erunt in sin-
 gulis, radix, herba, fructus. Artificio-
 sum corpus, iucundissimus color, &
 gratissima uirtus. Ad hoc argumen-
 tum augem, quod Deus ipse, se nobis
 in suis creaturis contemplandum, fru-
 dum & colendum dedit, felices oculi
 qui haec contemplatur, haec est uerissi-
 ma Theorica, haec debent in nobis
 augere pietatem & fiduciam erga De-
 um. Porro ex obseruatione, & applica-
 tione herbarum & arborum nata est
 omnis medicina.

Origo dy-
 tis Medi-
 cae.

Dies tere-
 ritus.

[Et uidit Deus quod esset bonum.] Hoc est
 bene, recte, factum ad usum & dele-
 ctationem. Ita Deus delectatur in suis
 operibus. & ludit in orbe terrarum.
 [Et facta est uespera, &c. Dies tertius.] He-
 (ur)

sunt opera tertij diei, in quo produxit terram ex aquis, & creauit herbas & arbores, plantauitq; amoenissimū Paradisum, cuiusq; generis herbarum et arborum, ordineq; posuit, de quo mentionem faciet in sequenti capite. Hæc debent in nobis fidem & pietatem augere. Quod si foenū agri quod hodie est, & cras in clibanū mittitur, Deus sic uestit, decorat et respicit, quāto magis nos; Matt. 6.

Et dixit Deus. ¶ Transitio est ad operas quarti diei. Heri decorauit terram herbis & arboribus, hodie ornabit cœlū astris.

¶ Fiant luminaria. ¶ Hactenus cœlum fuit tude & inornatum astris, nunc autem astra creat, et luci diei plus luminis addit, dum creat Solem, ad significandū quod Deus usq; magis & magis se cōspicuum in suis creaturis facit, item q̄ iam intendit operas subtiliores, quæ plus requirunt luminis, ut possint cō-

spici à nobis. Porro ut diuersitas cor-
 porum, suorumque motuum per astra pos-
 sit discerni, quod alioqui non posset,
 nam omnes caeli limpidissimi, & per-
 spicacissimi. Postremo creat astra
 multas res necessarias. In mundo siquidem,
 Deus nihil facit frustra, **ἡ** lux
 est, inde **ἡ** lumen aut luminare
 pos Aegyptijs sol dicitur. Inde compo-
 ni putò **ἡ** de astris, de superioribus,
 & effectibus eorum. Luminaria
 lumina seu lucēs **ἡ** sonat, ac si om-
 nia astra per se lucerent, sed postea
 obseruatū est solum Solem per se na-
 turaliter lucidum esse, & illustrare om-
 nia corpora mundi, lunam et omnia
 astra. Cetera omnia corpora & astra
 esse rotunda & opaca, & illustrari per
 solem, solumque ea parte uideri, qua il-
 lustrantur à sole, quod est in Luna co-
 spicuum, & in eclipsibus obseruatū.
 Astra ergo dicuntur lumina relatione
 solis quae ea illustrat. Ita solus Christus
 est

est sol iusticiæ per se lucidus, & illu- 1040. E
 strans omnem hominem uenientē in Mat. 25
 hunc mundum, facitq; lucere & sple- Dan. 12
 dere omnes in ipsum credentes. 1. 30

Et distinctionem faciunt. Quæ sequuntur
 omnia de sole & astris, dicta sunt de
 fine, effectu et officio ipsorum. Sol est
 dei rex & dominus, in medio firmam- 11. 32
 menti constitutus, tot habet celos sub
 se quot habet supra se, accedit ac rece- Sol.
 dit cum die, diesq; uicissim cū sole. Or-
 tu suo designat aduentare diem, occa-
 su contra mundat noctem, & toto sud-
 eircūcursu diem metitur. Accessu suo
 adducit Ver & Aestatem. Recessu fa-
 cit Autumnum & Hyemem. Distin-
 guit solstitia & æquinoctia, & per ea
 certa constituit tempora anni. Dumq;
 ad suum locū redit annus est. Hæc uis
 est radiorum solis, ut secum rapiat ig-
 nem, usq; ad terram, caloremq; faciat
 ex reuerberatione, medium motū ad
 generationem & corruptionem, adiu-

Luna. uatq; uegetantiã. Luna per se globos
 opacus est & densus, accipitq; lumen
 ab irradiatione solis, & dum discedit
 sole, reditq; ad solem mensis est, sua
 cõiunctione & aspectibus distinguit
 menses, & mensium partes, distinguit
 certa tempora festorum, adiuuatq; ue-
Stelle getantiam. Stellarũ alix sunt fixæ, alix
 errantes quas inde planetas appellat.
 Fixæ autem constitutz sunt super
 omnes planetas, planetæ singuli singu-
 las spheras seu celos habent, simulq;
 suum lumen accipiunt à sole, singulæ
 illa astra singulas uirtutes & effectus
 habent, ad uarios usus hominum, ani-
 mantium, & uegetantium. Item ad uari-
 as mutatiões aëris. Ideoq; Christus
 appellat ea uirtutes celorum, Mat. 13.
 Nam alia frigus, alia calorem, alia sic-
 citatem, alia humores tempestatesq;
 causantur. Mat. 16. Facto uespere diei
 illius, serenum erit, rubicundum est enim
 cœlum. Et mane, hodie tēpestas erit
 rutila.

rutilat enim triste cœlum. Faciem cœ-
 li iudicare potestis. Quæ secundū Dei
 uerbum contemplari & obseruare iu-
 cundissimum est, & saluberrimum, fa-
 cit; ad res multas in uita necessarias:
 præter Dei uerbum autem, est tantum
 uana sapiētia mundi. Ergo omnia de-
 bent ad hunc usum & finem tendere,
 nempe ut creator cōtempletur & cog-
 noscatur in suis creaturis, cognitus autē,
 ut colatur timore, fide et dilectione, id
 uult Paul. ad Rom. 1. Ideoq; damnat
 omnes gētes de idololatria, quod eū
 cultum a creatore ad creaturas trāstu-
 lerunt. Obiter tamen aspergo quod
 ex diligēti & longa obseruatione cor-
 porum, et motuum cœlestium nata sit
 tandem ars Astronomica, a primis pa-
 trib. quasi per manus tradita, nam uē-
 ueteres longius uixerant, ita poterant
 exactius obseruare. Sed postquā pro-
 pter imbecillitatem naturæ paulatim
 homines cœperant ætatem minuere,
 pro-

*Astrono-
 mia quo-
 modo na-
 ta sit.*

provisum est à Deo, ut ille observati-
ones conscriberentur ordine, & sic re-
retars & professio.

Luminare minus ut p̄cesset nocti & stellæ.
Non quod luna & stellæ non luceant
etiam die, sed quoniam maius lumen
obfuscat minus, ideo non conspiciuntur
die, ubi aut occiderit sol, cum redi-
unt tenebræ, conspiciuntur stellæ in-
diatæ à sole, ad usum noctis, hoc est
animantium qui noctu victum querunt.
Psalm. 104. Item ad usum nautarum.

Et vidit Deus quod esset bonum. Est epilo-
gus huius diei in quo creavit astra. Bo-
num uocat, scilicet, sic singulos coe-
los esse astris ornatos, conspicuos, &
obseruabiles, ut sic ipsorum motus, &
nature seu effectus possint obseruari.
astraq; ipsa suis motibus, coniunctio-
nibus & aspectibus facere aeris & ter-
rum uicissitudines, tempora discernere,
re, uegetantiã adiuuare, & esse ad mil-
tas res necessaria in mūdo. Vt autem
singula

• 1071 A
• 1072 B
• 1073 C
• 1074 D

singula succinctim & paucis repetā,
 primum cœlos, deinde ipsorū motus
 recensebo. Ab aquis ad aquas illa di-
 stantia firmamentum seu cœlum dicitur,
 illudq; cœlum plures cœlos com-
 plectitur. Primū est Aëris, deinde Ig-
 nis, Lunæ, Mercurij, Veneris, Solis,
 Martis, Iovis, Saturni, fixarum stella-
 rum seu signorum, supremum est pri-
 mi mobilis. Cœlum aëris nullo astro
 est insignitum, est animātium, avium,
 uentorum & nubium locus. Cœlū ig-
 nis quoq; nullis astris est cōspicuum,
 in eius aërisq; contiguo fiunt meteo-
 ra ignea, ut sunt fulgura, tonitrua, hy-
 pocaudata, comete, dracōes, &c. Pro-
 xime superiores cœli singuli sunt sin-
 gulis planetis insigniti, quorum septē
 sunt Luna, Mercurius, Venus, Sol,
 Mars, Iupiter & Saturnus. Deinde est
 cœlum fixarum stellarum, in quo sunt
 12 signa zodiaci, cæteraq; signa & cō-
 stellationes singularum uirtutum. Su-
 premum

primum cœlum dicitur primum mo-
 bile, inuisibile, quia est nullis astris in-
 signitum, ipsum uehit diem & noctem,
 unde est uisibile. Hæc omnia tegunt
 aquæ quæ supra cœlos sunt, Psal. 150.
 Inuisibile, inane, & perspicacissimum
 illud totum cœlum, corporeum tamē
 est in quo habitat Deus cum angelis
 inuisibilibus, spiritibus, in loco, præ-
 ter locum tamē, non quod Deus in lo-
 co concluditur, sed quoniam inuisibi-
 le est cœlū, ideo humano more in cœ-
 lis esse dicitur, hoc est inuisibili, quo-
 niam inuisibilis est Deus, atq; ut cœlū
 ubiq; sursum & præsens est, ita quoq;
 Deus cum administratorijs suis spiri-
 tibus nobis ubiq; præsens est. De mo-
 tibus porro hæc obiter aspergam: Mo-
 tus principales sunt tres: Primus est
 Spiritus Dei, qui est angelorum, inuisi-
 bilis & uelocissimus. Secundus mo-
 tus est Primi mobilis, quod circumuo-
 luit diem & noctem, ab ortu in occa-
 sum,

sum, ab aquilone ad austrum & e con-
 tra, suaque uelocitate secum rapit inferi-
 ores celos omnes, quantum uis aduer-
 sos. Ille motus est nobis uisibilis secun-
 dum diem & noctem. Tercius motus *Tercius*
 est reliquorum omnium inferiorum coe- *motus.*
 lorum, qui quanto sunt inferiores, tan-
 to sunt uelociores in suo motu, uideli-
 cet ab Occidente in Orientem. Motus *Velocitas*
 ignis & aeris est improprius & inor- *motus.*
 dinatus, fitque per accidens ex motu &
 effectu astrorum. Et quoniam caelum
 ubique supra est, & terra undique extat
 aquis, solisque motus est perpetuus &
 inquietus, inde fit quod singulis hor-
 ris, singulisque momentis est ortus &
 occasus solis, media nox, mediaque di-
 es, sed diuersis in locis. Quando Indis
 sol est in meridie, nobis oritur, Americ-
 cis est media nox. Quando nobis est
 in meridie, tunc Indis occidit & Ame-
 ricis oritur. Tantusque item est solis a-
 strorumque motus, ut singulis diebus,
 hoc

hoc est in 24 horarū spacio absoluant
 3400 miliaria, tot enim continet terre
 ambitus. Singulis horis 225 miliaria
 decurrit sol, tantum relatione terre (ca
 sed interim amplitudinem sui loci) ut
 si quis uellet semper manere sub sole
 illi essent singulis horis, tot miliaria
 percurrenda, ideo ueri sunt qui dicunt
 Solem uelocius currere quam sagitta
 possit uolare, imò quam bōbarda glo
 bus. Sol p̄esse diei ideo dicitur, quod
 eundem motum cum die obseruat, ce
 tera astra aut tardius (quæ supra sunt)
 aut uelocius (quæ intra solē sunt) cur
 sitāt in suo motu. Ideo & Sol situs est
 in medio firmamenti. Ecce indefatiga
 tam & alacrem obedientiam creatura
 rum, quæ debet nos nostræ obediētiæ
 admonere. Ideo oramus ut Dei uolun
 tas fiat in nobis sicut in coelo & in ter
 ra, ut sic indefessi & alacres obedia
 mus quemadmodum omnes creatura
 rum,

Effectus. in coelo & in terra. De effectib. astro
 rum,

rum, quæ Christus uirtutes cœlorum
 appellat, non est hic narrandi locus,
 inde extat certa ars & p̄fessio, satisq̄
 hic est scire, astra efficere uarias illas
 mutationes aëris & tempestatum, &
 adiuuare uegetantiam. Natiuitates au *Natiuitas*
 tem & fortunas hominum in uita, ex *tes.*
 astris perscrutari, fortasse fieri posse
 concedo, sed quia intercідit, aut nun-
 quam integre prodijt, certa & perfe-
 cta astrorū cognitio, & fragilitas hu-
 mani ingenij, & uitiata naturæ non
 possit assequi eam sublimitatem, ideo
 falluntur humanæ coniecturæ ex im-
 perfectis obseruationibus. Philoso-
 phi quidem, in eas res penitus intenti,
 non nihil perscrutati sunt & peruide-
 runt, sed imperfecta sunt omnia, & e-
 uetus sapius longe diuersa ostendit,
 quod in practicis mathematicis satis
 cōspici potest. Tota autem hæc theo- *Theoria*
 rica seu contemplatio, admonere nos *ca.*
 debet ingentium beneficiorum, & mi-
 H rabi

rabilium operum Dei, ad confirmandam fiduciam nostrā in tam bonū, & sapientē mirabilē Deum. Itē, et ad gloriā & preconium Dei instigare nos debet, cuiusmodi psalmos multos cecinit David acutissimus ille theoricus.

Et factum est uespere, & mane dies quartus.
 Tantum operæ fuit quarti diei, in quo Deus astra condidit, Quæ tota illa constellatione cœli, militia cœli dicitur metaphorice, quod quemadmodū exercitus militaris quisque in suo ordine procedit, ita insigniores stellæ quasi capitanei ducunt turbam aut cohortem stellarum suarum secum. Planetæ autem quoniam sunt progradi, digradi, & retrogradi, sunt quasi dispositores exercitus cursitantes huc & illuc, ut adiuuent, & uires animosque addant. Porro astra sortita sunt nomina & figuras imaginarias à philosophis secundum uirtutes, et situm excogitatas, non quod ita sint, sed ut tanto citius obseruentur.

uentur. Deus autem qui ea fecit, solus
 scit & numerat illum exercitū & mul-
 titudinē stellarū, singulasq; suis nomi-
 nibus uocat Psal. 146. Atq; ex uisibili-
 bus debemus inuisibilia p̄scrutari, uiz
 delictet quod æque ita fit inter inuisibi-
 les spiritus cœlestes, ubi archangeli
 quasi capitanei suos angelos ut suum
 exercitū seu cohortē habent. Deus au-
 tem quasi sol in medio ipsorū singulis
 dat lucem & uirtutem, singulosq; no-
 minatim uocat, secundum sua dona et
 uirtutes. Hæc est uera theoria.

Et dixit Deus.] Est transitio ad descri- Dies quin-
tus.
 ptionem operum quinti diei, hic quo-
 que obseruabis omnipotentiam uer-
 bi Dei. Ecce quā se diuina illa boni-
 tas indies magis magisq; conspicuam
 facit, hæctenus inanimatas, nunc ani-
 matas creaturas facit.

Reptificent aquæ.] Heri cœlum ornauit
 astris, hodie decorat & implet aquas
 piscib. aërēq; uoluerib. Et qm̄ deties

plus aquarū ē q̄ terrā, ideo plures species pisciū creauit q̄ animantiū terrestriū, id adeo indicāt pisciū semina seu granula, aues similiter ex aquis creatæ sunt, adeo q̄ adhuc semper ex aq̄s, aut liquido nascuntur. Ita tamē ut pisces in aquis, aues autem in terris procreentur & in aëre degant.

Cetos magnos. יָדֵי יָמִין דֵּי אֱלֹהִים fortasse est dualis numeri, quoniam nō habet iod in terminatiōe plurali, unde certum est, Deum fecisse cuiusq̄ speciei par unū. יָדֵי draconem significat & terrestrem & marinum, Marinus draco κῆτος dicitur, latinē balena. In Dauide & Iob Lameiathan, Psal. 104. Iob. 3. & 40. Est maximum genus pisciū, ut draco est maximum genus animalium terrestrium, ita ut elephantes superet.

Animam uiuentem. Anima pro animalis hebraico more sæpissime ponitur. Animal est quicquid proprio motu et sensuum impulsu mouetur.

Reptile & motabile.] Apud Hebræos idē significant ferē, וְדָוָק et וְדָוָק Germani, propriissime reddunt kremen und uemen, uti pisces squamati in aquis mouentur sine fulcro terræ, ut aues in aëre. Repere dicuntur, quæ fulcro terræ utuntur, ut anguilla, cancer, testudo, &c.

Et uidit Deus quod esset bonum.] Videlicet ita pisces, & aues ex aquis procreari, suntq; omnia bona, essentia, forma, fine, & usu suo.

Et benedixit illis Deus dicens, crescite.] Post uerbum creationis additur uerbū fructificationis, ad significandum, genituram nō esse ex nobis, nec in nostra, aut ullarum creaturarū uirtute seu potestate, sed ex benedictione Dei, ut sapius accidere uidemus in cōiugio. Adeoq; ipsum opus procreandi esse singulare opus Dei præter creationem. Ideoq; omnes creaturæ naturaliter appetunt sobolē propagare, illudq; uer-

H 3 bum,

bum, crescite, facit singulas creaturas
 foecundas, & impellit ad procreatio-
 nem. Et ecce obedientiam creaturarū,
 quā diligenter satagunt insito Dei
 uerbo obedire, nidificāt, fouent, alūt,
 tegunt & defendunt, usq; dum foetus
 peruenerit ad iustam magnitudinem,
 ut possit sibi uictum quærere. Ob-
 serua quoq; quantam copiam piscium
 et uolucrum singulis annis mactamus
 & comedimus, quantis plaustris auer-
 himus, & quanta copia superstat. Vn-
 de perspicimus magnam illam ceco-
 nomiam, prouidentiam & procuratio-
 nem Dei. Nisi enim illud uerbum, Cre-
 scite, fuisset additum, aut si auferretur,
 quāta penuria breui futura esset in to-
 to mundo. Item, Crescite, dixit post-
 quam pisces & aues succreuerāt ad iu-
 stam suam magnitudinē, ad significā-
 dū continentia, & uerecundia, de quo
 plura (fauente Domino) audiemus in
 benedictione hominis, Astris non dixit

*Astra nō
 crescunt.*

quid

et H

xix

xit creſcite, augeſcite & replete coelū,
 ſed quotquot primum ſunt creata, tot
 ſunt & manent uſq; ad finē mundi. Lu
 na tamen accreſcere & decreſcere dici
 tur, nō ſua quātitate, ſed lumine, rela
 tione noſtri aſpectus, alioq; ſemper ad
 medietatē irradiatur à ſole, Itē diē no
 ſtrūq; creſcere & decreſcere dicimus,
 qd uerius diceremus accedere & rece
 dere. Hic autē obſerua mirabilē Dei o
 perationē, in ſeminis procreatiōe, ſin
 guli piſces, ſingulaq; aues cuiuſq; ſpe
 ciei toto eodē die creſcebāt ad iuſtam
 magnitudinē ſuā in ſua ſpecie. Procre
 ant autē mirabili modo: Piſces ſua ſpar
 gunt ſemina, et procreant abſq; incu
 batione. Aues autē ſua ponunt oua, in
 cubant, & ſic procreāt. Porrò animad
 uerte mirabilē & artificioſam operā
 Dei in piſciū, & auū uarietate, & cor
 poris cōſtitutione, ſquamæ ueſtiūt, &
 ſunt pennarū loco, brācæ alarū uſum
 præſtant, magnāq; inuicē cognationē

habēt pisces et aues, quod de eadē ma-
 teria & massa sunt creati, attamen plu-
 rimum differūt. Pisces aquas, aues aē-
 rem occupāt, pisces sunt muti, aues ca-
 norū, &c. Vide in auibus plumarum
 subtilitatem, mollitiem, & multitudi-
 nem pennarum, ordinem, uarietatem
 & picturam, cantus iucunditatem, &
 fruendi utilitatē. Quis potest animad-
 uertere muscarum & insectorum, ua-
 rietatem, subtilitatem & anatomiam.
 Quam exquisitas & subtiles manus
 habuerit, mirus ille artifex in his con-
 dendis. Imò magis mirādum est, quod
 summa illa diuina maiestas se in tam
 minutissimis, & nostro iudicio nihili
 uermiculis exercuerit, quorum tamē
 nihil frustra conditum est. Quae om-
 nia debent in nobis augere admiratio-
 nem, cognitionē, laudem & gloriam
 Dei, & nostram pietatem, & fidē con-
 firmare. Quod si summus ille Deus tā
 minutissimas res tam mirabiliter, et ar-
 tificiose

tificiose creauit, pascit & conseruat, quāto magis nos ad suam imaginem factos, & sanguine unigeniti filij sui redemptos pascet & conseruabit. Magna ē contra impietas est abuti creaturis, uorare, & deglutire præter gratiarum actionem. Singulis herbis & arboribus semina dedit, animantibus autem piscibus & uolucris sexum adiunxit, masculum & foemellam fecit, ipsq; dixit crescite, hoc est, copulemini, sitis foecundi, & augete speciem uestram, Benedictio hic significat, donū & beneficium Dei ad propagandam sobolem, ut semen dare, & concipere, fouere, parere, producere, & nutrire.

Benedictio.

Et facta est uespera, & factum est mane dies quintus.] Est clausula qnti diei, & discrimē singulorū dierum suorūq; operū, *Primum dixit, deinde fecit, so solum*

Et dixit Deus.] Est transitio ad descriptionē sexti diei, in quo creauit Deus animantia & hominem. Dicendo, facit, & creat, quæ notāt omnipotentiā *syno*

Verbi Dei. Ergo per totā illam diem
dixit singula quæ sunt in animātibus,
de corporum cōstitutione, iunctura,
ordine, quātitate, qualitate, et fine seu
usu. Idemq; uerbū singula in sua sub-
stantia & natura conseruat, usq; dum
Deus aufert uerbum, quo ablato per-
eunt, ut inquit Dauid: Auferes spiritū
eorum, & deficient, & in puluerem su-
um reuertentur. Emittes spiritum tuū
et creabūtur, & renouabis faciē terrę.
Itē Salomon: Generatio alia præterit,
alia supuenit, terra autē in eternū stat.

Eccles. 1

Producatur terra animam uiuentem.] Deus
omnium rerum creator, & mirus opi-
fex, iam quasi operi suo extremam ma-
num adhibiturus redit, unde incepit,
ad terrā uidelicet. Nam apparatus tri-
bus illis primis materijs, terra, aquis,
& cœlo, primum operatur in terra, de-
inde in cœlo, postea in aquis, tandem
redit ad terram, creatq; primū animam
bruta, deinde hominem. Animam
accipit

accipit hic hebraico more pro ipso animali per se mobili & sensibili. Deinde distinguit tria genera animantium, ut iumentum, reptile, & bestiam. Iumentum est quod herbis ulcitat, & est quodammodo cicur. Reptile est humilimum genus animantium, quod serpit cum aut sine pedibus. Bestia est animal quod ex rapina uiuit, & carnibus uescitur, plane fera, uenatoria & indomabilis.

In genere suo. Hic quoque obseruamur raram & uenerandam Dei maiestatem quam artificiose exercuit in conuolendis animantibus, quam uaria & elegantia fecit, nec tantum condidit magna, ut elephantes, carielos, equos, boues, ceruos, &c. sed etiam apes, formicas, &c. Ita uoluit diuina illa bonitas se ostendere in paruis æque ut in magnis, in uilibus, æque ut in gratis, que omnia debent fidem nostram accedere ad diuinam bonitatem. Quod si tam uiles bestiolas curat, ergo nos tanto magis curabit.

Et uidit quod esset bonum.] Postquam ita uoluit, dixit, & fecit animantia, ideo nos debemus despiciere, & contemnerre Dei creaturam, quantum uis uilem, sed Deum glorificare, quod ita uoluit itaq; fecit, & nobis tam perspicue suã bonitatem ob oculis posuit conspicuendam. Demum & gratias agere, de usu & fruendi libertate, atq; de singulis conciones facere, quibus enumeremus rerum fructum, & utilitatẽ. Sed quis potest artificiũ Dei, quis potest usum rerum satis enumerare? Non dico iam de frumentis, & leguminibus, sed quis potest etiam straminis, lini, et ligni usum enarrare? Quis potest animantium equi, uacce, ouis, &c. usus et commoditates pro dignitate explicare? Quis potest anatomiam apis, & aliarum bestiolarum et iuncturas membrorum considerare?

Et dixit Deus.] Discrete describit hominis creationem post omnes creaturas
&

& animantia, quod cætera animantia sunt irrationabilia, solis reguntur sensibus, homo uero mentē habet, & utitur ratiōe. Ita uides quod Deus se singulis diebus, usq; magis perspicuum facit in omnib. creaturis, quasi in clarissimo speculo, iam autem in ipso speculo ponit uiuam suam imaginē, prouissime Deum referentem. Absolutis itaq; omnibus creaturis tandē creat hominē, quasi epilogum omnium operum suorum, quem ex terra creatum subueheret super omnes creaturas, adeoq; super angelos, ad uitam æternam.

Faciamus hominem.] Hoc nos debet singulariter ad fidem erga Deum excitare, quod singulari consilio Dei creatus est homo. Hinc pspicue apparet, pluralitatem personarum esse in unitate substantiæ diuinæ. Nō est quod putemus hic Deum consultasse cum angelis, aut cum terra, nam postea subiūgit,

git, ad imaginē Dei factus est homo.

Ad imaginem nostram.] Hic simul exprimitur dignitas hominis præ omnibus creaturis, quod factus sit ad imaginē Dei, quā nulla creatura, adeò nec angeli gerūt, quāuis diuina p̄sentia, bonitas, sapiētia, libertas, & potētia in illis perspicit̄, imago Dei t̄n nō perspicit̄. Est ergo imago Dei singulare quiddā, ita ut cæteræ creaturæ dicant̄ uestigia dei, homo aut̄ solus dicat̄ imago Dei.

LUC. 10

Lapsus angelorum.] Certum est ex scripturis sacris, magnam partem angelorum ab origine sua ē cœlo delapsam esse & immutatam in Satanam, quando autem ceciderint expresse cōmonstrari non potest, nisi quod doctores

Questio:
ne 10.

& seorsum Athanasius scribit, angelos lapsos esse ante creatum hominē. Causam aiunt fuisse superbiam & cōtemptum erga Deum, & inuidiam erga hominē.

sap. 2

ga hominē. Obiectum fuisse hominem creandū, ad imaginē Dei, uidelicet

cer

et ad hæc uerba Dei offēsos fuisse &
 corruisse, cū dixit Deus: Faciamus ho
 minē ad imaginē & similitudinē no
 stiā. Quod consiliū & uoluntatē Dei
 approbare p̄ superbiam nō potuerūt, q̄
 homo ultima creatura ex terra, infima
 & crassissima mūdi parte creata, gere
 ret imaginē Dei, diuinā illā maiestātē
 quæ sibi ut primis & nobilissimis crea
 turis magis deceret & cōueniret. Indi
 gnū, q̄ corporea creatura incorpore
 is, terrena cœlestibus, ultima primis p̄
 ferretur, quæ dominaretur in oēs crea
 turas, adeoq̄ angelos, id approbare
 nequaquam uoluerunt, sed consulte,
 obstinate, præfractē & hostiliter con
 temperunt. & calumniati sunt consi
 lium & uoluntatem Dei, ideoq̄ corru
 erunt. Nam absoluta iustitia Dei non
 permittit ut creatura iam recens fa
 cta, calumnietur sui creatoris ab æter
 no mediatum & præfinitum consili
 um, sed uult ut omnia reuerendissime obe

*Similitudē
 exempli
 de Saule
 & Dauid
 de.*

obe

obediant & subseruiant ei. Nam quid
 esset magistratus in repub. paterfam-
 lias in familia, rector in schola, &c. si
 à suis subditis contemneretur, nec es-
 set suarum rerum potens? Ita quid es-
 set Deus creator, si ex arbitrio suarum
 creaturarum uiueret, & faceret? Lapsi
 itaq; sunt isti angeli seu spiritus, essen-
 tialiter, & localiter: Essentialiter mu-
 tati sunt ex bonis in malos, ex sapien-
 tibus in cacodæmones, ex obedienti-
 bus in peruersos satanas, & diabo-
 los. Localiter lapsi sunt non extra mū-
 dum (nam extra mūdum nihil est, nec
 ullus locus est) sed lapsi sunt è celo
Infernus ad inferna, ad centrum mundi, quē lo-
 cum terra aër q; circumscribunt, in lo-
 co, præter locum, contenti & constri-
 cti catenis tenebrarum, ministratori
 tamen spiritus permitti ad tētandum
Iob. 1 & puniendum, quantum Deus permi-
 serit. Is lapsus est irrecuperabilis, nam
 Satan consultò & uolūtarie peccauit,
 &

& perstat sua sententia, nunquam pœnituit nec pœnitebit, quod se uoluntati Dei opposuit, & porrò semper opponit, ideoq; iudicium eius est æternū & inexpiabile.

Et creauit Deus hominem.] Damnatis superbis spiritibus, angelis, Deus suo proposito perstat & pergit, cuius uoluntati nemo resistere potest, nec decet, nec oportet, ut qui est optimus, sapientissimus, & omnipotēs, creat hominem de terra, in quo ponat imaginem suam, & decoret: summo honore præ cæteris omnibus creaturis, & tandem ab infimis, à terra subleuatū, collocet secum supra omnes creaturas, decoret æterna uita et beatitudine. Modus autem creationis sequenti capite uberius describitur, hic tantum summam complectitur. Creat autem hominem non ad implendum locum lapsorum angelorum. Homo autem secundum theologos est ultima creatura

Basilius.

ra Dei corporea, rationalis, gerens imaginem Dei. Secundū philosophos est animal rationale, seu mentem habens. De imagine Dei est uaria diuersorum scriptorum definitio, alij animam rationalem esse putant, alij rationem, alij uitam æternam, alij cognitionem Dei, innocentiam, iustitiam, &c. Augustinus uult esse memoriã, intelligentiam, & uoluntatem. Alij uolunt esse bonitatem, sapientiam, & libertatem cōiunctim & inseparabiliter, que omnia quamuis sunt partes quædam imaginis Dei, non tamen conficiunt integram definitionem imaginis Dei, nam illa omnia etiam angeli cum homine habent communia, attamen non gestant imaginem Dei. Vulgus putat esse formam faciei nostræ, cum certum est Deum esse spiritum & non habere proprie membra nostri corporis, nisi quæ ipsi metaphorice attribuntur, ut manus, pedes, oculi, os, &c.

Post

Postquam de Deo proprie loqui non possumus, similitudinarie ergo & metaphoricè uel imaginatiue loqui cogimur. Vt autem breuibus sententiam meam subiiciam. Imago Dei secundum superius recitata omnia, uidelicet secundum rationalem animam, uitam æternam, ueram, perfectamq; cognitionem & cultum Dei, perfectum *theologia Philo* intellectum omnium creaturarum, *sophia.* secundum absolutam bonitatem, sapientiam & uoluntatis libertatem, est *Imago Dei.* diuina illa Maiestas dominandi, administrandi, regendi, fruendiq; libertas in creaturas soli homini attributa, nulli creaturæ, nullisque angelis concessa. Nam quotquot sunt angeli, sunt administratorij spiritus, ut est Heb. 1. Non habent potestatem in ulla creaturam, nisi quatum Deus iusserit & permiserit.

Qui dominetur in pisces maris, in uolucres cæli, &c. Atq; illa imago Dei, illaq; dominandi

nādi maiestas, ē tātū relatiua ad certā
 subiecta, ut in pisces, uolucres, animā
 tia, herbas & arbores, quod propriis
 sime, diserteq; interpretatur Dauid cō
 inquit, Psal. 113. Cœlum cœli domino
 terram autem dedit filijs hominū. Ho
 mo non habet dominium in angelos,
 solem, lunam, cæteraq; astra, nisi quā
 tum à Deo precib. impetrauerit, quan
 tumq; Deus cōcesserit, ut in Mose, Ios
 sua, Elia, Esaia, &c. cōspicuum est. Et
 quod interest inter imaginem, & rem,
 seu substantiam ipsam, ut inter Cæsar
 rem & Cæsaris pictam imaginē, item
 inter faciem substantiæ, & imaginem
 in speculo, idem interest inter Deum
 & Hominem. Deus est infinitus et im
 mutabilis. Homo est finitus (ratione
 creationis) & mutabilis. Deus est ab
 solutus dominus. Homo ē relatiuus,
 & positiuus dominus. Confracto spe
 culo perit imago, non simul perit faci
 es hominis. Causa est præstantior quo
 libet

libet & suo effectu. Huiusmodi imagi-
 nem Dei gestasset homo in infinitū,
 & dum hic staret mūdus perpetua fu-
 isset consocietas Dei, hominis, & an-
 gelorum, iucundissimusq; usus creatu-
 rarum, earumq; uicissim spontanea &
 prompta obedientia erga hominē. Et
 post huius mundi finem, corporalis il-
 la proprietas hominis uersa fuisset in
 spiritualem. Sunt autem proprietates
 corporalis uitę, edere, bibere, procrea-
 re, passibilem, mutabilem, localem es-
 se, &c. Proprietates autem spiritualis
 uitę, sunt plane superioribus conuer-
 sa, ut non indigere cibo & potu, non
 procreare, impassibilem, immutabilē
 esse, non indigere loco, agilimum &
 subtilissimum esse. Hanc autem ima- *Imago Sa*
 ginem Dei, postquam homo per pec- *tane est*
 catum obscurauit, planeq; perdidit, ut *omniū infi*
 infra Deo uolente dicemus, eius loco *delium.*
 assumpsit imaginem satanę, quę est
 summa ignorantia Dei, irreuerentia,
 1 3 impie

*Imago
Dei in uie
tiata natu
ra homi
nis credē
tis.*

impletas, inobedientia, malitia, caco
demonia, prohibita libertas in ullam
uel minutissimam creaturam, atq; cum
his omnib. mori, hoc est perpetuo cō
stitutum esse in æterna ira Dei. Hinc
iam apparet ineffabile illud benefici
um Iesu Christi, qui sua morte eam i
maginem Dei homini restituit. Quæ
quamuis realiter & absolute coram
Deo est restituta, imputatiue tamen
per fidem est homini tributa. Et dum
hæret peccatum in natura, non potest
perfecte, sincereq; perspicere & usurpa
ri, propter peccati neuos & maculas,
ideoq; est imperfecta libertas, imper
fectaque obedientia creaturarum, cui
ius saltem adhuc umbra & prima li
neamenta restant conspicienda in Ma
gistratu, & matre nostra Ecclesia, in
Apostolis dato spiritu sancto in die
Pentecostes. Postquam autem iam in
uitiato homine, non potest integra i
mago Dei conspici, datus est nobis à
Deo

Deo alius homo, nō uitiatus, sed perfectus secundum creationem Dei, in quo perfecta Dei imago relucet, et cōspici potest, qui est Iesus Christus, qui Col. 1 peccatum non fecit, & est imago Dei inuisibilis, in quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter, quē qui uidet, Deum patrē uidet, ut Christus inquit: Qui uidet me, uidet & patrē. Ad quā 10. 14 imaginem recipiendam nos hortatur multis locis Paulus Ephesiorū quarto: Induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est. Colossenses tertio: Expoliantes uos ueterem hominem, cum actibus suis, & induite nouum, qui renouatur in agnitione Dei, secundum imaginem eius qui creauit eum. Gerimus itaq; utranq; imaginem, utriusque hominis, terreni & cœlestis. Secundum uitiatam naturā, gerimus imaginem Adę terreni hominis, secundum fidem et agnitionē Dei gerimus imaginem cœlestis hominis

Christi. Si quis iam uult Deum perfecte cognoscere, Christum cognoscat qui est uiua & perfecta imago Dei. Si quis desiderat imaginem Dei habere, imitetur Christum. Perfecti igitur hominis & secundum Deum creati, tres sunt partes. Corpus, Anima, & Spiritus, tres substantiæ in una persona: Ut in diuina trinitate, tres sunt personæ in una substantia. Corpus est substantia terrestris. Anima est substantia uitalis. Spiritus est substantia cœlestis. In corpore hæret anima, in anima hæret spiritus, si accedit cognitio Dei. Anima uiuificat corpus. Animam uiuificat spūs. Anima sine spiritu mortua est coram Deo, quamuis alioqui est immortalis. Ideo inquit Christus: *Mat. 8* Sine mortuos sepelire mortuos suos. Anima cum corpore quiescit in morte. Spiritus uiuít apud Deū. Ideo fideles mortui, dormire dicuntur non mortui. *1. Co. 15*, Seminatur corpus animale,

Mors anime.

le, resurgit spirituale. Credentis homi-
 nis tres sunt partes, corpus, anima, &
 spiritus. Incredulorum sunt tantū due,
 corpus, & anima ratiōalis. Ideo incre- *Rom 8*
 duli dicuntur carnales, seu animales
 & mortui, Credentes autem dicuntur
 spirituales, à potiore sui parte. 1. Co. 2.
 Animalis homo non percipit ea quæ
 sunt spiritus Dei. Lapsus homo po-
 tissimam suam substantiæ partem per-
 didit, scilicet spiritum, & mansit tan- *Caro.*
 tum caro, hoc est anima rationalis & *Ioan. 3*
 corpus. Inde ē quod inquit Christus:
 Quod natum est carne caro est, quod
 natum est ex spiritu spiritus est. Ideo
 Paulus appellat Timotheum & Titū
 suos filios, quod eos genuit in fide &
 in spiritu. Singulæ partes hominis ha-
 bent singulas partitiones. Corpus ha-
 bet sua membra, caput, pectus, uen-
 trem, manus, & pedes. Anima habet
 rationem, uoluntatem, adfectus, & sen-
 sus. Spiritus habet cognitionem Dei,

fidutiam, timorem, & dilectionē, seu
uerum cultum Dei, summa habet ima-
ginem Dei. Inferior pars regitur à su-
periore. Si solum corpus est sine ani-
ma, cadauer dicitur. Si corpus & ani-
ma simul sunt sine spiritu, dicitur anima
lis aut rationalis homo. Si corpus, ani-
ma, & spiritus simul sunt, dicitur spiritu-
alis homo, seu spiritus aut imago dei.

Ad imaginem Dei creauit eos.] Non sine
emphasi & magno spiritu idē Moses
repetit, ut nos diligēter admoneat no-
stræ originis, ad quā summis uiribus,
Col. 1 *aspiremus.* Quemadmodum Paulus
et 3 nos pluribus in locis hortatur, ut ue-
terem hominē exuamus, & induamus
nouum, qui secundum Deum creatus
est. Item ut induamus Iesum Christū,
qui est uia imago inuisibilis Dei, in
quo habitat tota diuinitas corporal-
liter.

Masculum et foeminam creauit eos.] Com-
pēdiōse omnia in primo capite, & ma-
xime

xime quæ ad hominem spectât, describit, ea in sequenti capite latius explicabit. Ita nunc ponit masculum & fœminam simul creatos, postea ordine recensebit Adam primum esse creatum, deinde Heuam, & ut cætera animãtia per sexum distinxit, singulorũq; par unum fecit. Ita quoq; humanũ genus sexu discernit. Cæteras creaturas ut herbas, arbores, sydera non discreuit sexu, adeo nec angeli sexum habent. Herbe & arbores propagantur semine, sydera autem & spiritus non procreantur. Sexus autẽ est animalis substantiæ discreta persona, aut masculini aut fœmini generis, utrinq; coniungibilis ad propagationem speciei. Quisque igitur debet esse suo sexu contentus, quia est creatura Dei immutabilis, secundum sexum, masculus non potest fieri fœmina, fœmina uicissim non potest fieri masculus, sed ut singulos creauit Deus ita sunt

&

& manēt, debetq; sui sexus officia ob
 seruare, & in ijs Deo seruire, nec se op
 ponere ordinationi Dei. Fœmina no
 debet cogitare aut dicere, ut inam fa
 cta fuissē masculus, uirumq; suū pro
 pterea despiciere, & ordinationē Dei
 perturbare, quod perinde esset ac si lu
 tū obloqueretur figulo, quare ita me
 fingis? Atq; hinc sunt omnes ille lites
 domesticæ quod mulier uult esse uir,
 uiroq; recusat obedientiam quam de
 bet, ut inquit ille: Semper habet lites
 alternatq; iurgia lectus, In quo nupta
 iacet minimum dormitur in illo. Ho
 nestæ autem & piæ uxores debēt hinc
 commoneri, & sui sexus decorum ser
 uare, ne appellentur Doctor see man
 de quo infra Deo uolente plura audie
 mus. Peccant quoq; qui in partu mas
 culis affectant, masculinum quàm fœmi
 ninum sexū, quid hoc aliud est quàm
 creationem & uoluntatem Dei non
 approbare; Peccant quoq; qui contra
 crea

creationem Dei et naturam suam uouent
castitatem, tum masculus tum foemina,
nolunt ullum habere sexum. Quid hoc
aliud est quam cum Deo, propriamque sua
natura, perpetuum bellum gerere? nam
Deus mutat nec adimit sexum, & cuius
sexus natura suam proprietatem
adfectat. Vir est uir, & foemina est foemina
etiam si centesies uoueat castitatem.
Et nisi Deus quemquam exemerit
singulari dono castitatis, certe serua-
bit pollutissimam et foedissimam casti-
tatem. Nemo igitur uoueat quod non
est in sua potestate, & contra Deum suamque
naturam. Et si quis uouerit, bona
conscientia potest refringere uotum,
quasi per errorem commissum. Grauis-
sime peccauerunt qui prohibuerunt
matrimonium, aperuerunt latissimam
fenestram multis nefandis sceleribus,
& inquietissimas conscientias reddide-
runt. Paulus appellat doctrinam dae-
moniorum, Satan namque calumniatur
omnem

omnem creationem Dei, & suggerit
 hominibus incautiorebus, & negligē-
 tibus uerbum & uoluntatem Dei, fal-
 sam opinionem in speciem plausibilio-
 rem, ac si dicat: Ecce in matrimonio
 sunt nimis multæ, & uariæ molestiæ,
 suaderem potius ut cœlibem uitam ti-
 bi deligeres, & uoueres castitatem, ita
 uiueres multo tranquillio rem uitam,
 & posses ita commodius uacare pijs
 meditationibus, seruire Deo, & inten-
 dere animum ad diuina, nam qui du-
 xit uxore curat ea quæ sunt mundi &
 quomodo placeat uxori. Similiter mu-
 lier quæ nupsit uiro, curat ea quæ sunt
 huius mundi, et quomodo placeat ui-
 ro. Hæc quidē dicta sunt de eo qui sen-
 tit donum castitatis, si quis autem ex-
 tra illud donum uouerit castitatē, con-
 ſciat se certe in multa scelera & peri-
 cula uitæ.

Benedixit. Crescite.] Post uerbum crea-
 tionis, sequitur uerbū benedictionis,
 fœcun-

fœcunditatis & procreationis, quod fœcundat omnia animantia, omnesq; homines, nisi impediatur morbus, aut donū castitatis. Quod qui apud se sentit potēs, det operam ut procreet, sed legitime secundum ordinationē Dei, & pudice. Nam nisi lapsus fuisset Adam, omnes homines sine libidine, naturali appetitu procreassent. Eam originem pñ homines debent repetere, & ei se accommodare.

Subjicite, Dominamini.] Hic iam primum describitur in auctoratio Domini, & Maiestatis hominis creaturarum ad certa subiecta. Dominamini inquit, non tyrannizate, bene fruamini bonis creaturis Dei, in imagine Dei, quasi corporeus Deus. Econtra hic quoq; facta ē deditio creaturarū, quam sequenti capite latius describet Moses. Ecce q̄ elegantem domū, imò regiam aulā extruxit Deus homini, &

& exornauit, quàm uariam suppellectile
 ctile & familiã apparauit, antequàm
 crearetur eius Dominus & Rex Ho-
 mo, totus mundus est homini non se-
 cus quàm exornata aula. Inde opinor
 κόσμος, seu mundum appellatum esse.
 Hactenus de creato & inautorato ho-
 mine diximus, quæ non possunt pro
 sua dignitate satis magnifice explica-
 ri, iam autem uidebimus quem & qua-
 lem thronum Deus homini dedit, ter-
 ram scilicet centrum mundi, in medio
 mundo, quasi in mediã domo & aula,
 quam omnes creaturæ circumstant, &
 circumeunt, ut deditissima & prõptis-
 sima familia, homo quasi quietus Do-
 minus hæc omnia regit et administrat.
 Hoc simul quocq; animaduertendum
 est, quod quamuis Deus homini om-
 nia subiecit & dedit, non propterea se-
 quitur omnia esse propter hominem
 creata. Deus siquidẽ omnia fecit pro-
 pter seipsum, & omnia seruiunt ei.

Ecce dedi uobis.] Quàm discreto ordi-
 ne facta sunt omnia. Postquam crea-
 uit Deus & in autorauit hominē, iam
 quoq; subministrat cibum, eumq; iam
 ante apparatus, quem dat Deus, &
 homo percipit. Ecce prouidentia Dei
 de creaturis suis & maxime de homi-
 ne. adeò nihil est tam minutū animal-
 culum creatum à Deo, quod non sua
 bonitate nutriat. Omnia expectāt abs-
 te ut des illis escam, in tempore oportu-
 no. Oculi omnium in te sperant Do-
 mine, & tu das illis escam in tempore
 oportuno. Aperis tu manum tuam, &
 implēs omne animal benedictiōe. Dā
 te te illis colligunt, & omnia imple-
 tur bonitate. Qui producit in monti-
 bus fœnum, & herbam seruituti homi-
 num. Ut educas panem de terra, & ui-
 num lætificet cor hominis, Ut exhila-
 ret faciem suam in oleo, & panis cor
 hominis confirmet. Qui dat escam o-
 mini carni, & iumentis escam ipsorū,

Psal. 104

Psal. 145

& pullis coruorum inuocantibus, eum.
 Hæc debent uos ad certam fidutiã ad
 Deum de uictu admonere, ut qui de-
 dit animam & uitam, dabit quoq; ci-
 bum. De his omnibus nihil erat *Act.*
Fides. sollicitus, ut nec hodie ulla animalia,
Mat. 6 sed Dominus ex sua bonitate procura-
 rat, & suppeditat. Ideo inqt: Ecce pra-
 ter curam, sollicitudinem, & prouiden-
 tiam uestram dedi uobis cibum. Bone
 Deus, utinam hæc possemus cernere,
 adeo nihil deesset nobis, uitam dege-
 remus in perpetua laticia, extracta, et
 procurata sunt omnia. Domus (totus
 mūdus) est ornatissima. Pœnu & pro-
 ptuaria omnia sunt refertissima. Obi-
 ter obserua cibum esse tantum mediũ,
 quo nos deus conseruat. Solum uer-
 bum Dei est, quod nos & omnia crea-
 uit, nos & omnia sustentat. Cibum au-
 tem est eius uerbi medium, seu uisibile
 uerbum Dei ad sustentandam uitam.
 Ideo, inquit, Moses & Christus *Mat. 6*
 Non

Non in solo pane uiuit homo, sed in
omni uerbo q̄ procedit ex ore Dei.

Quo ablato cib. nihil sustētat. Verbū
sine cibo, ubi deē cibus, solū sustētat,
ut in Mose, Elia & Christo, extāt exē
pla, cibus autē ubi contēnitur p̄sens,
contemnitur & excluditur quoq̄ uer
bū, & perit homo. Debet ergo cibus *Psal. 104*
cum fide, & gratiarum actione sumi.

Inde est quod inquit Dauid: Auerten
te autem te faciem tuam turbabuntur,
Auferes spiritum eorum & deficient,
et in puluerem suum conuertētur. Hu
iusmodi cibus ex herbis, & arborum
fructibus, sine usu carniū & pisciū,
fuit hominibus, & animantibus com
munis ab exordio mundi, usq̄ ad dilu
uium per 1656 annos tanti uigoris, ut
facile naturam hominis sustentaret, et
uixerunt homines quā longissime
plus minus ad 900 annos, q̄ fructus *Causa lon
gioris ui
tæ,*
tunc erāt maioris uirtutis, natura erat
fortior & uiuatiō, & homines erant
K 2 tempe

tēperantiores, magisq̄ cognoscebāt
 creaturarum naturam, usum & applica-
 tionem, ideoq̄ non erant, tot mor-
 bi & febres. De his aureis seculis qua-
 si per auditum passim scribunt et fabu-
 lantur poëtæ, maximè Ouid. 1. Metamorph.
 Et ecce Deus dat primis par-
 tibus cibum, sed nullas uestes, procul
 dubio nullis indignissent uestibus, fu-
 issent solis & æstatis sequaces, ut alix
 quædã aues, & animantia quæ migrāt
 cum sole. Aut caro hominis fuissent
 frigoris patientior, cuius restat adhuc
 uestigium in facie.

Et uidit Deus omnia quæ fecerat.] Est epilo-
 gus omnium operū Dei per singu-
 los dies, illudq̄ uidere adhuc & sem-
 per permanet ad omnes creaturas do-
 nec stat mundus.

Valde Bona.] Breuiter & pro epilogo
 repeto quæ supra breuiter annotauit.
 Omnia scilicet quæ creauit Deus esse
 ualde bona in natura, uirtute, & origi-
 ne.

ne. Nam quæcunq; Deus creauit tum ex herbis, arboribus, astris, animantibus, &c. singulis singulas naturas in sua specie dedit, ad certum usum & finem, ad quem si applicantur sunt ualde bona. Quod autem nos quasdam herbas, arbores, astra, & animantia mala uocamus, improprie dicimus. Id in de fit, postquam omnium rerum naturas nō percognitas habemus, nec applicamus singula ad suum finem & usum, secundum suas naturas, mala & nocua fiunt. Recte ergo applicata ad suum finem & usum, bona, cibus, & Medicina sunt. Econtra applicata ad improprium suum finem, cōtra suam naturam, Venenum sunt. Est ergo *Artis Medicæ* hoc præcipuum officium, finis & beneficiū, rerum naturas perquirere & debite applicare.

Medicina

na.

Venenum

Ars medi

ca.

Dies sextus.] Opera diei sexti sunt creatio animantium terrestrium, hoc est iumentorum, reptilium & bestiarum,

postremo & hominis. His sex diebus
 absoluit omnes suas operas, fecitq; om
 nes substancias pariter corporeas &
 incorporeas, uisibiles, & inuisibiles,
 animatas, & inanimatas. Ita tandem
 constitutum, & absolutum est regnū
 Dei corporale, uisibile, & temporale.
 Tantum de primo capite Geneseos,
 de sex dierum opere. Sequitur iam ca
 put secundum, de septimo die, de sab
 bato Dei, & latiore explicatione pri
 mi capitis, et maxime de rebus, quę ad
 hominem spectant, quas hic tantū bre
 uibus perstrinxit.

Est igitur hæc breuis repetitio seu
 comprehensio huius primi
 capitis,

1 Die primo, creauit Deus materiam primā,
 massam cœli & terre, hoc est aquas & terram in
 aquis, creauit spiritus seu Angelos, deinde lucem
 & tenebras, hoc est diem & noctem.

2 Die secundo, separauit aquas ab aquis, &
 creauit firmamentum, Cœlum.

- 3 Die tertio, produxit terrā ex aquis, & creauit Herbas & Arbores. (terraq; astra.)
 4 Die quarto, creauit Solem, & Lunam, cæla
 5 Die quinto, creauit Pisces & Aues.
 6 Die sexto, creauit Animantia terrestria & Hominem. Eodem die cecidit Satan, si cecidit ex hominis obiecto.

7 Die septimo (ut audiemus proximo capite) Requieuit.

Easdem appellationes dierum retinere melius esset, ut simpliciter diceretur dies primus, secundus, tertius, ut redirent in memoriam singulorum dierum creationes & opera Dei. Obortitur hic quaestio, Quare non fiat mentio lapsus Satanæ? Respon. Causa est quod homo nesciuit inuisibiles esse spiritus, nesciuitq; lapsum spirituum, Nec reuelatur homini ut probaretur suæ uoluntatis, & assensus libertas. Nec necesse est hæc scire hominem, quisq; curet res suas diligenter.

CAPVT II.

LT perfecti sunt cœli & terra.]
 Est continuatio, transitio,
 & repetitio superiorũ. Super
 periore capite tantum re
 rum capita posuit, breuiterq; perstrin
 xit, hoc autem capite latius extendit,
 & maxime quæ circa hominem facta
 sunt. Ac si diceret; Sex his diebus crea
 uit & perfecit Deus cœlum et terram,
 & omnem exercitum eorum, hoc est,
 omnia quæ in illis continẽtur, omnes
 creaturas.

*Exercit
 tus.*

Et omnis exercitus eorum.] Metaphora
 est. Exercitus cœli sunt omnes angeli
 & omnia astra, Exercitus terræ simul
 cū aqua, sunt omnes herbæ, arbores,
 pisces, uolucres, & omnia animantia.
 Omnes siquidẽ creature militãt Deo,
 ut exercitus summo imperatori, eius
 quæ suffraganeo homini, imagini dei,
 quasi uisibili & corporeo Deo. Inde
Militia. dicitur Deus, Dominus Zebaoth, E/
 sa. 6

sa. 6. Dominus exercituum. Psal. 118. Omnia seruiunt tibi. Dicitur & militia cœli. Esa. 24: Visitabit Dominus super militiam cœli. Et 40. Qui educit in numero militiam eorum. Hiere. 19. Sacrificauerunt omni militiæ cœli. Itē angeli dicuntur militia cœlestis. Luc. 2. Et subito facta est cum angelo multitudo militia cœlestis. Omnes creaturæ sunt Dei militia, seu Dei exercitus, in quo Deus est summus imperator. Porrò in exercitu sunt multi centuriones, decuriones, &c. Ita in creaturis alia sunt alijs præstantiores quasi duces, pfecti, & antesignani, ut inter angelos sunt archangeli, inter herbas sunt frutices, inter arbuta sunt arbores, inter astra sunt sol, luna, & planetæ, inter pisces sunt cœti, phocæ, delphini, sturiones, inter aues sunt aquilæ, gryphi, uultures, strutiones, inter animantia sunt leones, elephanti, etc. Inter hæc omnia secundum Deum est

Homo præstantissimus, adeò & corporeus Deus, quasi summus imperator.

Consummauit.] Omnia opera Dei sunt perfectissima, nihil deest quod adesse debet singulis, et sunt artificiosissime, decēter, & ordine facta, nihil ergo debet homo calumniari.

Requieuit.] Hoc est nihil ultra ab integro creauit, sed creata iam contemplatur, ipsaꝑ in sua natura, uirtute & ordine obedientissima ut exercitus pergunt, & uerbum suum faciunt. Dominusꝑ semper adest, & operatur in illis, Ioan. 5. Pater meus usq; modo operatur, & ego operor. Dicitur igitur hic quiescere, & sabbatum agere à creatione nouarum rerum, Operari autē dicitur à conseruatione, & propagatione creaturarum, quæ fit tam sabbatis quàm operarijs alijs diebus.

Benedixit & sanctificauit.] Benedixit Deus, diei septimo, quod in eo absoluerat,

rat, & perfecerat, omnia quæ intende-
bat facere, feliciterq; omnia processe-
rant, & absoluta coram oculis stabāt,
præter solam angelicam substantiam,
quæ bona parte ab origine sua excide-
rat. Nihil ergo nobis debet esse mirū,
si non ex uoto omnia procedunt, aut
si bona proposita & intentiones non
per omnia perfecte respondent in effe-
ctu, cum Deo ipsi hic in primo et opti-
mo suo opere, nobilissima substantia
angelica intercidit, quæ de hinc omne
negotium, multasq; molestias fecit, &
facit, ad eò ut tandem Dei filio morien-
dum fuit. Similiter Christo ipsi conti-
git, cum in delectu Apostolorum ex
quibus unus excidit, & factus est Sa-
tan, quantumuis Christus Deus, om-
nes homines exactissime cognitos ha-
buit, & sciebat quid esset in homine,
Ioan. 2. Ab hinc igitur omnis inordi-
natio, & administratio Dei habet su-
um Satanam.

Primã or *Sanctificauit.*] Præbuit hic Deus Ho
dinatio mini (imagini suæ) specimen totius ui
Dei. tæ suæ carnalis. Sex diebus operaretur
 colendo terram, & gubernando crea
 turas terrestres, septimo autẽ die quie
 sceret ad contemplationem operum
 Dei & suorũ, ideoq; sanctificauit, san
 xit, & statuit ad contemplationem, &
 ad refocillationem. Est ergo potissi
Sabbati mus finis diei sabbati quiescere à suis
causa fi carnalibus operibus, & intendere ani
nalis. mum ad contemplationem operum
 Dei. Ita ut sex dierũ opera essent phi
 losophica. & corporalia, septimi au
 tem diei requies, esset theologica, &
 spiritualis contemplatio, Omnia ad
 cognitionem & cultum Dei faciẽtia.
 Ad eam originalem ordinationẽ Dei,
 debemus nostra corporalia sabbata
 reuocare, uidelicet quiescere ab operi
 bus corporalibus, & uacare pietati,
 docere aut audire uerbum Dei, contẽ
 plari oculis & animo opera Dei om
 nia,

nia, de creatione, redemptione, & sanctificatione, Deinde colere Deum timore, fide, & dilectione, Postea erumpere in laudem & gratiarum actionem.

Iste sunt generationes coeli & terrae.] Est brevis repetitio superioris capituli, ut faciat sibi occasionem ad latiore descriptionem hominis.

Non pluerat.] A creatione herbarum non pluerat usque ad creationem hominis, sed uapor ascendens irrigabat terram, hoc est rorida nubes aut ros irrigabat (quod 70. *וַיִּהְיֶה* fontem transtulerunt) nam terra iam recens emersa ex aqua, adhuc erat satis humida. Itē obserua pluiam esse Dei opus & donum. Deus dat & retinet pluiam quando uult. Deut. 28. Leuit. 26.

Nec erat Homo qui coleret terram.] Hinc apparet Mosen superiora breuiter repetere, ut per occasionem ad copiosiorum hominis descriptionem perueniat.

creatos, ergo æquum est nos eundem
 niat. Nam in superiore capite descri-
 psit creationē hominis, hic inquit nō
 dum esse creatum hominem.

*Et formauit Dominus Deus Hominem, ex hu-
 mo terre.]* Est narratio latioris descri-
 ptionis hominis, primum à materia,
 deinde à partibus. Omnia hæc referen-
 da sunt ad opera sex dierum, nihil eni-
 nim ab integro fecit Deus post septi-
 mum diem seu sabbatum. Formauit
 gitur eodem die quo creauit sexto se-
 licet. Non tantum dixit & uerbo fe-
 cit, sed etiam dicendo, manū, digitos
 que admouit, quod significat singula-
 rem Dei diligentiam, operam & studi-
 um in formando homine, in quo pon-
 neret imaginem suam, in quo absol-
 ueret opera sua, quem poneret Do-
 minum omnium creaturarum, in quo
 lateret sublimē mysteriū diuinitatis,
 & in quo cōiungeret cœlum & terrā,
 uisibilia inuisibilibus, corporea incor-
 poreis,

poreis, terrena cœlestibus, humana diuinis. Hominē inquit in singulari, nō homines. Quare Deus creauit hominem, & non simul multos homines, ut simul omnes angelos. Resp. Consiliū dei arcanum & inscrutabile est, ideo facile p̄mittimus scrutari, nisi quantum licet permittente Deo, uidelicet unum creauit hominem ut essemus unius patris filij, uniusq; Dei populus, ut cum genere propagaretur, mutua dilectio et pietas, quoniam si recensemus genus nostrum, usq; genus generis esse filios ergo nos omnes esse inuicē fratres, ideoq; quilibet homo dicitur proximus meus. Hoc autē cōseruat concordiam, & dilectionem, ne quis alterum p̄ se contemnat nēue se p̄ferat & superbiat. Hæc debemus diligenter meditari, & meminisse. Similiter si recensemus originem creationis nostræ, uidemus nos ab uno Deo esse
crea

unum Deum colere, eius nos esse populum. Ea si diligenter prædicata, & meditata fuissent, certè prohibuissent omnem & ualde diuersam idololatriam. Postquam autem simus unius patris filij quotquot uixerūt, & uiuimus in orbè, qui sit ergo quod ita belligeremus, mutuo Turcæ & Christiani, Papistæ & Euangelici, &c. Respon. Causa est, quod quamuis sumus unius patris filij, tamen non sumus unius Dei populus. Turcæ quamuis eundem Deum creatorem colunt, sed falso, nō tamen eundem Deum Christum Dominum colunt. Papistæ quamuis cum Euangelicis eundem Christum confitentur, non tamen admittunt solius Christi officium et opus salutis nostræ, sufficiens ad salutem. Item omnes hæretici quamuis nobiscum eundem Deum confitentur, attamen eiusdem Dei uerbum adulterant & distorquent cōtra analogiam fidei. Inde illa odia, cōtentiones;

tiones, & bella. Duplex ergo est odium, diuinum et diabolicum. Diuinum est quod zelo Dei pro uero Deo fit, ut Matth. 10. Qui non odit patrem & matrem, &c. propter me, non est me dignus. Item Psal. 138. Perfecto odio oderam illos. Diabolicum odium est rebellare Deo, uerbo Dei & populo Dei. Psalm. Odio habuerunt me gratis. Mat. 5. Beati estis cum oderint uos homines propter me.

[*Adam.*] Hominis Etymologiam deducunt ab אדם rubricauit, rubuit rubicundus fuit. Inde nomen אדם rubicundus, rutilus. A quo אדם cognomen Esau totiusque sua terre & gentis, Genes 25. Hinc אדמה terra, humus sub rufa. Inde אדם Homo, à materia scilicet rubicunda terra. Item & אדם sanguis dicitur propter rubedinem. Graeci ἀνθρώπου, uulgo conuersum, quasi conuersam arborem capite quasi radice sursum, brachijs & cruribus, quasi

Adam.
Gen. 25.
Adam.

L ramis

Socrates
apud Pla
tonem.

Budæus.

ramis deorsum uersis radicatam sur
sum in cœlo. Alij ab ἀναβῆσθαι ἢ ὀρᾶν
quasi contemplans quę uidit, quod so
li competit homini præ cæteris animã
tib. Alij ab ἀνω φέρω, sursum uergens
animò & meditatione ad diuina. Lati
ni Hebræos imitati Hominem ab hu
mo, unde et humanitatem deduxerũt,
quamuis Perottus aliter sentit.

[De puluere terra.] Hebræus textus ha
bet: Formauit Deus hominem, pul
uerem de terra, quasi sit appositio. Ser
ptuaginta autem reddiderunt: Forma
uit Deus hominem, puluerem accipi
ens de terra. Est materia hominis ab
altera sui parte, corpore scilicet. Que
rat aliquis. Quare Deus de terra crea
uit & non potius de nobiliore mate
ria, ut solis aut firmamenti, cum nobi
lissima futura erat substantia inter cre
aturas. Respon. Ita Deo placuit infi
ma exaltare & alta humiliare, ut an
gelos. Qui locus similiter nos admo
net

net humilitatis & modestiæ, ne super-
 biamus, aut alios præ nobis contēna-
 mus, postquam sumus de eadem mas-
 sa & materia, quin alios quantumuis
 abiectos, debiles & deformes libēter
 recipiamus, nec exprobremus illis eo-
 rum deformositatem, & paupertatē,
 propterea Esa. iubet ne carnē nostrā *Esa. 58*
 despiciamus. Nihil habet formosus
 quod contemnat deformem: sangui-
 neus, melancholicū: doctus, indoctū:
 nobilis, ignobilem, ex eadem quippe
 massa facti sumus omnes, eiusdemq;
 patris filij. Quicquid autem præterea
 additum est, gratiarū ornamenta sunt,
 eaq; accidentia, quæ possunt aut dari,
 aut adimi, si inde superbias, alium præ-
 te contemnas, & male colloces, Do-
 minus facile potest ex deformi formo-
 sum facere, contra parua febris, aut
 morbus gallicus potest totam formā
 deformare, itē parua crux potest san-
 guineam *κράσιμ* in melancholicā con-
 uertere.

uertere. Dominus facile ex principe potest priuatum, & ex priuato, ad eum & ex pastore regem, & prophetam facere, egregiam illam tuam sapientiam leuis mania potest auferre. Dona ergo gratiarum sunt tantum quædam ornamenta, quibus hanc luteam formam decorauit, ut figulus ollam aliam alio colore illinit, & pingit. Vtere igitur donis tuis modeste, in omni submissiõne, & timore domini, cõferens ad proprium suum finem & usum. E contra ualde cõsolatorius hic locus est infimæ sortis hominibus ne despondeant animos, quin cogitent Deum eos sic finxisse, & se habere clementem Deum. Huc spectant multa loca scripturæ de cinere seu puluere, quæ admonent nos modestiæ & humilitatis, ut est Syrach. 10. Quid superbis terra & cinis. Item Horat. Puluis & umbra sumus.

Et inspirauit in nares eius spiraculum uitæ.]
 Hactenus finxit & formauit Deus
 corpus

corpus ex argilloſa, & rubicunda ter
 ra, nunc addit alteram hominis partē
 Animam, diuinam illam, uiuam & cœ
 leſtem ſubſtantiam, cuius præſentię et
 operationis ſignum eſt ſpiraculū, ſeu
 halitus per nares, Non quod halitus
 ille ſit anima, qui tantum eſt aër et cor
 poreã ſubſtantia, ſed repræſentat præ
 ſentem & agitantem animam in cor
 pore. Anima hominis pię, ſeu origina *Anima.*
 lis, ſiquidem eſt diuina, uiua, cœleſtis,
 æterna, nobiliſſima ſubſtantia, creata
 ex nihilo, altera & potiſſima pars ho
 minis, infuſa corpori per totū corpus,
 habens mentem, rationem, liberã uo
 luntatem, adfectus, et ſenſus per certa
 ſua membra & organa corporis. Sepa
 rabilis autem an inſeparabilis à cor
 pore ſit, in utrãq; partem diſputatur,
 poſtquã ab utrãq; parte ſunt testimo
 nia ſcripturæ. Quod ſit ſeparabilis pa
 tet ex 3. Reg. 17. ubi inquit Eliás: Do
 mine Deus meus, reuertatur obſecro
 L 3 anima

anima pueri huius in uiscera eius. Nisi
 si ibi animam pro uita & agitante ani-
 ma intelligas. Contra quod insepara-
 bilis, liquet ex Psal. 151. Non derelin-
 ques animam meam in inferno, &c.
 Sunt qui aiunt animam creatam esse,
 ex diuino spiritu quasi de certa mate-
 ria, ut corpus ex terra, Augustinus au-
 tem negat. Sunt qui tres partes homi-
 nis faciunt, corpus, animam, & spiritum
 ut Paulus 1. Thes. 5. & ut anima est ui-
 ta corporis, ita animæ uita est spiritus,
 qui si discesserit, mortua est coram Deo
 quantumuis uiuat sua uita. Animalis
 uita hominis, est naturalis, & rationa-
 lis, habens uoluntatem, adfectus & sen-
 sus. Spiritualis, est ipsa cognitio, &
 cultus ueri Dei. Ut corpus est capax
 animæ per sua membra & organa, ita
 anima est capax spiritus, per mentem
 & rationem quæ est diuinum illud lu-
 men, diuinusque oculus Deum uidens,
 si illustretur per spiritum. Sola igitur
 ratio

ratio discernit inter hominem & brutum, quod tantum cernit corporeis oculis corporalia. & regitur tantū sensibus, & affectibus. Spiritus autē discernit inter animalem & spiritualem hominem, inter pium & impium. Ita mirabilissimus ille Deus noster in hominis creatione coniunxit cœlum terræ, corporea incorporeis, uisibilia inuisibilibus, suprema infimis. pereuntia æternis, ut æterna substantia pereuntē, æternam redderet, terrenā cœlestem, corporalem spiritualem. Totus siquidem mundus cœlū & terra, certo suo tempore peribit, excepta ea parte terræ unde factus est homo, quam spiritu alis anima secum subuehet in cœlum, ubi cum anima uiuet coram Deo in æternum, cuius exēpla in Enoch, Elia, & Christo perspicimus. Ita Deus absoluit creationem hominis, quē constituit Dominum omnium creaturarum. Quis potest hæc satis pro sua di-

gnitate mirari & explicare? Ecce fructulum terræ decorat Dominus sua facie, & maiestate, & constituit Dominum super omnes creaturas. Sed ne sublimitas dignitatis nos ad superbiam eleuet, terra nos admonet humilitatis.

Et factus est homo in animam uiuentem.] Hebraismus est, qui promiscue appellat animam uiuentem quicquid per se agit, uiuit, & mouetur, ut Homo & bruta, hoc tamen interest inter Hominem & brutum, quod bruta tantum uidentur oculis corporeis corporalia, et reguntur sensibus & affectibus. Homo autem præter corporeos oculos, mentis oculos habet diuinos, quibus Deum, diuina & incorporea cernit, & regitur non tantum ad affectibus, & sensibus, sed ratione regitur et regit. Homo anima dicitur à potiore sui parte. Item anima præ uita sumitur. Matth. 10.

Plantauerat.] Omnia referenda sunt ad opera sex dierum, non quod nunc ab

ab integro plantaret & consereret, i-
 deò per præteritum plusquamperfe-
 ctum reddenda sunt, plantauerat scili-
 cet die tertio cum creauit herbas & ar-
 bores, easdem simul plantauerat & or-
 dine collocauerat. Ita porrò quisq; si-
 bi hortum plantasset, ex omni genere
 herbarum & arborum.

Paradisum.] Paradisus græcis hortū
 significat, uidetur imitatiue dictū esse,
 quia Hebræis פֶּדֶשׁ quoq; hortū sig-
 nificat, hic autem יֶדֶן ponitur quod idē
 significat. Est autē hic hortus in quo
 sunt omnis generis herbe, arbores, a-
 ues, & animātia, eiusmodi hortū por-
 rò conseruisset & plantasset sibi quisq;
 paterfamilias.

In Eden.] Diuersæ hic oboriūtur quæ-
 stiones an olim fuit, an sit adhuc, et u-
 bi sit aut fuerit in terra paradisus. Pa-
 radisum olim fuisse in terra, certum est
 ex ipso Adam qui fuit in ipso paradi-
 so. An sit adhuc, incertum est, cōmu-

ni consensu uolunt ex culturæ negligētia redactum esse in deformem similitudinem, quia Adam positus est eius cultor. Item postquam diluuium tulit & deformauit totum orbem terrarum, uolunt paradysum simul esse submersum. Quod quidā aiunt extensum fuisse paradysum usq; ad regionem Lunæ uanum est. Quod autem Christus inquit ad latronem: Hodie mecum eris in paradiso, metaphoricè dictū est, pro statu innocētis, in quo fuit homo in paradiso antequam lapsus est. Eodem sensu accipiendum est, quod inquit Paulus se fuisse in paradiso. Vbi sit, aut ubi fuerit similiter incertū est, postquam aditus eius prohibitus est & clausus, hoc tamē certum est, fuisse certum aliquem elegantissimū excultum locum ad orientem, fortasse ad, aut circa, aut intra Taurum montem, quem locum quidam uolunt Eden fuisse illē proprie uocatum. Alij Eden inter
pre

pretatur uoluptatem, propterea uox
 hebraea Eden relinquitur sine interpre-
 tatione propter uariam opinionē. Alij
 putant paradysum dictum esse totū
 orbem terrarum, postquam illa quatuor
 eius flumina ferē totam terram per-
 fluant, aut maxime dum eorum fluuiorū
 fontes ualde, nimiumq; distent.
 Sed si tota terra fuisset paradysus, quo
 modo ergo Adā potuisset eijci ex pa-
 radiso? In ea per isto sententia, paradysum
 fuisse amoenissimum quendam locum
 in terra ad orientem, cuius amoenitas
 in solitudinem, post eiectum hominem
 redacta est, cuius uia & aditus clausus
 & amissus est, et in diluuiopertitus
 submersus est. D. Mart. cui subscribo,
 sentit paradysum eodem loco fuisse,
 ubi fuit terra promissa, & circa quaq;

Ad orientem.] Referendum est ad eum
 locum in quo fuit Moses dum haec scripsit,
 in deserto uidelicet illi fuit Eden
 ad orientem.

In quo posuit quem formauerat.] Omnia referenda sunt ad diem sextum. Posuit, scilicet quasi Dominum & cultorem paradisi. Quidam uolunt Deum fecisse Adam, extra paradysum, nihil est opus istis argutijs, sed phrasis hoc loco est, de dominio Adæ in paradiso.

Produxitq; Dominus Deus de terra omne lignum pulchrum &c.] Hæc referenda sunt ad diem tertium, in quo creauit herbas et arbores. Hic autem repetit maxime propter eas duas arbores circa quas magnum erat negotium homini.

Pulchrum ad uidentium, & suaue ad edendum.] Duo prædicat de arborum fructibus, quod essent pulchri & suaues, ut pulchritudo excitaret appetitum, & excolendi studiū. Ita Deus uoluit hominem in naturali agere uoluptate cum exercitio corporis tamen, quia erat cultor horti, ita est amœnissima uita, quæ exercitatur decenti corporis exercitatio ne, quæ semper habet bonum appetitum

tum edendi, & conseruat ualetudinē.

Lignum etiam vitæ.] Lignū pro arbor
re hebraismus est, ut est Psal. 1. Duas
arbores singulatim nominant, Vitæ,
& Scientiæ, quod circa eas summæ res
hominis uersabantur, & quod iam ex
oleuerunt. Arbor Vitæ, hominis con-
seruasset integram ualetudinē, & ra-
dicale humidum quod nunquam con-
ficereſ senio, rugis, canis, nullaq; cor-
ruptione, sed in perpetua et integra iu-
uenili ætate permāſiſſet, quamdiu hic
ſtetiſſet mundus, aut quamdiu in hac
carnali uita uixiſſet, uſq; dum perfun-
ctus huius uitæ officijs aſſumeretur in
cœlum, in ſpiritualem illam & æternā
uitam, fuiſſet plane Medica arbor: ut
inquit Auguſt. lib. 14 de ciuitat. Ci-
bus aderat homini ne eſuriret, potus
ne ſitiret, lignam uitæ ne illū ſeneſtus
diſſolueret. Arbor autem ſcientiæ bo-
ni & mali, dicta eſt per anticipationē,
a rebus conſecutiſ poſtea, non quod
eius

eius fructus eius dedisset illam scientiam, sed quod ad illam arborem expertus est, quàm bonum esset in Deo eiusque mandato permansisse, contra quod malum est in eius præcepti obseruantia & obedientia non conquieuisse.

Nam ea arbor non ad edendū nata & data erat, sed ut ad eius arboris cōspectum reminisceretur homo Dominum Dei sui, qui creauit eū, quiq; ipsum cō-

Sunt arbores vitæ et mortis.

stituit Dominum omnium creaturarū ut ita semper proficeret in maiori cognitione Dei, neue Dominio insolesceret, superbiret & contemneret Deum ut Satan. Fuit etq; ita hæc arbor plantæ theologica, et sacramentalis, ut elegantissime dicit August. In cæteris lignis erat hominī alimentum, in illo autem sacramentum. Nec putandū est, quod tantum hæc duæ arbores solæ in ea specie mansissent, sed sicut aliarum specierum arbores se propagassent. Ita ut quilibet homo paterfamilias, in quolibet

bet suo paradiso seu horto habuisset
huiusmodi arbores. Eheu ex quāta fe-
licitate excidit homo.

Et fluuius egrediebatur de Eden.] De his
fluminibus inter nullos scriptores cō-
uenit, nulliq; definitiue & proprie ali-
quid scribunt, causa est, quod flumina
illa quæ non reddimus non possumus
in eundem fluuium, fontemq; reduce-
re, propter nimiam distantiam fontū.
Vnde alij alias coniecturas faciūt, aut
totum mundum pro paradiso accipiē-
dum esse, aut esse alia flumina quàm
nos reddimus, aut diluuiō disturbata
esse. August. ait quorundam eorū flu-
uiorū fontes eodem loco cum alijs ex-
ordium habere, sed per uenas subter-
raneas in remotiora loca erūpere, ut
Nilus ille & Ganges. Solus Nilus ni-
miam illam discrepātiā facit, quem
Augustinus uult esse Gihon, qui Ni-
lus certe notior Mosi & toti Israēli in
Aegypto fuit, quàm ut esset dubio &
perere

peregrino nomine appellandus. Gen.
 ne. 41. & Exod. 2. tantum appellatur
 flumen. Esa. 23. יְרֵחוֹ nominat. Si ac-
 ciperetur pro Indo in India tunc meli-
 us consonaret. Sed non libenter discre-
 po à maioribus meis. Cogimur hic o-
 re omnes fateri nostram ignorantia,
 nam textus deducit flumina ab illo flu-
 mine, 70 ab uno fonte, id iam demon-
 strare nequaquam possumus, nisi pu-
 remus diluuium ita disturbasse fontē,
 & distraxisse flumina. De gemmis ita
 est diuersa scriptorum opinio, maxi-
 me de bdellio בְּדֵלְיִם ideo in medio re-
 linquo & refero omnia ad interpretar-
 tionē. D. Mar. in Genesim. Ecce quā
 elegantem & dornauit Dominus De-
 us homini locum, ubi bene disposita
 & uirida sunt omnia, contra iam nos
 malumus habitare loca arida, ex ligno
 & latere constructa & Palatia, cū tan-
 tum domus, sunt hominis receptacu-
 la, contra frigus, & stum, pluuiā, ad no-
 ciurnant

Sturniam requiem, ad educandam sobolem olim erant cauernæ, dehinc papiliones, tabernacula, magalia.

Posuit in hortum Eden.] Quasi Dominum omnium creaturarum instituit, quoniam hortus ille seu paradysus continebat omnes creaturas illas, quibus dominaretur homo.

ut coleret & custodiret.] Ab officio hominis. Aliud est colere paradysum, aliud est colere terram, cultura paradysi fuisset plane delectabilis, et uoluptuaria, nullus labor quin meræ delitiæ, ut plantare, propagare herbas & arbores, & ex his percipere fructus, indigent enim secundum creationem etiã cultura ne promiscue crescant. Creatio, et incrementum dare, est solius Dei, cultura autem est hominis. 1. Cor. 3. Ego plãtaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Alterum officium hominis est custodire hortum, non à noxijs animantibus quoniam omnis creatura

Colere.

Custodire.

M ra

ra Dei bona est, sed custodiret quasi propriam suam ditionem, cuius ipse sibi fines circumscriberet propter posteritatem, quæ sibi ipsi porro proprios hortos plantaret. Eius rei imago est adhuc quælibet regio in qua rex est, quasi Adâ in paradiso, cuius filij sunt oēs sui subditi, cui duo negotia demã data sunt, uidelicet ut colat cultura bonæ administrationis & regiminis, & custodiat quasi suum. Inde illi regionum limites adhuc seruantur. Ita propriũ tenere ab ipso Deo autore & ab exordio mũdi cœpit, et Dominus sua lege confirmauit, cum uetuit furtũ facere, & cõcupiscere aliena. Vt autem hic locus sit nobis usui, quisq; cogitet suam uocationem, suumq; proprium, esse suum paradisum, quem satagat colere & custodire.

Præcepitq; Dominus Deus Adamõ dicens: de omni ligno horti comedendo comedere.] Est primum alloquium Dei ad creatum hominem,

minē, uidelicet de libertate in omnes
 creaturas terrestres, unde latius in su-
 periori capite. Quod ingeminat co-
 medendo comedere, significat absolutā
 libertatem creaturarum. August. uult
 Deum cum Adamo locutum esse hu-
 mana forma & uoce, id probat ex ca-
 pite sequenti, ubi Adam extimuit ad
 uocem Domini deambulantis in para-
 diso, eundemq; semper locutum esse
 cum patribus, aut per angelos, aut so-
 la uoce, sine humana et uisibili forma,
 ut ad prophetas locutus est, ideo Ioā. Ioan. 1
 nes appellat Christum uerbum quod
 ab initio cum patribus locutū est. Aut
 locutus est per sanctos patres in mini-
 sterio uerbi constitutos.

De arbore autem scientie.] Soli Adamo Prima
 data est prima Lex nondum facta He- Lex.
 ua, ideoq; soli Adamo imputatur pec- 1. Tim. 2
 catum. Adam uero est porrò huius le-
 gis ad suam uxorem & omnes poste-
 ros predicator. Ideò Paul. iubet mulie-

1: Cor.
14

*Summus cul-
tus Dei.*

res discere, & uetat prædicare seu docere in publico. Arbor scientiæ nõ fuit secundum naturam, ut posset dare scientiam, sed secundum experienciã & relationem præcepti. Si seruaret obedientiam ad præceptum iuxta arborem, experiretur quàm bonum esset Deo obedire, Contra si transgressus fuerit, quàm malum sit non obedire Deo. Solus ergo finis huius præcepti & arboris fuit obediẽtia, quæ est summus cultus Dei, nam Deus uult ab omnibus suis creaturis reuereri & colli. Arbor ergo hæc sacramentalis fuit et plane theologica, ad cuius conspectũ & præceptũ reminisceretur Dei creatoris sui, haberetq; promptum obiectum meditandi & colendi Deum, ne libertate & Dominio elatus superbi- ret, negligeret, & contemneret Deũ, ut angeli. Probat ergo Deus hoc præcepto & hac arbore libertatem uoluntatis hominis, ut ante probauit liber-
tatem

tatem uoluntatis angelorum (cum dixit faciamus hominē) an uelit in Deo manere, an à Deo se auertere. Ab hac lege sumpsit Satan occasionem tētandi hominem, de peccato seu inobedientia.

Morte morieris.] Est lata sententia, & subnexum iudiciū legis, quod Dominus non mutat, sed strictissime exequitur, simulq; declarat seriam suā uoluntatem, de obedientia erga legem suam. Nec solū inquit morieris, quin geminatis uerbis exaggerat, & inquit morte morieris, aut moriendo morieris, aut moriens morieris. Est autem *Mors.* Mors non tantum reductio corporis in puluerem terræ, sed est perpetuus sensus iræ Dei, pariter in corpore & anima. Est corruptio, & perpetua immutatio naturæ, quæ secundum animā est æterna, ideò tota cōstitutio hominis, pariter secundum corpus & animam est æterna, in æterna ira Dei, que

M ; uerissi

uerissima gehenna, perpetuusq; ignis est, & summus cruciatus. Quæ pœna mortis necessario sequitur omnem naturam, quæ nō permanent in Deo. Nā ut in solo Deo est uita, felicitas, beatitudo, lætitia, integritas, Ita extra Deū nulla est uita, sed ppetua mors & horror, infelicitas, pœna, tristitia, corruptio & cruciatus. Alienat autē à Deo libera uolūtas auersa à uolūate Dei. Itaq; Adam alienatus per inobedientiam à uoluntate Dei, non reductus fuisset in puluerem terræ, sed ab ea die moriens mortuus fuisset in æternum, pariter cum anima & corpore inseparabiliter in infinitum in sensu æternæ iræ Dei, cuiusmodi mortem sentient damnati in iudicio extremo, & in infinitum.

Et dixit Dominus Deus: Non est bonum hominem esse solum.] Horum uerborum causa & ratio proxime subnectitur, ubi Dominus homini adduxit omnia animalia,

mantia, inter quæ cum Homo uidit sin-
 gula suum habere simile adiutorium,
 te autem solū esse offendit. Dixit De-
 us non esse bonum hominem esse so-
 lum. Homo siquidem creatus est solus
 ad imaginem Dei, ut quemadmodum
 Deus est unus in essentia, trinus autē
 in personis, sine sexu & procreatiōe.
 Ita homo imago Dei per contra posi-
 tionem unus esset in persona, trinus
 in essentia, ut corpus, anima, & spiri-
 tus, maneretq; ita solus corporeus De-
 us omnium animantium, quæ præter
 hominem, Deum nesciunt. Sed post-
 quam homo recensuit omnes creatu-
 ras, uiditq; cuiq; esse simile adiutoriū,
 adfectauit sibi quoq; suum simile. Ide-
 oq; dixit Dominus Deus: Non est bo-
 num ut sit homo solus aut celebs, nō
 conuenit nature suæ, tum propter pro-
 creationem, tum propter tedium uitæ
 solitariae, quamuis satis sibi fuisset ne-
 gotij in uita illa contemplatiua ad De-
 um,

um, & actiua ad creaturas gubernandas, et ad colendum hortum, attamen homo naturaliter adfectat sibi simile, & sociam uitæ. Alij aliam causam matrimonij nectunt propter lapsum angelorum redintegrãdum. Hinc cerne re est, quàm grauius peccauerit ille qui dum ex doctrina & suggestione satanæ hæc uerba Dei inuertit, cū ait bonum esse hominem solum, derogat matrimonio, diuinæ ordinationi, suū honorem, & instituit cœlibatum contra naturam, simulq; præbet multorū scelerum occasionem et libertatē, quæ coëgerunt Dominum ad multas pœnas hominibus infligendas.

Faciã sibi adiutoriũ quod sit coram eo.] Est periphrasis, epitheton & causa finalis mulieris ab officio, relatiuum ad officia hominis, quæ sunt cultura paradisi, dominium in creaturas, & procreatio. Ad quæ esset homini adiutrix, nō principalis gubernatrix. Ideo solus uir

uir designat Dominus, & uxor post institutionem Domini facta est, obserua quod mulier æque singulari consilio, et instituto Dei creata sit atq; uir.

Formauerat autem Dominus.] Ratio & causa est superiorum uerborum Dei, & sequentis instituti operis de creando foemina. Omnia hæc referenda sunt ad diem sextum. Postquam Deus creauerat hominem, & posuerat in paradysum, locum suæ ditionis, libertatemq; dederat, & legem obedientiæ prescripserat, iam porro in magistratum & principatum creaturarum inauthorat, imaginem Dei in homine confirmat, uidelicet omnia animantia diuino suo instinctu, aut uisibili quasi humana persona adducit, ueluti subditos ad suum principem, ut eius imperio se submittant, ut ipsi soli quasi suo Domino obediant & in eius uerba iurent. Ipse uicissim Homo omnium animantium naturas perfecta cognitione peruideat,

& secundum eas ipsis nomina imponat, secundum quæ nominata & accersita promptissime obediant, sed ea lege & cōditione, si ipse homo prius obediat legi Dei iuxta arborem scientiæ. Homo autem postea nō obediuit Deo, ideoq; animantia recusant obedientiam & profugiunt. Parua saltem relicta est imago in domesticis animalibus. Et animalia cum facile uident et sentiunt homines paradisi & innocentia, pueros seu infantes, quibus se facile contrectari sinunt. Ecce quàm elegantissimo ordine Moses omnia scripsit. Solus homo imponit nomina animantibus, ergo solus homo est secundum Deum, Dominus creaturarum, uera imago Dei, quam nulli angeli & porro nulla creatura gerit. Hic fit institutio principatus hominis & imaginis Dei. Piscium hic non fit mētio, quorum tunc non fuit usus nec commercium homini, nisi post diluuium.

Pro homine uero non inueniebatur adiutoriū.]
 Recensitis per singula paria animan-
 tibus, tandem homo quæsiuit quoq̃
 suum simile adiutorium ad procreatio-
 nem, quemadmodum cætera animan-
 tia habent, sed postquam non inuenie-
 batur sibi, tunc ait Dominus audien-
 te homine, non est bonum hominem
 esse solum, &c.

*Tunc illabi fecit Dominus Deus soporē in ho-
 minem.]* Iam sequitur narratio & descri-
 ptio creationis mulieris, quæ fuit ulti-
 ma creatura Dei. Sopor hic non fuit
 naturalis nec nocturnalis, sed immis-
 sus à Deo, ne sentiret homo euulsio-
 nem costæ suæ, quoniam homo dum
 est in carne, est passibilis.

Tulitq̃ unam ex costis.] Mirum quod nō
 doluit, aut ad minus non sensit euulsi-
 onem, & euigilaret. Homini nihil dis-
 soluisset in origine quod secundū Dei
 uoluntatem fieret, adeoq̃ si totus ho-
 mo fuisset immutādus, Dominus sub-
 tilissimè

tilissimas manus & digitos habet.
 Quicquid autem iam dolet, poena peccati est. Similiter Adamo nouo, Christo, dormiēti in cruce, facta est sibi sua Heua, coniux, mater nostra, Ecclesia ex latere eius. Costa carnea uiri, ē materia mulieris. Ideò dicitur os ex ossibus, & caro de carne uiri secundū materiam, diuersus tamen homo secundum formam & sexum. Inde est quod Paulus appellat mulierem carnem & corpus uiri secundum materiam. Virum autē caput mulieris, propter maiorem autoritatem & præcellentiam. Ita uoluit Deus naturalem esse amorē & sympathiam inter maritum & uxorem. Idem Deus operatur inter omnes coniuges, dormiēte uiro ædificat Dominus ipsi coniugem, nobis nescientibus nihil curantibus, nihil adiuuantibus. Dominus educat nobis mulierē usq̄ ad iustam ætatem, tandem bene exornatam, nobis excitatis & euigilantibus,

bus, ad amorem coniugij adducit. E
 contra ut Heua communicat cum A
 dam de omnibus bonis, & possessio
 nibus suis, inuenit paratam domum,
 mundum elegantissime exornatū, o
 mnia parata, & suo ordine collocata,
 & suæ potestati subdita, ita quæq; u
 xor participat cum marito de omni
 bus bonis suis, inuenit paratam do
 mum & bona, seruos & ancillas, &c.

Clausit carnem pro ea.] Vir in uxorem
 sua nonnihil roboris, fortitudinis, au
 thoritatis, & constantiæ amittit & cō
 cedit mulieri, ut possit una secum age
 re. Ita Christus de sua diuinitate, iusti
 tia, & autoritate cōtribuit uxori sue
 Ecclesiæ, ut secundum ipsum habeat
 gubernandi & administrandi potesta
 tem. Nec tamen ideò Adā diminutus
 & mutilatus est, sed permansit utique
 integer homo. Vnde proluxe Lyra. *L*
ta Christus utiq; pmanet integer Chri
 stus. Sic uir manet utiq; uir, quamuis
 de

de sua authoritate non nihil concedat uxori, tantum cautio est ne nimium sibi uxor arroget. Modum seruare rarissimum est.

Aedificauit.] Hebraismus est, pro fecit, formauit, aut constituit, alij ludunt in etymologia quod mulier sit aedificata quasi domus, in qua sustentetur & educentur filij. Coste mentio designat omnes circumstantias & officia, uide licet quod uxor non sit sumpta nec à capite, nec à pedibus, sed à præcordijs ex latere, ergo nec sit Domina, nec sit serua uiri, non sit ad caput, nec ad pedes, sed ad latus hoc est sit socia uitæ, & ex corde dilecta. Hęc scire & obseruare ab utraq; parte ualde commodum, & necessarium est, et utrinq; sui officij & decori admonet. Tam exactam descriptionem fœminarum cæterorū animatum, nusquam posuit Moses (nec opus fuit quoniam sponte suum officium faciunt) ad monendos nos, ne uxores

uxores nostras propter suam imbecillitatem & causam lapsus male tractemus aut repudiemus, quod frequens fuit iudæis, & quod hodie rarissime inter uirum & foeminam conuenit. Ecōtra ut & mulieres admoneantur suæ originis et officij, ne quid authoritatis præsumant in uiros, unde & Paulus. 1. Cor. 14. Ephes. 5. & 1. Timot. 2.

Adduxit.] Hæc est prima constitutio sancti matrimonij, ubi Dominus foeminam uiro adducit, copulat, & benedicit, & est primus author Matrimonij. Dominus non facit, creat multas foeminas, sed uni uiro, unam foeminã adducit, & adiungit, ergo quisq; uir suam habeat uxorem, quæq; mulier suã habeat maritum, admonet quoq; unde et à quo petenda sit uxor, à Deo scilicet, ut inquit Solomon: A Domino est prudēs uxor. Adam creatus est integra ætate apta ad coniugium, similiter & Heua. Ergo uir egressus adolescen

scentiam, aptus est ad coniugium & sen-
 tit suum, crescite. Mulier item. Vir nō
 debet ducere uxorem, nisi Dominus
 adducat & copulet, hoc est non debet
 accipere uxorem, aut se copulare ex-
 tra matrimonium. Igitur ad matrimo-
 nium contrahendum tres requiruntur
 partes. *Partes.* Vir, Mulier, & Dominus co-
Matrimo pulans seu eius minister. Est ergo ma-
nium. trimonium legitima & perpetua (dum
 sunt in hac carne) uir & mulieris cōi-
 gatio, Domino per suum uerbum &
 ministrum copulante, ad propagatio-
 nem generis humani.

Hoc est tandem os ex ossibus meis, &c.] Est
 gratulabunda exclamatio præ nimio
 gaudio quæsitæ, & cupitæ socie, quā
 somno expergefactus uiderat, quem
 adfectum quisq; apud se sentit, si quis
 quærit, & inuenit in Domino uxore.
De mate- Os ex ossibus, & caro de carne, est pe-
rido riphraſis eiusdem ſubſtantie, conſpe-
 cta muliere ſtatim uidit per ſuam ab-
 ſolutam

solutam cognitionem esse de sua substantia. Ergo mulier unà cum uiro est particeps imaginis Dei, habet easdem partes quas uir habet animam & corpus, nisi quod solo sexu, & autoritatis gradu differunt. Mulier est post legem & institutionem principatus facta. Ergo solus uir sit porro legislator seu doctor, & principatum tenēs. Vxor sit tantum adiutoriū uiri. Hinc apparet ceterorum animantium foemellas factas esse ex matrib. suis, quos Deus ex terra creauit ut hominē. Alij sic reddūt, hac uice facta est mulier ex uiro, quod porro nūquam fiet, sed uir ex foemina generabitur.

Vocabitur uirago.] Nomen est à materia & generositate mulieris, Ab hinc usque in perpetuum dum manet hæc ordinatio Dei mulier à uiro suo nomē trahit. Ab **אִשָּׁה** à uiro uirago, aut uira. Et ut **אִשָּׁה** mediam literam amittit & apponit mulieti (in fine tamen)

men) aliam ^{non} Ita uir non nihil de me-
 dia sua auctoritate concedit mulieri,
 quasi consociæ consorti & adiutorio
 suo. Proprium nomen manet propter
 regenerationem, natium autem no-
 men seu hæreditarium, aut paternum
 amittit in uiro, & ex uiri nomine reci-
 pit aliud cognomen, quod est genia-
 le, & generosum, nisi inuerso ordine
 & cõmutatis officijs detur utrisq; no-
 men ignominiosum Doctor aut br-
 der Syman.

Propterea relinquit homo patrem & matrem.]
 Genialis amor superat naturalem a-
 morem singulari operatione diuina,
 quæ ita inflamat & conglutinat di-
 uersos animos, in hac ordinatiõe. Re-
 linquet scilicet ad longius cohabitanda-
 dum, & adhærebit ad cohabitandum
 cum sua coniuge. Alioqui utiq; præci-
 pit Dominus, honorandos esse paren-
 tes extra hunc amorem, & honorem,
 Eph. 5 hic autẽ amor debet esse intimus. Vir
 debet

debet amare, fouere, nutrire & defendere suam uxorem, ut suum ipsius corpus, quia est de suo corpore & carne. Ita tamen ut in Deo sit summus amor, præ quo etiam debet excludere uxorem, parentes, etc. Gradus igitur amoris sunt, 1. Dei, 2. uxoris, 3. filiorum, 4. parentum, &c. Christus Mat. 19. inquit Deum hæc uerba locutum esse, & August. ait esse prophetiam Adæ quoniã *Lib 2. cõtra Man.* Adam & Heua ex nullis parentibus *15.* erant prognati. Paul. inquit sacramentum (hoc est mysterium) magnũ esse, *Ephes. 5* quod singulariter Deus operatur inter coniugatos, & signum esse coniugij inter Christum & sponsam suam Ecclesiam.

Eruntq; una caro] Caro in literis sacris ambigue sumitur, primum proprie: deinde pro humana natura, ut uerbũ caro factum est: tertio pro uitiata natura hominis. Si secundum carnem uixeritis, moriemini. Hic autẽ sumitur pro

humanitate adhuc integra et sincera.
 Erunt una caro, quasi unus homo, quia
 sunt de eadē carne, nisi quod differūt
 sexu, p̄sona, & dignitate, erunt eiūsdē
 sortis, fortunæ, sensus & sympathiæ.
 Non inquit erunt unus spiritus, quia
 in uita futura ubi corpora nostra erūt
 spiritualia, non erit matrimonium, sed
 erunt sicut angeli sine procreatione.
 Significat quoq; indissolubile esse cō
 iugium in hac carnali uita. Adulteriū
 & aliæ causæ nunquam intercidissent
 si mansisset homo in origine. Iam autē
 adulteriū dissoluit matrimoniū, quo
 niam dirumpit carnem suo dissensu,
 & alienat amorē. Huc iam refer illud:
 Crescite & copulę benedictionem ex
 capite superiore quia huc spectat, &
 est eiusdem temporis & historiæ. Ne
 mo debet procreare nisi copuletur à
 Domino, & audiant hanc uocem Do
 mini, Crescite, quæ addit licentiam &
 benedictionem, debetq; huius diligen
 ter

ter meminisse cum fiducia in Dei misericordiam, postquam non est in hominis potestate solum hoc crescere, sed in Dei benedictione. Hoc, crescere, est omnibus Adæ filijs & filiabus naturaliter innatum, nisi fuerit ademptum singulari dono aut morbo. Ideo nemo debet se ab illa sua naturali inclinatione excludere, ne agat contra Dei mandatum, & incurrat grande periculum, aut committat detestabilia scelera. Hic iterum conspicue doctrinæ dæmoniorum, quæ uotis constrinxit homines ne obedirent Deo, & aperuit fenestrâ multis flagitijs, & de hinc causa fuit malarum conscientiarum.

Et fuerunt ambo illi nudi homo & uxor eius et non erubescabant.] Nuditas illa significat sinceritatem & innocentiam, mansissentque ita semper nudi, nec erubissent inuicem omnes homines, si mansissent in sua sincera, & originali innocentia, fuissentque solis & ætatis se-

quaces, ut iam aliquot uolucres, &c.
 Aut fuissent æstus, & frigoris pacien-
 ciores, ut cætera animalia cuius adhuc
 uestigium restat in facie nostra. Nulla
 fuit et lex carnis rebellens legi mētis,
 nullaq; fuisset mala, intempetiua, &
 indecens concupiscentia. Quod autē
 iam mutuo erubescimus, est significa-
 tio perditæ innocentia, uitiata natu-
 ra, & peccati. Porro autem eius inno-
 centia & inuerecundia qualiscunq; in
 mago adhuc est in pueris. Ablato au-
 tem peccato, & uitio naturæ in uita æ-
 terna, auferetur quoque erubescencia,
 erimus perpetuo nudi in perpetua in-
 nocentia. Dammati autem obliuiscen-
 tur uerecundia præ nimio dolore, ita
 & sancti obliuiscuntur uerecundia præ
 Epilogus nimio gaudio. Ecce quàm diligentissi-
 partialis. me & disertissime descripsit Moyses hu-
 mani generis originem, ut tanto dili-
 gentius uos iam per Christum restitu-
 ti redaspiremus, & reuertamur ad ori-
 ginem

ginem nostram. Ab his secundum historiam reuertimur ad principium huius capitis, nempe his rebus gestis completum esse diem sextum, & dehinc secutum esse diem septimum seu sabbati, quem (ut dictum est) constituit & sanctificauit Dominus ad hæc sua opera contemplanda, & diligenter meditando, cū perpetua glorificatione & gratiarum actione. Item quando hæc creature sunt officium, scilicet crescere, & procreare, & multiplicare p̄fecerint, quod iuxta numerum, sex dierū creationis constitutū est, ita per mille multiplicando, ad sex mille annos stabit, iuxta supputationem Eliæ, dehinc sequetur æternus dies æterni sabbati, in quo contemplabimur creatorem ipsum, & in ipso totam creationem & omnes creaturas, ut nunc contemplamur Deum creatorē in creaturis, hoc imperfecte, illud perfectissime. Item contemplabimur, redemptorē ipsum

*Epilogus
universalis.*

Christum, & in ipso totum opus redēptionis. Similiter uidebimus sanctificatorem ipsum spiritum sanctum, & totum opus sanctificationis, absolutissime cum perpetua glorificatione & gratiarum actione. Ita domini præsidio absoluius duo hæc capita, quorum summa est de creatione, & absoluta omnium rerum origine. Primum continet generalem creationem omnium creaturarum, & sex dierum opera Dei. Secundum complectitur partialem descriptionem, primum diei septimi, seu sabbati, deinde Hominis. Sub cuius descriptione comprehenduntur omnes proprietates, & circumstantiæ hominis, scilicet, Paradisus cum suis fluminibus et arboribus, maxime uita & scientiæ, deinde Lex, proxime constitutio imaginis Dei principatus & maiestas hominis in oēs creaturas, postea creatio Heux, postremo constitutio & proprietas sacri Matrimonii, Licet

tes autem quæ undequaque incidunt, primum inter principes, hinc causantur maxime, quod alter alteri suum hortum, hoc est, ditionem, non permittit liberum, Aut quod non gerit imaginem Dei, erga suas creaturas, id est, subditos. Eden autem ab initio fuisset principale regnum & monarchia totius mundi, dehinc singuli primogeniti singulos hortos sibi plantassent, & mansisset perpetua familiaritas & summa concordia. Nunc autem Eden exoleuit, ut nec de nomine quidem, nec de loco quæquam certi reliquum sit. Eius monarchia iam reliquæ sunt imagines & uestigia uir monarchis illis quatuor, sed nihil ad illam originalem monarchiam. Porro autem controuersia inter coniugatos hinc maxime oriuntur, quod aut in uxorem suam, non ad latus, sed ad pedes ponit, aut uxor non est contenta esse ad latus uiri, sed uult sedere ad caput, aut quod non uult esse adiu-

iutorium ad regendam & alendam familiam, aut est de morbo sterilitatis, aut est de recusata fide in matrimonio. Ceteræ controversiæ vulgares inter quosuis homines sunt, aut de dicto, aut facto, contra rectam rationem, contra honestatem, ueritatem aut æquitatem.

C A P V T I I I.

Vperiora duo capita uno claudebantur loco, & capitali propositione de creatione omnium rerum, & maxime hominis. Quod sequitur caput tertium, duos locos principales continet, 1. de origine peccati, 2. de gratia. Origo peccati, causata est primum ab inuidia diaboli, secundo ab inobedientia hominis. Satana tētante & prouocante hominem, & homine consentiente ad eam inobedientiam erga legem

gem, Vt homo fuit obiectum Satanæ ad suum lapsum, ita iam Satan accipit occasionem ab obiecto, ueritæ arboris, ad labefactandum hominem. Quid fit autem. Satan nō potuit suggerere, seu inspirare in mentem hominis sine sensibili obiecto hanc persuasionem, nam tūc temporis erat homo integræ bonitatis. Nunc autem potest Satan suggerere mentib. humanis, quia iam excidit ab illa integritate, & est infectus malitia Satanæ, oportuit igitur Satanam cum homine per personam locuta inferiori, ideo Satan personam serpente solertissimo, & familiarissimo animali, ita duæ substantiæ sunt in uno subiecto seu persona, id nesciuit syncerus homo. Vt ludit flatus hominis in fistula, ita loquitur Satan per serpentem & per oēs seductores. Legimus duo animalia locuta esse, aut duos spiritus per animalia, hic Satan per serpentem

tem ad Heuam. & angelus bonus per
 asinam ad Balam. Porrò autem non
 statim accedit ad ipsum uirum Adam,
 circa quem hæsit summum rei negoti-
 um, qui audiuit seriam uocem seriaz uo-
 luntatis Dei de lege, sed applicat ad
 mulierem quæ est facilior, leuior ad
 persuasionem, quæq; non audiuit seri-
 am uoluntatem Dei de sua lege, nisi
 quantum à uiro suo didicerat, quæque
 porrò facile potest uiro persuadere.
 Postquam autem iam Adam cum sua
 Heua perlustrauerat totū paradisi-
 monstraueratq; ei, & suis nominibus
 appellauerat omnes arbores, herbas,
 uolucres, serpentes, & omnia anima-
 lia, reuertunturq; in medium paradi-
 sum ad interdictam arborem, de qua
 perdocet suam uxorem, & diligenter
 admonet ne transgrediatur legē Dei
 ad illam arborem. ab his Adam non
 nihil digreditur. Heua sola persistit &
 conspicit interdictam arborem, mox
 acce

accedit erecto pectore serpens Satan, solus cum sola loquitur, et maxime de ijs rebus quæ erant utrisque in summa meditatione. Satan de persuadendo ad inobedientiam, Mulier ad Deum erat intenta, quæ nam esset ea sublimior substantia, quæ sibi huius elegantissimæ arboris usum prohibuerit, cui percipit esse similitam, ut esset liberior, ne quis esset superior qui aliquid prohiberet, & absolutam libertatē impediret. Ita Satan summa laborat inuidia. Mulier autem habet principia ambitionis, Satan circumserpit & blandissime ludit, tandē mulierem (ita menditabundam & intentam in arborem, quæ erat pulcherrima & delectabilissima ad conspiciendū, proculdubio sua uissima ad gustandū, nisi obstaret lex) alloquitur de arbore, & quidem familiarissime, ironice tamen, iocose, & cū interrogatione extenuās seueritatem præcepti, inquiens: Eia nūquid Dixit Deus

Deus ne comedetis de omni arbore paradisi. Non puto ut qui dedit libertatem omnium arborum, ad eò omnium creaturarum, hanc solam arborem uertaret, non est fortasse satis intellecta sententia Dei, de hac arbore. Hinc obserua omnes fallacias Satanæ, nam eadem est uia & ratio ad seducendum, quæ citò tibi data est, quæ uis lex, tam citò Satan tibi opponit obiecta transgrediendi legem, primum extenuat tibi ueritatem legis & uertit in iocum. Deinde inuertit & confirmat contrariū, cui si assentis, iam es captus, & toto corde æstuas ad transgrediendam legem, exemplum de adulterio, idololatria, incantatione. Ecce sincera natura hominis, nihil exhorrescit ad præsentiam Satanæ, nihil expauescit ad præsentiam Dei, nunc autem propter uitium naturæ neutrum possumus susserre.

Et dixit mulier ad serpentem.] Prima uia est

est ad persuasionem seu fallaciam, si respondes, si te intromittis ad colloquium, euasisset, si tacita properasset ad maritum suum. Sic expatiata Dina oppressa est, &c. Maneat ergo mulier iuxta uirum, & erit absq; periculo, aut interrogata referat rem ad maritum ut ipse respondeat. Ita tutissimum est si incidas in suspecta hæresis homines, ne quid ad opposita respondeas, aut si cogaris respondere, opponas certum Dei uerbum, de eo articulo, nec intromittas te latius. Sed quæ nostra est stulticia, libenter disputamus de rebus ambiguis, ut nostram ostentemus sapientiam, stulticiam potius.

[De fructu lignorum, &c.] Mulier scit legē, edocta à uiro, ergo nulla est de ignorantia excusatio. Vir debet esse legis & uerbi Dei doctor & interpret. Mulier debet discere à uiro in silētio, non debet porro docere in publico, ut inquit Paul. 1. Cor. 14. & 1. Timoth. 2.

Mulie

Mulieres in ecclesijs taceant, nō enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut lex dicit. Si quid autem uolūt dicere, domi uiros suos interrogent.

Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. Causa colligitur ex hoc textu, & ex promulgatione legis per primam & præstantissimam mulierem Heuā, nam aut addit, aut adimit aliquid legi & uerbo Dei. Addit de suo: Ne tangamus. Adimit seueritatem legis, cum inquit: Ne forte moriamur. Deus nō dixit dubitatiue sed assertiue: Morte moriemini, hoc est uerissime & in æternum morieris, Vtrunq; falsum est et struit uiam ad deceptionem, errorē, & lapsum, addere aut adimere aliquid uerbo Dei. Addere aliquid superstitio est: adimere, diffidentia, dubitatio & contemptus uerbi est. Regia, mediocris uia incedendum est, non declinare tum ad dextram, tum ad sinistra. Ideo præcipit Deus Deut. 4: Nō addetis ad uerbum

bum quod loquor uobis, nec auferetis ab eo.

Dixit autem serpens ad mulierem: non morte moriemini] Quam cito audiuit Satā dubitationem et leuitatem mulieris de lege, statim subiungit contrariū, & plane inuertit uerbum Dei. Ea est indoles Satanae, & certissima eius nota, quod semper adducit uerbum contrarium, ut ita auferat prius & certius uerbum. Quid ergo faciendum ubi uerbum uerbo pugnat? Certius & prius est retinendum, aut res est referenda ad doctiores. Tuta fuisset Heua si detulisset hanc disputationem ad uirum suum. Similem disputationem & oppositionem habes, in tentatione Christi in deserto. Idem semper facit Satan, Deus inquit: Non est bonum hominem esse solum. Satā inquit, ualde bonum est hominem esse monachum, & celibem. Contrariū uerbum semper mendax est, aut ex proprio confictum est, aut ex uerbo Dei male

male & improprie citatum. Satā mendax est & pater mendaciū, cum ex proprio loquitur, mendacium loquitur. Adeo & omnis homo cum de suo loquitur, mendaciū loquitur. Solus Deus uerus est, ergo secundum Deum, eiusq; uerbum loquendum est.

Scit enim Deus.] Contestatur & cōfirmat suum mēdacium testimonio Dei ut facilius persuadeat. Aut. Scit Deus quod futuri estis Deo similes, si comederetis ex hac arbore, ideo uetuit ne fieretis similes Deo, scientes bonū & malum. Hanc, perfectionem, sapientiam, & sublimitatē inuidet nobis Deus, hoc adhuc deest absolutæ libertati & sapientiæ uestræ. Ergo tantum cogmedite & habebitis.

Aperiri oculos, phrasis est, pro cōsequi ueram scientiam ex experiētia.

Eritis sicut Deus.] Hoc est: Geritis imaginem Dei, habetis omnium rerum libertatem, & scientiam, sed non absolutam

solutam adhuc quam habet Deus, nō habetis libertatem huius arboris, nec scitis bonum & malum, comedite ergo & eritis, ut Deus liberrimi & sapientissimi. Temperat se Satan ne sit nīmiū mēdax, nēue deprehendat̄ dolo eius, non inquit eritis Deus aut Dñi q̄ est credibile. Sed eritis sicut Deus aut Dñi, liberrimi, et sapientissimi. Alij uertūt in plurali, ut Satā simul subinspīret idololatriā multorū Deorum.

Scientes bonum & malum.] Solus Deus sciuit quā bonum sit manere in obedientia, origine, maiestate, Dei gratia, iusticia, innocentia & libertate. Econtra solus scit quā malum sit non obedire Deo, excidere ab origine, ab imagine Dei, à gratia, à iusticia, innocētia & libertate, in æternam maledictionē, & iram Dei, in æternam mortē, & perpetuos cruciatus animæ & corporis, in perpetuam seruitutem, & contemptum, Hæc scientia non est necessaria

Homini ad beatitudinem, ideò potuit sua perfrui beatitudine sine hac scientia, nec necessaria est omnis scientia ad beatitudinem, ergo sufficiat nobis ea scientia quam nobis concessit Deus, si quis ultra tendit, incidit in hæreses, in errores, &c.

Vidit igitur mulier, &c.] Quàm primum intromisit in mentem illam leuitatem & extenuationem uerbi Dei, & Satan plane inuertit seueritatem legis Dei in iocum et nihilum, statim exardescit cupiditas ad uetitū, adhæc accedit pulchritudo aspectus, pariter & concupiscentia adfectati iucundi & utilis, ita ut nihil iam placet quàm illa arbor. Quod licet, ingratum est: quod non licet, acrius urit, Nitimur in uetitū semper cupimusq; negata. Cum inquit errat bona arbor ad uescendum, & oculis concupiscibilis, & desiderabilis ipsa arbor ad prudentiam comparandā, scilicet ad prudenter agēdum, ut possit

set sibi cauere à malo, & amplecti bonum. Quid opus fuisset hac sapientia homini, cum nihil fuit in mundo mali, omnia quæ creauit Deus erant ualde bona, nisi quod transgredi mandatũ Dei esset ualde malum, quod postea cognouit. Et certe qui in obedientia sua uiuit, nescit quàm bonum sit obedire, & nescit quàm malum nõ obedire, nisi cum experitur inobediẽtiæ malum.

Tulit de fructu eius, & comedit.] Eò tandem impellunt prauæ cupiditates, ut tandem audeas, & experiaris, an contrarium uerbum sit uerum, non uis si uero uerbo credere, nisi experieris ueritatem uerbi, per contrarium experimentum cum tuo magno malo, & sic de omnibus peccatis. Satan exuscitat prauas cupiditates per obiectũ ueritum, prauæ cupiditates impellũt hominem ad ipsum factum, & sic perficitur peccatum. Ita & Iacobus cap. i. elegantissimè

gātissime de processu peccati scribitur
 Vnusquisq; uero tentatur à concupi-
 scentia sua abstractus & illectus, dein
 de concupiscentia cum conceperit pa-
 rit peccatum, peccatum uero cum con-
 summatum fuerit, generat mortem. I-
 sta cupiditates quamuis prauæ sunt, si
 reprimantur à recta ratione ut non ad
 opus ipsum se extendant, non reputā-
 tur pro peccato, factum ipsum testat
 peccatū. Et quamuis Heua comedit,
 non tamen ideo lapsum fuisset genus
 humanum, nisi ipse uir quoq; peccas-
 set, nam uiro data erat lex. Si sola He-
 ua peccasset mortua fuisset in peccar-
 to suo, aut dedisset suas pœnas, nō ta-
 men ideo contaminatum, & uiciatum
 fuisset totum genus humanum.

Dedit quoq; uiro suo secū, & comedit.] Hæc
 non leuiter facta esse puto, proculdu-
 bio mulier uiro blādissimis uerbis per-
 suasit, et legis seueritatem extenuauit,
 non esse eam sentētiā mandati, quā
 sibi

sibi tam serio in animum induxit, nam
 ecce ut rem demonstrem (dicit) ego co
 medi nec tamē mortua sum, ita nec tu
 morieris, quamuis comedas, præterea
 & serpens dixit nihil esse periculi ab ea
 interminatione Dei quin omnia fore
 multa felicitiora & perfectiora, nos fo
 re per omnia Deo similes, absolute li
 beros, & sapientes. Adam uidet suam
 uxorem transgressam esse legem, nec
 tamen subito sequi mortem, statim cō
 cipit ipse quoq; eandem animi leuita
 tem, dubium, & contemptum de lege
 & uerbo Dei, exardescit cupiditas ad
 uetitum, arridet bonum utilis & iucun
 di, titillat animum ambitio ut sit Deo
 similis, absolute liber & sapiens, adfe
 ctat uetitam, & non necessariam sapi
 entiam. Iam captus est, animus prola
 psus est, postquam admisit & per as
 sensum intromisit uerbum Satanz, to
 ta mens, ratio, uoluntas, & adfectus
 prouocant ad uetitum, non est iam sui
 O 4 potens,

potens, uxor stat & comedit, inuitat
 ipsum simul ad comedendum. Ecce uxor
 (cogitat) non moritur, non est for-
 tasse tam serua sententia legis, quem
 admodum ego mihi persuasi, comedam
 ergo ego quoque, experiar ueritate, cer-
 te non moriar, nec est benignus ille
 Deus tam seuerus, qui propter unius
 pomi esum, nos nobilissimas & cha-
 rissimas suas creaturas mortificet &
 extinguat, quod si extinguat moriar
 potius cum uxore, quam ut uiuam so-
 lus sine uxore, nec possum pro amore
 uxoris recusare quod postulat, post-
 quam aiunt, & serpens, & uxor esse si-
 ne periculo, preterea Deus non adest,
 nec uidet, nemo reuelabit, tecta & ta-
 cita erunt omnia. Tandem accipit ob-
 latum ab uxore pomum, & comedit.
 Eheu uno illo morsu & bolo consum-
 matur peccatum, excidium, labes, uiti-
 um, & mors totius generis humani,
 nam iuxta solum uirum hęsit rei sum-
 ma,

ma, ipsi data erat lex, si abstinuisset Adam, nihil fuisset periculi. Nō expellit principem Cæsar ex prouincia si peccat uxor eius, si modo ipse seruat obedientiam. Ab illius pomi esu adhuc omnium filiorum dentes obstupescunt, & ex eius succus acerbitate contractū est uitium totius naturæ humanæ pariter animæ et corporis. Et uere hoc peccatum dicitur lapsus, labitur namq; à *Lapsus.* gratia ad iram Dei, à uita ad mortē, ab imagine Dei ad laruam Satana, à libertate ad seruitutem, à maiestate, domino, & principatu creaturarum, ad rebellionem (Nam eatenus subditi obediunt principi, quamdiu princeps obedit Cæsari.) Labitur inquam ab innocentia ad reatum, à iusticia ad iniusticiam, à sapientia ad stulticiam, à perfectione ad imperfectionē, à uirtutibus, ad omnia uitia. Labitur à Deo et angelis, omnibusq; bonis creaturis, ad terribilissimos damones, à cælo ad inferos,

Hoc est uere quod sequitur aperiri o-
 culos, scire bonum et malum. Atque hic
 lapsus non est tantum primorum pa-
 rentum, sed trahit ruinam totius huma-
 ni generis, nam hæc inobediencia, hoc
 peccatum abiit primis parentibus in
 naturam, in animam, & corpus, & in
 omnes utriusque partes, in rationem, uo-
 luntatem & adfectus. Item in omnia
 membra corporis, & sensus, et quales
 iam sunt tales, procreant filios. Ita per
 Adam omnes nascimur peccatores natu-
 rales, hoc est illa inobediencia aduer-
 sus Dei uoluntatem, & ista inclinatio
 ad malitiam, est nobis naturaliter in-
 nata, & per consequens simul esse rea-
 tus, iudicium Dei, et mors imputatur.
 Hæc est maxima et detestabilis illa me-
 tamorphosis, alteratio, & immutatio
 hominis nobilissimæ creaturæ. Hæc
 nesciuit homo, hæc oportuit adhuc
 (proh dolor) cum maximo nostro ma-
 lo discere. Eadem porro est ratio, idemque
 modus

modus Satanæ ad persuadendum, &
 perpellendum quemuis hominem ad
 peccandum. Primum ponit obiectū,
 uetitum per legem, extenuat seuerita-
 tem uerbi in mente nostra iam uitia-
 ta, nos uicissim (nisi resistimus) sic cogi-
 tamus: Quamuis hoc scio esse ueti-
 tum à Deo, attamen non puto tam se-
 rium esse Deum, ut propterea mortifi-
 cet, & ad tartara deiciat, uideo plures
 idem fecisse & peccasse, attamen uiue-
 re adhuc, & esse non minus felices, &
 quoniam ita me urget & impellit cu-
 piditas, aut aliquando necessitas, ut re-
 sistere nequeam, experiar ego quoq;
 rem, scio esse ualde benignum & mi-
 sericordem Deum, præterea clam ha-
 bebo nemo resciscet. Homo obiectū
 si intromittit ad sensus, sensus ad ani-
 mum: animus, ad consensum: consen-
 sus, ad uoluntatem: uoluntas procedit
 ad opus. Ideo uetat scriptura uetita ne
 quidem conſpicere, Syrach. 9: Virginē
 ne

Obiectū

Sensus.

Adſen-

ſus.

Volūtas.

Peccatū.

ne

ne conspicias, ne forte scādalisferis in
 decore eius. Itē psal. Auerte oculos,
 ne uideant uanitatem. Tantum de nar
 ratione peccati quomodo sit consum
 matum, iam sequitur reuelatio pecca
 ti quæ est duplex: Prima est priuata et
 occulta, & fit per conscientiam: Secū
 da est publica, fit per Deum aut eius
 uerbum, item & per magistratum, per
 concionatorem, Prior facit perisoma
 ta, id est, nectit excusationes, & tegu
 menta. Posterior habet apertam cog
 nitionem peccati, & secundum cog
 nitionem pronunciat iudicium. Nullum
 est peccatum tam occultum quod nō
 reueletur tempore suo.

Prima re
 uelatio
 peccati.

Et aperti sunt oculi amborum, &c.] Non
 intelligendum est ac si antea clausis ui
 xissent oculis, cum ante dictū est Adā
 uidisse animalia, & Heuam cōspexis
 se arborem, sed apertio oculorum est
 hic uisus conscientia, cum post patra
 tum peccatum mens sibi male cōscia,
 delicti

delicti magnitudinem, & horrendam
 pœnarum & omnium malorum cōse-
 quentiam peruidet, scilicet iam cōtem-
 plisse, & exclusisse Dominum Deum
 creatorē suum, excidisse à gratia, per-
 didisse imaginem Dei, principatum in
 omnes creaturas, sentiunt totam natu-
 ram esse uitiatam, uident aliam legem
 in membris suis rebellantem legi men-
 tis suæ, colligunt sequentia, morbos,
 pericula, damna, iram Dei, & æternā
 mortem in se & in omnem posterita-
 tem. Econtrā peruidet quā bonum
 fuisset in obediētia, in origine, in ima-
 gine Dei, principatu omnium creatu-
 rarum, in gratia Dei, in integra natu-
 ra, & uita æterna permansisse. Cogita-
 quā consternata, perterrefacta, tre-
 mula & concussa mens fuerit ambo-
 rū, hoc est uere aperiri oculos. Hęc est
 egregia illa sciētia quam promisit Sa-
 tan. Ita cuiusq; hominis oculi aperiun-
 tur post commissum delictum, cuius
 pœnam

pœnam iam præuidet mens sibi male
conscia. Ita Dauidi aperti sunt oculi
post oppressam Barfabæ.

Et cognouerunt quod essent nudi.] Cogni-
tio nuditatis est sensus peccati, erube-
scentia & confusio mētis sensus uitia-
tæ naturæ, legis carnis, inordinatus &
indecorus motus membrorum. Nudi-
tas illa est despoliatio originis, imagi-
nis Dei, iusticiæ, innocentie, & omni-
um honorū. Ita quilibet homo in ma-
gistratu, & honore constitutus, uidet
suam nuditatem, & erubescit, propter
suam inobedientiam exutus honore,
maiestate, & imperio, qui antea reue-
rebantur eum, & erant obedientissimi,
iam contēnunt & ludibrio habēt.
Et uere dictum est: Homo cum in ho-
nore esset, nō intellexit, comparatus
est iumentis.

*Et consuerunt folia ficulneæ, & fecerunt sibi
cinctoria.]* Cinctoria faciunt ad tegenda
pudibunda quæ indicabant inordina-
tum

tum motum membrorum, iam tegunt
 quod alioqui decori fuisset, quod alio
 qui fuisset nobilissimum membrū toti
 us corporis, scilicet membrum gene-
 rationis, iam fit ignobilissimum, & in-
 dicat iam naturā hominis esse talem,
 quæ omnino non propaganda, sed ab-
 olenda, & detestanda est. Ideo postea
 Deus circumcisionem ad hoc mem-
 brum destinavit. Cinctoria significāt
 quasvis excusationes & uelamina pec-
 cati, quæ sibi fingit homo, ante seriam
 reuelationem Dei, ita Dauid quoque te-
 xit peccatum adulteriij & homicidij.

2. Re. 11

Post adulterium, facit accersiri Vriam
 ut ipse concubaret cum uxore sua, ad
 hæc inebriat ipsum, ut accendatur ad
 uenerem, quod cum iusta ratione recu-
 sat, mittit ipsum in prælium & adornat
 per loab ut occumbat, deinde accipit
 ad se mulierem quasi honeste faciens,
 qui sui ministri uxorem non uult deso-
 latam, sed optime procurat. Purgatio
 nem

nem conscientia quocq; sibi parat cor-
 ram Deo oblationibus, & sacrificijs.
 Ita quilibet sibi fingit excusatiões de-
 licti, quærit opercula coram homini-
 bus, coram Deo autem uult expiare
 peccatum uarijs superstitionibus, ob-
 lationibus & meritis. Sed hæc cincto-
 ria, opercula, & perizomata coram o-
 culis Dei nihil tegunt. Omnia sunt nuda
 & aperta coram oculis suis. Ne autem
 putemus hos solum primos parentes
 ab illa arbore comedisse, sed nos quo-
 que sæpius ab ea mysticæ comedere.
 Quamdiu enim quisquam manet in o-
 bedientia, tamdiu est in paradiso, est li-
 ber & alacris dominus creaturarum, ha-
 bet propitium Deum, quamuis nescit ma-
 lum inobediētia & iræ Dei. Sed quam-
 primum quis trāsgreditur quodlibet
 mandatum Dei, comedit ab hac arbo-
 re, & sentit amarum morsum & gustū
 turbatae conscientia, propter suam in-
 obe-

obedientiam, sentit iram & indignationem Dei. prouidet, expectat, & ex-
peritur interminatas pœnas. Scit iam
inquam bonum & malum, uidelicet quod
bonum fuisse obediuisse & mansisse
in gratia, sentit quàm malum sit non o-
bedire, circumferre malam conscientiam,
metuere ab ira et pœnis. Ita potest
hic locus comodissime ire in prouerbi-
um, ut quoties quisquam peccauerit,
& est sibi de malo facto conscius, ge-
ritur turbata conscientiam, uere dica-
tur comedisse de interdicta arbore, &
scire iam bonum & malum.

Et audierunt uocem Domini.] Hactenus
de peccato, & peccati prima priuataque
reuelatione dictum est, nunc porro se-
quitur peccati publica reuelatio & cõ-
fessio. Nam omne peccatum oportet
aperte reuelari et confiteri, aut hic aut
in futuro iudicio. Reuelat ira Dei de Rom. 1
cœlo super omnem impietatem, & in-
iustitiam hominum. Ea reuelatio est ua-

ria, aut per legis predicationem, aut per
 pœnitentiã, morbos, damna, aut per
 magistratus tormenta. Non temere et
 præcipitanter, iudicat & punit Deus,
 prius audit & cognoscit causam, dein
 de pronuntiat iudicium. Deus semper
 deambulat in paradiso, adest, & loquitur
 cum omnibus creaturis. Et uerbũ
 quod creauit, idem & sustentat omnia.
 Porro uox Domini est uocale uerbum
 Dei in mundo. Ea fuisset perpetua
 consocietas Dei, hominum & angelorum,
 si mansisset homo in origine. Quod
 autem adhuc est uox Dei in mundo,
 id fit ex beneficio & merito Christi,
 dum stat tempus gratiæ, quo finito,
 cessabit uocale uerbum. Loquitur autem
 secundo uento, ut possit tantò longius
 & latius audiri. Et quod inquit, ad
 uentum diei, significat certum locum
 Dei ambulantis, & uocis eius. Ita Deus
 adhuc & uox eius deambulat in mundo
 certis locis, antea in alijs mundi

mūdi plagis, deambulauit Deus cum
 uerbo suo, nunc Deo gratia deambula-
 lat in Germania Hunc locū uarie uer-
 tunt interpretes מִן הַיָּמִים aduētum
 seu auram diei, Septuaginta reddunt,
^{ῥάσ' ἡλιώπ} à meridie. Nostri uertūt post
 æstum diei, & simul mysterium subes-
 se indicant, postquam calor eius diei
 pferbuerat, id est, post feruorem ten-
 tationis, quæ sanè est urens æstus, ac-
 currit Deus ut refocillet. Quare nō ac-
 currit prius, ante tentationem & præ-
 cauerat ab impostura Satanæ; Respō-
 deo: Hæc perscrutari non est necesse,
 nec sunt concessa, & sine periculo.
 Possẽm dicere quod Deus dedit liber-
 tatem, dedit rationem, deditq; certum
 uerbum homini, adhæc se gessisset, si
 quid diuersum occurrisset, retulisset
 rem ad Deū, & ita Deus cauisset, Do-
 lum Satanæ perdocuisset, & fuit et ci-
 tra periculum. Dedit sapiētiam homi-
 ni quæ sibi sufficiebat, cætera scire non
 P a necesse

necesse fuit, satis est homini Deum fei
 re, & habere uisibilem creaturaru no
 ticiam & usum, & obedire Deo in pre
 scripto mandato, cetera non exquirat.
 Et postquam rei summa hiesit circa A
 da, non bene accurrisset in medio, iam
 decepta & lapsa Heua. Heua mortua
 fuisset in peccato suo secundum cor
 pus & animam, non redacta fuisset in
 puluerem terrae, & mansisset utiq; con
 iux Ada, nec creasset Deus aliam uxore
 rem Adamo, nam post Sabbatum non
 creat Deus, si creasset non fuisset sabb
 batum Si non peccasset Adam, & Heu
 ua fuisset uitiata, tunc miserrimus fu
 illet status humani generis, mansisset
 procreatio, & mixtio utriusq; naturae
 integrae, & uitiatae. Homo non fuisset
 iustus & saluatus ex parte Heuae, nec
 fuisset mortuus ex parte Adam, ita ab
 utraq; bonus & malus simul, uixisset
 & mortuus fuisset in aeternum. Et an
 tea dixit Deus non esse bonum homi
 nem

nem esse solum. Ita hic mori foeminā,
 & manere Adam solum non est bo-
 num. Quod autem permittit Adam
 quoq; labi & peccare, et tunc accurrit,
 id facit ex diuina bonitate, quod uult
 simul lapsos simul erigere, ne lapsi, pe-
 nitus iaceant & pereant desperabun-
 di. Nam Adam adhuc habet tantum
 principia mortis, & usq; magis tendit
 ad mortem, est tātum adhuc in portis
 inferni non in inferno ipso, de quibus
 sapius quaritur David in Psal. Est si-
 bi de facto male conscius, sentit iram
 Dei, poenā pro peccato, sed habet ad-
 huc suas excusationes, & perizoma-
 ta, priusquam ueniat ad despe-
 rationem, & odium Dei (quod eam ar-
 borē interdixerat) que uerissima mors
 est, accedit Deus. Dicat aliquis, for-
 tasse ita uoluit Deus, nisi uoluisset, im-
 pediisset aut non permisisset. Respō
 deo: Deus non uoluit, quod si ita uo-
 luisset, ergo fuisset autor peccati, et o-

omnes damnati reiicerēt culpam in Deum. Quomodo ergo posset Deus iudicare peccatores. Deus autem ex absoluta sua præscientia, præsciuit, sed non prædestinavit aut præordinavit, nec uoluit. Multum interest inter scire, & uelle. Hæc profundiora sunt quæ possit humana imbecillitas perscrutari, & Augustinus uetat lumen illud inaccessibile introspicere. Paulus tandem oclusus exclamat: O altitudinem diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, &c. Idem nos dicamus.

Et abscondit se Adam & uxor eius.] Hæc facilius à communi experientia possunt intelligi. Vt hic Adam, ita omnes peccatores fugiunt conspectum & uocem Dei. Cinctoria tantum tegunt coram oculis hominum, coram oculis Dei, omnia nuda & aperta sunt. Hinc propriissime licet obseruare statum, & conditionem peccatoris. Quam diu homo est in gratia delectatur præsentia, uo-
ce,

ce, & uerbo Dei, uersatur in cōspicua luce, nihil ueretur, quàm cito autē peccauerit, horret & fugit præsentiā & uerbum Dei, male sibi conscius de facto, ut inquit Christus, Ioan. 3. Qui male agit, odit lucem. Omnes peccatores sunt in eodem statu quo Adam fuit, & est adhuc remedium, si modo audiant & admittant medicabilem uocē Dei. Qui autem perdurant, nec admittunt primum correptionem, deinde cōsolationem Dei, sed perdurant in peccato & desperāt de misericordia Dei, tandemq; concipiunt odium Dei, illi pereunt morte æterna.

Et uocauit Dominus Deus Adam.] Ut hic Adam ita Deus omnem peccatorem reuocat per uocale uerbum, adeò sollicitus est de nostra salute. Idē Christus fecit, qui cœlitus descendens quæsiuit & reuocauit uos, quod elegantissima parabola de oue perdita declarat. Obserua processum iudicij Dei, primum

cognoscit factum, deinde pronuntiat sententiam iudicij.

Vbi es tu?] Nō addit, Adā, Dura sunt hæc uerba in auribus Adam, & plane percellūt eius animum. Ac si diceret: Vbi es rector, custos, cultor, & præfector paradisi; negligis officium tuum: oportet rectorem esse in medio populi sui. Ecce Deus hic est Dominus & uisitor generalis. Homo est rector & princeps prouincialis. Ad hæc uerba perhorruit Adam cum audiuit se requiri. Et quoniam non potuit res Deum latere, cui nuda & aperta sunt omnia, Quo ibo à spiritu tuo, aut quo à facie tua fugiam: profert se, & respondet clamanti se Deo.

Qui ait: Vocem tuam audiui in horto, & extimui, quia nudus ego sum & abscondi me.] Est prima confessio culpæ, à lignis, extimuit à uoce Dei, item fugit & latet, ergo reus est, male sibi conscius est, peccauit. Confiteatur se nudum esse, unde hoc

hoc scit, nisi ex uetita arbore scientiæ.
Est ne iam nuditas mala & indecora
res, quæ fuit ante decora. Qui nõ pec-
cat nihil ueretur, nihil tegit, nec refu-
git, sed aperta fronte, sibi bene consci-
us, & alacris uenit ad lucem, ut mani-
festentur opera eius, quia in Deo fa-
cta sunt, Ioan. 3.

Et ille dixit: *Quis indicauit tibi quod nudus es?*
ses: nunquid de Arbore de qua præcepi tibi, ut non
comederes ex ea, comedisti?] Ex prima con-
fessione Adæ & ex ipsis uerbis colli-
git signa Deus, quod Adam reus est,
& peccauit. Vnde sciens hoc nudita-
tis malum, nisi comedisses ex uetita ar-
bore scientiæ: Non fuerunt hæc leuia,
aut blanda, sed ualde seria & dura uer-
ba. Contempsisti me & mandatū me-
um, conciliaisti tibi iram meam, & mor-
tem tuam.

Et dixit Adam: *Mulier ipsa quam dedisti mihi,*
ipsa dedit mihi de arbore & comedi.] Confi-
tetur rem ipsam ut facta est, & indicat

se non consulto nec temere peccasse,
 sed per mulierē persuasum, impulsū
 & illectum esse, quibus uerbis obiter
 se purgat, transfert culpam in mulierem,
 & per consequentiam in Deum,
 qui creauit & dedit hanc mulierem.
 Quod si fuisset absq; muliere, nō peccassem,
 in te redūdat culpa, Deus. Ea est
 humana impietas ut peccato inobedientix
 etiam addat peccatū blasphemix & expostulationis,
 & putat se bene esse purgatum & excusatū. Quin
 potius absolute confessus fuisset & dixisset:
 O Domine peccaui, & dolet me deliquisse,
 & quamuis uxor illexisset, non tamen
 indulgissem ei, quia carput sum mulieris,
 ego repressissem uxorem, suadere potuit,
 cogere nō potuit, quia liber & uir sum.
 Attamen mi Domine quoniam à me nō est ortum
 hoc peccatum, nec ego consulto, sed ex
 falsa persuasione deceptus deliqui,
 precor te per tuam misericordiam, remitte

mitte mihi hanc culpam. Postquã autem Deus audit Adam non esse autorem & inceptorem huius delicti, sed ipsum esse deceptum & falso persuasum ab uxore, pergunt querere uxorem, ut exquirat authorem huius delicti. Præbet egregium exemplũ magistratui & iudicibus, ne temere iudicent, aut pro animi furore proruant ad poenas, nisi prius audita causa.

Et dixit Dominus ad mulierem: Quare fecisti hoc: Quæ respondit, Serpens decepit me & comedit. Idem dicit quod maritus eius, & confitetur ueritatem, transfert culpam in serpentem impulsorem, & ita quasi finalis culpa redundat in Deum creatorem, serpentis, ac si diceret: Tua creatura serpens me decepit, talis facis creaturas, quæ ita decipiunt, & falso persuadent, & ad lapsum, ac delinquendum probent occasionem, nam nisi fuisset serpens ego non peccassem. Hæc est hominum impietas, ut etiam culpam deli-

delicti transferant in Deum. Quinpo-
 tius ita dixisset, ô Domine peccavi ti-
 bi, & ego sum huius mali causa, quam-
 vis serpens ad hoc peccatū suavit, con-
 gere tamen non potuit, libera fui, & tā-
 to maiorem habeo culpā, sed mi Do-
 mine, postquam apud me non natum
 est hoc peccatum, nec ego primum sta-
 tui in mente mea hoc peccatū, sed fal-
 so persuasa sum. Precor te per miseri-
 cordiam tuam, remitte mihi hanc cul-
 pam. Dominus etiam ex hac cōfessio-
 ne audit, nō esse originem peccati in
 muliere, ipsa transfert culpam in ser-
 pentem. Serpens reus tacet, nullā ad-
 fert excusationem. Ergo apprehendit
 originem peccati hærere in serpente.
 Ideoq; secundū ordinem delicti, à ser-
 pente incipit dicere sententiam pœna-
 rum, & serpenti maledicit absolute nul-
 la conditione gratiæ adiuncta. Et pri-
 usquam conditionaliter incipit maledi-
 cere hominibus, pronūtiat prius sen-
 tentiam

rentiam gratiæ & salutis, ut poenâ corporalem, & temporalem tanto facilius ferant. Atq; ea est huius loci summa, quod nullum peccatum quantumuis occultum maneat tectum aut tacitum, quin oporteat aperte reuelari, nō tantum coram hominibus, sed etiam coram Deo, quod si non hic, certe in iudicio extremo. Caueamus ergo summo studio à peccato, & resistamus omnibus intimationibus Satanz, certo uerbo Dei. Quod si autem lapsi fuerimus, & uox Dei nos uocet per uocale uerbum, ut prodeamus & confiteamur delictum nostrum pura confessione, ita fiet ut inueniamus gratiam & remissionem peccatorum. Quod si autē, quod absit, indurati usq; longius refugerimus uocale, et uocans uerbū Dei, periculum est, ut incidamus in perpetuum odium Dei, in desperationem, in iram Dei, in perpetuum infernum, & mortem æternam. Nam Adā adhuc

non fuit in desperatione nec obdura-
 tione, bene sperabat adhuc de bonita-
 te Dei, habuit suas excusationes. Idē
 hortat David in psal. 95. Hodie si uo-
 cem eius audieritis, nolite obdurare
 corda uestra. Item Christus Mat. 11.
 Venite ad me omnes, qui laboratis &
 onerati estis, & ego reficiam uos. Ob-
 seruabitur hic elegātissimum proces-
 sum iuris, primum audiuit causam &
 explorauit authorem peccati, expen-
 dit quoq; circumstantias & qualitates
 delicti & delinquentium. Dehinc pro-
 nuntiat iudicium, & erit iustissimus iu-
 dex. Haectenus de lege, peccato & mor-
 te, nunc de euangelio, gratia & uita.

Et dixit Dominus Deus ad serpentem: *Quoniam
 tu quidem fecisti hoc, maledictus sis tu pra omni
 iumento & pra omni bestia agri, &c.*] Perqui-
 sito authore peccati nō quærit latius,
 sed iam pronuntiat iudicij sententiā,
 & secundum ordinem peccati, seruat
 ordinem iudicij, & incipit à primo au-
 tore

lore peccati, maledicitęq; serpentem,
& non tam serpentem quám sub ser-
pente personatum Satanam, utique ta-
men bona illa creatura Dei serps, su-
stinet etiam has temporales, & corpo-
rales maledictiones, quę intelliguntur
spiritualiter in Satana perpetuo per-
manere, & transfert æternam illam ma-
ledictionem æternę mortis, ab homi-
ne in hunc serpentem Satanam.

*Maledictus sis tu præ omni iumento, & præ
omni bestia, &c.]* Ideoq; serpens, est om-
nium animantium abominatissimus
& summe iniustus, capitaliterq; dete-
status.

Super pectus seu uentrem tuum gradieris.]
Ergo antea erecto pectore incessit,
nunc autem ab hoc horrendo iudicio
deiectus est, ac si diceret: nunquã post
hac erigeris spe melioris gratiæ, sed
semper demisso, depresso, & despera-
to uultu & animo serpes, quia consul-
tus, uoluntarius, & præfractus fuisti hu-
ius peccati author.

Ter=

Terram comedes.] Id est, nulli creaturæ eris potens ad utendum & uescendum.

Omnibus diebus uitæ tuæ.] Est maledictio absoluta & infinita, non referenda ad serpentem eiusque uitam, sed ad eum qui sub serpente latuit. Satan est spiritus, spiritus habet uitam æternam, ergo Satanæ uita est in æternum maledicta, est periphrasis æternæ mortis, nam uita sine gratia, & benedictione Dei est ipsissima mors. Hoc est, eris in æterna maledictione, senties perpetuam iram Dei in æterno horrore, &c.

Et ponam inimicitias] Ad literam quodque uerū est, quod quilibet homo quæuis serpentem non minus odit, fugit, persequitur, & occidit atque Satanā ipsum, ipseque serpens semper hominem ut abiuratū suum inimicum fugit aut ledit, idque utrisque, & homini & serpenti naturaliter innatum manet ad perpetuam huius rei memoriam. Non quod
in

in singulis serpentibus Satan sit, aut nulli serpentes herbas, flores & fructus comedat, ut alia bestia, aut quod propterea serpens mala creatura Dei sit, sed sunt æque ut alia bona creatura Dei, sed relatione hominis serpentes mali sunt. Secundum spiritualem intellectum, inquit Deus, ponam inimicitias inter te & inter mulierem. Tu mulierem seduxisti, unde causata est calamitas totius humani generis, idcirco contra ponam perpetuas inimicitias inter te & mulierem, ipsa mulier omnibusq; homo pro hac seductione, capitali odio te prosequetur ut suum nocentissimum hostem, & disturbatorem suæ felicitatis, illud q; odium est verissimum signum poenitentiae, quod ex animo deestatur peccatum æque ut auctorem peccati. Illudq; odium seu inimicitias sentit adhuc omnis Christianus.

Et inter semen tuum & semen eius.] Delis
 loquitur

loquitur hic ad Satanam quasi ad serpentem, quoniam Satan erat serpens personatus, nec uoluit esse Satan. Ideo sēmen eius appellat omne genus dæmoniorum. Nam ex huius Satanæ summa & prima superbia nati & facti sunt, omnes dæmones. Ita & porro omnes impij sunt semen Satanæ, & nascuntur ex eo. Et inquit, inter Christū & Satanam fore perpetuas dissensiones, & bella, nunquam cōueniet inter eos. Satā per suos satellites semp̄ sparget mendatiū, errores, hēreses, sectas, ut seducat, labefactet, & perdat homines. Christus contra docebit ueritatē, & reducet ab errore ut saluentur.

Inter mulierem.] In Hebræo est ^{אשה} *h* hic non est articulus genitiuus, sed *emphasim* significat quasi fore præstātem aliquam fœminam non tam leuē, ut hæc Heua. Deus generaliter loquitur de aliqua muliere olim futura, non de hac præsentī Heua, quāuis Heua

ua de se fortasse intellexit, & de suo primogenito filio, ut postea de Cain nato sese exponit. Ideo & Satan ipse ita intellexit, ideoq; Cain instigat ad homicidium, & Abel iustum curauit extinctum. Huc respicit D. Paul. cum inquit ad Gal. 4. Christum natum esse ex muliere. Hebræi indifferenter נִשְׁוָה mulierem, & uxorem appellant, obiterq; declarat Deus hanc foeminā fore legitimam coniugem seu uxore, atq; tamen uirginem, ut postea clarius iudicat. Vt Heua simul uirgo & cōiux. Et ut Satan superuenit in Heuam, ita spiritus sanctus superueniat in uirginem matrem nouam nuptā. Et ut Heua ex spiritu malo concepit & peperit peccatum, ita Maria ex spiritu sancto concepit & peperit solē iusticiæ Christi. Semen apud Hæbreos est generis masculini, obiterq; innuit fore masculinum semen mulieris, quoniam uiro Adæ imputabatur peccatum, ideo oportuit

portuit masculinum esse hominem qui
 expiaret hominis peccatum, Fortasse
 hoc consilio. Septuaginta *σπέρματι* ad
 diderūt masculinum relatiuum *αὐτός*.
 Nec tamen, inquit, semen Adæ & mu-
 lieris, quæ est generalis omnium homi-
 num generatio, sed mulieris tantum,
 quo indicat uerum hominem futurum
 esse saluatorem nostrum, sed non A-
 dæ uiri filium, quin tantum mulieris fi-
 lium. Ergo homo erit sine cōtagio &
 uitio naturæ Adæ. Ipsi nanq; soli impu-
 tabatur peccatum & uitium naturæ, ip-
 seq; mas propagat naturam. Et quod
 inquit, ex solo semine mulieris nascen-
 dum esse, excludit uirile semen, ergo
 ex uirgine nasceat sine peccato, ut ex-
 ponit Esa. cap. 7. Simulq; indicat eius
 diuinitatem in humanitate, quod ge-
 nerationem habiturus est supra natu-
 ralem & humanam, conceptio erit di-
 uina, natiuitas erit humana. Semen he-
 braico more indifferēter sumitur pro
 materia

materia & forma, pro spermate, & p-
le. Tantum de persona seminis, seu sal-
uatoris nostri. Porro sequitur de eius
officio & effectu.

ipse conteret tibi caput.] Hoc primū ē E-
uangelium à primo Euangelista Deo
patre predicatum, unde omnes porro
prophetiæ & Euangelia traxerunt o-
riginem. Prophetia enim & euangeli-
um idem sunt secundum materiam, ui-
delicet doctrina de Christo, nisi quod
sola forma & tempore differunt. Pro-
phetia est doctrina de Christo uentu-
ro. Euangelium est doctrina de Chri-
sto exhibito, & executo eius officio.

Descriptio officij indicat eius diuinita-
tem in humanitate eaq; integra, cum
inquit: conteret caput Satanæ, desig-
nat plusquam hominem futurum esse,
Deum sub homine personari, quem
admodum Satan sub serpente perso-
natus fuit. Nam homo ex Adam natus
uitiosus est imbecillior ad potentiam

Satanę destruendam. Cōterere caput,
 phrasis est pro auferre, & conculcare
 omnem potentiam, dominium & reg
 num, nam contrito capite totum cor
 pus inualidum est. Caput serpentis, &
 summa uis Satanę est peccatū, fraus,
 dolus, & tyrannis. Diligēter sunt hec
 uerba quantumuis breuia obseruāda,
 nam in his præcipua salutis nostrę ca
 pita sunt comprehēsa, cum inquit: Se
 men contritum esse caput serpētis,
 indicat solum illud semen superatur
 rū, & excludit omnes alios homines
 Adę filios, omniumq; hominum uirtu
 tes, & merita, pariterq; indicat unicū
 hoc unius huius seminis opus profu
 turum esse toti generi humano ad sa
 lutem. Nam in serpente peccatum pri
 mum ortum est, in serpente itaq; mane
 bit & conculcabitur. Peccati premiū,
 est mors æterna. Peccatum originali
 ter inuentum est in serpēte Satana, er
 go mors æterna manebit in Satana,
 Vita

Vita restituta est per Christum omnibus in ipsum credentibus.

Et tu conteres calcaneum eius.] In hebræo & græco est eadem radix in utrisq; cōteret caput, & conteres calcaneum, nostri uertunt insidiaberis calcaneo eius, alij mordebis, offendes, seu punges calcaneum eius. Valde diserte locutus est Dominus, ipsum conteret caput tuum, & tu uicissim conteres eius calcaneum, ea sunt eodem puncto temporis facta & possunt conuerti.

Quando conterit tuum caput, tunc tu conteres eius calcaneum, & quando tu conteres eius calcaneum, ipse uicissim conteret tibi caput. Iam confer caput ad calcaneum. Caput est summa & præstantissima pars, calcaneum est infima pars substantiæ. Caput serpentis, est omnis eius potentia, & imperium, adeo & peccatum ipsum. Calcaneum Christi est eius humanitas.

Quando Christi humanitas contere-

Mors & crux Christi, et Christianorum.

*Quam oc-
cultè est
hic mors
Christi
adūbrata.*

tur morte, tunc Satanæ potestas & to-
tum eius regnum destruetur. Christi
mors extinguit Satanæ imperiū, id est,
peccatum, mortem, iram Dei, infernū,
&c. Nāq; eius humanitas est sine pec-
cato, ergo eius mors est immerita, ita
lata sententia de transgressa lege &
morte, expiabitur, lapsus humani ge-
neris redintegrabitur. Hæc contritio
ab utraq; parte cœpit, à die palmarum
quando Christus auspicatus est suum
regnum, & expulit ex templo emētes
& uendentes, & realiter factum est in
die parasceues usq; ad diem resurrecti-
onis, duratq; dum stat mundus in om-
nibus Christianis. Hic morsus calca-
nei adhuc hæret & pungit in corpore
Christi omnibus fidelibus, & desig-
nat omnes tentationes, tribulationes
crucis, & corporales afflictiones. De-
us ex sua omnipotentia, potuisset ho-
minem seductum & imprudenter lap-
sum restituisse in integrū, sed quia De-
us

us quoque iustus est, iure non potuit, oportet latam sententiam exequi. Deus non mutat nec retrahit uerbum suum. Ideo oportuit peccatum morte expiari, id nec Adam, nec Adæ uitiosum semen potuit, ideo oportuit aliud semē, alium hominem dari, qui faceret, ideo promittitur semen mulieris. Hoc uerbo euangelico pariter prophetico audito, per fidem suscepto, Adam et Heua eriguntur, uidelicet quod maledictio æternæ mortis redundet in auctorem peccati, & quod peccatū hominis, per mortem illius seminis expiatur. Hoc Euangelium porrò propagauit Adā omnibus suis posteris, et quasi per manus tradidit, putabantque mox subsequarum executionē eius promissionis, ut Heua statim suis uerbis declarat in primogenito suo Cain. Ea fide saluatus est Adam & omnes sui posterique usque ad Christum exhibitū, quotquot crediderūt, æque ut nos qui credimus

id iam executum esse. Hactenus de maledictione Serpentis absoluta, & æterna. Sequitur iam maledictio hominis temporalis.

Ad mulierem dixit: Multiplicando multiplicabo dolorem tuum, & conceptum tuum, &c.] In serpētis maledictione audiuius mortem esse translata[m] ab homine in serpentem, & semen esse contriturū peccatum in serpente, & morte carnis sue expiaturum peccatum, ergo homo nō erit in maledictione æternæ mortis, maxime qui credit in illud benedictū semen, sed permanet uiuus, et uertitur æterna pœna in temporalem castigationem, æterna mors animæ in temporalem carnis mortē, Vt ita pro illa inobedientia, contemptu Dei, & consensu seductiōis castiget, & exerceat Dominus corpus peccati, ut discat porro timere Deum, & eius uerbum reuerenter & diligenter obseruare. Porro secundum ordinem delicti, sequitur ordo

do pœna, post serpentem proximè al
loquitur & castigat foeminam.

Multiplicans multiplicabo.] Hebraismus
est & significat excellentiam seu auxe
sim, ac si diceret: Tu ex leuitate animi *Cruce mu*
tui contempsisti uerbum meum, obse/ *licum.*
cuta es serpenti, & seducta, seduxisti
uirum tuum, sed quia peccatum apud
te primum natum non est, sed apud ser
pentem, attamen non auferas hanc le
uitatem, & contemptum uerbi mei in
ultum, & quia utiq; peccatum apud te
est, & in tua natura, ideoq; castigabo
corpus illud peccati in hac uita. Non *Finis pœ*
quod illis pœnis penses, & expias pec *narū cor*
catum (id faciet semē mulieris) sed hec *poraliū.*
corporalis pœna erit tantū leuis quæ
dam & paterna castigatio, qua uitio
sos tuos adfectus constringam, & ui
tiosam tuam naturam mortificem. Id
circo quod & tu peccasti, & uirum tu
um ad peccandum impulisti, illas deli
cias uetiti pomi amarissimo condimē

to miscebo & imbuam, & uenter tua
 us inde torquebitur, & dolebit, mul-
 tiplicans multiplicabo dolores tuos,
 hoc est, ingeminabo, & dolorem
 super dolorem addam, ualde aut ni-
 mium multiplicabo dolores tuos, pri-
 mum gestabis difficilem uterum: secū-
 do cum dolore paries filios: tertio nō
 eris tui iuris potens & libera, sed ex ar-
 bitrio uiri pendebit desiderium tuum,
 per ipsum stabit uoluntas tua. Quar-
 to ipse uir dominabitur tui, penes ip-
 sum erit regimen, tu sub uiri potestate
 eris, ipse erit caput tuum. Hæc omnia
 causata est leuitas tua, eam his repagu-
 lis constringam. Quæ omnia quamuis
 sunt libero homini ualde dura & acer-
 ba, ad collationem tamen æternæ mor-
 tis sunt facilima & leuissima. Ut uitā
 redimas ferrum patieris & ignem. Le-
 uiter ex merito quicquid patiare feren-
 dum est. Feres non culpes, quod muta-
 re non potes. Perfer obdura dolor hic
 tibi

tibi proderit olim. Patientia mitigat
pœnæ dolorem. Multū iuuat animus
in re mala fortis. Huius meminerint
omnes mulieres, ut se patiēter submit-
tant potenti manu, & uirgæ Domini,
ut in posterum sentiant eius benignā
misericordiam, & cogitent non posse
aliter fieri, nulla pietate & precib. pos-
se hæc reflecti & mutari, dum hæc uita
manet, & dum fœmina est, alia alijs le-
uius, alia alijs grauius fert & imponi-
tur hæc crux, ut cunq; imponatur etiā
si sub ipsa succumbendum sit, ferat u-
tiq; patienter dum ita est uolūtas Dei,
& dum habet propitiū Deum qui per-
citurus est in perpetuum, & dum inq̄
Paulus quod mulier per filiorum ge-
nerationem saluabitur si manet in fi-
de. Et meminerint postquam inobedi-
entia fuit summum peccatum, e contra
patientiam esse summam uirtutem, &
diligenter caueant, ne obmurmurent
Deo, ne peccatum peccato addāt, ne
ex

ex temporalibus pœnis fiant æternæ.
 Singuli dolores habent suas ratiões.
 Primum gestabis difficilem uterū, ha-
 bebis multos dolores dum eris graui-
 da, quia gestas uitiosum foetum in pec-
 catis conceptum. Secundo cum dolo-
 re paries, quia massam peccati paris,
 alias nisi peccasses, nisiq; uitiosum par-
 tum ederes, sine omni dolore pareres,
 aut certe si quis fuerit dolor, illico re-
 mitigaretur, & desperiret, ut alijs ani-
 mantibus. Hos dolores concomitan-
 tur uarij dolores in educandis pueris.
 Hinc certum est diuam uirginem Mar-
 riam sine dolore gestasse uterum et pe-
 perisse, quia eius partus fuit sine ullo
 contagio peccati. Tertio non eris tui
 iuris & libera, sed tua uoluntas erit ex
 arbitrio uiri, tuum desiderium stabit per
 uirum tuum, apud ipsum erit cōuersio
 seu ἀποστροφή tua, ut lxx uertunt, illi te
 submittes, nec facies, nec quoquam ab-
 eas nisi ipse cōcesserit, apud ipsum ma-
 nebis,

nebis, cum ipso ibis & redibis ubicun-
que uolet, si quid uoles ipsum prius
cōsules, si nolit, sines & quiesces. Cau-
sa est, quod tu inconsulto uiro tuo au-
scultabas serpenti, carpsisti de arbor-
re, & comedisti, fuisti nimium procax
& lasciuia, inconsulta, & præceps.

Quarto ipse uir dominabit tui, quod
te possit sub suum ius cogere & redi-
gere, tuos inordinatos motus cōstrin-
gere, familiam regere, leges præscribe-
re, docere in publico, & quod nullum
regimen, & dominium relinquo muli-
eribus, sed ut taceant in omni submis-
sione. Causa est quod ipse uir caput tu-
um est, quod ætate & consilio præua-
let, & quod tu illa præcipitãtia autho-
ritatem & libertatem amisisti, & te tu-
um uirũ in multas has calamitates in-
duxisti. Secundum uirum autem rege-
re & docere, familiam permitto, ut sit
mulier adiutorium uiri. Hæc sunt offi-
cia mulierũ, quæ si obseruauerint mul-
to

to melius res earum haberent. Adhuc plurimū hortatur diuus Petrus et Paulus in suis epistolis. Sed quod communitas pœnas ferre recusant, causantur sibi plures dolores, & omnia perturbant. Ad hos dolores quæuis mulier est destinata, nisi quam Deus singulari dono castitatis exemerit. Peccant igitur quæ se priuatis, & proprijs uocis eximunt, & refugiunt hanc temporalem pœnam, & uirgam paternam, periculum erit, (nisi pœniteant) ut in æternas pœnas incidant. Valde quoque peccant parentes & aliæ anus, quæ nouas nuptas male docent & instigant contra maritum, ne se tam cito dedant, & primo iussui subijciant, sed ut respondent, & recusent obedientiam, ut porro liberius quid libet agant. Item qui nouas nuptas domum recipiunt, si maritus paulo durius alloquitur uxorem. Nouum maritum erudit Paulus ut familiariter cohabitaret & tractet suam uxorem.

zorem, ne fiat demisso animo nouæ nuptæ.

Et ad Adam dixit: *Quoniam audisti uocē uxoris tue, &c.*] Reliqua est pœna Adami nam ipse postremus peccauit. Quamuis hæc sunt ualde dura uerba & mera tonitrua, habent tamen sub se latentē gratiam. Nec Heua, nec Adam audiūt se maledici, ut serpentem, hoc est à gratia Dei reijcti, sed audiunt tantum corporales, & temporales pœnas. Mulier grauiores dat pœnas, quàm uir. Mulier habet dolores & angustias in corpore, Vir habet dolores extra corpus, & summa pœna uiri est labor in maledicta terra. Labor.

Quia audisti uocem uxoris tue.] Meo uerbo spreto & neglecto, alioqui uir potest admittere consilium uxoris, aliàs nunquam, & comedisti de prohibita arbore, quæ est pro testimonio et arguimento tui peccati. Maledicta sit terra propter te. Nō dicit sis tu maledictus, *СѢИХ ѲІА* *ГОИТ.*
 R fed

sed maledicta & sterilis, & infrugifera sit terra propter te, aut in opere tuo relatione tui. Terra per se naturaliter per originale uerbum sua sponte protulisset omnes herbas, & bonos fructus sine cultura aratri, rastri & seminis, sed postquam tu peccasti, auferam uerbum spontaneæ frugalitatis à terra, et cuius tu fuisses cultor in uoluptate, iam eris cultor in labore, & sudore, & sua sponte feret spinas, & tribulos, nisi colas & labores. Inde uideamus quod earum frugum radix moritur ubi maturescunt, non cōseruat suam speciem radice ut aliæ herbe faciunt, sed ex semente, & cultura agrorum.

Quid peccauit terra quod maledicitur? Inferior creatura sortitur cum nobilitate, ita serpens maledicitur propter Satanam, alioqui est bona creatura Dei. Hunc locum bifariam sumere licet, ad literam & mystice. Ad literam uerum est, ut in omnibus rusticis & agricolis cerne-

cernere est. Mystice autem terra aut
ager sumi potest pro quavis uocatio-
ne, & officio hominis, quod admini-
strat, & unde uicitat, ut est Rex, prin-
ceps, consul, episcopus, parochus, lu-
dimagister, & qsq; paterfamilias. Exē
pla sunt Prophetæ, Christus, Apost.
Dauid, &c. Prophetis maledictus a-
gererat totum regnum Iudaicum, in
quo quanquam desudauerūt & labo-
rauerunt, attamen plus spinæ & tribu-
lorum quam frugum fetax fuit, ut est
parabola de uinea. Dauid quantos la *Mat. 5*
bores sustulit pro regno, attamen nō *Esa. 22*
semper pro uoto successit. Idem cerne-
re est in omnibus administrationibus,
in omnibus opificijs & artificijs, nisi
quis laborat nihil manducat, adeo q̄
uix suppetit, unde se et suam familiam
sustentet, & est plane panis sudoris,
doloris, & laboris, neq; hoc ex labo-
re, sed ex benedictione Domini, ita ta-
men quasi per medium nostri laboris.

Singularum administrationum molestiz nusquam melius depingi possunt quam in agricultura. Agricola omnē dat operam ut bene excolat agrum, ut tanto meliores & plures percipiat fructus, arat, fimum addit, seminat, occat, omnia præstat ne quid desit, & putat se iam suo perfunctum esse officio bene sperans lætas segetes. Vbi iam succrescunt sata, ecce plus lolij, & zizaniorum tribulorumque apparet quam segetis, quis ibi non fleret? quis non caput scalperet & doleret? Similime se res habet in omni administratione, ubi quis diligentissimam operam præstitit, & putat bene successura omnia, ecce præter opinionem hoc & hoc incommodi inspargetur. Concionator diligentissime putat omnes fore pios, Ludimagister fidelissime erudit pueros, putant uniuersam iuuentutem frugifere, & doctā, & uix apparet unus ut alter. Ita ut quisque rectissime dicere possit,

possit, uere est hæc mihi maledicta terra quam colo & exerceo, nusquam respondet fructus labori. Vere in sudore uescor pane. Hinc illæ rugæ, canicilli, dolor capitis, dorsi, & lacertorū, lachrymæ. Psal. 126. Euntes ibant & fiebant mittentes semina sua. Itē psalmo 127. Comedentes panem doloris. In sudore uult uesci pane, phrasis est pro habere molestos dies & uitam, q̄ diu uixeris super terram. Ita castigat Dominus corpus peccati, usq; dū peccatus mortificet & extinguat morte corporali. Felices tamen sunt qui his suas dant pœnas, quantumuis duras, melius tamen est q̄ dare æternas. Multi has pœnas corporales effugiūt, dū generi uitæ quietiori consulunt, sed periculum erit de his (nisi pœniteant) ut æternas daturi sint pœnas. Caueant sibi omnes celibes, caueant sibi omnes usurarij, feneratores, & qui percipiūt redditus nullo præstito officio, & uiuunt

uunt in otio, distingue inter crucem Christi, & nostrā. Nostra crux est pœna peccati, & castigatio corporis peccati. Crux Christi sola nos saluat.

Donec reuertaris in terram, quoniam ex ea sumptus es.] Est cōditionalis pœna, & certo fine terminata, hæc pœna erit tantū temporalis in hac uita, donec hæc uita durat, & secundum corpus peccati tantum. Homo siquidem duplicem uitam agit, carnalem & spiritualem, seu terrestrem, & cœlestem, temporalem & æternam. Carnalis uita est terrestris, & temporalis, localis cum suis officijs procreare, edere, bibere, mutabilem, & passibilem esse, ea durasset dum hic stetit mundus, & dum homo suis carnalibus functus fuisset officijs, dehinc assumptus fuisset in cœlestem & æternam uitam quæ est carnali planè contraria, ubi sunt nostra corpora spiritus alia purissima, leuissima, clarificata, & agilissima pro arbitrio spiritus, non procreant

creantia: sine loco, cibo, potu, uestitu,
 sine passiōe & mutabilitate. Postquā
 autem intercessit contagium peccati,
 & facta est caro nostra corpus pec-
 cati, intercidit quoq; mors corpora-
 lis, quæ est extinctio seu abolitio cor-
 poris peccati. Et nō est proprie mors
 appellanda fidelibus, sed tantum alte-
 rationaturæ humanæ, & dissolutio et
 repurgatio à contracto uitio. Aut re-
 quies seu somnus. Nam requiescit à su-
 is laboribus, sudoribus, & doloribus,
 quos hic Deus nostro corpori & na-
 turæ infixit. Et dormit usq; dum susci-
 tabitur à Christo in futuro iudicio, ad
 spiritualem illam uitam æternam. Nō
 dicit Dominus, usq; dum moriaris, nō
 uult hic durum illud uerbum repete-
 re, & ne semel quidem meminisse aut
 nominare. Est igitur mors corporis fi-
 delibus tantum quies & somnus, &
 principium spiritualis uitæ æternæ. In
 fidelibus autem est principium æter-

nã mortis, & pœnarum. Tantum de
 hac lectione in qua audistis, quomo-
 do homo secundum fidem in semen il-
 lud benedictum, dat pœnas corpora-
 les quamdiu uiuit in hac terra. Hacten-
 us locutus est dominus & promisit
 homini liberatorem à morte & pote-
 state Satanã, & quod corpus peccati
 uult castigare corporali & temporali
 pœna, & tandem redigere in puluerẽ,
 ut ad uitam æternam & originalem re-
 generetur integer, perfectus, & immu-
 tabilis homo. Sequit̃ iam quid ad hæc
 responderit homo, quibus uerbis su-
 am fidem adhuc declarauit, breuissi-
 me quidem sed locupletissime. Et est
 elegantissima methodus euangelij si-
 dei, et sacramentorum. Deus predicat
 euãgelium de semine, Homo suscipit
 fide, cum suam uxorem Heuam nomi-
 nat. De hinc illud euangelium fide su-
 scepium confirmat Deus sacramento
 datis uestibus.

Et uocauit Adam nomen uxoris sue Heua.]
 Attentissime in attonita ista sua mente auscultat Adam Deum dum sententias pœnarum fert, & pronuntiat an etiam durum illud uerbum repetat de morte moriendo. Audit serpentē maledici, audit promissionem seminis, et contritionē capitis serpentis, & mortis calcanei. Audit inquam, nec sibi nec suæ uxori maledici, sed tantū corpus peccati exercendum & castigandum esse temporaliter, & corporaliter. Audit Heuam parituram esse quāuis cum dolore, audit quoq; terram sibi colendā esse. Inde colligit se, suāq; uxorem uicturum esse, interminatam morte esse translata, sed tantum corpus peccati in puluerem redigendum esse, ut repurgatum & renouatum resurgat ad uitam æternam, cœlestem, & spiritualem, idq; per beneficium promissi seminis. Hæc uerba à Deo pronuntiata uerissima, & firmissima ha-

R 5 bet

bet & credit, eamq; fidem declarat pri-
 mis suis uerbis cum appellat suam ux-
 xorem nouo nomine Heuam, & sunt
 hilaræ mentis & refocillati animi uer-
 ba, ac si diceret: Audi uxor quid inqt
 Dominus: paries filios, ergo non mo-
 rieris, ad huius promissiōis sit tibi cer-
 tum sacramentum, & testimonium no-
 men hoc nouum ^{non} à uita quod ui-
 ctura sis, & paries filios, & futura sis,
 mater omnium porrò uiuentium ho-
 minum. Prius nomen abolebitur quia
 prioris uitæ actio & uita & homo ipse
 eius uitæ indignus est qui suo nomine
 uocet. Ita mystice prior natiuitas no-
 stra ex Adam indigna est quæ nomi-
 netur, quod si nomen habet abolea-
 tur, & indat nouum ex promissione
 Christi. Ita quoque in baptismo no-
 uo regenito homini datur, illudq; no-
 men argumentum est & testimonium
 nos esse regenitos, peccata esse remis-
 sa &

sa & ad gratiam uitamq; receptos, idque per beneficium eius promissi seminis.

Fecit quoq; dominus Deus ipsi Adam & uxori eius tunicas pelliceas.] Ita contractus huius promissionis ab utraq; parte contrahitur. Deus promittit, Adam credit, id confirmat utrinq;. Adam dat suæ uxori uitale nomen, unde se suamq; uxorem huius promissionis admoneat, ut quoties nominat uxorem toties in mentem recurrat hæc promissio. Deus à sua parte dat uestes Adæ & Heuæ ad perpetuum argumentum, quod Deus uult hoc peccatum tegere, nunquam uidere, nec scire. Eiusmodi sunt omnia sacramenta Dei, & habent semper signa gratiæ, & placati Dei. In circumcissione iubet præputium (uitiosam carnem seu naturam) abscindi & præcipi, sic placebit Deo totus homo. In baptismo abluit nos ab omni sceditate,

te, & repurgat corpus nostrum, ut fulgeat & splendescat in uita æterna. In Eucharistia planè offert seipsum nobis Christus ad edendum & bibendū, ut refocillet lassam animam nostram, & gratiosissima cœna declaret erga nos suam benignitatem & beneficentiam. Ea est prima & potissima causa uestium, eam debent omnes Christiani & fideles diligenter ad memoriam reponere & reuocare, ut maneat uestium uerus, syncerus & originalis usus, & uitemus abusum, ne ad sumptus, superbiam, & uanam ostentationem abutamur uestibus. Ita uestes erant sacramentum patribus usque ad circumcissionem. Sed satan mille artifex hoc nobile sacramētum æque tūc ut nunc defœdauit, dum instigauit homines ut per abusum uestium etiam ipsa causa finalis in obliuionem abiret. Et mundus plus cogitat, studet, & curat de forma quàm de causa finali uestium.

stium. Valde ergo commodum est res
 reuocare ad suam originem, nēpe quo
 ties nominamur, ut recordemur eius
 nominis originē. Quoties induimus
 uestem, meditemur eius uestis causam
 originalem & finalem. Mystica uestis
 est Christus ipse, quam induere iubet
 Paulus, nouum illum hominem qui se
 eundem Deum creatus est. Vt Adam
 tegeretur, mors animalium intercessit.
 Ita mors Christi intercessit, ut peccata
 nostra tegerentur. Ita & mactatio ani
 malium in ueteri testamento figurate
 expiauerūt peccata. Ita sacramēta no
 bis intima Deus dedit & appēdit cor
 pori nostro, ut sint semper in obiecto,
 & admoneāt nos nostri peccati & mi
 sericordix Dei. Et sunt absoluta signa
 non particularia. Adam & Heua tan
 tum tegebant pudibunda, nesciens to
 tum corpus esse uitiatum et pudendū.
 Dominus autem iudicat totum homi
 nem esse uiciosum, ideoq; totū tegit.

Nomen

Nomē, totum hominem designat, ita quoq; declarat totum hominem deprauatum. Baptismus totum hominem lauat, & repurgat à sordibus peccati. Cœna Domini totum hominem, corpus & animam refocillat.

Et dixit Dominus Deus: Ecce Adam est quasi unus ex nobis, ut sciat bonum & malum.] Irrogna est cum condolescētia. Ecce quid iam homo sibi conquisiuit, non sufficiebat sibi originalis perfectio secundum Dei creationem, quin oportuit sibi adhuc alienam, uetitam, & non necessariam conquirere sapientiam. Ecce iam q̄ egregie sapit, uoluit Deo esse similis, ambiuit Diuinam sublimitatem, & cecidit grauius. Sic qui nimium cupiunt atq; inconcessa sequuntur, desipiunt.

Ne forte accipiat & comedat de arbore uite.] Hoc est, cauendū erit ne miser ille homo in illa miseria uiuat in æternū corporaliter, quin ut quātotius extingua-
etur

tur corpus illud peccati, & redigatur in puluerem, & regeneretur nouus & originalis homo secundum Deū creatus, propterea emittendus est ex paradiso. Dicat aliquis: Quare Deus non permisit perfrui ea arbore, ut radicale humidum conseruaretur, ne in tantis ægri tudinibus, rugis, canis & doloribus uiueremus, satis fuisset tandē mori? Respondeo. Oportuit corpus peccati corripi, castigari, aboleri & extingui per uarios morbos, languores, & ægri tudines, et tandem per mortē. Nos non desinimus peccare, ideoq; Deus non desinit castigare, quantumuis credimus in Christum.

Ad colendam.] Colere terram longe aliud est quam colere paradysum seu hortum. Paradysus sua sponte tulisset omnia genera creaturarum. Terra autem extra paradysum est propter hominem maledicta, hoc est, non

non fert sua sponte iam eas fruges, legumina, & fructus quæ tulisset paradisi. Terra planè sterilis & frugifera est earum frugum quibus uescimur, nisi colamus eam & laboremus. Quantum laboramus tantum habemus, tantum edimus, idè ex diuina misericordia.

Expulit eum.] Certe inuitum, nam ex sua ditione & natio solo in exilium relegatur.

Collocauit Cherubim.] Cherubim plurale est, & angelos esse interpretatur potentes spiritus, ne usquam aut unquam, nec à quibusuis quantūuis multis, magnis aut fortibus possit ulla humana ui perfringi & recludi aditus ad arborem uitæ.

Laminam uersatilem.] Gladium utrinquè acutum exponunt quibuslibet Cherubim esse in manibus, tam studiose illam arborem, & aditum ad paradysum custodiri, ut nemo possit accedere, & si quis

quis tentauerit, iugulandū iri. Ita per
 petuis militibus & custodibus est ar
 bor illa uitæ circumcepta & occlusa,
 ut nulli homini concessum nec possi
 bile est accedere. Proculdubio hæc A
 dam & Heua oculariter & corporali
 ter uiderunt. Mysterium tamen huius
 loci est. Vitam huius temporalis uitæ
 esse planè interceptam, & cōstitutum
 esse omnibus simul mori. Nec unquā
 fore tam sanctum, & pium hominem
 qui illas conditiones mortis aufugiat.
 Sed quomodo cohærent illa, & quo
 modo illa pugnantiæ sunt concilian
 da? Antea promissit gratiā in semine
 & uitam, non repetiuit mortis senten
 tiam, hic autem uiam uitæ, aut aditum
 ad arborem uitæ intercludit? Respon
 deo, duplicem esse uitam, duplicemq;
 mortem. Mortem æternam transfudit
 in serpentē & omne serpentis genus,
 impios. Mortem autem temporalem
 & corporalem ad uitiatæ naturæ ex
 S tinctio

tinctionem reliquit. Ita uitam æternā
 per semen illud promisit & reddidit.
 Vitam temporalem & corporalē pro
 pter naturæ uitium abstulit ad rēpus,
 donec nouum hominem resuscitet. Bo
 ne Deus q̄ diserte sunt omnia à Mo
 se descripta, modo nos attente & sin
 gulatim meditaremur, & obseruare
 mus. Quid uult ergo sibi Christus su
 is uerbis cum dicit ad latronem: Ho
 die mecum eris in paradiso. Respon.
 Certum ē illū ibi nō dicere de hoc ter
 restri paradiso, nam Christus ea & se
 quenti die fuit in sepulchro, & descen
 dit ad inferos ergo non fuit in paradi
 so. Sed loquitur de mystico & spiritu
 ali paradiso, & sumitur ibi pro statu
 originali in quo fuit Adam ante lap
 sum. Ac si diceret: Amen dico tibi, ho
 die mecum eris in paradiso, hoc est in
 origine, in gratia Dei, sine peccato,
 in uita æterna. Est & alius paradisu
 mysticus uidelicet Ecclesia in qua qui
 est,

est, in paradiso est, quia habet remissionem peccatorum, propitium Deū, & uitam æternam, habet quoque liberū usum omnium creaturarum cum bona conscientia, habet præterea usum horum arborum scientiæ & uitæ. Arbor scientiæ boni & mali est decalogus legis, unde discimus bonum & malū. Et uidemus tantum non uescimur. Hoc est scimus legem sed non facimus ad iustificationē, sed tantum ad obedientiam et uitam originalem. Item, nec uescimur ad lapsum, hoc est, maledictio legis in nos non cadit nec ius habet. Arbor autem uitæ est Iesus Christus, qui se ipse appellat panem uitæ qui de cœlo descendit, qui uescitur ex eo uet in æternum. Item sua ipsius caro, quam qui comedit non morietur in æternum. Ita homo lapsus per peccatū & expulsus ex paradiso, per Christū restituitur & reducitur in paradisum, in quo qui hic nō fuerit, nec uenturus

est post hanc uitam. Sedulo igitur ore
mus Deum patrem qui creauit nos, &
per unigenitum filium suum, ac Domi
num nostrum Ihesum Christum rede
mit, idem per Spiritum sanctum con
seruet uos in restituta gratia &
origine, ad uitam eter
nam. Amen.

F I N I S.

269
EX LIBRO

GENESEOS BREVES APHO-
rismi Petri Artopœi.

PRIMUM DE AVTORE.

MOSES est omnium pri-
mus, & uerissimus hi-
storiographus totius
orbis. Sine Mose ne-
scitur uera rerum ori-
go, secundum rationē

ut cœci palpitant & leuiter attingunt.
Patriarchæ erant uiui libri, conser-
uatores & concionatores rerū à mun-
do gestarum.

Tempus ab exordio mundi usque
ad Mosen inane dicitur, propter nul-
lam datam legem, nullasq; scriptas do-
ctrinas, & historias.

Apparet ac si Deus fuerit primus li-
terarum inuentor, dum legem scripsit
in tabulas.

Chaldaicis & Aegyptijs philoso-
phis

phis uertentibus ueras patrum historias & doctrinas, in fabulas. Et hominum ætate iam paulatim imminuente, suscitauit Deus Mosen ad conscribendam ueritatem, rerum à mundo gestarum.

- 6 Deus uoluit hos libros Mosis, tantum esse sui populi Iudaici, non aliarum gentium libros, uel quod gentes erant derisores huius doctrinæ, & hostes huius populi. Vel quod in his libris lex erat præscripta, quæ tantum ad Iudæos, selectum populum Dei, spectabat.

EX PRIMO CAPITE.

7

Eus ab æterno nunquam fuit ociosus, quia est æterna, uiua, sapiens, bona, libera, immutabilis, et omnipotens substantia. Ioan. 5. Pater meus usque modo operatur & ego operor. Nec tamen fecit multos mundos, sed tantum unum. Quid ergo fecerit ante mundum, & facturus est post mundum, In uita futura

futura reuelabitur, & erit eius infinita
contemplatio.

Deus creauit mundū, & omnes cre
aturas certo tempore sex diebus, De
hinc creata conseruat & propagat.

Si qd præterea fecit, miracula sunt,
res supra naturalem potentiam, ad cō
firmendam diuinam suam bonitatem,
præsentiam & potentiam erga suos fi
deles contra impios. Itē ad confirman
dam personam & doctrinam Iesu Na
zareni, quod sit ipse Christus Deus et
homo.

A tenebris incipit operari Deus res
inuisibiles per motum spiritus Dei. 10

Motus spiritus Dei, est creatio ange
lorum, ut uult Augustinus lib. de Ec
clesiasticis dogmatib. cap. 10. Athana
sius quæstione 10. ait angelos lapsos
esse ante creatum hominem, necesse
est ergo angelos ante hominem esse
creatos.

Angelus est spiritus, ergo est prima 12

& præstâtissima creatura excepto homine.

13 Post creatos angelos inuisibiles spiritus, creatæ sunt reliquæ corporeæ, et uisibiles creaturæ, ideo primum ponitur creatio luminis.

14 Lux, est diei lumen, Et tenebræ, sunt noctis caligo, triduo ante solem creatæ, ergo Sol non est diurnæ lucis author, nec umbra terre est noctis causa. Sed sol illustrat diei lumen, & umbra terre condensat caliginem & tenebras noctis.

Dux sunt creaturæ omnium præstantissimæ quod sunt æternæ angeli spirituales, & Homo corporalis. Angeli non procreant, sed simul in creatione est expletus ipsorum numerus. Ad hominum generationem & sui numeri expletionem conditur mundus & creaturæ, & datur certum temporis spatium. 6000 annorum, iuxta uerbum Eliz.

Lucis

Lucis & tenebrarum circunuolutio 15
est diei spatium.

Dies incipit à tenebris, quia à tene- 16
bris incepit Deus operari res inuisi-
biles.

Aquæ ab aquis diuiduntur, & exten 17
duntur, suntq; summa uisibilis substan-
tia, summum operculum et superficies
mundi.

Firmamentum aquis interponitur, 18
& dicitur cœlum.

Cœlum est corpus inuisibile tenu- 19
issimum, & perspicacissimum inter
aquas positum.

Cœlū quod uidetur, aquæ illæ sunt, 20
supra omnes cœlos. Psal. 150

Cœlū in se multas habet sphæras, 21
sed inuisibiles, nec possunt discerni,
nisi per motum suorum astrorum.

Singuli cœli seu sphære singulas na 22
turas & potentias habent, æque ut cœ-
lum aëris, cœlum ignis ita & cæteri.

Natura est cuiusq; creaturæ indita 23

- potentia, secundum suam speciem.
- 24 Terra erat aquis undique colluta, & circumcepta primitus. Deinde Deus terram intumescere fecit per montes, & undique aquis extare, Aquas uicissim per syrtes in uenas terræ recondidit, & per fontes erumpere in flumina fecit, perpetua reciprocatione.
- 25 Terra cum aquis faciunt unum globum, & sunt centrum mundi.
- 26 Ab his omnes cœli seu sphaeræ tum elementares, tum æthereæ, alix alias superant decupla proportione quantitatis.
- 27 Vegetantia, ut herbx & arbores ante astra creantur, ergo astra non causantur sed adiuuant uegetantiam. Vegetantia non dicuntur animalia quia uis habent animam uegetatiuam, & proprie anima non est, sed uigor crescendi, & operandi.
- 28 Semen est sui corporis corpus uiuum, & separabile, continens suæ substantiæ

stantię naturam & partes inclusiue ad
conseruandam & propagandā suam
speciem.

Astra sunt tertio die post diem seu 29
lucem creata, & secundo post uegetā
tia, ergo non sunt causę diei, & uege-
tantię.

Singuli planetę singulos cęelos ha-
bent, & sunt de suorum cęelorum na-
tura, eamq; sua uirtute inferunt, despi-
rant & influere faciūt ad inferiora per
suas coniunctiones maximę cum sole
& luna.

Astra, autem inclinant, nō necessa-
rio impellunt.

Sapiens siquidem dominatur astris.
Sap.

Humanarum actionum & motuū, 30
principales sunt causę, Seminis tempe-
ramentum, Astrorum constellatiōes,
Voluntas hominis, Disciplina, Deus
& Satan, seu corpus peccati.

Motus astrorum duplex est, Propri 31
us &

us & alienus, Proprius fertur ab occidente in orientem, Alienus fertur ab oriente in occidentem, & est motus primimobilis.

- 32 Astra insigniunt cœlos, et ipsorum motus distinguunt cœlos.
- 33 Primum mobile est omnium motuum causa, ab oriente in occidentem.
- 34 Astra discernunt tempora, mutant aërem, iuvant uegetantiam & distinguunt cœlos.
- 35 Astra in cœlis pendent quasi gutte, residua ab aquis supra cœlos euectis.
- 36 Astra per se opaca sunt, & habent eundem cum cœlo seu aquis supra cœlos colorem, & media sui parte irradiantur à sole, nisi intercidat eclipsis.
- 37 Meteora omnia sunt exhalationes & pro sua materia accipiunt formas, subuehuntur, & depelluntur ab astris, seu à sphaera ignis.
- 38 Pisces & uolucres sunt prima animalia ex eadem materia, aqua uidelicet

et, facta, sed uita formali differunt. 39

Tò Crescite, est omnibus animanti-
bus innatum, & dat eis procreandi uir-
tutem, nisi impediatur per accidens ut
morbo, aut certo consilio Dei, aut ho-
minis uoluntate.

Animantia terrestria trifaria sunt, 40
iumentà, reptilia, & bestia, bruta dicun-
tur quod sunt sine ratione & solis re-
guntur sensibus, & adfectibus uege-
tant usq; ad iustam magnitudinē suæ
speciei, & pro suo temperamento acci-
piunt formam.

Herbæ creantur ante animantia, ut 41
sint illis paratus cibus. Attamen ani-
mantia non sunt finis herbarum. Om-
nia creauit Deus propter seipsum.

In singularum creaturarum constitu- 42
tione, Deus est mirandus & laudabi-
lis artifex.

Contemplatio creaturarum admo- 43
net nos creatoris, & est theologia na-
turalis & rationalis ex creaturis crea-
torem;

- torem, ex motibus motorē, ex finitō
 infinitum, ex corporalibus & uisibili-
 bus inuisibilē Deū cognoscere. Ro. 1.
- 44 Homo est omnium creaturarum po-
 stremus quasi colophon operū Dei,
 & microcosmus.
- 45 Quamuis omnes creaturæ sunt an-
 te hominem creatæ, non iccirco homo
 creaturarum finis est, nec propter ip-
 sum factæ sunt. Certa est sententia,
 Deum propter seipsum omnia fecisse.
- 46 Quod si homo erat obiectum sata-
 næ ad lapsum, ergo sexto die cecidit
 sathan.
- 47 Homo inuenit mundum quasi ele-
 gantissime extructam & exornatam
 domum, cum prompta familia.
- 48 Mulier est ultima creatura Dei in il-
 la origine. Creatio mulieris iudicat
 eius dignitatem, & officia.
- 49 Homo est creatura Dei rationalis,
 facta ad imaginem Dei, constans dua-
 bus substantijs corpore & anima, rati-
 onali

rationali corpore ex terra, anima ex spiritu Dei creata, ut corpus ita anima habet materiam.

Angeli habent omnia cum homine 50
 communia, uitam æternam, rationem, cognitionem Dei, liberam uoluntatē, præter imaginē Dei, quā solus homo gerit, ideoq; ē nobilissima substantia, & differt ab angelis quantūuis postremo, & ex infima mūdi parte creata.

Imago Dei est ipsa diuina maiestas, 51
 & summū & præstantissimum epitheton (quod possunt) Philosophi homini tribuunt quod sit Microcosmos. Theologia autem imo Deus ipse dat ei longe nobilius, nempe quod sit imago Dei, & dominandi libertas in omnes creaturas terrestres secundum rectam rationem, absolutam bonitatē, & perfectam sapientiam, cum omnibus alijs uirtutibus. & donis ad uitā æternā.

Homo habet determinatum domi- 52
 nium, uidelicet in creaturas terrestres.

Psal.

Pfal. Cœlum cœli Domino, terrā autem dedit filijs hominum. Ergo dominium hominis & imago Dei in eo durat dum creaturæ manent usq; ad finē mundi, dehinc erunt sicut angeli, non tamē angeli seu ministri, sed filij Dei.

53 Omnes creaturæ corporales peribunt in fine mundi, solæ substantiæ spirituales manent cum Deo in æternū, Angeli & Homines.

54 Corpus humanum propter adunatam animam, animale seu spirituale fiet in uita futura, & accipiet conditiones spirituales.

55 Vita hominis duplex est. Carnalis & Spiritualis. Carnalis est dum stat mundus & dum uiuit in mundo, & habet conditiones carnales, uesci, dormire, uigilare, localem, temporalem & passibilem esse, procreare sobolē &c. Et anima dum est in hac uita carnali, carnalis dicitur, propter carnales conditiones. Spiritualis uita est cœlestis post

post mundum, ex utrisque conditionibus carnalibus, Inde dicitur & erit corpus spirituale.

Vita, est corporis & animæ simul 56
perpetuus & proprius motus. Patres usque ad diluuium, solis herbis & arborum fructibus uescebantur, & aquam bibebant.

Dominus dat cibum, ut sit alimentum corporis, & medium, quo Deus animantia sustentat. 57

Quicquid creauit Deus nutrit et sustentat. 58

Quicquid creauit Deus est ualde bonum, ad certum suum finem creatum. 59

Medicina est applicatio creature secundum suum finem & naturam ad aliam debilitatam naturam. 60

Venenum est usus creaturarum contra suum finem & naturam, improprie applicatus. 61

Bona est creatura si secundum suum finem est eius usus. 62

T

Mala

- 63 Mala est creatura, que improprie applicatur, cuius usus est contra suum finem et naturam. Creature omnes quamuis parue & uiles nostram fidem confirmant de cura & conseruatione. Matt. 6.

EX SECUNDO CAPITE.

- 1 Abbatum à requie nomen habet, quod Deus à creatione cessauit.

- 2 Statuit hunc diem inter sex illos connumerandum, sed requie sanctificandum per cōtemplationem operum Dei, ad glorificandū Deum.

- 3 Septem illorum dierum circumuolutio seu reciprocatio est transactio, totius mundi & uite terrestris. Hęc autē uita est plane laboriosa. Ergo post hanc uitam sequetur uerum & æternū sabbatum, ad æternam Dei contēplationem & gloriam.

- 4 Paradisus fuit certus aliquis locus sub cœlo in terris, ex omni genere herbarum,

barum, arborum, uolucrum, reptilium
& animantiū consitus & exornatus,
quem coleret & custodiret Adam, di-
ctus proprio nomine Eden, postea ex-
pulso suo cultore, exoleuit, & tandem
diluuio totus perijt.

Ex paradiso omnium rerum species
propagatae sunt, praeter arborem uitae
& scientiae.

Paradisus mystice pro statu gratiae,
innocentiae, & originis sumitur. Lu-
ca 23.

Flumina quae fluunt ex paradiso, aut
sunt diluuio disturbata, aut nos nesci-
mus quae sint. Aut paradiso pro toto
orbe terrarum accipiendus est. Quia
ea flumina quae nos putamus non pos-
sumus ad eundem fontem reducere.

Arbor uitae erat creata, quae conser-
uaret homini radicale humidum, ut in
perpetua iuuentute, & integra ualenti-
dine degeret, sine senio, rugis, canis,
aut ullo morbo, usque dum perfunctus

huius uitæ officijs, assumeretur in uitã
cœlestem, spiritualem, & æternam. Et
fuit plane medica arbor.

9 Arbor scientiæ dicta est, non quod
scientiam daret naturaliter, sed quod
ad eius conspectum homo reminisce-
retur Dei creatoris sui, & usq; maiorẽ
meditando de Deo consequeretur sci-
entiam diuinam, supra humanã & nar-
turalem: Et fuit plane theologica, &
sacramentalis arbor, ut inquit Augu-
stinus.

10 Illæ duæ arbores exoleuerunt, earũ
loco habemus alias duas arbores in
mystico paradiso, Ecclesia. Arbor sci-
entiæ boni & mali Lex est, seu Decalo-
gus. Arbor uitæ Christus est Ioan. 6.
Ego sum panis uitæ.

11 Deus ex absoluta sua sapientia prz-
sciuit omnia etiam minutissima ante
conditum mundum, quæ futura fue-
rant, quæ fiunt, & quæ futura sunt in
mundo.

Deus

Deus est absolute bonus, ergo malum non est de eius uoluntate. 12

Lapsus hominis non fuit de uoluntate Dei, sed de præscientia. 13

Deus ex absoluta sua sapientia præscit hominem lapsurum esse, sed non prædestinavit nec præordinauit. 14

Duabus creaturis Deus dedit libertatem uoluntatis, angelis & hominibus, aut in Deo manendi, aut à Deo auertendi. 15

In utrisque declaratum est esse mutabiles creaturas. Omnis substantia est mutabilis præter solum Deum. 16

Post lapsum angelorum cæteri angeli porro non sunt mutabiles sed sancti. 17

Post hanc uitam homo non erit mutabilis, sed sanctus. 18

Satan personatur in serpente, adeo in omni uitioso corpore peccati. 19

Superiori & nobiliori substantiæ licet uti ignobiliori & inferiori, spiritus 20

alis & æterna præstat corporali & pe-
rituræ.

- 21 Spiritibus licet quibuslibet perso-
nari, etiam in angelum lucis.
- 22 Homo habet tria officia ante crea-
tã mulierẽ. Origo magistratus & ma-
gisterij est imago Dei, hoc est magi-
stratus, Deus, seu Dominus creatura-
rum. 2. Est cultor & custos paradisi. 3.
Est conseruator legis Dei.
- 23 In cæteris mulier est adiutorium ui-
ri.
- 24 Matrimonium est legitima ordinati-
o Dei, perpetua copula inter uirũ &
mulierem in hac uita, ad propagatio-
nem generis humani.
- 25 Tres requiruntur personæ ad con-
ficiendum matrimonium, Vir, mulier,
& Deus copulans.
- 26 Nemo sumat uxorem, nisi quã De-
us dat. Nemo procreat, nisi Deus di-
cat, crescite. Nec relinquat uxorem ni-
si Deus auferat, aut adulterium dissol-
uat.

Dormientibus nobis, Deus præpara- 27
rat nobis sceminam.

Vir & mulier in matrimonio sunt 28
una caro. quasi unus homo in hac ui-
ta, quibus utrisque omnia sunt cõmu-
nia, in uitã futura non erunt una caro,
sed omnes homines simul unus spiri-
tus.

EX CAPITE TERTIO.

Forma & principium idolola- 1
tria cœpit in paradiso, quæ est
certum Dei creatoris uerbum
relinquere, & suscipere alienum, cui-
uscunq; creaturæ.

Primus gradus ad lapsum est, exte- 2
nuare seueritatem uerbi Dei.

Recepto uitioso uerbo, tota natura 3
uitiatur. Primum uitium est concupi-
scentia ad uetitum.

Materiale peccatum est inobediën- 4
tia erga uerbum Dei, concupiscentia
uetiti, & ambitio nō concessi honoris.

- 5 Causa peccati est Satanæ malitia & inuidia, Hominis consentiens uoluntas, & extenuatio uerbi. Consummatio peccati est ipsa actio.
- 6 A patrato peccato statim sequitur mala conscientia, pudor & confusio, quod hic dicitur aperiri oculos.
- 7 Deus primam exhibuit iudicij formam. Quamuis scit omnia, explorat tamē, ut proprio ipsorum testimonio condemnet eos, & ferat sententiam.
- 8 Adæ perisomata, sunt hominum rationales excusationes, & coniectiōnes.
- 9 Serpēs inuenitur primus autor peccati, ideo primum ei maledicatur.
- 10 Serpenti maledicatur absolute præcisa omni spe gratiæ propter personatū Satanam, Alioqui serpens est bona creatura Dei.
- 11 Quamuis tunc Satan fuit in serpente, non sequitur in omni serpente esse Satanam.
- Serpens

Serpens sustinet perpetuas inimici-
 tias hominis, propter semel persona-
 tum Satanam, illæq; inimicitia natura-
 liter utrisq; innascuntur ad perpetuam
 eius rei memoriam.

Inimicitia illa sunt uerissimū signū
 poenitentia, quod ipsum autorē eque
 ut ipsum peccatum odio habent.

Maledictio serpentis est absoluta
 & eterna, & transfertur eterna mors
 ab homine, in autorem peccati Sata-
 nam.

Quamuis Adam habet suas excusa-
 tiones, & autor peccati inuentus est
 Satā, utiq; tamē oportet illud peccatū
 morte hominis integri expiari, id po-
 stulat iusticia Dei.

Adam expiare nō potuit, quia uitia
 tus erat & mortuus, non poterat reui-
 uisci per se, oportuit igitur dari homi-
 nem sine peccato, & qui mortuus per
 sese reuiuisceret, quique omnes filios
 Adæ posset resuscitare.

- 17 Magnitudo ire & iudicij Dei de peccato, non potest melius q̄ ex collatione mortis unigeniti filij Dei perspicere.
- 18 Peccatum Satanæ & impiorum de contemptu & aduersantia Dei, tantum est ut non possit ad iustas pœnas procedere Deus, nisi expleto numero electorum suorū, & data eius numeri nouissimo, quem solus Deus in numero habet, eum diem Satanæ & impij ad suas pœnas, pij autem ad suam gloriã expectant.
- 19 Deus est primus propheta & euangelista. Hęc prophetia est omniū prophetiarū origo & fons. Et omnes prophete sunt huius prophetiæ interpretes. Euangelistæ autem sunt huius promissionis exhibitæ testes.
- 20 Prophetia & Euangeliū sunt eiusdē materiæ, sunt doctrina de Christo, Prophetia de Christo uenturo, Euangeliū de Christo exhibitō.
- 21 Descriptio seminis mulieris indicat
singulū 2 T ueram

ueram & synceram humanitatem simul et diuinitatem Christi, quod sit uetus originalis homo sine peccato, supra humanam naturam conceptus & natus.

Contritio capitis serpentis declarat 12
ueram Christi diuinitatem in humanitate, & officiū seu finalem causam sue humanitatis. Item uictoriā de toto regno Satane.

Hominibus, secundum promissum 23
semen, relinquitur utiq; corporalis, & tēporalis pœna, propter corpus peccati.

Corpus peccati est totus homo uiuatus 24
secundum animam & corpus, animalis homo, uetus homo.

Secundum gradus peccati, est gradus 25
pœnarum. Serpens absolute male dicitur ut autor peccati. Homines castigantur propter assensum & inobedientiam. Post serpentem mulier corrigitur maiori pœna quā uir, nēpe dolore

lore in corpore, uir dolore seu labore extra corpus.

- 26 Terre maledicitur propter hominem, quod non ferat fruges nisi sit excitata labore hominis que alioq[ue] sponte fruges tulisset. Terra post maledictionem sterilior facta protulit noxias herbas, arbores, animantia.
- 27 Maledicta terra est, cuiq[ue] sua administratio, officium, seu opificium.
- 28 Laborem ordinauit Deus quasi medium nutritionis.
- 29 Dolor mulieris, & labor uiri sunt castigatiōes corporis peccati. Redactio in puluerem est finalis extinctio uitio se carnis.
- 30 Mulier sine peccato si mansisset, perisset sine dolore aut certe sine morbo ut alia animalia.
- 31 Mors nō est de natura hominis, propterea horret homo ad mentionē mortis.
- 32 Mors alia est piorum, alia impiorū,
alia

alia carnis, alia animæ.

Mors piorū est tantū redactio cor- 33
poris peccati in puluerem terræ, seu fi-
nalis extinctio uitiosæ naturæ, ut resu-
scitetur corpus spirituale. Item est qui-
es corporis & animæ à proprijs suis
motibus, & à laboribus pœnarum.

Mors corporalis est pñs ultima pœ 34
na, & traiectus ad immortalitatem.

Mors impiorū est uiuo homine se- 35
cundum corpus & animam alienari et
abominari à Deo, perpetuo sentire ir-
ram & maledictionem Dei, eius initiū
est ab infidelitate, realiter autem inci-
pit in morte corporis, & durat in æter-
num, nisi accedat uerbum Dei & fides
in promissum illud & benedictum se-
men Christum.

Vbi uerbū uerbo uidetur pugnare, 36
prius & certius retinendum est.

Post peccatum aperiūtur oculi, qui 37
bus uidemus peccatū, iram Dei, & pœ-
nam subsequituram.

Deus

- 38 Deus ambulauit in paradiso, aut solo uocali uerbo, ipso incōspicuo. Aut ambulauit humana forma ut angeli.
- 39 Ita adhuc Deus per uocale uerbum perambulat in toto mundo generaliter inter omnes creaturas, specialiter per Euangelium.
- 40 Homo peccati conscius horret ad praesentiam, cōspectum, & uocē Dei, fugit & latet, donec clara uoce reuocatur, primum per reuelationem peccati ex decalogo, secundo per praedicationē Euāgelij de gratia Dei p̄ Christum.
- 41 Ipsa transgressio docet nos quā bonum fuisset obedire, & quā malū sit non obedire, id discimus ex arbore scientiae seu decalogo.
- 42 Deus quamuis praescit omnia, prius tamen audit causam, quā dicat sententiā iudicij. Prohibet praecipitantia et prauidicium in iudicio.
- 43 Deus audita & cognita causa inuenit

nit serpentem fuisse primum uoluntarium autorem peccati, ideoq; primum maledicit ei absolute, et transfert in ipsum ab homine sententiã æternæ mortis.

Homo quamuis habet excusationẽ, 44 tamen propter suam libertatem habet culpam, suadere serpens potuit, cogere non potuit.

Sententia iudicij de morte non erat 45 reuocabilis. Deus non mutatur, ideo oportuit hominem mori ut absolueretur, ut inquit Paulus, qui mortuus est, de peccato iustificatus est. Sed mortuus non potuit sua potentia reuiuiscere. Ideo promittitur semẽ mulieris, homo masculus sine humano patre, qui expiet peccatum hominis morte. Et à morte, propria uirtute resurgat, id nemo potest nisi Deus, ergo oportet illum expiatorem peccati, pariter Deũ & hominem esse.

Contritio capitis serpētis, ẽ totalis 46 destru

destructio regni Satanæ. Cōtritio seu punctura calcanei Christi, est destructio humanitatis Christi per mortem corporis. Item est crux, persecutio, infortunium, morbus, & mors omnium piorum, cetera nihil. Pios tantū pun- git non deuorat, impios autē penitus deuorat in infinitum.

47 Deus est primus propheta & euangeli-
 gelista. Ex hac prophetia fluunt om-
 nes prophetiæ, & oēs prophetæ sunt
 huius interpretes. Similiter omnes eu-
 uangelistæ testantur hanc prophetiã
 esse expletam.

48 Quamuis Deus remittet peccatum
 per promissum semen, tamen castigat
 corpus peccati quamdiu uiuit, etiã in
 omnibus sanctis.

49 Mulieris pœna est in corpore, par-
 tus scilicet, Viri pœna ẽ extra corpus,
 uidelicet labor.

50 Terra est maledicta relatione ho-
 minis, & relatione frugum, nisi labor-
 tet

ret nihil fert frugum. Fruges maxime frumenta sua spōte fuissent nata, nūc non nascuntur nisi per agriculturam, nisi colas terram & sementem facias, nihil metes.

Cuiusq; officium, est sua maledicta terra. Hinc illæ lachrymæ, rugæ, & canini. 51

Labor tamen est mediū benedictionis Domini, quo nos nutrit Dominus. 52

Mors uitiatæ carnis est extrema pœna pijs. Impijs est initium omnium pœnarum & æternæ mortis. 53

Mors piorum est somnus & requies à labore carnis, & est renouatio naturæ. Mors impiorum est uera mors, & æterna corruptio naturæ in infinitum. 54

Adam fide suscepit diuinā promissionē de semine, quod per illud uicturus esset, ideo pro eius promissionis confirmatione, æterno fœdere & memoria, 55

moria, appellat uxorem suam Heuā, a
uita Vitalem.

56 Deus suam promissionem, & Adz
fidem, externo sacramento cōfirmat,
uidelicet Vestibus.

57 Veste tegit corpus peccati, nec uult
uidere, scire aut imputare peccatum,
quamuis subest corpus peccati.

58 Corpus peccati latet sub ueste. De
us autem tegit, dissimulat, nec uult sci
re, aut reputare peccatum. Ita in bap
tismo Christus lauat sordes peccati,
utiq; manente corpore peccati in hac
uita. In sacramētis Deus imputat gra
tiam & perfectionem, manente utiq;
corpore peccati.

59 Hæc uestis uerissime Christus est,
quamiubet induere Paulus nouū ho
minem qui secundum Deum creatus
est. Et est uere uestis illa nuptialis.
Matt. 20.

CAPVT IIIII.

Dam cognouit uxorē suam
post lapsum, quia Cain ē cor-
ruptæ naturæ, ergo tempore
innocentiæ in paradiso non cognouit
eam cognitione coniugali.

Error sanctorum parit aliquando
magnas calamitates ut hic in primis
parentibus, & plerisque alijs sanctis cer-
nere licet. Contra eos qui aiunt Eccle-
siam errare non posse. Promissiones
Dei sunt certę, sed tempus & persona
sunt incerta.

Heua putabat primogenitū suū fore,
pmissū illud semē, propterea appellat
ipsum Cain, quasi acquisitū eū quē pro-
misit Dominus, ut propria eius uerba
sonant אֱתֵּי אִשִּׁי אֶת־יְהוָה id est,
acquisiui uirum illum Dominum, seu
uirum & Dominum, hominem & De-
um, uirū cum Domino, uirum Domi-
ni quem promisit Dominus, quod E-
saias una uoce complectitur Immanu-
el.

- cl. alij uertunt, uirum à Domino, id ē,
 quem promisit Dominus. Ita in Cain
 figurant Christum, sed falluntur opi-
 4 nione. Postquàm uidet huius uite con-
 ditiones esse meras uanitates, propter
 rea appellat filium secundum Habel,
 quod significat uanitatē. Ecclesiastes.
 1. Et figurat in eo totum genus huma-
 num. Homo corruptæ nature ueri Ha-
 bel est ad collationem Christi, qui so-
 lus est perfectus.
- 5 Cain autem postea per petulāciam
 rapuit ipsum non fratris in contumeli-
 am, & in eo exercuit fratrem suum.
- 6 Primogenitus erat charissimus, quod
 sustinebat opinionem promissi semi-
 nis.
- 7 Per hæc insolenscit Cain & intume-
 scit philautia, & superbia. Habel de-
 spectus contra fit demissior & sperat
 in Deum, & rem refert ad Deum. Ita
 paulatim Cain fit impius. Habel uero
 pius. Hunc locum clarius explicat pa-
 rabo.

Parabola de Pharisæo & publicano, Lu-
cæ 18.

Ita errant & falluntur omnes paren-
tes quando alios filios alijs præferunt,
& magna sibi promittunt. Ita fit ut ma-
gnæ opinionis filij degenerent, & cō-
tempti ac neglecti fiant illustriores. I-
ta Ioseph inter fratres, David inter fra-
tres.

Non potest ferre Cain bene flagrā
tem ignem Habelis.

In his duobus, typus est et discrimē
omnium hominum totius mundi, Ec-
clesiæ & Synagogæ impiorum. Et in
his ut cœpit, ita progreditur, & finiet
totus mundus.

Non est Habel in mundo, quem nō
exerceat suus Cain. Sic Isaac suum Is-
maël habet, Iacob habet suum Esau, Io-
seph habet suos falsos fratres, David
sentit suum Saul, Christus suos phari-
sæos & Iudam.

Deus autem nō potest sustinere fal-

sam hanc opinionem in suis, & infortiam Cain, nec potest suam sententiam apertius declarare, quam in hac oblatione.

- 13 Vtraque sunt honesta genera uitz, pastura & agricultura. Certum est Habel percepisse de ouibus, lac & lanã.
- 14 Vterq; colunt unum uerum Deum
- 15 Respectum illum uolūt fuisse in delabendo igne cœlesti, qui incendebat, sustulit in cœlum, & deuorabat oblationem, ut postea Eliz contigit.
- 16 Causa quare non respexit ad Cain in promptu est, ut tolleretur falsa opinio parentū de Cain, ut impietas, phylautia & superbia Cain demitteretur, quemadmodū Dominus ipse suis uerbis postea declarat.
- 17 Non fuit signum irati Dei ad damnationem, sed erat prouocamentū ad poenitentiam, ut medicaretur causam & deprecaretur culpam. Idem fecisset Saul regno exutus, & saluus fuisset, Ita

Ita permisit Dominus labi Salomo 18
nem, ne David et totus Israëel putarēt
ipsum esse benedictum illud semen.

Cain inuidet fratri diuinū fauorē, & 19
falso inde colligit se propterea abire
in contēptum, ut qui sit primogenitus
chariss. & sustinuit benedicti seminis
opinionem. Habel cōtemptum illum
sibi iam præferri. Id illum pessime ha-
bet, et ringit, fremit tabescitq; præ ira,
& concipit mortale odium. Ita omnes
impij afficiuntur.

Quid peccauit Habel aduersus Ca/ 20
in: Quid peccāt pijs aduersus impios?
Nihil nisi quod respiciat eos Deus.

Cainum odium adhuc est in omni/ 22
bus impijs aduersus pios. Caina pro-
genies, Caina mens est omnibus, qui
suis donis superbiūt & alios præ se cō-
demnunt.

In Cain exerit se innata malitia de/ 23
prauatæ naturæ parentis & uirus ser-
pētis. Cōtra in Habel conspicit pater-
na pietas & fides. V 4 Vultus

- 24 Vultus indicat mentis seu animi habitum. Defectus vultus animi malitiā, tristitiam, inuidiam, aut desperationē. Contra erecta & serena mens habet erectum & serenum vultum.
- 25 Secundum personam Dominus est mat sacrificium. Ita Dominus in prophetis reijcit omnium impiorum sacrificia. Esa. 1.
- 26 Cain cum Habel prius rediisset in gratiā, & humiliasset se coram Deo, ita quoq; Deus ipsum respexisset secundum illud. Matt. Si offers munus tuum ad altare, &c.
- 27 Dominus corrigit Cain, ut mutet sententiā aduersus fratrem, et admonet eum poenitentiaē, inquiens: Si bene feceris, si pius fueris, erit gratum mihi et acceptum sacrificium. Si est persona pia, gratum est sacrificium. Impius es, hypocrita, philautus, & superbus es, id corrige & eris mihi acceptus. Putas esse benedictum illud semen, id falsum

APHORIS. IN GEN. 305

sum est. Et contemnis fratrem tuum,
non habes ueram fidem nec charita-
tem.

Nullum peccatum manet occultum ²⁸
& impunitū, reuelabitur aut hic aut in
futuro iudicio, peccatum cubat, occul-
tum iacet & quiescit usq; ad reuelatio-
nem & certum iudicium. Aut cubat re-
latione nostri consensus, nisi consen-
sus cubat & quiescit peccatum, co-
gere non potest, in arbitrio nostro
stat, admittere, aut reprimere pecca-
tum.

Hæc præmonitio fit intus in mente ²⁹
cuiq; homini ante peccatum, aut palā
per uocale uerbum Dei.

Post hanc admonitionem Cain si-
mulat familiaritatem ad Habel tecto ³⁰
odio. Et est gestus omnium hypocri-
tarum ad nos. Spem uultu simulat,
premit altum corde dolorem.

Multos exercuit & sollicitos habu ³¹
it hic locus. Nonne si recte feceris aut

bonus fueris recipieris, sin autem malus fueris, ad reuelationem peccatum cubat. Erit subleuatio, id est, acceptio muneris tui, nam ex eleuatione fumus in cœlum, censebant acceptionem sacrificij. Ambrosius secūdm 70 legit: Nonne si recte offeras, non recte aut diuidas, peccasti, quiesce. Locus ē ualde obscurus, & multum laborat Ambrosius in eo explicando. Item ad id quod dixit Cain ad Habel fratrem suum 70 & Ambrosius addiderunt, abeamus in campum seu agrum.

32 Ecclesie imago est hic propriissime depicta. Habet uerbum Dei, fides, sacramenta, opiniones, errores, hypocritas, persecutores & occisores.

33 Falsa est ergo illa Maxima. Ecclesia non errare non posse.

34 Hypocritæ commoniti simulant familiaritatem, & loquuntur nobiscum, sed non ex animo, ut in omnibus

bus colloquijs & disputationibus publicis & privatis. Verba melle dulciora, sed ipsa sunt iacula. Habel typus est omnium piorum, sic Ioanes, Christus &c. Verbum legis, quid fecisti? penetrat cor & ossa.

Cain occidit Habel occulte. Ita omnes hypocritæ euangelicos. Ibi iacet occisa quarta pars totius hominum totius mundi. Et eum requiruntur de facto negant fecisse. Ita fratres Ioseph dissimulabant patri uenditum Ioseph. Iudæi nolebant notari de homicidio Christi. Act. 5.

Deus est piorum oppressorum patronus & uindex, agit ipsorum causam, nec relinquit in occulto iuxta illud: Mihi uindictam ego retribuam, ego ultor existam.

Sanguis hic pro homicidio sumit. Factum ipsum clamat ad Deum, etiam si dum nemo audet mutire & uindicare. Hunc locum copiosissime explicat Ambrosius

brofius Lib. de Cain et Habel. Et Dominus punit, si nō magistratus punit. Tunc non erat adhuc ius gladij & cōstitutus magistratus. Sāguis clamat, hoc ē, homines cōquerunt de maleficio, & postulāt à Deo uindictam, nec cessant clamare donec uindicetur aut à magistratu aut à Deo ipso. Sic peccatum Sodomorum clamat.

38 Hoc homicidium nimium sollicitauit primos parentes quasi primā causam. Nisi peccassemus huius nihil cōtigisset. Idem Dauid cogitauit nisi cōcubuisses cum Bersaba illæ pœnæ non essent secutæ.

39 Maledictus tu de terra. Non inquit è cœlo, ne plane præscindat illi gratiā. Eris omnibus hominibus inuisus & detestabilis quamdiu uiuis in terra seu mundo, habebis ærumnosam & miseriam uitam, eris semper uagus & perterritæ conscientię, quæ te semper exercebit.

Maiores

Maiores est iniquitas mea, &c. Despe- 40
rationis uerba sunt, ex prædicatione
legis.

Facies Domini, hic significat præ- 41
sentiam & communionem Ecclesiæ,
ut est in 1. cap. Ionæ. Reijci à facie Dei
& hominum, est contemptissimū esse,
& excommunicatum.

Nequaquam &c. Est particula gra- 42
tia, & relictus locus & tempus pœ-
nitentiæ. Item est prohibitio homicidij
& priuatæ uindictæ. Ego ultor existā
dicit Dominus. Et uoluit Deus hunc
homicidam esse exemplū aliorum ad
terrorem, ideo noluit occidere.

Signum illud communiter interpre- 43
tantur fuisse tremorem totius corpo-
ris, et indicat perterritam conscientiam,
& sensum iræ Dei.

Cain exiuit à facie Domini, relictis 44
parentibus, & cæteris pijs. Ecce maxi-
mam mutationem. Cain hæcenus pu-
tabat promissum semen & erat charis-
simus

- simus filius, nunc fit homicida cōtemp-
tissimus, & p̄fugus. Ita & hypocritæ
exorto Euāgelio. Hic fit prima diuisi-
o populorū, Ecclesiæ & synagogæ im-
piorū, filiorū Dei & filiorū hominū.
- 45 Genealogia impiorum primum de-
scribitur, quod impij coram mūdo flo-
rent. Pij autem lugēt, Hanoch dicitur
geleidet, tutus à uindicta non est occi-
sore dignū, quo se suosq; tutiores red-
didit à metu uindictæ.
- 46 Impij construunt ciuitates, male si-
bi conscij muniunt se mœnijs, excogi-
tant delectamenta quibus leniant, clu-
dant & serenēt malā consciētiam. Pij
interim lugēt suū occisum Habel. Ita
hypocritæ canunt in tēplis, faciūt sua
sacra, ludunt organis, choreas agūt.
Nos interim sub cruce, lugemus nos-
tros occisos fratres, & dāna nostra.
- 47 Lamech est primus digamus, ut tan-
to citius aulescantur & praualeant
p̄ijs. Ita hypocritæ quosuis ad se rapi-
unt

unt ut numero præstent.

Deus etiam impijs dat benedictio- 49
nem prolis, & frugum, artium & ma-
gistratus, utiq; tamen sunt sub maledi-
ctione, ut Turcæ.

Homicidæ tandem male pereunt, 49
quantumuis diu uixerint nisi pœnitue-
rint, ut Herod. Nero, Iudæi, &c. Ad ge-
nerū cereris sine cede et uulnere pauci
descēdūt reges & sicca morte tyrāni.

Congregata & resulta Ecclesia in- 50
cipit prædicare uocale uerbum de Deo
creatore, & semine promisso. Cain to-
to suæ uitæ spatio nullum edidit signū
pœnitentiæ.

Lamech occidit suū tritauū Cain, & 51
quē Deus phibuit occidi. Ideo maior
uindicta sumet de Lamech q̄ de Cain.

Heua putabat iā se esse opiniōe fru- 52
stratā et Deū auertisse suā gratiā dum
tot annis nullum parit masculinā pro-
lem, unde speranda esset salus. Post-
q̄ autem iam parit filium erigitur spe
&

et consolatione, propterea appellat filium Seth, quasi iam posito fundamento promissionis, Deum seruaturum esse suam promissionem.

- 53 Ecce quam repullulat Ecclesia, inter impios, ferè oppressa.

EX CAPITE V.

- 1 **G**enealogia Adæ describitur propter Christum, ut sciatur linea eius, ex quibus patribus natus sit.

- 2 Primogeniti tantum recensentur, quod erant cæteris nobiliores, & quod successerunt in patrum suorum dominia, & quod per eos descendat linea Christi.

- 3 Primogenitura erat ueterum nobilitas, & hæreditarius magistratus.

- 4 Seth pro primogenito assumitur quod Cain per fratricidium, suo privilegio exciderat.

- 5 Summa patrum pudicitia, modestia & temperantia, omniumque uirtutum exem-

exempla, & uiuæ imagines hic notan
dæ sunt.

Multi mirantur quæ fuerit causa lō 6
giffimæ illius ætatis patrum.

Radicale humidum fuit fortius et in 7
tegrius, natura hominis fuit synceri
or fructus terræ & arborum fuerunt
maioris uirtutis. Homines uixerūt tē
perātius in cibo, potu, uenere, sine cu
ris auaritiæ, abstinebant à peccato, imi
tabant uitam originalem, morbi nulli
erāt, non ita debilitabant naturam.

Iam sumus nostri nosmet occifores, 8
& nostræ uitæ abruptores gula, uene
re, curis auaritiæ, ambitionis, &c. quæ
singula, certum est uitam hominis ma
xime decurtare.

Quidam uolunt eos annos non fui 9
isse tanto dierū spacio & numero de
mensos, quo nunc numerantur.

Certe tunc æque ut nunc reuolutio 10
diei & noctis fecit diem, & reuolutio
æstatis & hyemis fecit annum.

X Adam

- 11 Adam est occisor omnium hominū
in mūdo. Saturnus ille qui deuorator
mnes suos filios.
- 12 Christus est uiuificator omnium in
ipsum credentium. Rom. 5.
- 13 Hœnoch uiuus rapitur ab hac uita,
ad docendum quod sit alia uita apud
Deum præter & post hanc uitam. Ra-
pitur quoq; propter tædium huius ui-
tæ dum ipse sanctè uiuit, sedulo prædi-
cat & docet homines (quod cum Deo
ambulare, aut diuinā uitam degere ap-
pellatur,) ipsi cōtra magis degenerāt
ad impietatem, & consotiantur cum fi-
lijs hominum, ut sequitur, ita ut totus
mundus cœpit degenerare, & mature-
scere ad diluuiū. Ita quoq; adhuc mul-
ti boni homines rapiuntur, & orant ra-
pi ex hoc scelerato mundo. Ro. 7. Phi-
lip. 1.
- 14 Hœnoch prebet imaginē, quomo-
modo homines si mansissent in origi-
ne trāslati fuissent ex hac uita, in æter-
narij

nam & coelestem, Ita quoq; Elias & Christus.

31. Marusalah uixit 1000 annos, minus 15
 31. Huius est longissima aetas hominū
 in terris. Hœnoch autem uiuit in æter-
 num.

Omnia fere nomina patrū referunt 16
 figuram promissi seminis, et admonēt
 eos redemptoris. Sic Noah quoq; ha-
 bet memoriale nomen promissi serua-
 toris, imo sustinet opinionē quod ip-
 se sit seruator, postquam iam mundus
 penitus ad impietatem deflexit.

EX CAPITE SEXTO.

Per continuationē instituit no- 1
 uam narrationem de Diluio,
 & primum describit causas, ui-
 delicet hominum peccata & malitiā.

Hactenus fuit discrimen inter pios 2
 & impios quos uocat filios Dei & fi-
 lios hominum, nunc autem posthabi-
 ta pietate deflectunt ad impietatē per
 mala consortia, sub honesta specie ma-

trimonij. Ideo Dominus uetuit in lege affinitatem iungere cum gentib. ne deflecerentur ad idololatriam. Nam ut uir saluatur propter mulierem, ita uir damnatur propter mulierem, id est, prebet occasionem. 1. Cor. 7.

3 Ita & nostris temporibus ex filijs Dei, facti sunt filij hominum & gigantes seu tyranni.

4 Filij Dei sunt ipsa Ecclesia, Ecclesia ab exordio erat bene instituta, officijs & ministerijs optime ordinatis per Episcopos, presbyteros, diaconos, & clericos. Dehinc ubi accesserunt opes, accessit quoq; dominandi cupido, ita ut uere ex filijs Dei facti sunt filij hominum, ex episcopis facti sunt mundi principes, imo gigantes, et tyranni. Ita nunc eadem facies est nostri seculi, quæ fuit ante diluuium, Ergo proxime sequetur diluuium ignis.

5 Ut tunc ita & nunc filij Dei confortiant se cum filijs hominum, hoc est ex
episcopi

piscope confœderant se cū impijs principibus, & fiunt potentes & uiolētissimi tyranni.

Atq; hæc malitia nō tantum cœpit 6
Noah tempore, sed etiam longe ante, sub patriarchis, quā cito homines cœperunt multiplicari. Dominus tamen semper conseruauit suam Ecclesiam, ab integro excitato patriarcha. Ita & nostris temporibus restaurat & renouat Ecclesiam reddito euangelio Christi qui uere est patriarcha noster. Idque faciet usque ad finem mundi. Sed tandem conualescet iniquitas hominum & maturescent ad iudicium, ut tunc maturuerunt ad diluuium. Matt. 24.

Ambulare cum Deo, tropus hic ē, 7
& significat pie & sancte in timore Dei & innocentia uiuere, idemq; alios docere, Aut significat rem publicam, sancte & pie instituere & administrare, non secus ac si Deus ipse gubernaret

ret & p̄sideret. In hebræo est ^{הַתְּחִלָּה}
^{הַתְּחִלָּה} אַתְּ הָאֱלֹהִים אַתְּ הָאֱלֹהִים הַתְּחִלָּה
^{הַתְּחִלָּה} Idem postea de Noah dici-
 tur. Non absurdum esset si uerteretur,
 imitatus est Henoch Deum, & Deum
 imitatus est Noah, quia est uerbū com-
 mune apud hebræos quartæ coniuga-
 tionis ^{הַתְּחִלָּה}. Ein gottsalig wäsen vörhen.
 Noluit imitari filios hominū, sed pre-
 stitit in pietate. Qui cum ingenijs con-
 flicatur eiusmodi, neq; commouetur
 animus, in ea re tamen scias posse ha-
 bere iam ipsum suæ uitæ modum.

8 Caro tripliciter sumitur in literis sa-
 cris primum proprie. Secundo pro hu-
 mana natura adhuc sincera, ut Chri-
 stus uenit in carnem. Verbum caro fa-
 ctum est, et erūt una caro, Gen. 2. Ter-
 tio significat uiciatam naturam homi-
 nis ut hic.

9 De Deo loquitur scriptura huma-
 no more, & tribuit illi adfectus, cū ta-
 men nullis afficitur; ita appellat eum
 hic

hic pœnitere, alibi misereri, lætari, irasci, &c.

Pœnitere, Dei est institutum mutare, ut Psal. 110. Iuravit Dominus et nō pœnitebit eum. 10

Area est ecclesia, aut Christus ipse. 11
Diluuium est baptismus in quo quicquid in nobis est carnale, seu peccatū submergitur & perit. Spiritus autem per fidem in Christum seruatur.

Summum damnum, pœna, et certissimum indicium est iudicij Dei quādo Dominus aufert uocale uerbum, cuius officium est arguere mundū de peccato, iusticia, & iudicio, quod si homines contemnunt & aspernantur, Dominus aufert, quia faciūt se ipsos indignos tanto & summo thesauro. 12

Homines impatientes obiurgationis spiritus Dei, statim ruunt ad securitatem, deinde ad omnia uitia, & dum adest felicitas & successus, perdurant ac nunquā pœnitent, ibi nullum est

remedium quàm iudicium Dei.

- 14 Idem uidemus contingere & usque magis proficere nostris temporibus nostri filij Dei, hoc est euangelici, iam paulatim degenerant ad impietatem, & securitatem. Et sic maturescet mundus ad iudicium extremum. An putas cum uenerit filius hominis inueniet fide, id est, fidelem, in terra: quia uocale uerbū, unde fides dat, nascit, contēnitur et auferit, homines relinquentur suis libidinibus, & cupiditatibus.
- 15 Non tamen præcipitat iudiciū Dominus, sed relinquit tempus pœnitentiæ, id facit ex abūdantia misericordiæ suæ. Ita uocale uerbum Dei ante finē mūdi cessabit, quia ibit in contemptum, relinqueturque locus pœnitentiæ, sed nihil fiet. Tēpus inter peccatū & pœnā locus pœnitentiæ ē. Eius nos admonet spiritus sanctus, hodie si uocē eius audieritis nolite obdurare corda uestra. Tyranni seu gigātes, hebraicē גפלים dicuntur

dicuntur à לַמְּדָרִים q̄ ruere aut opprime-
re significat, uerè ergo tyrāni dicuntur
hominū oppressores, qui sua tyranni
de obruunt, & opprimunt homines,
ut Poëtæ de Ciclopibus & Polyphemis
Centauris fabulantur, pariter in
ecclesiasticis & politicis negotijs.

EX CAPITE SEPTIMO.

Narratio diluuij, omniū gesto-
rum in mundo, est horrendissi-
ma, præter cruci-fictionem uni-
geniti filij Dei, & quod futurum est, iu-
diciū extremum.

Quam horrenda est hæc facies iudi-
cij Dei, hic simul pereunt pariter filij
Dei, & filij hominum, adeo nihil iu-
uat nomen & titulus.

Vt ante diluuium imminuta & con-
tracta est ecclesia usq; ad 8 homines in
toto mundo. Ita ecclesia ante finē mū-
di contrahetur ad paucissimos, ut uix
unus aut alter reperiatur uerus Chri-
stianus,

stianus, iuxta illud: An putas inueniat
filius hominis fidem in terra?

- 4 Quod est omnium horrendissimū
simul pereunt & in æternum damnati
sunt infantes in cunis, nihil ad huc ma-
li operati.
- 5 Dominus malam arborem unā cū
fructibus excindit & eradicat, mala ar-
bor mali fructus, mali corui malū o-
um, sequitur patrem sua proles. Etiā
si infantes fuissent seruari, ubi adole-
uissent utique patris assent, uix ipsius
Noah filij sunt synceri, Cham statim
à diluuiō degenerat.
- 6 Arca dicitur, non nauis propter for-
mam arcæ, & quod nullam habet nau-
is formam & instrumēta nautica, nō
malum, rudentes, uela, remos aut cla-
uum sed tantum fluctuat.
- 7 Hic fides Noah est ualde nimis ex-
ercitata hic perit totus mūdus, tot cog-
nati, affines, amici, ipse cum paucis su-
is fluctuat in aquis.

Arca.

Arca, Ecclesia & Christus ipse est, 8
 Diluuium est baptismus, in quo quic-
 quid caro est perit, spiritus per fidem
 in Arca, Christo seruatur.

Diluuiū Euangelij submersit apud 9
 nos hypocrisim. Diluuium Turcatus
 submersit ingratiā Græciam.

Timeat quisq; sibi à sese & nihil tri 10
 buat uano titulo, quin timeat Domi-
 num & paueat ab ira eius, & corrigat
 uitam suam.

Proculdubio præualēte diluuiō cla 11
 mauerunt ad Dominum titulo tenus
 filij Dei, sed frustra. Clamaui & nō au-
 dierunt, clamabunt ipsi uicissim & nō
 exaudiam Pro. 1. Pro hac orabit ad te
 omnis sanctus in tempore oportuno
 Psal. 32. Hodie si uocem eius audierit
 tis nolite obdurare corda uestra.

Infantes infidelium non baptisati 12
 damnantur. Infantes fideiū morte præ-
 occupati ante baptismum, sed per ora-
 tionē Christo Deo cōmendati, Chri-
 stus

stus suscipit. Omne quod uenit ad me
nō eijciam foràs, sed resuscitabo illud
in nouissimo Die, Ioan. 6.

13 Titulus Christianus nihil iuuat ad
salutē, nisi habeas Christianismi pro-
pria, fidem in Christum, timorem Dei
& uitam emendatiorem.

14 Nemo aufert peccatum suum inul-
tum, timeat ergo Dominum & corri-
gat uitam suam.

15 Aquarum decies plus est quàm ter-
ræ, sed sunt in uenas terræ recōditæ &
in oceano, hic autem undequaq; pro-
deunt.

16 Deus ad diluuium non ab integro
aquas creauit.

EX CAPITE VIII.

1 **N**arratio est discessus diluuij, i-
ræ, & iudicij Dei.

2 Deus non destituit suos in
tētatione, fidelis est adiutor in tempo-
re oportuno.

3 Montes Ararat, aiunt esse montes
Armenix. Cor

Coruus non redit, cadaueribus pa- 4
stus.

Arca est ecclesia, Noah præses Ec- 5
clesiæ, Corui sunt mali cōcionatores,
Columba signat bonos concionato-
res, Columba ore fert foliū oliuæ, Bo-
ni concionatores prædicant uerbum
gratiæ, Corui uorāt cadauera, pseudo
doctores prædicant traditiones, et me-
rita.

Iussu Dei ingressus est Noah arcā, 6
iussu Dei egreditur. Ita est nos iussu
Dei faciamus omnia, & erimus grati
& dilecti Deo.

Deus quasi ab integro repetit bene 7
dictionis uerba.

Noah agnoscit propitium Deum, i- 8
deo erecto altari, & holocaustis cre-
matis gratias agit Deo, pro seruata sa-
lute, & ut porro uelit esse propitius.

Piorum sacrificia, obedientia, fides, 9
& oratio sunt Domino gratissimus
odor.

Deus

- 10 Deus abdicat generale diluuiū, excipit tamē priuatas pœnas & plagas.
- 11 Descriptio humanæ naturæ à Deo ipso ponitur, ne quis sibi fingat probitatem.
- 12 Obiter indicat Dominus finitū esse mundum, & suo tempore periturum.

EX CAPITE IX.

- 1 **N**ouo mundo, & nouo populo repetit Dominus ab integro uerbum benedictionis, & domini, additq; maiorem libertatē ciborum in esu carniū postquàm falsæ, quæ diluuij, corruperunt herbarum & arborum naturalem uigorem.
- 2 Hinc liquet homines ante diluuium non comedisse carnes.
- 3 Prohibet sanguinis esum, ne fiamus sanguinarij, neq; secundum crudelitatem in bestias, sœuiamus quoq; in homines.
- 4 Sanguis est animæ sedes, ideo uult sanguinem esse liberum.

Hic

APHORIS. IN GEN. 327

Hic primū instituit ius gladij, & magistratum, haecenus fuit magistratus in patriarchatu, quantum ad gubernandum, non ad occidendum.

Nouo populo nouas praescribit leges, foedus, & sacramenta. Vt repudia to populo Iudaico, gentes recepit & nouum foedus cum eis percussit.

Abrogatio generalis poenae, non im- pedit particularem, ne simus securiores.

Mundus ab hinc non in aqua sed igne peribit.

Iris seu arcus ille foederis, & forma ex incognita materia, sacramentum Dei, ad confirmandum uerbum foederis, & admonet nos seueri iudicij Dei, horrendaeque illius historiae, hortat nos ad timorem Domini, ad poenitentiam, & ad fidem erga Dei promissiones.

Parum refert scire iridis materiam, modo sciamus, & diligenter meditemur

mur eius causam efficientem, & finalem.

11 Quod si iris esset ex rorida nube, colorata ex radijs solaribus, Ergo quodque simul cum nubibus impelleretur à uento, quod non fit.

12 Item parum refert scire an iris fuerit ante diluuiũ, & postea facta sit arcus fœderis.

13 Philosophi de materia & xate disputant, neglecta causa & fine, quod est potissimum. Nam in terra exercet, quod à Deo percipit. Ergo Deus dat suæ benedictionis influentiam in terram. In terra labor, in cœlo fides.

14 Vini cultura est occasio ebrietatis Noah.

15 Ebrietas & denudatio Noah, est occasio irrisionis Cham.

16 Cham non excusat, ebrietas & denudatio paterna.

17 Peccata, fragilitates, & errores parentum, & magistratus, filij & subditi tegere

tegere & dissimulare debent non irridere & traducere si ex fragilitate, ignorantia, & imprudentia fiunt, quoniam homines sunt. Quod si autem confulto & temere fiunt non dissimulanda, ut in tyrannide. Matt. 10. Qui non odit patrem aut matrem, &c. Matt. 18. Si oculus tuus scandalizat te, erue.

Cham irridet patrem, ideo maledicetur. Ita maledicentur omnes irrisores parentum, & magistratus. 18

Sem & Iaphet benedicuntur quod tegunt patrem. Ita benedicentur omnes qui dissimulant maiorum errores, & fragilitates per imprudentiam commissas. 19

Nuditas Davidis occasio irrisionis Michol. Neutrum tamen excusat occasio, nec Cham nec Michol. 20

Michol maledicetur quod suum nudum David irrisit, 2. Reg. 6. 21

Nuditas, hic est cuiusque fragilitas, imprudenter commissa. 22

23 Occasiones peccandi debemus prohibere, non committere. Oblatas autem occasiones debemus dissimulare, & tegere.

24 Propter uitandam ebrietatem multi uini culturam prohibuerunt ut, Rechabitæ, Licurgus.

25 Vinum est bona creatura Dei ad letificandum cor hominis facta, non est occasio ebrietatis, sed nostra intemperantia.

26 Non inquit maledictus sit Chæ, sed, inquit, maledictus sit Chanaan filius Cham ad significandum peccatum patris redundaturum in filium & posteritatem eius, quod factum est in deletionem Chananeorum.

27 Ecce Cham uidit & expertus est diluuium, uidit horrendam iram & iudicium Dei, attamen hic ad ingenium redit, & mores prioris seculi refert. Ideo nemo præsumat & glorietur de constantia, sed qui stat uideat ne cadat.

Sem

Sem consequitur benedictionē Mes²⁸
 sia in semine suo, à Sem uenit Abrahā
 & Iudæi. Sed obserua quod de Iaphet
 dicit, uidelicet q̄ habitaturus sit in tā/
 bernaculis Sē. À Iaphet uenerunt gen-
 tes. Iudicat Iaphet participem fore be-
 nedictionis Sem. Aut Iaphet successu-
 rum in locū Sem, hoc est a Iudæis trās/
 ferendam esse benedictionem ad gen-
 tes.

Maiorū errores, fragilitates, & ma-²⁹
 la exempla non sunt imitanda, nec pa-
 trocinantur nostro errori. Ita ebrie-
 tas Noah non est imitanda.

EX CAPITE X.

 Otum hoc caput genealogias
 filiorum Noah describit, un-
 de respersus & consitus est tō-
 tus orbis terrarum, oriūdi, ut apparet,
 ex Mesopotamia, aut circa, quę est iu-
 xta montes Armeniæ in quibus desi-
 dit Arca.

Iapheth ad Aquilonem, & ex par-²

te ad occidentem & orientem concessit. Ham ad meridiem & occidentem. Sem ad meridiem et orientem recessit. Inter Iapheth & Ham limes est mare mediterraneum. Inter Iapheth & Sem limes est Taurus seu Caucasus. Inter Sem & Ham Euphrates terminat.

- 3 Iapheth, à Poëtis Iapetus dictus. ut natu maximus primum describit, cuius filij qui erant natu minores longius recesserunt à centro, è cōtra natu maiores propiora loca occupauerunt.

A Iapheth 7 filij.

- 4 **G** Omer, Magog, Madai, Iauan, Thubal, Mesech & Thiras.

5 *A Gomer Galata, alij Itali, alij Cimbri, Galli.*

- 6 *A Magog Schytak, quorū primus rex Tanais fuit Tartari à quibus Turca, Getæ.*

7 *A Madai Medi.*

8 *A Iauan Iones, Græci antiquiores.*

9 *A Thubal Colchi, Iberes à quibus Hispani.*

A Me

- A Mesech Cappadoces, Moscouij, 10
 & Amazones.
 A Thyra Thraces. 11
 Filij Gomer sunt Ascenas, Riphat 12
 & Thogorma.
 Ab Ascena Gotthi. Dehinc ab eius 13
 filio Thuyscone Germani, Theuto-
 nes & Sarmatæ.
 A Riphat Riphei. 14
 A Thogorma Phryges. 15
 Filij Iauan Elisa, Tharsis, Chithim 16
 & Dodanim.
 Ab Elisa Aeoles seu Helles. 17
 A Tharsis Cilices, eius nominis ce- 18
 lebris urbs est in Cilicia Tharsus, pa-
 tria. S. Pauli, quo fugit Ionas.
 A Chithim Macedones. 19
 A Dodanim Rhodij. Horum filij et 20
 nepotes, porrò remotiora occupaue-
 runt loca.

Ham.

Amiunior ut felicissimus pro 21
 xime describitur, & ut appa-
 reat

reat maledictionē patris quasi falsam
esse, cuius filij sunt Chus, Mizraim,
Phuth & Canaan.

- 22 A Chus Aethyopes, alij Arabes.
23 A Mizraim Aegyptij.
24 A Phuth Libij seu Aphricani interi
ores.
25 A Canaan zidonij & Cananxi, alij
Syrios addunt, A Tyrijs & zidonjs
Carthaginenses.
26 Filij Chus Seba, Heuila, Sabtha.
27 Rama & Sabtecha.
28 A Seba Sabai, Arabes.
29 A Heuila Getuli.
30 A Sabtha Sabatheni.
31 Filij Rhama sunt Scheba & Dedā.
32 A Scheba Arabes. Scheba urbs est
Aethyopix, ex qua uenit regina illa
Austriæ ad Salomonem.
33 Chus genuit Nimroth q̄ uenatoris
nomen sortitus est, non quod tantum
lepores & ceruos, sed quod alias nati
ones uicinas, ex sorte Sē, uenatus sit,
&

& ui occupauit. Et primus inceptauit regnum & administrationem politicam, extra consuetum hactenus morem. Nam hactenus summum imperiū & magistratus erat apud patriarchas. Alij mitius interpretatur quod fuit insignis uenator & persecutor malorū, furum & latronum quod competit in uerum et bonum magistratum, id inde colligūt quod additum est, Corā Domino, Vnde postea natum est prouerbum de quolibet insigni.

Nimrod primus inceptauit Monarchiā, sed Dominus non concessit, nam translata est ad Assur seu Assyrios filios. Sem fundat, edificat amplissimas ciuitates Babel. Erech. Acad. & Chalue in terra Sinear. Erech postea appellata est Edessa. Acad. Nisibis, Chalue Seleucia postea Ctesiphō. Sinear est campestris regio horum iuxta Euphraten.

Assur conterminus Babilonijs, pro 34

pter uenationē Nimroth causatus est
 ædificare Niniuen Calah & Resen.

35 A Mizraim filijs, determinatae sunt
 Aegyptiacæ prouinciæ, usque Philis-
 tîm, his contermini sunt Cananæi. q̄
 per filios Israël, extincti sunt ut tãdem
 uera esset Noah maledictio de Cana-
 an.

36 Sodoma, Gomorra, Adama, Zebo-
 im & Lasa, sunt quinque illę ciuitates
 quæ cœlesti incendio perierunt, infra
 19.

Sem.

37 Em postremus describit̄ ut pri-
 orib. absolutis, p̄sequat̄ lineã
 Christi, & q̄ impij p̄ p̄is uidēt̄
 in hoc mundo splēdidiores. Appella-
 tur pater filiorum Eber propter bene-
 dictionē promissi seminis, nam in cog-
 nitione Ebermansit primitiua lingua
 hebræa, & lineã Christi.

38 Sem filij, sunt Elam, Assur, Arpha-
 xad, Lud & Aram.

Ab

Ab Elam Elamitæ, id est, Perse, Me³⁹
di, Parthi, Sogdiani, Bactriani, Atrami-
tæ.

Ab Assur Assyrii. 40

Ab Arphachad Chaldæi. 41

A Lud Lydi. 42

Ab Aram Syri & Mesopotamii. In 43

de Aram Syria appellatur aliàs Ar-
menia magna, & propter suas diuisi-
ones, uarias sortitur appellatiões. Pa-
dan Aram. Robat Aram seu Arā Re-
hob 2. Reg. 10. Aram Maacha quæ est
Syrophœnitia. Item Aram Zoba, est
ipsa Palestina. Porrò Arā Naharaim
duorum, id est, duorum fluuiorum, est
ipsa Mesopotamia.

Filij Aram sunt Vz, Hul, Gethur 44
& Mas.

Vz Traconitidē & Damascū funda 45
uit, in huius terra habitauit Iob. Iob. 1.

Hul Armeniam incoluit. 46

Gether Bactrianos, Acarnanios seu 47

Carios fundauit.

- 48 A Mas Mesanea prouincia quæ aliæ
às Arax.
- 49 Arphachfad, manet in linea Christi,
Filij Arphachfad Eber & Iaketan,
Eber manet in linea Christi, & in eius
progenie manet lingua Hebræa. Filij
Iaketan multi sunt & ipsorum regio-
nes non recēsentur, proculdubio sunt
ultra Indiam ad orientem, ubi est latif-
sima terra, & amplæ regiones.
- 50 Ophir filius Iaketan ad Gangen, se-
dit ubi reperitur aurum optimum di-
ctum Ophiricum seu Obrizum allatū
Salomoni.
- 51 Ab Heuilia sunt Indi Mas Messam
regionem Indiæ denominauit.

EX CAPITE XI.

- 1 Edificatio turris Babylonicæ
figurat omnem humanā præ-
sumptionē citra Dei uerbum,
tantum ad eum finem celebret nomen
nostrum, cum solum nomē Dei oportet
teat celebrari & sanctificari.

Hæc

Hæc ædificatio, ut apparet Nimroti² cis cœpit, qui uí & uenatione occupauerunt Chaldæam, filijs Arphacsd tyrannide oppressis, protrusis, et patria terra idololatria prophanata, ut tandem coacti sint emigrare, ut postea audiemus, de Tharah & Abraham.

Filij Cham affectarunt monarchiã, sed Dominus noluit aspirare, ideo disturbauit propositum. In tribu Cham nulla unquàm fuit monarchia. Primũ in tribu Sem fuerunt duæ monarchiæ ut apud Assyrios et Persas. In tribu Iapheth fuerũt quoq; duæ, ut apud Græcos & Romanos. Vt Nimroth tunc, ita sui posterij Mahometistæ nunc, affectant monarchiam, & uenant̃ seu prædantur latissime, & crudelissime.

Descendit & cõspicit Dominus humanas præsumptiones. Quũ enim res ad fastigium uenerit, & Deus eum fastũ longius sustinere non potest, tunc destruit & disturbat.

Deus

5 Deus iam præsciuit et conspexit omnia, sed quod dicitur descēdere & uideri, id loquit̄ scriptura humano more, ut præbeat omnibus iudicibus exemplum ne sint nimium præcipientes in iudicio, quin prius uideant & audiant, quàm sententiā dicant. Descēdamus, &c. est expressus locus Trinitatis in una Deitate.

6 Huiusmodi turres multæ extructæ sunt in omnibus regnis, inter hæreticos, diuites, tyrannos, quæ cum ad fastigium uenerint corruunt, ut maneat Christi sententiã uera. Omnis plantatio quam non plātauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Matt. 15.

7 Ita hæc turris abiit in prouerbiũ de omnibus humanis præsumptionibus, & traditionibus quæ merito dicendæ sunt babylonicæ turres. Huc facit illa fabula de Gigantibus uolentibus cõscendere in cœlum. Item illa sententiã Poëtica: Parturiunt montes nascetur ridi-

ridiculus mus. Vt Babylonica turris,
destruitur ita omnes disturbance
regnorum, familiarum fiunt, diuisio
ne linguarum & mentium, cum aliud
loquitur & uult.

Populum per linguas diuisit ut pos
set dispergi per totū mundū. Et quos
hic per linguas dispergit, postea per
linguas conuocat in unitatem Eccle
siae Actor. 2. Dominus ædificationem
turris qua ascenderēt homines in cœ
lum, linguarum diuisiōe disturbauit.
Sed cum Deus turrim ædificauit (Chri
stum) qua ascenderemus in cœlum, lin
guarū beneficio omnes homines per
totum mundum conuocat. Quod ho
mines præsumūt, disturbat. Quod De
us intendit, ad id conuocat omnes ho
mines.

Post illam diuisiōem linguarū ac
cessit aliud & grandius malum, uideli
cet idololatria, hoc est, imaginarius
cultus Dei, eam aliqui uolūt fuisse Vr,
id

id est, ignem, alij autem fuisse idolum
Beli, primi regis quod erexit Ninus fi-
lius eius.

10 Propagato regno, propagatur quo-
que religio, aut uera aut falsa. Vt Ro-
mani suam abominationem in cēplo
Hierosolymitano statuerūt, Matt. 24.
Turcus suū Mahomet, ita tota terra, p-
phanata est ista idololatria, ut uix su-
perest una familia, ut ante diluuiū. Ea-
tādem coēgit ipsum Thare cū filijs su-
is emigrare patrio solo, in Aram Syrię
quę est Mesopotamia, ex qua postea
uocauit Dominus Abraham in Cana-
an.

11 Abram & Nahor ducunt filias fra-
tris sui Haran in uxores, quod cer-
te coēgit eos necessitas, nam oēs iam
ad idololatriam deflexerunt. Ne ergo
idololatras ducerent uxores. neue fili-
as fratris sui darent nuptui idololatri-
s. acceperunt sibi ipsis in proprias uxo-
res. Idem liceret Christianis in Turca-
tu.

tu. Inter duo mala, aiunt, aut in ho-
 nestis, minus est eligendum. Hinc ap-
 paret quis status rerum fuerit eo tem-
 pore, & quanta necessitas eos exercu-
 erit. Nunc uetitas personas ducunt, aut
 nuptui tradunt, propter diuitias, et bo-
 na, quæ uocant.

Absolutis genealogis Iaphet & ¹²
 Ham, prosequitur & perseverat in ge-
 nealogia Sem, quæ est linea Christi, p-
 totum hunc librum. Et solum primo-
 geniti recensentur quod erant nobili-
 ores & hæredes benedictionis.

Proficiscitur Tharah ex Chaldaea ¹³
 cum filiis suis, abiturus in Canaan, sed
 ueniunt usque in Mesopotamiam, Ha-
 ran usque, ibi habitant, ibique moritur Tha-
 rah, inde uocat Dominus Abram, re-
 licto ibi fratre suo Nahor cum Milca
 uxore eius. Abram, pater excelsus Sa-
 rai, domina mea dicitur.

EX CAPITE XII.

- 1 **B** Reuiter & quasi in transcurso
absoluta genealogia patrum,
iam prosequitur historiã Ab-
rahæ, quem ponit & prædicat scriptur-
ra pro uiuo exemplo fidei, & absolu-
tissimæ uitæ, & pro patre omnium cre-
dentium
- 2 Inualescente idolatria, quæ cœpit in
Chaldæa & paulatim dimanauit circũ
quaquẽ in omnes terras, & solis filijs
Eber manentibus in uera pietate, mul-
ta passus est Abrahã propter fidei &
ueræ religionis constantiã ab idolola-
tris, ita ut coactus sit tandem, & Do-
minus iussit eum emigrare patrio so-
lo.
- 3 Nimrotidæ propter maledictionẽ
ataui sui Noah, & secundum exem-
plum aui sui Ham negligebant bene-
dictionem promissi seminis, & usque
profecerunt malitiã & idololatria. In
dem semper mundus facit contempro
&

& neglecto uerbo proruit ad scelera.

Promissio iã ferè extincta, obliuio / 4
ni tradita ad paucissimos relapsa apud
paucissimos hærēs, Abræ repetitur &
certa promissione renouatur.

Abræ benedicitur quod in fide be / 5
nedicti seminis permansit. Et propter
benedictum Abram benedicuntur o /
mnes, qui ipsum fouent. Ita propter
Christum sumus benedicti, & benedi
cuntur omnes, qui nos propter Chri /
stum recipiunt Matt. 10.

Quisque in sua patria & inter suos / 6
cognatos naturali iure cogitur mane
re, & beneficia repēdere. Qd'q nō fa
cit desertoris crimine acculatur, & be
neficiorum immemor est, et ingratus.
Iuxta illud, non solum nobis nati su
mus, &c. Nec licet emigrare nisi cogat
nos necessitas, & uocemur alio clara
uoce diuina Mat. 10. Qui non relique
rit patrem aut matrem fratres & soro
res, &c. propter me, nō est me dignus.

- 7 Corrupto toto mundo post diluuium per idololatriam Dominus solum Abraham inuenit sincerum in fide promissi seminis, hunc ex media idololatriam uocat & eligit sibi suamque progeniem in peculiū. Ita Dominus solam ecclesiam ex toto mundo selegit & segregat sibi in populum.
- 8 Dominus ex paruis principijs colligit magnam copiam & multitudinem populi sui, ita semper fecit & luadet in humanis diuina potentia rebus. Exemplum domesticū est nostro tempore ex orto euangelio.
- 9 Toto mundo per hypocrisim corrupto, Dominus unum hominem uocat, eligit, segregat, benedicit & crescere facit in infinitam multitudinem.
- 10 Magnū illud nomē est, celebris illa fama de Abram de eius fide, promisso saluatore et integritate.
Abram est 75 annos natus, dum emigrat,

grat, ergo non uoluptas eum prouocauit, sed necessitas, & uocatio.

Vocationi Dei obediendū est. Vo¹²
 catio Dei est quoties legitime uocamur. Sine uocatione nusquam proficiscendum, nec quicquam suscipiendū est, ne habeamus malos euētus. Quicquid in uocatione accidit, Domino permittente accidit, ipseq; succurrit necessitati. Quicquid extra uocationem accidit pœna præsumptionis, & plaga diuina est.

Abram ignarus certi loci, usq; per¹³
 rexit donec Deus dixit, terram hanc dabo semini tuo. Ita tentat Dominus Abraham per longum illud iter, Abraham rursus magnanimus perstat, et euincit omnes molestias.

Præterea & Sarai præbet honestissimæ & obedientissimæ uxoris exemplum, non moleste fert, derelicta patria, peregrinari.

Abram quāuis est hæreditarius Do¹⁵

minus terræ Canaan, utiq; uiuit in ea peregrinus & aduena, nihil præsumit, ita omnes p̄ij in mundo.

16 Venit usq; Sichem ad confinia Cananeorum & Philistinorū. Ita adhuc semen Abrahæ est in medio nationis prauæ. Ecclesia inter Turcam & Hypocritas.

17 Postquàm iam uenit ad certum locum, audieratq; certam promissionem benedicti seminis, erigit altare Domino ut gratias agat, & porrò inuocet Deum, atque ut prædicet de promisso benedicto semine, certe non fuit surdus & mutus auditor.

18 Dominus benedicit Abrahæ spiritua-liter, manente utiq; maledictione corporali.

19 Promissio de benedicto semine, habet inclusas oēs circumstantias. Quod si omnes tribus terræ sunt benedicendæ in illo semine, ergo auferet illa maledictio de peccato, morte, ira Dei, restituen-

stituenda est integritas originis, uitæ æternæ, iustitiæ. Interim tamen manente maledictum carnis, donec uiuit corpus peccati.

Illa promissio lætificat mentem, & 20
euincat omnes molestias uitæ. Obserua magnas molestias & uarias peregrinationes. Primum longum iter est ex Mesopotamia ad Sichē in Canaā, à Sichem ad Bethel, à Bethel paulo longius ad austrum fortasse usque Berseba. Ab hinc in Aegyptum, atque hoc non in ætate iuuenili, sed iam natus 75 annos à prima profectiōe.

Semini tuo dabo terram hanc. Iisdē 21
uerbis Dominus fert sententiā de occidendis Cananæis. Sic approbata nostra doctrina, damnatur tota doctrina Hypocritica.

Ita Dominus uocat omnes Christia 22
nos ex hoc mundo in terram aliam, uitam æternam, per promissionem æternæ benedictionis in Christo. Hac promissione

missione impulsus surgimus, relinquimus mundum, & omnia eius commoda & querimus promissam terram Hebraeum. Quotquot pergunt perueniunt, quotquot retrogradiuntur non perueniunt. Ita Abraham historia uere nostra est.

22

Dominus à prima apparitione & uocatione tacet, & tentat Abraham quid uelit facere, an uelit progredi an retrogredi, usque dum ueniat ad certum locum. Abram autem perstat & progreditur diligenter secum repetens promissionem de certa terra, & semine benedicto. Ita & nos à prima uocatione euangelij sinit, permittit & tentat nos Deus an uelimus pergere & perstare in fide. Nos autem per singulas conciones diligenter repetimus & apud nos meditamur uerbum euangelij, usque dum perueniamus in caelum.

23

Abram ubi ad iam destinatum locum uenerat, & Dominus sibi apparuerat, hanc esse destinatum terram, & fore heredem

hereditariam. Aedificat Domino altare, hoc est, iam quietus à profectio-
ne inceptat exercitium pietatis, primū
ut gratias agat Domino qui haectenus
per uiam deduxit, protexit, promisit,
&c. Item praedicet & doceat alios de
promissione terrestri & spirituali, di-
uulgauit renouatū sibi articulum iusti-
ficationis, qui omnia cōplectitur. At-
que hoc nō facit pro suo arbitrio, sed
ubi apparuit illi Dominus. Ita postea
Dominus prohibuit cultum sui, nisi
in eo loco quem ipse sibi elegerit. Sic
nemo debet sibi cultum Dei eligere,
nisi quem praeeperit Dominus.

Abram iam est in terra promissa, & ²⁴
hereditaria, nihilominus tamen pere-
grinatur ut hospes. Ita & pij omnes in
mundo.

Proficiscitur in Aegyptum cogen- ²⁵
te necessitate famis, non ut tentet De-
um. Illuc cum uenit aliud oboritur pe-
riculum de uita, propter pulchritudi-
nem

nem uxoris, ibi cogit & excusat eum necessitas mētiri, maxime propter pmissiōnē de benedictō semine quod ex eius pro genie proueniet.

27 Abram data uxore Pharaoni, committit rem Deo. Dominus rursus curat pro eo, ita ut iam nō tantum patiatur ut hospitem sed etiam reuereatur, ut eū qui curæ est Domino. Ita & nos in omnibus necessitatibus debemus rem committere Deo, ipse proculdubio curabit.

28 Minus peccatum est mentiri ex necessitate sine alterius damno, & absq̃ impietate, quàm mori, aut occidi.

29 Vt Abram, ita Ecclesia Christi, & euangelium peregrinatur per terras.

EX CAPITE XII.

1 **A** Bram peregrinatus in Aegypto, redit in Canaan, ubi rursus accipit reuelationem & promissionē Dei de certo loco & terra hereditaria. Bone Deus quam diu &

& sæpe permittit Dominus grandeuū
 suum Abram incertis sedibus fluctua-
 re, & quàm patiens bonus ille Abram
 in crebris illis & difficilibus mutatio-
 nibus.

Bene conuenit inter Loth & Abrā, 2
 sed cōueniebat inter ipsorū pastores,
 unde sæpius etiam erat fortasse cōten-
 tio inter Loth & Abrahā. Ne aut̄ istis
 rixis discinderetur amicitia, separant
 potius, & Abram relinquit Loth opti-
 onem. Ecce quāta est mititudo aut mā-
 suetudo Abram.

Ecce etiam sancti patres spiritu Dei 3
 plenissimi, sentiūt aliquando aculeos
 carnis. Ita Paulus cum suo iūctissimo
 Barnaba contendit de Marco, adeo ut
 inuicem separarent. Act. 15.

Si quando ergo non conuenit fratri 4
 bus in eodē officio aut propter se, aut
 suos, priusquàm darent uulgo mala
 exempla et fouerent odia, separēt po-
 tius. Nam Domini est terra & ple-
 nitudo

nitudo eius. Omne solum forti patria est, &c. Beatimites.

5 Ex crebra contentione oriuntur rixæ, lites, iurgia, similtates, odia, damna, homicidia, demū æterna perditio. Eius optimum remediū est separatio, Et quanto longius diuiduntur corpora, tanto arctius conglutinātur mentes. Amantium iræ amoris integratio est. Ita Dominus sæpe nisi nos separemus ipsemet separat per contingentias, aut mortem.

6 Sodomitæ propter rerum abundantiam insolescunt & fiunt lasciuiores. Ita diuitiæ sæpe etiam sapientum animos fatigant, & mutant in deterius. Primū ex abundātia nascitur liberalitas, seu largitas, ex liberalitate cōuiuia, ex mutis & crebris cōuiujs nascitur luxus, ex luxu nascitur obliuio Dei, securitas timoris Dei, & dehinc omnia uitia. Exēplum est ferè tota germania. Eius optimum remedium & beneficiū Dei

Dei est fames, caritas, paupertas, &c. 7

Post illam separationem Dominus renouat promissionem, de terra Canaan possidenda hæreditarie, & de semine benedicto.

Sancti possunt cõtendere & dissentire adeo & separare, & manere utiq; sancti, sed si contentio est de reb. corporalibus. Nisi sit contentio de rebus fidei. Vt cõtendere de ceremonijs parum refert, Sed contendere de articulo iustificationis id perniciosum est, ut inter Euãgelicos & Hypocritas.

EX CAPITE XIII.

Inotum fere caput est historia bellica propter Abram cõscripta, quæ hac dispositione constitat. Quinq; illæ ciuitates quæ postea cœlesti incendio perierunt per 12 annos paruerunt regi Elamitarum seu Persarum. Postea recusauerunt obedientiã. Ideo susceptum est bellum, & rex Persarum

farum alijs tribus uicinis & confœderatis regib. assumptis expeditionē fecit cōtra Sodomitas, quæ ciuitates singulos reges habebant. Et per uia Arabia desertæ ingressi terram, longè lateq; uastabant, prædas agebant, & simul Loth cum familia. Id Abram resciscens insecutus est eos assumpta sua familia seu uernaculis, cum alijs tribus confœderatis uicinis. Idq; tantum propter Loth reducendum suscipit, Quod alijs simul reducuntur ea beneficentia perfruuntur propter Loth.

2 Non tantum magistratui sed etiam priuato licet persequi hostes, si cogat necessitas, & non fiat temerario animo.

3 Reducem excipiunt & gratulantur omnes principes terræ. Ita Dominus celebrem facit per totam terram suam Abram inter ignotos.

4 Utinam huiusmodi Abram habere mus contra Turcam.

In publica pœna etiam insones simul rapiuntur, ut hic Loth, & alioqui in peste, &c.

Melchizedech erat rex Salē simulq; sacerdos Dei altissimi, more eius temporis, ut Eli, Samuel, Magi, &c. Ergo non solum Abram erat pius, sed cæteris præstabat, quod habebat promissionem de nascendo saluatore ex sua progenie.

Melchizedech benedicit Abramo pro reductis captiuis. Abrā reddit decimas Melchicedeco in Balē propter illam benedictionē ad auspiciū q̄ sua progenies ibi esset datura decimas.

Melchizedeco assimilatur Messias, q̄ simul rex est & sacerdos, nec describitur eius principium aut finis. Heb. 7. Psal. 110.

Rex Sodomorū tantum repetijt animas, id est. homines reductos, cætera relinquit Abramo cum tamen simul homines & spolia iure bellico caderent

ret Abramo & suis, ipse aut horū nihil sibi sumit ne quē gloriā relinqueret regi Sodom. Ecce quāta abstinentia, moderatio animi, & liberalitas. Simili modo
 10 Abramos iā habemus in putatis negotio, q̄ p̄dā Hypocrit. p̄ spolio referunt et reducāt captiuos idēq̄, p̄pter Loth, id est, propter electos.

CAP. XV.

1 **D**ñs post illā uictoriā, & abstinentiā a spolio, promittit Abramo protectionē ab hostibus, ne quid metuāt ab Elamitis &c. & benedictiōnē in augēdis bonis, possessionē terrē,
 2 & propriū seu uterinū haredē. Abrā p̄ omni auctiōe honorū, petit haredē. Dñs promittit uterinū haredē, & innumerabilē posteritatē. Abrā p̄pter omnē
 3 nē rationis captū credidit Deo ut ueraci & omnipotēti. Et reputatum est illi a Deo ad iusticiā, q̄ tantū honorē ueritatis tribuit Deo. Abrā pronūtiat iustus ex fide antē circūcisionē, & merita, ergo iusticia est ex fide. Hanc sententiā S. Paulus magnifice p̄dicat ad Rom. 4

et Gal. 3. Illā promissionē cupit Abrā 4
 p signū seu externū sacramētum signi-
 ficari. Ideo iubet Dñs sumere animalia
 & diuidere, quæ ad occubitū solis uo-
 lūt occupare uolucres. Abrā aut abigit
 eas et trāsit p mediū. Animalia sunt po-
 pulus Israēl. Volucres sunt Aegyptij.
 Abrā pertrāsitiēs & abigens est Deus.

Occasus solis significat mortem Ia-
 cob & Ioseph aliorumq; patrū, post q̄s
 secuta est ipsa oppressio, & tyrānis Ae-
 gyptiorū. Horror ille nocturnus est
 oppressio populi in Aegypto p seruitu-
 tē. Deinde Dñs ipse declarat hāc uisio-
 nē, & t̄ps populi sui in terra aliena, &
 seruitute. Postea ponit uisionē & sig-
 nū liberationis de clibano fumāte & lā-
 pade ignis ptrāsiente. Clibanus est Ae-
 gyptus fornax illa ferrea. Lāpas ptrāsi-
 ens est angelus Dñi in colūna ignis.

Deinde describit fines terræ promiſ 5
 sæ, & populos exterminandos.

Causam quare filij Israēl tam longe 6
 produ-

producantur ad possessionem, subiūgit Deus, peccata eorum populorum exterminandorum nondum esse expleta.

7 Magnifice prædicamus huiusmodi uisiones & colloquia Dei cum Abrahamo, & iuste facimus. Sed non prædicamus nec æstimamus quotidiana colloquia Dei nobiscum, per uocale uerbum euangelij sui, sub qualicunq; uisione prædicatoris. Nos inuertimus, & æstimamus uerbum secundum uisionem. Visio est ipsa persona prædicans. Uisionem respicimus, & uerbum negligimus. Abram uisionem negligit, & uerbum obseruat.

8 Veteres suorum temporum imagines diligenter meditatas habuerunt, sed nos nostrorum temporum imagines, in Daniele & Apocalypsi negligimus.

CAPVT XVI.

DE promissione sobolis certi sunt iam per decennium, sed quoniam res prorogatur dubitat Sara de sua persona, quod ipsa fortasse non sit, unde ueniat illud benedictum semen. Hanc opinionem adiuvat eius terræ & temporum mos, quod plures licuit habere uxores. Ideo adiungit sibi suam ancillam cōiugem ut ex illa fructificet.

Sterilitatem suam, uocat Sara clausum uterum a Domino, ac si diceret, quod si ego essem que pareret promissum semē, proculdubio iam per decennium concepissem, sed ego non sum, ideo clausit Deus uterum meū, ne parerem. Tanta est modestia & humilitas Saræ, & error tamen, nam, ecce compatiens Abrahæ de sterilitate Saræ suæ, quæ siuissent Dominū de persona contempnentis.

Sarai dat suam Hagar Abre in uxo 3

Aa rem,

rē, ita fit Hagar legitima uxor Abraz,
ita tamen ut maneat Sara materfamili-
as. Id licuit illis temporib. sed iam e-
uangelium abrogauit, et restituit pri-
mam institutionem matrimonij Mat-
thxi 19.

- 4 Sterilitas aliquādo fit per accidens,
per infrigidationē uteri seu matricis,
sed tunc non est clausus uterus à Do-
mino, quin contraria debent cōtrarijs
curari, medica ratione, non per incan-
tatrices. Aliquādo est sterilitas ex cer-
to cōsilio Domini ut in Sara, Hanaa,
& Elizabeth.
- 5 Seruorum et seruarum filij erant do-
minorū suorū, ideo inquit ut ædificer,
ut habeam filios ex illa, ita quoq; fe-
cit Rachel.
- 6 Rabini hinc statuunt tempus diuor-
tij, nempe si quis per decem annos ha-
buerit uxorem sterilem, iure posse ip-
sam repudiare & ducere aliam. In sole
scit Hagar ex dono Dei & contēnit
Domini

Dominā suam præ se, atq; per super
 7 biam in se suamq; prolem transfert il
 lam benedictionem Abræ. Ita opera
 rij contemnunt præ se fideles, Pharisæ
 us publicanum, insigniti donis, indo
 8 tatos.

Sara propter insolētiam Hagar de
 9 conceptione dolet, uritur zelotipia,
 queritur iniuriā marito suo, et dehinc
 committit iudicium Domino, nō mul
 tum rixatur cum marito. Id imitaren
 tur alix honestæ matronæ.

Hagar quamuis uxor est legitima ni
 10 hilominus tamen serua est, & est sub
 potestate dominæ suæ. Ideo appellat
 eam angelus ancillam Saræ, non uxo
 rem Abræ.

Hagar refugit dominiū, et recusat o
 11 bedire q̄ tanti uiri uxor est, ideo su
 perba fugit. Iusticiarij refugiunt casti
 gationem.

Angelus Domini reuocat Hagar ad
 12 obedientiam & submissionem, & pro

pter illam obedientiam, & propter semen Abræ, aut propter gratiam præuenientem, promittit amplam progeniem.

11 Ita Dominus reuocat iusticiarios operum ad obediētiam fidei, & promittit amplam gratiam.

12 Iustitia legis & suam habet benedictionem, sed terrestrem tantum.

13 Ismaël à Schama audiuit aut exaudiuit Dominus. Inde quoque Samuel dicitur.

14 Ismaël ferus erit, aut syluestris quod syluas amet & inhabitet, is refert omnes iusticiarios et operarios legis, contra fratres fideles. Eam animi inclinationem fortasse contraxit ex rebellione matris, ut ferè fit. Sed hic est præterea diuina præsciētia, & figura legalis populi.

15 Hagar ex his uerbis promissionis, agnoscit hunc collocutorem esse Dominum, nam non sunt hæc hominis uerba.

Vocauit autem Hagar nomen Domini Hic locus est abstrusior, & sic poterit uerti ex hebræo: Et uocauit nomen Domini loquentis secum. Tu es Deus qui uides me, quoniam dixit, nonne hic uidi demum, uide rem me. Hoc est non aspexit nec reputauit iam, hunc angulum esse hominē ut hactenus putauit, sed postea in descessu animaduertit & certo statuit Dominum secum locutum esse. Aut sic: Et inuocauit nomē Domini. Nam idem uerbū est in Psal. 50. In eo uersu inuocame in die tribulationis. Nam **קרא** significat clamare, uocare, inuocare, predicare, appellare. Vt sit. Et inuocauit nomē Domini loquentis secū. Aut, & in clamauit nomē Domini loquentis secum cum discederet: Tu es Deus uidens me, aut qui respicis me, & non destituis me, qui loqueris mecum & reuocas me. Nam huiusmodi diuini colloquij consueta erat domi Do-

- mini sui Abrahā cū Abraā. Iā postea uocat Deum, quem ante hominem adoleſcentem reputauit. Et certe Deus est angelus ille magni consilij.
- 16 Ad certam huius colloquij notam, & perpetuā memoriā, dedit nomē puero, circa quem hæc apparitio, & hoc colloquium angeli factum est.
- 17 Cum Hagar loquitur angelus Domini, Cum Abram loquitur Dominus ipse.

EX CAPITE XVII.

- 1 **P** Ræclarum est hoc caput de circumcissione, unde uetus testamentum nomen habet. Et est prima nota inter Iudeos de promissione dandi Christi, usurpaturq; sapius à Paulo nomine legis.
- 2 Est autem Circumcissio sacramentū ueteris testamenti, uisibile signum inuisibilis promissionis gratiæ, argumentum foederis seu contractus Domini cum Abrahā & sua familia & sua por
rō

rō progenie, de dando hereditario fi-
 lio ex Sara, de multiplicatiōe suæ stir-
 pis, quæ futura erat populus Dei, se-
 gregatus hoc signo à cæteris gentib.
 Item de possidenda terra Chanaā, &
 dando Christo in sua progenie, quæ
 lex duraret usq; ad datum Christum,
 & seruaram hanc summam & postre-
 mam promissionē. In quo Christo ces-
 sareet uetus lex & testamentum, à quo
 nouum testamentum esset exordien-
 dum, & noua eius lex, & sacramentū,
 atq; tunc Iudæi non amplius essent so-
 li, populus Dei, sed & gentes quoq;
 nec tunc tantum habitarent in terra
 Chanaan, sed & gentes cum eis, & ip-
 si cum gentibus, quasi unus populus
 Dei per totū orbem. Hinc omnes pro-
 phetæ & maxime Esaias sua uaticinia
 habet de abolenda ueteri lege, & no-
 ua statuenda, quæ exiret ex Zion, de
 uocatione gentium, de regno Christi
 uniuersali.

3 Præterquàm quod Circumcisio est sacramentū ueteris testamēti seu promissionis, habet quoque sua mysteria de subiecto, tēpore, & nomine quod in solis masculis, circa præputium genitalis membri, die octauo esset perficienda. Ratio est quod uitium nature, peccatum, soli masculino generi imputatur, et inde propagatur in omnes homines ex uitioso semine, & nō possit præscindi & abijci nisi octauo die in uita futura idēq; per benedictū illud semen Christum. perq; fidē in ipsum, quæ fuit basis & fundamentum huius & omnium sacramentorum, & ideo quoq; circumciso nouum imponitur nomen, quod prior natiuitas sit uitiosa & damnata, nec digna quæ nomine tur coram Deo, quam nec dignat̄ Deus inscribere in librum uitæ, & si quod habet nomen debet abrogari. Sed regeneratio illa per circumcisionem externam, & mentis internam per fidē, accer

accepta est coram Deo, & digna quæ
nominetur, & scribatur in librum ui-
tæ.

Postquam autem iam Christus ue- 4
nit, & Deus pater dedit quem promi-
sit, ergo in ipso uetus testamētū ces-
savit & abrogatum est, & cum eo quo
que sunt eius sacramentum Circumci-
sio, cuius loco iam nouum testamen-
tum, legem, & sacramenta habemus,
quæ quicunq; uult connumerari & re-
cipi in populum & numerū filiorum
Dei, oportet seruare, uetus autem te- 3
stamētū & eius sacramenta iam por-
rò nihil uident. Et quod iam Iudæi, &
Turcæ circumciduntur nihil est, nam
data promissione, iam porrò illæ literę
& sigilla quæ astringebant promissio-
nem cassata sunt, & quæ habent nomi-
na non sunt regenerationis, sed prime
natiuitatis nomina, nec scribuntur in
librum uitæ.

Et quemadmodum circūcisio semel 5
facta

facta sufficebat per totam uitam nec fuit reiterāda. Ita & baptismus qui in eius locū successit pro una uice in homine per totam uitam sufficit, nec est reiterandus anabaptismus.

6 Femellæ autem non circumcidebantur sed octauo die dabatur illis nomē & sic recipiebātur in foedus Domini.

7 Foedus seu contractus ab utraque parte est seruandus, uter eorum infregerit, alter non tenetur seruare cōtractum.

8 Seruatum autem foedus ab utraque parte utrosque conglutinat & unit, ut utriusque negocia sint inuicē cōmunia.

9 Circumcisio æque ut baptismus nō tollit peccatum nec aufert uitium naturæ, sed reatum tollit ne imputeetur coram Deo. Ita iusti sumus per fidē in lesū Christū his sacramētis externe, uisibiliter & rationabiliter cōfirmati.

10 Circumcisio & omnes ceremoniæ legis & tota lex admonuit ludæos dādi

di Christi, ideo appellat eā Paulus p̄dagogum ad Christū, & fuit fidei signacula.

Data est pr̄terea circūcisio ad membrum genitale ut mortificet nostrā superbiā mentis, & ut semper malas concupiscentias carnis præscindamus p̄ penitentiam & renouationē spiritus mentis nostræ, quod prophetæ appellant circūcisionē cordis, quæ est spiritalis illa circūcisio, Deut. 10.

Abrahā est pater excelsus. Abrahā est pater multitudinis. Sarai est Dñā mea Sarah est dñā uniuersalis seu gñalis.

Post hoc pactū, comitiā, colloquū, & mandatū Dei, Deus uisibiliter ascendit in coelū ad certā notā q̄ Deus ipse uerbum illud q̄ fuit ab initio, locutus fuisse cū eo ad confirmationē fidei. Celeberrimū hoc fuisse colloquium credibile est p̄sente tota familia trecentis illis & decem & octo uernaculis, unā cum famulabus & pueris.

Abra

- 14 Abraham autem declarat suam fidem & obedientiam erga Dei uerbū, & exequitur Dei mandatum, Circumcisionem, illa ipsa die. Ita fit familia Abrahamæ populus Dei, & quicumq; non fuerunt in hac familia, populo, & sub hac Circumcisione, non fuerunt populus Dei. Ita in nouo Testamento, quicumq; non sunt sub baptismo non sunt populus Dei.
- 15 Præclarissima igitur res est omnibus credentibus in Christum, q̄ sunt confœderati Dei, quam prerogatiuā, & gloriam omnes Christiani habent præ cæteris omnibus hominib. & populis extra Christianismū, q̄ sint populus Dei, & hæredes regni Dei, ceteri non item.
- 16 Sed hæc exclusiua obseruanda est, quod ut non solum externa & carnis circumcisio faciat Iudeum & filium Abrahamæ, sed interna illa cordis, & mentis per fidem in Christum. Ita & exter
nus

nus baptismus non facit Christianū,
nisi accedat quoq; internū lauacrum
mentis per fidem in Iesum Christum,
Rom. 2.

Quam circumcissionem, & baptis- 17
mum ut qui externum ita internū non
habent, exterminabuntur de populo
Dei, quia contemnunt testamentum
& fœdus Dei, ideoq; excidunt ita ut
Deus non sit eorum Deus, nec ipsi po-
pulus Dei.

Hanc Circumcissionem oportuit cer- 18
to tempore abrogari, nam habuit suā
conditionem, et relatiuum ad Christū
dandū, quo dato cessauit pariter pro-
missio et eius signū, eius loco succes-
sit euangelium & baptismus. Ideo in-
quit Paulus ad Galatas quod lex pæ-
dagogus noster sit ad Christum. Et q̄
factus sit subditus legi, ut eos qui sub
lege erant redimeret a lege, ne essent
amplius circumcidendi, nec esset am-
plius opus offerendi & mactandi ui-
ctimas

ctimas, & holocausta.

19 Id excaecati Iudæi non perspexerunt, ideo tantopere & mordicus legem defensant et seruari uolunt. Inde tantum negotium habuerunt Apostoli, maxime Paulus inter Iudæos, imo Iudæi, Pseudapostoli isti inter gentes, uolebant secundum Euangeliū etiam Circumcisionem obseruari.

20 Fœdus quidē est perpetuū, sed eius signa pro ratione tēporis uariant. Circumcisio est sacramentū dādi Christi, et Baptismus est sacramentū dati Christi. In fide autē Christi est perpetuū fœdus. Aut eternum, eo loco, tantum est humanū æternum, non diuinum.

21 Abrahā ridet, nō quod fabulosa, & impossibilia putat esse, quæ Dñs promittit, credit autē firmiter promissioni, sed ridet quod propter & supra naturę potentiam res agēda sit, in tā confecta ætate.

22 Ab eo risu filius nascēdus nomē accipit Iſſa quod admirationis, et gaudij

huius filius futurus sit.

sit DOMI

Hinc spiritualis ille Isahac Christi 23
 stus, vere ridiculus filius est, quem ri-
 det & admiratur natura. Et totum ge-
 nus humanum inde risum et gaudium
 & solatiū habet coram Deo, quia ha-
 bet in eo gratiam Dei et remissionem
 peccatorum. Qui non credunt, non ri-
 dent, non gaudent.

Ismaël quoque credit in promissum 24
 Messiam, & circumciditur, & benedi-
 citur, ideo quoque saluus est. Sed illa p-
 rogatiua Isaac contingere debuit quod
 ex sua progenie, ex sua carne & san-
 guine Christus nascendus fuisset. Ita
 quoque nobis gentibus salus per fidem
 in Christū contingit & benedicimur,
 Iudæis hanc prerogatiuam habenti-
 bus, quod ex eis Christus natus sit.

Paulus autem aliam allegoriam fa- 25
 cit, Isaac credentes, Ismaël infideles iu-
 sticiarios figurat. Credentes spiritua-
 liter benedicentur, Ismaelitæ increduli
 tantum carnaliter. Do

Dominus futura æque ut potentia uocat ex diuina sua præscientia & omnipotentia, ideo huic puero adhuc concipiendo & nascendo certum nomen tribuit. Et indicat fideles iam ab exordio mundi electos esse, & scriptos in libro uitæ, huc spectat ille Psal, 139. Domine probasti me.

26 Isaac est promissionis filius non naturæ, quia Saræ desinerant muliebria, et uterus iam erat mortuus, Rom. 4. at tamen ex natura supra & præter naturam. Ita secundus Isaac Christus ex natura præter & supra naturam natus est. Deus promisit, ideo natus est. Non est impossibile apud Deum omne uerbum, Luc. 2. Huiusmodi meditationibus fidem suam exercuerunt patres & prophetae.

27 Loth uero non est circumcisus, utique tamen est saluus, Sic Niniuite, Naaman Syrus, Iob.

EX CAPITE XVIII.

Duo sunt huius capituli loci principales. Primus est de hospitalitate. Secundus est de intercessione sanctorum. Ad primū locum spectant loci de hospitalitate & liberalitate erga aduenas, & peregrinos, Mat. 25. Rom. 12. Heb. 1 et 13. 1. Timoth. 3. Tit. 1. Item de aduenis & peregrinis, Exod. 22. 23. Leuit. 19. Deut. 10. 24. Psal. 38. 145. Zach. 7. 1. Pet. 2. Eius hospitalitatis egregiū exemplū hoc capite præbet Abraham.

Præoccupata de diuersorijis, & hospitium depradatione. Item de conuiuijs, & commestationibus. De ueterum nostrorum liberalitate.

Hæc apparitio corporalis & uisibilis fuit & facta est mox post superiorum apparitionē, fortasse propter Saram, quæ ex Abraham audierat de filio nascendo, & propter iterum iam emortuū fortasse non satis credidit,

ad quam fidem confirmandam, et promissionem repetendam iam apparet, & familiarissime ut cū amicissimis colloquitur.

- 4 Deus triplici persona apparet, unā alloquitur, salutatur, et inuitatur Abrahā, ad argumentum trinitatis in diuinitate.
- 5 Aut potius. Quid si Christus ipse fuerit, magnus ille testamenti, & magni consilij angelus, qui ab initio cum patribus de hoc testamento promissionis locutus est, comitatus hic duobus angelis, quos postea ablegaret Sodomam.
- 6 Dominus diuertit, accumbit, Abraham apponit cibum (ut erat in promptu) confert epulas ad conuiuias et sufficienter, comedunt & refocillantur ut apparebat.
- 7 Corpora quæ habebant, non fuerunt uera, sed spiritualia & assumpta quibus adest facultas, sed deest necessitas comedere.

comedendi, ut inquit Augustinus.

Specimen hoc est ad tum futuram **8**
et ueram humanitatem Christi, in qua
habiturus fuerat omnes proprietates
corporales, & corporalem conuersa-
tionem cum hominibus.

Obserua hoc genus cōuiuī, in quo **9**
deest omnis luxus, & est omnium gra-
tissimū, quo etiam Deus gaudet. Nā
cibus est ad necessitatem corporis nō
ad luxum creatus. Esca uētri et uēter
escis. 1. Cor. 6.

Omnes beatum prædicant Abrahā **10**
de tantis conuiuīs. Ea beatitudo cui-
us prompta est, qui unum ex minimis
dei ministris & membris in nomine
Christi suscipit, Matt. 10. et 25. quicquid
illi benefeceris, id Christus sibi factū
prædicabit.

Item huiusmodi hospitium tantorū **11**
conuiuiarum est in singulis credentib.
Ioan. 14. Si quis me diligit, sermonem
meum seruabit, & pater meus diliget

eum, & ad eum veniemus & mansio-
nem apud eum faciemus.

- 12 Ab illa commestione Dominus ex-
equitur suum negotium, cur ad Abra-
ham diuerterat. Sara nōdum satis cre-
didit promissioni per Abraham sibi
reuelatæ. Eam imbecillitatem fidei cō-
fortat Dominus. Nam ad hunc partū
pariter requirebatur natura & fides.
Sara tantum respiciebat naturam iam
debilem & ineptam ratione ætatis, &
cessantium muliebrium, id est, mēstru-
orum. Dominus sinit suos errare sed
non permittit in errore. Credidit qui-
dem Sara uerbis Domini, sed non po-
terat de sua parte persuaderi, quia ex-
cesserat ætatem pariēdi. Ita Dominus
permittit suam Saram Ecclesiam erra-
re, sed non permittit in errore.

- 13 Rediens redibo. Locus est propter
hebraicam breuitatem subobscurior,
qui sic potest reddi. Rediens redibo,
id est, certissime redibo ad te eodē tem-
pore,

pore, id est, ab hinc anno, iuxta aut secundum tempus uitæ, sed quo homo concipi nasci & uiuere potest, & erit Sara filius.

Ac si diceret quicquid promisi de naturali filio ex Sara tua, certum erit, ab hinc anno certissime redibo ad te, & nascetur tibi ex Sara iam decrepita anu, naturalis filius, iuxta tempus naturalis partus, ne putes miraculosum & super naturalem fore filium & partum. Risus est duplex, alius est ex admiratione, alius est ex contemptu. Abraham & Sara rident ex admiratione, ita rident omnes posterii Abraham credentes, rident partum uirginis, rident resurrectionem mortuorum. Increduli & impij omnia ista rident ex contemptu. Rationi certe ridiculum est, omnes homines à seculo mortuos, per unius hominis mortem reuiuiscere.

Id, post ostium, quod erat à tergo 15
 Bb 3 Dei,

Dei, audiēs Sara, risit, quasi p̄ter natura
rā & mirabile. Quia anū cōcipere &
cui cessant muliebria & que est p̄ter
naturam, ac uirginem parere sine uiri
li semine. Sara appellat maritum suū,
Dominum, quod Petrus 1. cap. 3. mag
nifice p̄dicat, & docet omnes uxo
res.

- 16 Eum risum subsentiens Deus (quia
nihil est tectum sibi) ait ad Abraham
& familiariter increpat Saram de diffi
dentia, quam risus indicabat, indicans
nihil impossibile esse Deo ut quoq; in
quit angelus ad Mariam nō est impos
sibile apud Deum omne uerbum. A
deo compatitur Deus nostræ fragili
tati, & imbecillitati, modo ne p̄stra
ctē diffidamus. Sara exterrita negat ri
sum, Dominus affirmat, quibus uer
bis Sara persuasa credit & concipit.
- 17 Figurat hic quoq; locus Christum,
& hunc partum fore per omnia simile
partui diuino, & hunc puerum Isaac
simi

similem Christo secundū natiuitatē. Nam ut uirgo non potest parere naturaliter. Ita & anus, cui cessant muliebria, id est, menstrua non potest cōcipere & parere. Attamen, inquit, hic dominus hęc fore secundum tempus uitę, hoc est utrunq; fore naturalem filium. Et ut Isaac secundum naturā, at tamen præter & supra naturam esset nascēdus, ita quoq; Christus futurus erat naturalis filius uirginis secundū tēpus naturale. Ideo inquit Luc. 2. Impleti sunt dies ut pariēdum esset ei. Ita sunt duo pugnantia in eodē subiecto, res secundū & supra naturam. Ita quoque Christus secundum & supra naturam futurus erat homo, et Deus simul in una persona.

Ecce quā ludit in humanis diuina ¹⁸ potentia rebus. Dominus iam diu promisit Abrahamę filium naturalem, tacita persona ex qua exciperet eum filium. Eam promissionem differt Dominus

adeo ut etiã Sara opinione suã indig-
 nitatis, Hagar ancillam suam adiugat
 coniugem Abraham ut ex eo susciperet
 promissum filium, ne propter se bene-
 dictio & promissio Domini impedi-
 retur. In ea opinione permittit Domi-
 nus Abrahamum & Saram usq; ad 13.
 annum Ismaëlis, ut iam Sara excede-
 ret ætatem pariendi. Super hæc super-
 uenit Dominus, perstat suis uerbis, et
 repetit suam promissionẽ, exprimitq;
 certã personã matris, scilicet ex Sara
 nascendum esse promissum filium.

19

Similem ludum ludit Dominus in
 nascendo Christo. Primum promittit
 semen benedictum, certam autem per-
 sonam non exprimit. Adam & Heua
 opinione fallunt, scilicet Cain esse eũ
 filium, eam promissionẽ distrahit us-
 que ad Noah, Abraham, Iuda, Dauid.
 In his exprimit certas personas per
 quas Messias ueniret. Tandem tamen
 protrahit rẽ Dominus usq; ad extre-
 mum

num, ut iam facile Iudæi desperarent de Christo ex se nascendo propter suam indignitatem. Postea Elaias exprimit personam matris, sed uirginem fore, ex tribu David, id plane exercuit Iudæos, rationem & totum mundum, fore naturalem hominem attamē præter naturam.

Secundus locus.

Tantum de priore loco huius capi 10
tis de hospitalitate Abraham, & quic-
quid in ea factum sit. Sequitur iam po-
sterior locus de intercessione sancto-
rum, cuius hoc est argumentum. Do-
minus ab Abraham tendit Sodomā,
uidere de eius contestata malitia, & se-
cundum eam iudicare & subuertere.
Hæc audiens Abraham reuelante Do-
mino, commiseratus de tanto excidio
& seuera ira Dei, intercedit, & orat
Dominum ut mitiget iram, aut ne ius-
tum cum impio simul perdat. Domi-
nus flexus propter preces Abraham

promittit mitigationem.

- 21 Certum est intercessionem sanctorum multum ualere apud Deum, sed distinguenda est ambigua, qui sancti orant & exaudiantur. Sanctorum dux sunt conditiones, alia est uiuentium, alia est dormientium. Sacrae literae docent solam modo uiuentium sanctorum in hoc seculo preces exaudiri, dormientium nullum est exemplum aut testimonium.
- 22 De efficacia intercessionis sanctorum uiuentium egregia sunt sacra exempla, hic in Abrahamam pro Sodomis, Moyses pro filiis Israel in deserto, Eliaz pro pluuia, Summi pontificis pro se & populo, Danielis pro captiuitate soluenda, Dan. 9. Centurionis pro seruo, laici pro filia, &c.
- 23 Oratio piorum uiuentium pro uiuis ualet, pro mortuis non item, quia extra hanc uitam, scilicet in statu perfectionis, iusticiae, aut iudicij Dei.
- 24 Sancti defuncti seu dormientes non possunt

possunt pro uiuis orare, quia dormiunt, id est, cessant & quiescunt à proprijs suis motibus tum anima, tum corpus.

Certi ergo sumus quod nostra oratio 25
apud Deum in fide Iesu Christi efficacax est pro nobis & pro alijs uiuentibus fidelibus aut infidelibus, pro infantulis, ægris, quia eius exauditionis habemus prompta exempla in literis sacris.

Ideo instituit Deus certum officium, 26
certasq; personas orandi pro se & suis, ut fuit officium summi pontificis omnium Christianorum, Christi in cœlis. Ideo Christus docuit orare cõmuniter & generaliter non specialiter pater noster. Ideo Christiana ecclesia instituit Litaniã. Et diuus Iacobus hortatur ut oremus pro inuicem ut saluemur, multum enim, inquit, ualet deprecatio iusti assidua.

Opiniones illæ de sanctorũ defun- 27
ctorum

etorum intercessionibus, sophisticæ
& improbables speculationes sunt,
& multorum errorum causa.

- 28 Non potest Deus sua consilia de rebus agendis secreta habere, quin reuelat suis fidelibus quos interest scire. Amos 3. Non faciet Dominus uerbum nisi prius secretum suum reuelauerit ad seruos suos prophetas. Ita hic quoque reuelat secreta sua Abraham. Reuelauit excidia Israëlitarum prophetis. Patefecit fortunam, statum, & processum ecclesie, per Ioannem apostolum in Apocalypsi. Multi impij paucorum piorum commertio benefruunt. Ideo promittit hic Dñs se parsurum quinq; ciuitatibus, si inuenerit tantum 10. iustos in eis.

- 29 Dominus prius descendit, uidet & cognoscit rem quam procedat ad iudicium, ut ante dictum est in lapsu hominis, & in turri Babilonica destruenda. Quo exemplo docet iudices & quosuis

nis homines ut prius rem cognoscant
quàm iudicēt, ne p̄ impetu adfectus,
& pro relatione unius partis tantum,
iudicent.

Obserua familiarissimam prompti- 30
tudinem & facultatem Dei, erga pre-
cationem Abrahamæ, & cuiuscq; fidelis.

Eam rationem seruat Dominus in 31
omnib. suis iuditijs, prius uidet & cog-
noscit quàm iudicet. Ita quoq; nunc ui-
det & cognoscit Germaniam, & per
euangelium suum benignissime corri-
git. sed parū proficit, sequet̄ ergo ue-
rissime suo tempore & breui, uindicta
Domini per Turcum aut quoduis a-
liud medium. Tantum de hoc capite,
de hospitalitate Abrahamæ, & intercessi-
one sanctorum, sequitur de malitia So-
domorum & subuersione eius, de hor-
rendo iudicio eius.

EX CAPITE XIX.

- 1 **H**oc caput insignem historiam cōtinet de incendio & subuersione Sodomorum, unde cernitur horrendum iuditiū Dei de peccato, quod exemplū spiritus sanctus uniuerso mundo prædicat, ut alieno periculo et damno cautiōres simus de uitemus peccatum, ne similiter incidamus in æternum iudicium Dei. Nam hæc est forma & imago perpetui iudicij & damnationis. Sed quia mundus huiusmodi negligit, ideo accumulatur super se tanto grauius iudicium Dei.
- 2 Loth nō plebeus fuit, sed magistratus honore insignis, sedebat in porta, hoc est, iudex fuit ut postea sequitur in textu. Et proculdubio Loth suos Sodomitas admonuit emendationis, sed nihil profecit.
- 3 Hoc caput tribus constat locis.
1. Hospitio angelorum. 2. Educatione Loth. 3. Subuersione Sodomorū. Primus

mus locus de hospitio angelorum cō
tinet narrationem tumultus, uiolētīæ,
& masculini concubitus, quę est con-
testata malitia.

Sodoma est forma, plane subuersa 4
& desperata reip. & regiminis, ubi o-
mnes habentur sunt contracta, nullum
peccatum est peccatum, sed in consue-
tudinē abijt, & licet quicquid libet im-
punitum. Sodomis erat magistratus
sed absq; regimine.

Loth est ex iudicum ordine, sedet in 5
porta præstat suum officium, sed nul-
la aguntur cause, atq; ipse solus sedet
ceteri negligunt.

Nox est somno & quieti dicata, ip- 6
si autem præ crapula & libidine non
possunt dormire, nec alios dormire
permittunt, nullæ hic ualent leges,
nulli sunt uigiles, qui eos compe-
scant.

Nec hoc satis est quod satis rugiāt, 7
& boēt in plateis, quin & in alienas
ades

ædes impetum faciunt, irruunt, fores
perfringunt, idç non uulgari & ple-
beo, sed ipsi magistratui, & iudici
Loth. 2. Pet. 2.

8 Insuper quod fœdissimū est, omnes
libidinantur, atq; hoc præter naturalē
rationem, masculina Venere, q̄ mutū
peccatū appellamus, hoc est adeo fœ-
dum ut etiam nominare turpe sit, &
abominabile.

9 Cætera genera libidinum adulteri-
um, incestus, fornicatio, adeo uulga-
ria fuerunt & consueta ut ipsa frequē-
tia fastidium pepererat. Exarserat eo-
rum libido in hos pulcherrimos ado-
lescētes, his uolebant abuti, ut inquit
ille Terentianus adolescens: Tædet
harum quotidianarum formarum, hæc
nova figura oris. Ita hic quoq; repudi-
ant filias Loth.

10 Iam poteris huiusmodi flagitia ad
nostri seculi homines, ad corruptos
mores, & rempublicam conferre. Et
uide;

videbis in multis nos Sodomitis esse
 equiparandos, aliquando deteriores
 in luxu, uoluptatibus, luxuria, forni-
 cationibus, in contemptu uerbi Dei,
 in omnis generis sceleribus ad fastigi-
 um usq; uenisse. Magistratū nulla sce-
 lera punire, habenas reipub. plane re-
 mittere, imò deſcere. Lūētus est effre-
 nis, omnes ordines disturbati.

Atq; ut generis Loth ridiculum fut- 11
 ite de subuertanda Sodoma, ita & no-
 stris ridiculū est quoties cominamur
 & præſagimus futuram iram & furo-
 rem Domini per Turcam aut alia me-
 dia. Multi unius boni causa bene fruū-
 tur, seruātur, ideo iubēt secū educere
 generis, parcitur & toti ciuitati Zoar
 propter Loth.

Dominus suos non destituit, nouit 12
 suos eripere ab imminente periculo,
 quocūq; modo, hoc nobis debet esse
 solatio, in medijs his malis, & futuris
 periculis, debetq; nos conseruare in ti-

more Domini, ne unquam consentiamus malis.

13 Imago est horrendi iudicii Dei, & æternæ damnationis, subuersio Sodomorum, cuius exempla similia sunt omnēs nationes, quæ propter contemptum euangelij, scilicet per Turcā subuersæ, Syria, Aegyptus, Græcia, Hungaria, &c.

14 Iam sequitur horrēdus casus, & peccatum sancti illius Loth & filiarū suarum, quod non est minus quā Sodomorum. Quid hic præstat Loth Sodomis? Neq; hic ualet excusatio filiarū de opinione totius orbis subuersi, neque excusatio patris de ignorantia. Huius peccati causa ē opinio filiarū, & ebrietas præsens. Ecce q̄ peccat opinio præter uerbum Dei, expectas sent uerbū & iussum Dei, mā silenti q̄ in Zoar.

15 Ecce quā immensa est Dei misericordia et bonitas erga suos fideles. So
domitas

domitas p̄dit & Loth seruat, utrosq̄
 eos eodem crimine. Sed hoc differūt.
 Sodomitæ sunt temerarij peccatores,
 Loth cum filiabus seducti opinione,
 ex ignorantia peccāt, Ideoq̄ angelos
 damnauit, homines ad gratiam rece-
 pit. Gen. 3.

Vxor Loth rigescit, & mutatur in 16
 statuam salis, propter contemptū ius-
 sum Dei.

De emendatione mundi desperata 17
 res est, nullam admittit admonitionē
 et emendationem, eque ut à principio
 mundis non credidit Noah, Sodomitæ
 Loth. Iudæi prophetis ante captiui-
 tatem Babylonicā. Dehinc Christo
 & apostolis ante finalem & absolutā
 deuastationem, neq̄ ut Asiatici & græ-
 ci ante Turcicam depopulationē. Ita
 & nūc frustra admonemus mundū ex-
 mendationis ante finem mundi. Quic
 quid sit propter electos fit.

Respicit retro cum uxore Loth, qui 18

respicit in hypocritas, aut ad huius uitæ delicias, similes illis quæ ex deserto respiciebant in Aegyptum, et affectabant ollas carniū. Recta igitur sequendum est uerbum Dei, quocumque duxerit.

19 Mirandum est, Loth posse inebriari post tam horrendum spectaculum incendiij, tot ciuitatum, post amissam uxorem. Huiusmodi exempla lapsus in signum sanctorum, spiritus sanctus in scripturis prædicat, & ob oculos ponit, non ad imitandum peccatum, sed ne desperemus lapsi.

20 Vxoris Loth meminit Christus Luca 17. ubi hortatur ad fugam in obsidione Ierusalem, ne simul pereant. Nam si quando exardescit ira Domini non est deprecandi locus. Ita quoque nostri admonendi sunt ad fugiendum impetum Turcæ, nam est uerissima ira Domini, & sui furoris instrumentum, quo suos ingratos Christianos punit, aduersus quem nulla ualent arma, nec Dominus

minus dat successum ingratus nobis.

In hoc incendio simul pereunt re- ²¹
 ges, iudices, senes, pueri, infantes, ute-
 rini, uirgines, oues, boues, herbae &
 arbores, æque ut in diluuiio. Tam hor-
 renda est ira & furor Domini si quan-
 do exarserit, ideo caueamus pecca-
 tum.

Impiorum filij sunt de eadem massa ²²
 impietatis, similesq; fuissēt futuri parē-
 tum suorum si superstites mansissent,
 ideoq; simul pereunt.

Huius incendiij meminerimus quoti ²³
 es creberrima fulmina micant, quoti-
 es uidemus ciuitatem conflagrare.

Et quod inquit Dominus pluit sul- ²⁴
 phur & ignem à Domino de cælo, ex-
 pressæ sunt discretæ personæ sanctæ
 trinitatis. Dominus q̄ ambulat in ter-
 ris, q̄ locutus est cum Abrahā, qui ui-
 dit & cognouit malitiam Sodomorū,
 idem pluit Sulphur & ignem à Domi-
 no. Vterque habent nomen diuinæ &

summæ essentię סוף.

CAPVT XX.

1 **I**dem fere hoc capite historia describitur quæ supra capite 12, ubi Abrahamâ peregrinus fuit in Aegypto, passusq; est raptum uxoris suæ ab rege Aegypti, & que ut hic ab rege Abimelech, & quomodo ipsi sit diuina dispositione restituta, illa sa pudicitia.

2 Certe hic magnum exemplum obedientiæ, fidei & patientiæ in Abraham describitur, relinquit patrium solû, in certis sedibus uagatur, uaria pericula, insultusq; iniuriarû perpetitur, adeo & uxoris raptum toties, tantum propter nomē Domini, ipso ita iubente & uolente, & propter promissionem de benedicto semine.

3 Ecce quàm Dominus tentat, & ab ludit à suis promissionibus promissit genuinum & hæreditarium filium ex Sara uxore, eam hic permittit Domi
nis

nus abrapia ab Abimelech, ita ut potius adulterinus filius futurus uideatur quæ genuinus. Hæc omnia potest sustinere Abraham, fide confirmatus de immutabili certa promissione Domini, certus de diuina prouidentia, quæ rem ita sit moderatura ut nihil fiat contrarium, nihilque impediatur promissionem Dei, scit eius rei similem factam esse contingentiam.

Oportet proculdubio præpulchrâ 4 fuisse uxorem Saram, quod ipsa iam decrepita anus nonagenaria appetitur in uxorem non à uulgaribus, sed ab ipso rege.

Apparet ac si fuisset magna facilitas, leuitas, & negligentia in Abrahamâ quod ita permittit suam uxorem rapi pro qua honestus maritus, uitam daret in periculum.

Respondeo, Abraham fuisse omnium 6 honestissimum, piissimum, & fortissimum uirum qui antea 7 reges pro

fugauit predāq; abstulit supra, 14. ca-
 pite. Quod autem hic & ante propri-
 am, eamq; charissimam coniugem per-
 mittit rapi. Causa potissima est fides
 erga promissionem Domini, qui pro-
 misit sibi benedictum semen, & heredi-
 tariam terram Chanaan, ideo paci-
 scitur cum uxore ut appellaret ipsum
 fratrem suum, ne occideret si esset ma-
 ritus, nam si occideretur non potuisset
 procreare promissum sobolē. Qd
 autem interim rapitur uxor, id accipit
 quasi spoliū uim & iniuriā, pariter
 in se & in uxorem. Committitq; rem
 Domino qui dedit promissionem, qui
 iussit egredi, qui hactenus custodiuit.
 Item reges sunt qui rapiunt uxorem,
 contra quos nihil potest, in quorū ter-
 ra hospes est. Ab alio quoquā plebeo
 nequaquā passus fuisset.

- 7 Hactenus Abrahā in Mambre quæ
 est Hebron habitauit per aliquot an-
 nos, iam autem emigrat & commutat
 locum,

locum, usq; Barfaba fines terræ Chanaan, certe nō leuem ob causam, quia uiderat horrendum illud incendiū & totalem subuersionem tot ciuitatum simul, exterretur, et timet ne & simile contingat sibi & cohabitātibus, quorum mores & uita corrupta est æque ut Sodomorum. Et postquā habuit libertatem habitandi in terra à Domino concessam et mandatam ubicunq; uellet. Et postquā uix euasit Loth, ergo curat ipse quoq; de euasione, nō uult tentare Dominum.

Queritur, an liceat cuiuis mutare locum iuxta exemplū Abrahamæ. Respon. Paulus iubet quoq; in ea uocatione, qua uocauit eum Dominus, manere, & psal. 37. iubet inhabitare terram & in fide uictum querere. Christus iubet abire ubi nos nō receperint. Licet ergo mutare locum pro necessitate, nō pro uoluptate & arbitrio.

Quid autem in hac mutatione loci?

cōtigerit hoc caput enarrat, mirabilē
 euētum & Dei dispositionem, nempe
 Abrahę diripitur uxor ab Abimelech
 hoc eodem anno quo nascendus esset
 promissus filius hæreditarius Isaac.
 Dominus erudit, prohibet, & corri-
 pit. Abimelech is restituit Abrahę su-
 am uxorem, illæsa pudicitia cum mag-
 na gratiã & muneribus. Mirabilis De-
 us in sanctis suis.

- 10 Isaac magna ex parte typus est Chri-
 sti, conferemus igitur utraq; histori-
 as. Postquã Dominus distulit pro-
 missionem, & Sara senescit, exceditq;
 ætatem pariendi, ita ut desperata res
 erat de Sara. Dominus renouat pro-
 missionem, exprimitq; certam perso-
 nam, Saram fore matrem promissi filij
 atq; hoc eodē anno. Ecce quid fit Abi-
 melech, abripit Sarã & apparet, ac si
 ex Abimelech conciperet non ex A-
 braham, & si nasceretur filius, putare-
 tur esse Abimelech non Abrahę, non
 genuit

genuinus sed adulterinus filius, spurius. Quid hic Abraham cogitauerit, quomodo fidem suam exercuerit, quomodo Dominum admonuerit promissionum, quomodo peccatus sit Dominum, facile quis poterit expendere. Dominus tamen re ita disponit, ut omnibus contestatum sit Sara fuisse intactam ab Abimelech, & filium quem erat paritura, non esse ex Abimelech, sed ex Abraham.

Ita quoque circa Christum gestum est. Dominus 11
 diutissimam distulit promissionem de danda Messia, usque dum progenies Dauidica erat plane extirpata & extincta, dum erat impulsiva a Bethleheme per Herodem, omnesque iam fere desperarent de Christo ex progenie Dauid nascendo, quem iam putabant ab Herodis filia nascendum esse, postquam ipse habuit uxorem de tribu Iuda. Cum autem res iam erat desperatissima. Dominus per angelum adnuntiat uirgini Mariae conceptum Messiam de spiritu sancto. Et dum Christus est conceptus & gestatur

tur utero, ecce Ioseph offendit grauidam suam sponsam Mariã, putat uulgo conceptum, plane adulterinum puerum esse, paratq; ideo abitum, donec ab angelo melius edoctus est. Quid putas Ioseph interim cogitauerit.

- 12 Abimelech rapit legitimam coniugem Abrahæ. Dauid quoq; rapit legitimam Vriæ. Abimelech nescit esse legitimam, putat esse sororẽ Abrahæ. Dauid scit esse legitimam. Ideo Dominus cohibet & erudit Abimelech, Dauid non item. Abimelech peccatũ erat ex ignorantia, Dauidis erat uolũtarium. Dauid admonebatur & retracebat lege diuina, naturæ, & propria cõscientia. Abimelech admonitus poenituit, Dauid conscius perrexit. Ideo Abimelech absoluitur, & Dauid grauissime punitur.

- 13 Maritus non habet ius repudiandi uxorem, propter stuprum uiolenter illatum, accipiendum est quasi latrocinium,

nium, Ita Loth exponit suas filias. Ita
Leuitæ abrepta est sua uxor. Ita Ag-
nes abducenda in lupanar, pro mani-
festo latrocinio habuit.

Contra autem qui conscius est de 14
adulterio uxoris, dissimulat & defen-
dit imò prostituit, stertitq; uiuente na-
so, is neqtie operculū et patronus est,
nec est inter bonos uiros habendus,
imò omni honesto officio exuendus,
& pro scelesto habēdus, nam reus &
consentiens pari pœna plectēdi sunt.
Rom. 1.

Ecce quàm uigil custos & tutor est 15
Deus suorum. Contra quàm seuerè iu-
dicat fornicatores & adulteros. He-
bræ. 13.

Propter solam Saram, impotentem 16
facit Abimelech, prohibetq; omnes
gruidas parere, &c.

Abrahā appellat propheta q̄ habet 17
spiritū Dei, est concionator uerbi Dei
in sua familia, prorogat uocale uerbū
&

& cultum ueri Dei, quod prospicit futurum aduentum Messix.

- 18 Abimelech expostulat, cum Abraham de deceptione, dum appellauit uxorem suam sororem, simulq; indicat suam innocentiam, & iusticiam, se nequaquam concupiuisse uxorem alterius.
- 19 Abraham defendit & expurgat se, nequaquam deceptionis causa fecisse, sed causa necessitatis, & periculi uitæ, nec mentitum esse, quod appellet uxorem suam sororē, quia uerissime soror est, simulq; reddit causam huius appellationis.
- 20 Reconcilianť utrinq; eius sunt certa testimonia, data munera, quæ testantur pudicitiam Saræ, iusticiam & ignorantiam Abimelech. Et quod, inquit, ipse seu ipsum donum erit tibi uelamē oculorum, hoc est ipse Abraham respondet pro te, & defendet pudicitiam tuam, quod testata mea innocen-
tia

tiaredij cum ipso in gratiam cuius cer
ta signa sunt hæc dona.

Moses hic Dominum מֹשֶׁה, appel- 21
lat à fortitudine, quod est fortis zelo-
res, defensor & tutor suorum, ut est
Psal. 105. Nō permisit quenquam no-
cere eis, sed corripuit propter eos re-
ges. Nolite tangere Christos me-
os, & in prophetas meos nolite ma-
lignari. Huc spectat historia Susan-
næ.

Abimelech gentilis, attamen san- 22
ctus & iustus est, cognouit Dominū,
coluit ius & æquitatem, ita ut etiā A-
braham eius opinione et fama persua-
sus illuc commigrabit. Is inquam gen-
tilis præstat multis nominatenus
Christianis, qui etiam sceleris conscij,
nihil abstinent à turpitudine.

Abraham intercedit & orat pro A- 23
bimelech. Dominus exaudit, & resti-
tuit ualitudini Abimelech & oēs mu-
lieres. Omnia faciunt pro Abraham,
ut

ut innotescat per ipsum uerus Deus,
 uerusq; cultus Dei, atq; ut tanto fiat
 celebrior in terra, omnesq; ipsum me-
 tuant, caueantq; ab iniuria. Rom. 8. Sci-
 mus quoniam diligentibus Deum om-
 nia cooperantur in bonum.

24 Abraham sustinet se inter gentes
 inter impios, nō potest omnes ad pie-
 tatem convertēre, sustinet ipsorum in-
 iurias, cedit uiolentiæ & impietati, ha-
 bitat solus, seorsum in secellu, tandē
 ipse hæreditate capit totam terram, iu-
 xta illud Christi, Matt. 5. Beatimites,
 quoniam ipsi hæreditabunt terram.

25 Vt Dominus multos corripuit pro-
 pter Sarā, uolentes ipsa abuti, ita Do-
 minus multos hæreticos corripuit, p-
 pter Mariam, uolentes denegare eius
 uirginitatem.

26 Reges à regendo & administrādo
 olim dicti sunt, nec fuerunt adeo potē-
 tes & populosi ut nunc, fuerunt fere
 per singulas ciuitates aut (ut nūc) præ-
 fecturas,

fecturas, singuli reges, ut ante. Sodomam regem habuit Gomorra, Seboim. Adama singulos reges habuerunt.

Postquam Abrahā, de uxore in periculum uenerat, & postquam Abimelech sibi dedit libertatem habitandi in sua terra ubi libuerit, commigrat ad solitudinem quæ postea Barsaba appellata est.

Quemadmodum propter Saram omnes uteri clauduntur, ita propter Virginem matrē oportuit omnes foemellas nubere.

EX CAPITĒ XXI.

In tribus principalibus locis hoc caput constat, id est, de natiuitate Isahac. 2 De expulsionem Hagar cum filio. 3 De cōtentione & confederatione Abimelech cū Abraham.

Dominus fidelis est & uerus, seruat sua promissa, quantumuis diu protraxerit, & quanto sunt maiora, nobilio

ra, & magis desiderata, tanto longius protrahit, ut fidem nostram exercent, & ut cum acceperimus sint nobis tanto chariora. Ita hic de Isahac, Christo, & uita futura agit.

3 Ecce iam tandem datur diu promissus & expectatus hereditarius ille filius, in cuius semine seu progenie dandus erat Messias benedictum illud semen, in quo benedicerentur omnes tribus terræ. Sed uide quantæ tentationes, pericula, falsæ opiniones interceserunt. Ideo uere commendatur hic heroica illa constantia fidei Abrahæ.

4 Dominus in hoc Isahac per omnia plane præludium Christi agit, omniaque respondent de dilatione, expectatione, periculo, & risu pariter credentium, & infidelium. Fideles ridet cum admiratione & gratiarum actione, de uirginis partu, de Christi nostri miraculosis factis, non tantum iuxta infirmos, sed erga totum
genus

genus humanum, in articulo iustificationis, de morte, resurrectione, uita æterna, &c. Impij rident cum cōtemptu hunc crucifixum Deum, & nos quod in talem Deum credimus, quod speremus uitam æternam, &c. Item rident omnia dona Dei in fidelibus.

Abraham in ablatione pueri apparat conuiuium, proculdubio ex more eius gentis & terræ, parat se ad hominum consuetudines ciuiles, quod præcipiunt omnes sapientes faciendum, sero te para, cum fueris Romæ Romano uiuio more, attempera te præsentibus.

Sara magnifice prædicat Domini beneficia, cum risu & admiratione, æque ut uirgo Maria in Magnificat anima mea Dominum, & exultauit, &c. ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

Secundus locus huius capituli est de expulsiōe Hagar cum filio, in quo

De 2 agitur

agitur de iure hæreditario, & de iure
seruili. Mystice de fidelibus, & iustici
arijs.

8 Ismaël est iam plus minus 16. anno
rum, nam fuit 13. annos natus in circū
cisione, dehinc ab anno natus est liza
chac, is circiter duos annos lactatus
est, post ablactationē cum iam loqui
potest & colludit cum Ismaële, irride
tur ab eo, proculdubio hic illum præ
se contempsit de primogenitura, æta
te, & præstantia, itē de ridiculo nomi
ne.

9 Hæc mater Sara uidens indignatur
(de huiusmodi contemptu & iniuria)
et cogitat, antea eius mater, mea ancil
la, deridebat & contempsit me præ se,
quod cesset fœcunda, nunc idem facit
eius filius filio meo, id mihi nequaquã
ferendum est, ego sum libera & filius
meus liber, ergo sumus hæreditarij.
Hagar est serua, & Ismaël est seruus
quantumuis ab Abraham natus, non
potest

potest tamen esse hæres, eijciatur ergo iste contumeliosus irrisor cum matre sua.

Id quamuis ægrè fert Abraham propter filium ex se natum, attamen iubetur à Deo acquiescere, nam parat hic figuram & præludium de suo populo futuris credentibus, & iusticiarijs, simul in sua familia, & quid tandem de utrisq; futurum sit, nempe hi eijciantur, illi maneat in hæreditate.

Huius loci mysterium & allegoriã satis proprie & copiose tractat Paulus ad Galat. 4. Ismaël est secundum carnem & naturam ex ancilla. Isahac est secundum promissionem & fidem ex libera. Ergo præstat Isahac, Ismaël. Ismaël est ex serua seruus. Isahac est ex libera liber & hæres, uterq; tamen ex uno patre. Ismaël figurat legales iusticiarios in seruitute legis. Isahac figurat fideles, credentes promissioni de Christo utrosque ex Deo. Sed in hoc

discrepant, legales iusticiarij non habent promissionem hereditatis æternæ. Credentes habent promissionem & fidem. Præterea iusticiarij sunt superbi, fastuosi, philauti, iniurias contemnunt, irident credentes præ se, indeoq; tandem eijciuntur et tantum dona huius uitæ accipiunt, eaq; est benedictio ipsorum. Credentes patiuntur iniuriam & manēt heredes. Sara autē quæ ita rem decernit, mater nostra est Ecclesia, idq; Dominus approbat.

Tertius locus huius capituli est de fœdere Abimelech & Abrahamæ.

12 Adeo Dominus auget benedictione suam Abrahamum & amplificat, ut ipsum metuant & uenerentur non tantum plebei, sed etiam ipsi reges.

13 Abimelech uir bonus, honestus & apertus est, recipit hunc peregrinum Abrahamum non tantum in suam terram, sed etiam in fœdus, docet nos ut peregrinis simus faciles, benigni & benefici.

benefici. Quoniam Domini est terra,
& cuiuscunq; uoluerit tradit illam.

Abraham pegrina terra utit̃ ut sua 14
patria. Omne solum forti patria est, ut
piscibus & quor. Tandem peregrina il
la terra fit sibi suisq; filiis hæreditaria.

Abraham cedit omni iniuriæ & uin 15
cit tandem, secundū illud: Beati mites
quoniam ipsi possidebunt terram.

EX CAPITE XXII.

Egregium est hoc caput ple 1
num salutaris doctrinæ de im
molatione Isahac, & de repe
rita promissione benedicti seminis, cu
ius hæc immolatio ē figura & imago.

Hæc historia bifariam est accipien 2
da, naturaliter, & mystice de Christo.

Quàm mirabilis est deus in sanctis 3
suis, Dominus hūc Isahac plane uult
esse figuram Christi, & sanctis patri
bus in ueteri testamēto imaginē p̄pin
gere, unde futura prospiciant de Chri
sto uenturo, ut in his fidem suam exer
ceant

ceant, certamq; spem retineant.

4 Ecce iam longe ante Deus promiserat Abraham filium hereditarium, ipseque eum longis & optatis uotis expectauerat. Iam cum habet, Dominus parat ipsum auferre, in ipsa florentissima & delicatissima ætate. Ismaële iam prius eiecto, ita ut nullum reseruet filium, paratque suis ipse uerbis abluere, de multiplicanda progenie in infinitum. Idque non uulgari mortis genere, sed pater ipse debet esse mactator sui dilectissimi filij. Quid hic putas cogitarit Abraham? quid inquam Sara? quomodo et qua trutina pensarint promissionem, & omnipotentiam Dei, & suam erga ipsum obedientiam?

5 Neque hoc in longum differt, & deliberat, sed mox prima luce surgit & properat.

6 Nec minus tamen prius uerbum de benedicto semine, de multiplicanda progenie, de possidenda terra firmissime retinet,

retinet, et hoc uerbum de immolando filio obedientissime exequitur, euentum rei committens Deo.

Ita nobiscū agit, promittit nobis uitam eternā, interim tamē morimur & putrescimus tam longo tempore. Seruos relinquit retro ne impediāt & retineāt ipsum. Ah quā libentissime hæc admitteremus ut poterimus nos honeste excusare.

Confer ad hanc constantiam Abraham, nostram inconstantiam, quā leues et foeminei sumus. quoties ex multis filijs, unus languescit & moritur, quem nos non occidimus, sed quā placidissime morit̃, & nos tantū prodimus & sequitur funus, multis alijs concomitantibus, & condolentibus.

Ex hoc egregio exēplo discere debemus ueram obedientiam, & inconstantiam, & propter Dominum omnia relinquere, postponere, spiritualiter mactare & offerre uxorem, filios,

diuitias, honorē, uitā & nosiplos ubi
 iusserit Dñs, Matt. 10. Rom. 12. Isaac
 uidet potissimam partialē causam sa-
 crificij uictimam abesse, ideo querit ubi
 est uictima holocausti. Quam eius
 animum percelluerit interrogatio illa
 filij ad patrem familiarissima.

- 10 Obedientia est summum sacrificiū
 Domino acceptissimum, ut hec obedi-
 entia Abraham, Isaac & Christi. Con-
 trā, inobediētia est summū peccatum,
 & abominatio Dei, propter quā Deo
 nullū sacrificiū est acceptum, imò rei-
 cit, ut in Saul ostensum est, 1. Reg. 15.
 Melior est obediētia q̄ uictimę. Ideo
 que Dominus reiicit omnia holocau-
 sta & uictimas Iudæorum propter ido-
 lolatriā seu inobediētiā, Esa. 1. Ier. 6.
 12 Hoc exēplo Abraham abusi sunt po-
 steri idololatrę, quę immolabant fili-
 os suos dæmonijs non Deo, quamuis
 Deo, sed præter uerbū Dei, Psal. 105.
 Ierem. 32. Mich. 6. Iephthe filiam obtulit

lit. Iudic. 11. Rex Moab obtulit primo
genitū 4. Reg. 3.

Collatio Abrahamæ & Isahac ad Christum.

Historia Abrahamæ & Isahac est typus ¹²
uiua & uerissima imago ueteris testa-
menti de Christo, in quo se patres per
omnia exercerent, unde & multæ pro-
phetiæ desumptæ sunt. Non ideo leui
de causa, nec ioco, nec temere ita Dñs
tērat Abrahamā, sed ut p̄ludiū agat in ue-
teri testamēto, eorū quæ in nouo testa-
mento uere & realiter essent agēda in
Christo. Sed q̄ differt imago à uiuo
homine, Cæsaris effigies ab ipso Cæsa-
re id differt hec figura Isaac, à Christo.
Ut Isahac erat lōge ante promissus, ¹³
& Dñs diu distulit promissionem, do-
nec secundū rationē despata res erat,
quoniā Saræ cessauerant muliebria &
uterus erat emortuus. Ita Dñs diutif-
sime p̄misit & distulit Christū usq̄ dū
plane despata res erat de dandō Chri-
sto, qm̄ p̄genies Dauidica erat usq̄ ad
radicē extirpata p̄ Herodē. Vc

14 Vt Isahac supra efficaciam naturæ,
attamen naturaliter conceptus & na-
tus est. Ita Christus supra naturam ex
uirgine, attamē naturaliter natus est.

Vt Isahac erat iustæ ætatis & magni-
tudinis circa 33. annos dū offerretur,
ita Christus erat iustæ ætatis homo, an-
tequàm immolaretur.

15 Dum Abraham summè delectaba-
tur in filio Isahac, sperabat in eo mag-
nam posteritatem, & progeniem, re-
petiuitq; in eo magnificas promissio-
nes Dei de terra Canaan possidenda,
& de dando Christo in eius proge-
nie, dum, inquam ita delectabatur, ius-
sus est offerre filium. Ita quoq; cū po-
pulus Iudaicus planè putabat hunc le-
sum Christum & regem, fore, uolebāt
quoq; facere regem, Ioan. 6. Item sum-
ma cū læticia & iubilo die Palmarū in
Ierusalem introduxerunt, tunc passus
& mortuus est Christus.

16 Vt Abraham post se relinquit ser-
uos

tuos cum Asina ne impediretur opus inuolationis, ita quoque Christus relinquit Apostolos, imò prohibet Petrū ne se defendat.

Velut Isahac uinctus est, ita & 17
Christus ligatus est.

Quemadmodum Christus patrē rogauit de transferendo calice, sed tamē secundum patris uoluntatem, ita proculdubio Isahac orauit patrem ne se offerret, sed tamen secundum patris uoluntatem.

Vt Deus pater nihil respōdit Christo, ita fortasse nihil respondit Abraham filio, quā, sic Deus præcepit & destinauit, obsequere mi fili.

Quemadmodum Abraham, patrem exiit, & iudicem induit, ita Deus pater patrem exiit & iudicem induit in Christo offerendo.

Vt Abraham immolauit unicū & 21
dilectissimū filium suum, ita & Deus pater unigenitum & dilectissimū suum

- um filium pro nobis tradidit.
- 22 Tanquàm Isahac se in patris manus tradidit & uolens oblatuſ est per obedientiam. Ita quoq; Christus obediens patri, uolens oblatuſ est, Esa. 53.
- 23 Vt Isahac immolatur & tamen manet uiuus & pro eo offertur aries. Ita quoque Christus pariter moritur in humanitate & uiuit in diuinitate.
- 24 Veluti poſt immolationem uiuit Isahac, ita poſt mortem & immolationē reſurrexit Christus, & nobis omnibus uita reſtat poſt mortem & in morte.
- 25 Quod hic facit Abraham, id oportet facere omnes Chriſtianos, ſeſe, & chariſſima ſua, uxorē, liberos, opes, honores offerre, Rom. 12. Matt. 10. ante & in morte ſeſe uincire & uincere, & Deo patri uolens obſequi.
- 26 Quemadmodum non tam ſacrificiuſ quàm obedientia hic commenſatur, ita & noſtra obedientia plus placet

placet Deo, quam ullum sacrificium.
 Quemadmodum post illam obedi- 27
 entiam larga benedictio promittitur,
 ita Dominus omnibus obedientibus
 benedict. Et Christo contigit largis-
 sima benedictio in omnes gentes post
 suam obedientiam, Esaiæ 53. Philip-
 penses 2.

Veluti Isahac post hanc immolatio 28
 nem longe petitur uxor, ita Christo
 ex gentibus adducta est uxor Eccle-
 sia, unde in capite 24.

EX CAPITE XXIII.

Item hoc caput narrat fune- 1
 bria Saræ, & habet duos lo-
 cos. Primus est de luctu Abra-
 hæ, Secundus est de sepultura Saræ, u-
 bi emittitur proprius ager.

Dum uixit Sara nullum uestigium 2
 habuit proprium, iam cum morit pro-
 prium sortitur locū, quod indicat nos
 in hac terra et hac uita, plane esse pere-
 grinos,

grinos, post mortem autem nos uenire in nostra propria. Et Deo plus esse curæ mortuos quam uiuos.

3 Per mortem & sepulturā Saræ, Abraham accipit occasionem tenendī proprij.

4 Deslere & plāgere licet nōs nostros amicos mortuos, & ipsorum beneficia enumerare, quibus iam in ipsorum morte orbari sumus.

5 Ita hic Abraham planxit suam Saræ, de eius pietate, fide, obediētia, patientia, cruce, quomodo cum ipso fugiens idololatriam Chaldaicam propter obsecuta est uocationi Domini, et pacienter pertulit molestias profectio- nis, peregrinationes, mutationes locorum, pericula pudicitiz, apud Pharaonē & Abimelech iniurias Hagar, eaq; omnia in Dño & propter Domini orationes funebres, in quib. debemus recitare beneficia, officia, egregia facta,

ta, pericula, molestias corporis peccati. (Id nos facere precipit Syrach. 38.) & constantiã fidei nostrorum in, per, & propter Dominum.

Secundo exequitur iusta funebria, 6
emit agrum sepulchri, ut iam propriũ teneat, & in proprio quiescat, quã hactenus incertis oberrabat sedibus.

Non emit sibi, ne uestigium quidẽ 7
ad habitandum, id nanq; illi gratis cõceditur, & à Domino promissũ erat, sed emit sibi suisq; certum & propriũ locum ad requiescendũ, ubi quiescant à laboribus & molestijs suis in hac peregrinatione.

Nihil habemus propriũ in hac terra 8
peregrinationis, si quid habemus, cõcessum est. Post hanc uitam autem uenimus in propria in ipsam terram promissum, in ueram illam & æternam requiẽ. Debemus ergo in Domino quiescẽtes non molestare calumnijs. His debemus & nos consolari in hac peregrina uita.

Ee

Nouus

- 9 Nouus homo Abraham auspiciatus
 rus nouum populum in terra promiss/
 sa respiciebat in promissiones Dei, &
 emit sibi proprium locum ubi cum su/
 is posteris requiescat, & ita necessita/
 te funeris coactus possidet propri/
 um.
- 10 Gratuito oblatam sepulturam cum
 gratiarum actione recusat, ne, quod
 iam ex gratia à presentibus concedi/
 tur. dehinc à posteris immutata gratia
 denegetur.
- 11 Pij cōiuncti in uita & participes gra/
 tiz Dei & fidei uolunt quoq; partici/
 pes esse requiei & resurrectionis. Et
 postquam in uita fugerunt consortia
 impiorum & infidelium, uolūt quoq;
 in morte illis cōmisceri. Ita Iacob et Io/
 seph uoluerūt trāsserri ex Aegypto.
- 12 Abrahā diuina industria adeo pro/
 fecerat & gratiam cum ipsis terrz Do/
 minis inierat, ut etiam principem Do/
 mini appellarint. Eam industriam ope/
 ratus

ratus est in eo spiritus sanctus.

Abraham legitimis utitur contra 13
 tribus, ne quid cauillentur aduersarij.
 Id maxime decet Christianos imitari.
 Siclus ualebat quarta parte aurei re-
 nani.

Empto agro & soluto precio iam 14
 porro exequit iusta funebria suæ cha-
 rissimæ Saræ, recondit in proprium so-
 lum ubi in Domino quiescat & expe-
 ctat lætam resurrectionem iustorum,
 in nouissimo die.

Honorifica sepultura decet Christi 15
 anos, & est suæ pietatis extremum te-
 stimonium. Contrà autem impij igno-
 miniosa sepultura sepeliantur ad testi-
 monium suæ impietatis, ut Absalō pro-
 iectus est in foueam. 2. Reg. 18. Sede-
 chias sepultura asini sepelietur, Ier. 22
 Qui non obedierit patri & matri eius
 oculi corui ad flumen effodient, id
 est, ignominiosa morte peribit. Pro-
 uerb. 30.

Ee 2

Eiusmodi

- 16 Eiusmodi sepulturam imitatur Ecclesia in piorum iustis funebribus, & per ipsas ceremonias declarat longe meliorem conditionem esse piorum defunctorum quam uiuentium, nam hostes huius & future uite sunt superati, ideoq; triumphale uexillum album suscipimus, pullamus campanas, induimus præciosas uestes, celebri pōpa & cantu deducimus funus, recondimus & reponimus in cimiterio seu dormitorio ubi dormiunt in pace & spe future resurrectionis cum omnibus sanctis.
- 17 Ideoq; concessio honorificæ sepulture debet stare apud Parochum, ab ipso debet postulari, qui habet certum testimonium fidei & diffidentix cuiusque.
- 18 Locus sepulture apud ueteres erat in cuiusq; arbitrio, sepeliebat quisque suos mortuos ubi uolebat in suo agro aut horto, Nunc autem habemus certum

certum & communem locum sepultu-
ra, eumq; deceret esse secretum ab ho-
minibus, & non in medio uiuentium.
Iudai suos mortuos extra ciuitatē se-
peliabant, Luc. 7.

Oportuit prius mori quàm Isaaco 19
adduceretur uxor ex longinquo. Ita
oportuit Christum prius mori quàm
uocaretur Ecclesia ex gentibus. Aut
oportuit Synagogam prius mori quàm
Ecclesia gentium nuberet spōso Chri-
sto.

Sara erat nata 127 annos cum more 20
retur, ergo Isaac iam est natus 37 an-
nos. Proculdubio ergo 30 annos ex-
cesserat cum offerretur, circa ætatem
Christi 33 annos.

EX CAPITE XXIII.

Hic incipit noua historia de Isahac.

Item hoc caput describit spō-
salia et matrimonium Isaac, ha-
betq; tres præcipuos locos. Pri-
mus est de missione serui Abraham ut
Ee 3 sit

fit paronymphus, qui iuramento obligatur ne accipiat Chananitā Isaac. Secundus continet profectionem, & diuinam contingentiam de Rebecca, & exceptionem in hospitium. Tertius describit expeditionē negotij, spōsalia, profectionem, & contractū matrimonij Isaac cum Rebeca.

2 Isaac natus erat 40 annos, cum duceret uxorem, triennio post mortem matris Saræ. Ecce quā tarde & lente procedit illa benedictio & promissio multiplicandæ prolis, & possessionis terræ.

3 Pietatem specta. Abraham pater prospicit filio de uxore, Isaac filius committit rem et totum negotiū patri, quasi suo seniori & primario consiliario. Id nos imitari decet in contrahendis matrimonijs maximè ubi habemus parentes in promptu, ubi autem non habemus, ibi debemus consultos habere bonos & pios homines. Obserua quoq;

quoque castitatem & continentiam Isaac, & detestari nostrorum iuuenū perulantiam.

Instituit rem pariter cōsilio & fide, 4 mittit fidelissimum, summum, etate et prudentia maturum suum seruum paranympum. Et quia credit promissionib. Domini de possidenda terra Chanaan, ideo iuramento seruum obligat ne accipiat filio suo uxorem de filiabus impiorum, idololatrarum, & exterminandorum Chananzorū ne cum illis affinitatem contrahat, quos decreuit Dominus extinguere, neue per uxorem & affinitatem pertrahatur ad idolatriam. Sed abeat ad cognitionem suam indeque accipiat ei uxorem, quam nouit piam in uero Dei cultu. Sed cū illa cautione ne filium illuc trāserat, ibi respicit in promissionem Domini de possidenda terra.

Illud nos Christianos maximè decet imitari in contrahendis matrimo-

nijs, rem consilio & fide instituere, nō tam dotem & formam quā ipsam pietatem & probitatem spectare, & ex nostra familia seu cognatione ducere uxorem. Nostra cognatio & familia est Christianismus. Ideo Isaac de dote & forma contentus ducit uxore antea nunquā uisam, eiusq; dotem nescit. Non debemus familiaritatem contrahere cum his qui odiunt Dominum, & quos odit Dominus.

6 Sed hoc primarium in hoc negotio est & esse debet, quod Abraham secundum suum consilium & institutionem, totum negotium committit Domino eiusq; dispositioni, ut qui instituit hanc suam primam ordinationē, uelit quoque bene fortunare. Siquidem à Domino est bona uxor, Prouerb. 19. Et postquā Dominus promisit suæ posteritati possessionem terræ promissæ.

7 Filij huius seculi hoc differunt à filijs

lijs lucis, Dei, summo humano consilio matrimonium contrahunt, solam dotem, affinitatem, honores, formam respiciunt, de fide & pietate nulla est mentio & cogitatio.

Hunc seruum Abrahamæ cōmuni consensu uolunt fuisse Eliezer de quo supra 15.

Ex quo poteris estimare, & iudicare totam familiam Abrahamæ de fide & pietate erga Deum.

Quatuor personæ hic citantur capitales & causales huius matrimonij.

- 1 Sponsus & qui circa ipsum sunt.
- 2 Paranympus et q̄ circa ipsum sunt.
- 3 Sponsa & qui ab eius sunt partibus.
- 4 Deus & suus angelus qui disponit rem & benefortunat.

Quælibet persona hinc suum discat officium. Sponsus Isaac & pater eius Abraham inuocāt Dominum, & rem ipsi committunt. Paranympus inuocat Dominum & rogat ut euentū be-

E e s nefor

nefortunet. Sponsa eiusq; pater, mater & frater Laban agnoscunt, Domini dispositionē & benignā eius uoluntatē, cōsentiunt & tradunt sponfam. Illud matrimoniū Dñs (necessario) benefortunat, adest, & benedicit.

11

Liuitas Nabor fuit Charan, quæ distat à Bersabe in Pihole- m. 20 circiter 8 gradus qui faciunt 120 miliaria, germanica ideo accipit Camelos non asinos ad longum istud iter.

Postquàm iam seruus per longum iter peruenerat ad ciuitatem Nahor (ubi habitauerat ipse Thare Nahor est Bethuel, unde iussus & uocatus est Abraham exire,) ante ipsius urbis ingressum intēdit suā orationē ad Deū & rogat pro felici euentu. Nō præscribit Deo modū sed petit in re dubia signū. Certe oportet hunc seruum ualde piū fuisse quia à Deo signū petit. Nō s̄tro iudicio putamus seruū satisfecisse, si tantū exquisiisset cognationem Abrahæ, & ex ea delegisset petiissetq; uirginē. Sed uult eam exquirere, quā destinauit Dñs, ideo petit signū quia audiuit à Domino suo Abrahā, Dominū ante missurum suum angelum.

Sine

Singulariter observa quā miro modo ¹²
 Dominus rē disponit ex uoto et pe
 titione serui, imò ex fide Abrahæ qui
 dixerat Dñm p̄ angelū suū rem bene
 fortunaturū. Vere hic angelus Dñi p̄
 uerterat seruū, & præparauit uirgines
 & aliorū animos. Simile de Tobia.

Ecce familiaritas, affabilitas, obse
 quium & hospitalitas quantę uirtutes ¹³
 sint, & quā frugales. Hæc omnia a
 git spiritus sanctus in pijs & fidelib.

Munuscula sunt primæ illecebræ
 ad familiaritatem, & amorē. Ideo ser
 uus donat & ornat Rebeccam munu
 sculis, nō negligit honesta media. Ex
 certis indicijs iā habet personam spō
 sæ, eam iam non accipit, nisi prius ex
 quirat uoluntatem parentum. ¹⁴

Abrahæ	pater	} Abrabā et Sara coniūx	} Isaac cō.	} Rebecca	} Iacob	} ¹⁵
} Haran	} Loth	} Milca	} Lisa			

- 16 Christianæ nuptiæ debent eandem habere materiam, quamuis nō semper eandem formam. Vnusquisq; ab ineunte ætate debet castam & pudicam uitā gerere, Deinde ubi adulta ætate sentit in sua carne illud uerbū Domini Crescite, debet Dominum inuocare ut ipse sibi, ut Adam & hic Isaac, adducat uxorem, quam ipse sibi destinauit, & non tam formam, dotem, & alia accidentia spectare, quā ipsam pietatē.
- 17 Paranympheus quoq; hinc debet suum officium discere, & diligenter meditari, matrimonium esse ordinationē diuinam, & nō consistere in nostra industria, aut commendatione suæ paritatis. Sed debet primum inuocare Dominum, illius uolūtati cōmittere rem, ut ipse coniūgat, disponet, & benefortu net rem se mediante, Deinde præstare quæ ad rem faciunt.
- 18 Ecce industriam, diligentiam, & fidelitatem serui. Nō edit nec bibit nec suas

suas res curat priusq̄ cōmissum nego-
tium expedierat, ubi ad locū uenerat,
quamuis inter uias certe comederat.

Id nos diligenter decet imitari in no-
bis cōmissis negotijs. Ita quoq̄ Chri-
stus iubet suos discipulos, neminem
per uiam salutare sed recta pergere.

Recitat totius euētus historiā ut cog-
noscit Dei opus & uoluntatē utq̄ tan-
to facilius eos ad cōsensum persuade-
at, neue resistent uoluntati Dei. Et est
dilucidæ narrationis exemplum.

Seruus non patitur se, remorari, sed 19
dato consensu maturat reditū, ne quid
sux negligentix & moræ imputetur,
neue quid intercidat quod mutet pro-
positum & consensum. Ita commodif-
simum foret post consensum utrius-
que, mox maturare nuptias, ne quid
intercidat turbæ, nam Satan est capita-
lis hostis huius diuinæ ordinationis.

Puella seu sponsa de consensu inter 20
rogatur, ita quoq̄ sponsæ consensus
debet

debet esse liber, non coactus.

- 21 Decorum puellæ & sponsæ seruat
Rebecca, uerecunde, & officiose se ge-
rit erga suum sponsum, descendit de
Gamelo, uelat faciē, hoc est ornat se.
- 22 Ut Isahac post suam immolationē
longe petitur uxor. Ita Christo post
sui immolationem longe adducta est
uxor ecclesia ex gentibus. Parany-
phi sunt apostoli.
- 23 Isahac spōsus interim dū sponsa est
inexpectatione, orat, & docet matri-
monium contrahentes ad Dominum
orare pro bona uxore, pro bono suc-
cessu coniugij & administratione rei
familiaris.
- 24 Isahac uenit à fonte uiuēis & uidē-
tis ergo habitauit in Bersaba, postea
profecti fortasse Hebron ubi obiit pa-
ter Abraham, unde profectus postea
Isahac in Gerar ad Abimelech.
- 25 Tertix partis & personæ (sponse et
suorum) officium est, uoluntati & or-
dinationi

ordinationi diuinæ consentire, ubi cognouerint Dominum ab utraq; parte agere, & nihil remorari nuptias, sed hæc aut illa leuia necessaria, uestitus, nuptiarum apparatus, non per omnia splendide adfuerunt. Hæc curant filij huius seculi.

Quod Rebecca delapsa de Game²⁶ lo uelat se ad occursum sponsi, declarat suam reuerentiã & amorem erga sponsum, quod se ad eius aduentũ ornat, & pedestris obuiam it.

EX CAPITE XV.

Hoc capite finit celeberrima illa historia Abrahamæ & porrò incipit historia Isaac. Describunturq; triplices genealogiæ, Abrahamæ, Ismael & Isaac.

Veteres matrimonium estimarunt nobilissimum & sanctissimum uitæ genus propter ordinationem Dei, & multas eius commoditates, putabantq; se in hominẽ esse extra matrimonium.

Et

Et postquam tātum duos filios habuit, sentiitq; adhuc genitalem uirtutem, ne ut sterilis truncus moreretur, dum habuit benedictionē Domini de possidenda terra. Atq; ut haberet uix sociam, quæ sui curam gereret in senectute sua. Propterea Abraham post mortem charissimæ suæ Saræ & post elocatū filium suū Isaac, duxit aliā uxorē Kemrā ex qua genuit sex filios.

3 Concubinæ sunt legitimæ uxores, sed non communicant de hæreditate, ita nec ipsarum filij. Matres familias, earumq; filij accipiunt hereditatem. Ideoq; ante mortem prudentissimum disponit suum testamentum Abraham ne postea fiat contentio. Et filiis concubinarum dat dona, et dimittit. Filio autem hæreditario Isaac appropriat totam substantiam bonorum secundum ius & consuetudinem temporis & terræ.

4 Abraham post longam illam & erūnosam

nosam uitam bene claudit finem uitæ
 suæ, in senectute bona, cum plane sa-
 tur erat huius uitæ. Hæc ita disponit
 Dominus. Morit̃ anno 175. ergo 100
 annis peregrinatus est. Vixit post Sa-
 ram 38 annos.

Moritur tamen longe ante Sem pa-
 triarcham filium Noah, qui uixit usq̃
 ad 50 annum Iacob, sed non cum filijs
 Abrahæ, nam nō legimus ueteres pa-
 triarchas cum Abraham profectos es-
 se, sed māsisse aut in Chaldæa, aut As-
 syria aut Mesopotamia.

Filij illi concubinarum Abrahæ pro-
 ficiscuntur, & habitant extra terram
 Chanaan circumquaq̃ in confinibus.
 Filij Ismaël uersus meridiem ad Ara-
 biam. Filij Keturæ ad orientem. Ita ut
 Isahac solus ex filijs Abrahæ maneat
 in terra promissa. Hæc ita disponit A-
 braham memor promissionis Domi-
 ni.

Hæc nomina gentium maxima ex 7

Es parte

parte nota sunt in reditu filiorum Isra-
 él ex Aegypto, quibus cum illis nego-
 tium fuit.

- 8 Credibile est & hos filios Abrahæ
 fuisse pios & credulos in uerum Deū,
 nam ab infantia audierūt tot concio-
 nes patris sui Abrahæ tanti patriar-
 chæ, fueruntq; circumcisi & in fœdere
 Domini, solum ergo differunt ab Isa-
 ac de promissione carnaliter nascendi
 Christi ex eius progenie. Sed quoniã
 nimium profecit & præualuit idolola-
 tria, ideo & ipsi quoq; paulatim defe-
 cerunt ad gentilismum.

- 9 Hic recensentur 12 filij Ismaël, qui
 singuli sunt facti principes & capita
 populorum, quemadmodum Domi-
 nus ante cap. 17. promiserat. Hi om-
 nes uersus meridiem habitabāt ad A-
 braham, nam à Nabaioth uenerūt Na-
 bathæi & à Kedar Kedareni q; fuerūt
 Arabes. Cæterum Nabathea regna
 se extenderunt uersus orientem usq;
 Assy.

Affyrîâ, Ouid. 1. Metam. Eurus ad Eucyram Nabatheâq; regna recessit.

Sur desertum est in confinibus Aegypti, tendens per Arabiam Petreâ. Irem montana Seirusq; Hauila cesserunt filijs Ismaël. Hauila hic non potest esse India, quia fuit cõtermina terre Chanaan, ubi Saul bella gessit cum Amalechitis 1. Reg. 15. Ergo hæc Hauila ultra Amalechitas ad Arabiam iacuit. Item Assur hoc loco non est illa Affyria iuxta Chaldæam.

Varia est redditio eius sententiæ, Coram facie omnium fratrum suorum corruit aut cecidit. Cõtrouersia illa est in duab. dictionib. לפני ad, apud, super, iuxta, coram, aduersum, cõtra significat נפל cecidit, corruit, obruit, inde גזר gigantes, tyranni dicti sunt ab obruendo seu opprimendo homines. Plurimum sententia est quod in cõspectu, coram, seu præsentib. suis fratribus seu cognatis mortuus sit.

Ff 2 Breuiter

12 Breuiter absoluit genealogias Ismaëlis & filiorum Kethuræ, ut maneat et prosequatur historiam Isaac, propter promissionem, & lineam Christi.

13 Quamuis mors Abraham, hic descripta est, utique tamen adhuc uiuit, & longè post partum Iacob & Esau ad annos 15.

14 Ecce quàm lento gradu procedit illa benedictio multiplicandæ prolis, et possidendæ terræ. Abraham tantum unum habet hæreditarium filium. Isaac hac 40 anno ducit uxorem, ea manet sterilis ad 20 annos. Hæc omnia significant aduentum Messie longè progandum esse.

15 Dominus exoratus intercessione mariti reddit fœcundam Rebeccam, ad significandum fœcunditatem esse ex Domino, eiusque esse benedictionem, eamque apud ipsum solum esse quærendam & expectandam, non apud ueneficas.

ficas. Et maximè hæc sterilitas Rebec-
cæ exercet fidem et patientiam Isahac
de benedictione, & multiplicatione
seminis.

Quo abierit Rebecca quæsitum Do 16
minum de hac puerorū collisione, in-
certum est & uariāt interpretes. Hoc
tamen certum est abiisse ad aliquem
præsignem eius temporis patriarchā.
Nam hoc est os Domini interrogare,
quando aliquem concionatorem, qui
uocale uerbum Dei prædicat ex offi-
cio in dubijs rebus, consulimus. Sunt
qui putant ad Sem profectam esse qui
tunc temporis adhuc uiuebat, qui que
erat omniū uetustissimus, sed hoc mi-
hi probare & uerissimile esse uix po-
test (quod pace ipsorū dixerim.) Nā
certum est Sem mansisse in Chaldæa
aut finitimis regionibus, non legimus
ipsum cum Thara aut aliās emigrasse
ex Chaldæa aut Assyria. Porro tantū
iter prægravidā emetiri, ualde impor-

tunum & laboriosum est. Alij putant ad Melchizedec profectā esse, eumq; uolūt Sem fuisse, neq; hoc probari potest. Saluo aliorum iudicio, & cum pace ipsorum meam sententiam adijciā, probabilius & uerius esse, Abraham et Isaac post ductas ab utraq; parte uxores, segregatos esse, nam certū est ex textu Isaac habitasse circa fontem uidentis & uiuentis, hoc est iuxta Bet-sabæ in Geraris. Et Abraham habitasse in Mamre quæ est Hebron, ubi quoq; mortuus est, ad cuius mortē pariter Isaac Ismaël profecti sunt. Mea ergo sententia est ad Abraham profectam esse, ex quo consuleret Dominum.

- 17 Duo diuersi populi fidelium & infidelium nati & segregati sunt ex una matre. id futurum fuisse prædicitur ex præscientia Dei. Sic adhuc ex una matre Ecclesia nascuntur diuersi filij pñ & impij Orthodoxi & hæretici, synceri &

& hypocritæ. Sed hoc additur, aliū robustiorem esse, & maiorem futurū esse minori.

Natiuitas utrorūq; expresse describitur 18
propter originem & causam nominū utriusq;. Esau à pilositate dictus est, q̄ hirsutus natus est. Iacob à supplantatione appellatus est, quod plantam fratris tenuit in partu.

Primogenitura apud ueteres erat 19
summa nobilitas, plusq; libertatis, & iuris præ cæteris habebat, ideoq; in digniore loco habebatur. Ita quoq; pater diligit Esau primogenitū, & quod erat gnarus uenator, mater autem diligit Iacob, propter synceritatem et morum probitatem & quod didicit ex oraculo, minorā fore præstantiorē maiore. Ita quoq; Hypocritę sunt splendidiore & nobiliores habitu ueris p̄is, sed tandem fit rerum uicissitudo.

Iacob diuina, quadam calliditate 20
mit primogenituram Esau, sciens pri-

mogenituræ deberi prerogatiuam & ius benedictionis. Esau uendit eam ex contemptu et negligentia benedictionis.

21 Esau pro rubeo & delicato ferculo uendit primogenituram. Iacob relinquit ferculum & accipit primogenituram. Sic impij pro uoluptatib. huius mundi negligunt & commutant spirituales benedictionem.

22 Esau figurat filios huius seculi. Iacob figurat filios lucis. Filij huius seculi sunt uenatores & præstantissimi, non tamen his sunt cõtenti, quin quæ ubi à uenatione aut rapina redeunt, appetunt quæ habet Iacob. Filij lucis autem quod habent lautissimã per mittunt filijs huius seculi perfrui, & ipsi emergunt primogenituram.

23 Esau uilipendit suam primogenituram, quam diuenditam multis lauchrimis repetit sed non consequitur.

Heb. 12.

Heb. 12. Docet ne dona Dei parvipendamus, ne cum amiserimus frustra cum lachrimis repetamus.

Doctrina huius loci est, ut quisque sua dona quibus ipsum Deus decoravit non vilipendat, sed summo studio conseruet, nec alijs diuendat, hoc est, non mutet sua dona, pro terrenis delicijs, nec sinat sibi eripi, nec prostituat sua dona. 24

EX CAPITE XXVI.

Inter otum hoc caput continet peregrinationem Isahac, & quid inter peregrinandum acciderit, id est, de fame & causa huius peregrinationis, de primo colloquio & promissione Domini. 2. De periculo ab uxore, & mendacio necessario. 3. De benedictionis effectu seu frugalitate. 4. De expulsionem præ inuidia benedictionis, & de mansuetudine seu cessione. 5. De secundario colloquio Domini, & religione. 6. De cōfœderatione A-

bimelech cum Isahac.

I.

2 Totum caput est imago omnium
 piorum in mundo, quomodo inter
 impios habitent & conflitentur, &
 quanto magis cedunt tanto magis
 uincunt, & quanto magis impij e-
 os conantur opprimere, tanto ma-
 gis Dominus eos auget, dilatat, ex-
 tollit, ita ut etiam impij eorum ca-
 ptent gratiam. Matthai 5. Beati mi-
 tes.

3 Isahac fame compulsus cogitur emi-
 grare, fortasse ab Hebrō ubi mortuo
 patre habitauit & alias sedes quære-
 re, uoluitq; usq; in Aegyptum profi-
 cisci quæ terra est uberrima propter
 beneficium Nili, & maxime id diuidit
 in uaria brachia & ostia, uenitq; usq;
 ad Abimelech in Gerar ubi sunt fi-
 nes palestine, ibi Dominus ipsum ad-
 monet ne proficiscatur longius seu in
 Aegy

Aegyptum, quia nondum tempus ad-
 uenerat peregrinationis seminis A-
 brahe in Aegypto, de quo dixit supra
 ad Abraham cap. 15. Docet quid in fa-
 me faciendum sit, nempe sibi & suis cō-
 sulere, ita tamen ut fixam habeamus
 fiduciam in Deum, qui suos alit in fa-
 me.

Hoc primum est colloquium Domini 4
 cum Isahac, in quo repetit & reno-
 uat promissionem benedictionis pari-
 ter terrestrem & spiritualem de bene-
 dicto semine. Quod colloquium &
 promissio proculdubio ipsum impen-
 te exhilararūt, & fidem cōfirmarunt
 in hac angustia famis & peregrinatio-
 nis.

Quod inquit propter Abrahā non 5
 intelligas de meritis sed de eius pie-
 tate et promissione, & q̄ memoria iu-
 storum apud Deum est gratissima &
 perpetua, indicatq; Abraham nō om-
 nino esse mortuū quāuis est mortuus
 corpo-

corporaliter quin spiritum apud Deū
 uiuere, bonamq; famam esse reliquam
 uitam hominis in hoc seculo, sic uiuūt
 adhuc à seculo mortui omnes sancti.

- 6 Isahac admonitus à Domino, ma-
 net & peregrinatur inter Philistinos
 in Gerar ciuitate regia Abimelech, i-
 bi inter habitandum incidit in nouum
 periculum uitę, metuit sibi fortasse ab
 aulicis, ne in periculū uitę uentat pro-
 pter uxoris pulchritudinem ut pater
 eius Abraham, cogiturq; necessario
 mentiri uxorem suam esse sororem su-
 am, & quamuis non mentitur quia est
 cognata, & non est peccatum ut mari-
 tus appellet uxorem suam sororem.
 Sed hac ratione pudicitia uxoris in pe-
 riculo est, alij possent eam rapere &
 uiolare, id quoq; possent, si nomina-
 ret uxorem. Ne id faciant lex naturę
 & ius receptum prohibet. Potius ta-
 men perferat hanc uiolentiā quàm op-
 petat mortem, Sed obserua quàm mi-
 re

re Dominus ipsum ab hoc periculo liberavit, per regem ipsum, idēq; mirabili contingentia.

Iduulgo & hodie fit ut exterorū maiorem habeamus respectum, quā cōsuetorum, ut inquit ille Terentianus Cherea, Tedet harū quotidianarū formarum, hæc est noua figura oris.

Contra hoc periculum quoque medijs utitur quibus potest, propter promissionem benedicti seminis, & possessionē terræ, ut accipiat & sustineat quamuis iniuriam, etiam uiolandæ uxoris. Proculdubio hæc non leuis tentatio fuit. Primum præ famis penuria emigrat, mutat locum, patriam & promissam terram, consulitq; sibi per media. Secundo in ipsa peregrinatione uenit in periculum uitæ, cui consulit per periculum & iniuriam uiolandi matrimonij. His duabus necessitatib. Dominus tandem præsentissimè succurrit, sed sinit ipsum prius ad extremum tentat

tentari, ut inde discamus nos quoque in
tentationibus fiduciam in Deum, &
expectationem liberationis.

- 9 Ex prima tentatione famis liberat
Dominus Isahac proprio colloquio
& uberrima promissione. Ex benedi-
ctionis altera liberat eum per regē ip-
sum. Ita nouit Dominus suos de tenta-
tione eripere. 2. Pet. 2.

III & IIII.

- 10 Post illas duas tētationes Dominus
ipsum liberalissime cōsolatur frugali-
te frugū copia peculiari & familiari.
Ita post magnas tētationes & tribula-
tiones ueniunt magnæ cōsolationes,
ut Christo post euictas tētationes Sa-
tanæ ministrabāt ipsi angeli. Matt. 4.
Ut est necessaria uicissitudo estatis et
hyemis, solis & pluuix, diei et noctis.
Ita quoque necessaria est uicissitudo fe-
licitatis & crucis. In felicibus prepara-
mus nos cōtra infelicia, in infelicibus
speramus meliora, eas uicissitudines
oportet

oportet nos diligenter obseruare.

Sed neq; has benedictiones Dñi potest me inuidia impiorū q̄ete ꝑcipere, 11
 eaꝑ est fortuna piorum inter impios.
 Quāto magis Dñs benedicit ꝑñs tāto magis inuidēt, impediūt, molestānt, et ꝑsequunt̄ impij. Cōtra pius Isahac nō resistit, non repugnat, non defendit suum ius, nō iactat promissionē Dei de possidenda terra, & quod prius ibi habitauerat & foderat puteos pater, sed mitissimē cōcedit, pacienter fert iniuriā, & mutat locū, Beati mites Matt. 5.
 Vtinā nos Christiani, hanc doctrinā christi, hocq; exēplū Isahac possemus imitari, ita multo ditiores fieremus cū maiori tranquillitate uitæ.

V.

Certe non leuis fuit hæc tentatio Isahac de tanta iniuria impiorum, ubi 12
 cūq; ipse puteum fodit, alij obruunt & undequaq; afficiunt iniuria, ita ut cogitur iterum cedere. In hac iniuria ipsum

ipsum consolatur Dominus, & renouat promissiones. Idē facit Dominus cum omnibus pijs in medijs tribulationibus, consolatur nos spiritu & fugerit, quamuis impij persequuntur, & expellunt nos ex hac uita, restare aliā uitam longe meliorem. Ita multæ sunt tribulationes iustorum, sed ex omnibus his liberat eos Dominus. Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorū est regnum cœlorū. Gaudete & exultate quoniam copiosa est uobis merces in cœlo. Matt. 5.

- 13 Proculdubio Isahac in tantis tribulationibus cogitauit, certe Dominus promisit Patri meo Abraham, et semini eius terram hanc possidendam iure hæreditario, & ecce undiq; expellor, incertis circūagor sedibus. His disputationibus succurrit & consolidat ipsum in fide, repetita promissione. Ita quoq;

quoque Dominus per uocale uerbum suum
 repetit nobis promissiones melioris
 uitae, in medijs huius uitae tribulationi-
 bus. Huiusmodi exemplis debemus no-
 stram fidem confirmare, quonia quae-
 cunque scripta sunt, ad nostram doctri-
 nam scripta sunt, ut per patientiam et
 consolationem scripturarum spem ha-
 beamus, Rom. 15.

VI.

Ecce uictoriam piorum in sua miti 14
 concessione, impij tandem hac mansue-
 tudine uicti, & minis Domini com-
 moti, ultro ueniunt, gratiam offerunt,
 & expetunt. Ita qui fuerunt inimicissi-
 mi redduntur amicissimi. Obserua quo-
 que exemplum Isahac benignitatis &
 propterea familiaritatis, reijciens se non
 auersatur, non alit repostum odium,
 sed familiarissime excipit & tractat
 humanissime, uincit bono malum, col-
 ligit prunas in caput ipsorum, pacisci-
 tur etiam cum regibus, antea expulsi-

15 eum rex, iam sunt confœderati ambo.
 Ita agit Dominus partes priorũ suo
 rum contra impios, loquitur & cõten
 dit cum impijs, tandem conterit illos,
 ut in conscientia nesciant quid faciãt,
 ut tandem ultro ueniant & gratiã im
 petrent, pijs interim quietis. Id inquit
 Dauid Dominum pro ipso responde
 re aduersarijs, & iudicare causam suã.
 Docet ergo in iniurijs illatis nõ rege
 rere iniurias, prohibet legem talionis,
 & priuatam uindictam. Sed dominũ
 rogare, ut ipse nostras partes defen
 dat & tñatur. Id proculdubio fiet, et
 docti hoc exemplo.

16 Isahac paterna graditur uia, experi
 tur easdem tentationes quas pater. I
 ta & omnes Christiani participes
 sunt tribulationum Christi, ut & par
 ticipes fiant gloriã etc. Si cõpatimur,
 & conregnabimus, oportet nos con
 formes fieri imagini filiĩ Dei, Rom. 8.
 Huiusmodi colloquia, facta noctu
 præ

prætristitia iniuriæ iacente in somni
 Isahac, quibus ipsum cōsolatus est. Ip-
 se quicquid credit Deo & erigit alta-
 te, id est, restaurat religionem.

Mendacium necessarium in sanctis 17
 habet excusationem, imò & laudē so-
 lertix, cum fit pro salute sua aut proxi-
 mi, sine proposito nocendi, atq; si ita
 exposcit necessitas, & si ueritas pate-
 facta esset in periculo, & sibi aut pro-
 ximo damnum daret.

Obruti & obturati fontes possunt 18
 esse prouerbialis locus, quoties aliquis
 alteri inuidet felicitatem, famam, aut
 quoduis præsigne donum Dei, quod
 obnixè nititur impedire, aut quouis
 modo nocere. Mystice obturant fon-
 tem puræ doctrinæ & gratiæ euangeli-
 cæ, quotquot prauis doctrinis illā per-
 turbant & impediunt.

Vt Philistin fontes Isahac rapie- 19
 bant. Ita quoq; impij rapiunt piorum
 bona adeoq; ecclesiastica, honesta in

speciem ratione.

20 Eo tandem profecit Isahac, ut etiam fiat confœderatus regis Abimelech. Atque illud exemplum regum valde decet imitari cum ijs quos fouet, benedicit, & auget Dominus, non pugnare, sed familiaritatem contrahere, ita fiet ut cum Domino simus confœderati, nam Isahac est in diuino fœdere, sic & omnes amici Isahac. Ad eius fœderis perpetuam memoriam nominat fontem Seba, id est, iuramentum quod inuicem iurarunt.

21 Hic iam oboritur quæstio an statim cedendum sit iniuriæ, & sinendum sit quælibet grassari, sine resistentiâ. Res. Isahac in hac terra est peregrinus, nihil habet proprii, nisi quantum ex gratia & beneuolentia conceditur, dum non conceditur, cogitur cedere. Qui autem proprium tenet, & patitur ab alio iniuriam, habet præsentem magistratum ad ipsum rem referat, audiatq; causæ

causæ cognitionem, concedatq; non
 nihil de suo iure pacis causa. De leui
 autem iniuria non debemus summum
 ius urgere, sed concedere, Dominus
 alias compensabit illam iniuriã, pro
 pter pacis amorem, ita fiet ut inimicis
 simi fiant amicissimi, & ipsi qui cedũt
 habent tanto quietiorẽ uitam, iuxta il
 lud: Beati mites quoniam ipsi posside
 bunt terram.

EX CAPITE XXVII.

Primarius locus huius capitis 1
 est de prærepta benedictione
 ipsi Esau per Iacob, ita subor
 nante rem Rebecca matre, & quid in
 de secutum sit. Ita incipit hiciam noua
 historia de Iacob, & sic segregantur il
 li duo populi per Esau et Iacob, de qui
 bus supra cap. 25.

Esau primogenitus, prælustrior fra 2
 tre suo Iacob, putat sibi deberi bene
 dictionem seminis & possessionẽ ter
 ræ, ideoq; super fratrem suum præse

contemnit. Et ut terram possideat, & soboli multiplicet, p̄ fratre accipit duas uxores, idēq; incōsulto patre & matre, affinitatem contrahit cum ijs quos Dominus uoluit delere de terra, hoc est cum Idololatriis Chananeis, non proprie intellecta promissione Dei de possidēda terra, alia ratione quā Deus uoluit, nempe p̄ affinitatē. Post quā Dominus iudicij sui sententiam de delendis Chananeis non expresse rat. Eodē errore seductus est Salomō dū cū omnibus circumiacētibus regibus affinitatem contraxit. Si cōsultos habuisset parentes, certe idem consuluissent quod consuluit Abraham & Isahac, & ipse postea consuluit Iacob. Ideoq; Moses breuibus & neglectis uerbis iudicat tantū, non describit nuptias Esau.

- 3 Ex illo inconsulto, temerario, & improprio matrimonio quid, secutum sit, sequitur eas duas uxores Esau, multum mole

molestiæ peperisse pariter Isahac & Rebecca, ex dissimilitudine tum religionis, tum morum. Docet adolescentes ne temere, inconsultis parentibus presentibus, contrahant matrimonium.

Isahac centesimum egit annum, cum Esau duxit uxores, nam 40 annos erat natus dum duxit Rebeckam. Rebecca erat 20 annos sterilis, de hinc Esau erat natus 40 annos cum duxit uxores, quos si computes faciunt 100 annos. Et dehinc in ipsa cecitate uixit 80 annos.

Hæc autem benedictio facta est circiter annu Isahac 137, anno 77 Iacob, 37 anno post nuptias Esau, post illam benedictionem uixit 43 annos.

Ecce continentiam & celibatum Iacob usque ad tam prouectam ætatem.

Causa quæ fuerit non est expressa. Proculdubio postquam uidet Esau fratrem suum præstantiorem, plane in familia

paterna regnum obtinere, adeoq; ipsū esse male coniugatū cum idololātris, superbis & rebellibus uxoribus, noluit, etiam parentibus desuadentibus, ducere uxorem, maximē Chananeā, ne quam aliam nouam molestiam faceret parentibus.

7 Vxores Esau fuerunt filia Be-
Heth fuit secundus filius Chanaan Inp. 10 ti & Elon Hetheorum ex nobilissima profapia Chananzorum, non est ergo dubium quin ideo superbierint contra incolas Isahac et Rebeccam. Et maxime ipsorum religionem prae sua contempserint.

8 Ipse pater Isahac postquam uidet se senescere & finem uitae expectare, uidetq; Esau augeri prole & esse praestantio-rem et sagatiorē fratre suo Iacob, qui nullam habeat nec uxorem, nec filios, putabat huic Esau ut primogenito deberi benedictionem & praerogatiuam primogeniturae, & promissi seminis benedicti. Ideoq; destināt illi benedi-

nedictionem, sed dispositio Domini est quod nō immediate procedit, quin prius ablegat ipsum in uenationem, interim frater præripit mirabili euentu.

Mater Rebecca audit, quod intēdit 9
maritus Isahac, meditatam habet apud se uerbum Domini & promissionem, quod maior seruiret minori, his accessit euentus, quod Esau uendiderat ius primogenituræ fratri suo Iacob. Ideo studiosissime nititur præuerrere & præripere benedictionem.

Hæc benedictio non fuit uulgaris 10
benedictio, sed quasi testamentum, & finalis ordinatio, eaq; non de leuibus negotijs, sed de primogenitura, nobilitate, magistratu, sacerdotio, & regia dignitate, de præcipua parte hereditatis, summa de patriarchatu, et maxime de progeneratione promissi Messia.

dederit illam benedictionem, illi cessat, iuxta illud cuiuscumque benedixeris sit ille benedictus. Ideoque pater cum quadam celebritate uult peragere. Pater lautissime comedit. Filius preciosissimas, sacrasque uestes induit, osculatur, filius procumbit in genua. Pater manus imponit capiti & benedicit. Inde est nostra Phrasis euangelica de manus impositione, que non est leuius habenda, quam hec benedictio, quia ibi constituitur, initiatur & promouetur doctor Ecclesie. Illa benedictio postea uersa est in unctionem, pariter regum et sacerdotum. Et illa promotio superat alias promotiones omnes, magistrum, doctoratus, & aliarum professionum. Nam nulla promotio habet eam potestatem quam hanc habet, publice docendi uerbum Dei, remittendi peccata, consecrandi & administrandi sacramenta, quae alia persona non potest

test nec debet, exemplum in Ozia,
2. Par. 26.

Hoc insigne mendacium, non debet nec potest nostro mendacio patrocinari, quia fit ex iussu matris, quæ habet certum Dei uerbum, quod maior seruiret minori, atque ita per consequentiam fit quasi ex iussu Dei. Et æquius est ut mentiatur homo & fallatur homo quàm ut mentiretur Deus. De mendatio necessario supra dixi. Et quamuis hic Iacob habet suam excusationem ex iussu matris & ex uerbo Dei, attamen non fit sine peccato contra secundum, quartum, & octauum præceptum, nec relinquitur tumultum.

Nam longo post tempore huic Iacob sui ipsius filij mentiuntur, & maximum pariunt dolorem, dum inquirunt, Ioseph esse à fera disceptum quem uendiderunt Aegyptijs.

Ecce quantus ardor fidei fuerit in patriarcharum

patriarchis de promisso semine, seu uenturo Messia, quem adfectarint esse in eius prosapia seu genealogia.

- 13 Quod inquit, & erit ipse benedictus, indicat se diuino spiritu afflatum fuisse in ipsa benedictione, & diuinā esse hanc benedictionem, atq; irreuocabilem. Tāta uirtutis est legitima uocatio & ordinatio ad certum officiū, tum ecclesiasticū tum politicū. Nam Dominus ibi agit, & suppeditat singulares uirtutes, successum & felicitatē. Quod alias non facit, ubi tunc nō ad est spiritus Dei, sed spiritus phanaticus Diaboli.

- 14 Esau magna uoce queritur & deflet præreptam primogenituram & benedictionem, nunc expendit animo quā malum sit Dei dona uilipendere.

- 15 Senex & cæcus Isahac figurat Deum, Rebecca matrem Ecclesiam, Esau & Iacob, Iudæos & gentes, filios huius seculi & filios lucis, iustitiosos & credentes.
- Isahac

Isaac externe cæcus, interne acutissimos oculos mentis et fidei habet. Nobis autem uidetur cæcus Deus, dum impijs largitur huius uitæ felicitatē, & apparet ac si uelit quoque æterne uitæ felicitatē tribuere. Sed mater nostra Ecclesia quæ habet certū uerbū Dei, de utrisque filijs, quod maior seruiat minori, facit quod filij lucis credentes, interceptant filijs huius seculi benedictionem, hoc fit dum Esau uenatur.

Esau cum suis Iudæis dum uenatur & sectatur iustitiam legis, iustitiā Dei non inuenit. Item dum iustitiarum uenatur sua opera, merita, satisfactiones. Interim pii manent domi, faciunt sua officia in fide Iesu Christi, quod est lautissimum epulum patri Deo, unde delectatus tribuit benedictionem. Filij huius seculi uenantur cum suo Esau huius uitæ felicitates, putantque æternas secuturus esse, sed falluntur, eas Iacob cum suis Christianis fidelibus intercept.

Capi

18 Capitale est abiuratum illud odiū
Esau contra fratrem suum Iacob, hæc
reditarium est, & successorium, in om-
nia tempora dum stat mundus, inter
pios & impios. Non est alia causa cur
impij pios persequuntur, quam quod
ipsis inuideant benedictionē interce-
ptā, quam sibi uolunt propriam esse.

19 Mater consensu patris ablegat Iac-
ob ne ipsum trucidet Esau: Ita Chris-
tus, inquit, Matt. 10. Si uos persecuti
fuerint in una ciuitate fugite in aliam.
Iacob cedit Esau. Ita pij cedant furori
impiorum. Beati mites quoniam ipsi
possidebunt terram.

20 Esau non fuisset propterea exclu-
sus à gratia & uita æterna, quāuis hæc
benedictionem genealogiæ Christi
non assequitur, fuisset utiq; saluus, ni-
si incurrisset odium fratris sui, ergo si
est damnatus, ex odio fratris damna-
tus est. Sunt tamen postea reconcilia-
ti. Ut Saul non fuisset propterea dam-
natus;

natus, quod deſcendebatur à regia ma-
ieſtate, ſi pœnitentiam de inobediētia
egiffet, nec proſequutus fuiſſet Da-
uid, & rebellaffet uoluntati Dei.

Ecce quantum damnum importat 22
exigui Doni dei cōtemptus. Hæc præ-
ſciuit Dominus fore, ideo pronunci-
at, maiorem ſeruiturum minori.

Neceſſe eſt Iſahac in ipſa cæcitate 22
acutiſſimos oculos mentis habuiſſe
præuidit in ſpiritu, progeniem Iacob
regiam fore, & multos populos ſibi
ſubdituram eſſe, cum inquit Eſau fra-
tri tuo ſerues quod impletum eſt per
Dauid, 2. Reg. 8. Et quod inquit excu-
ties iugum eius, id factum eſt regnan-
te Ioram, 4. Reg. 8.

EX CAPITE XXVIII.

IN ſigne hoc caput ē, ppter ſca 1
lā & uotū Iacob, habetq; hos
præcipuos locos, 1. de ablega-
tione et benediſt. Iacob, 2. de trigamia
Eſau,

Esau, uolens ita reconciliare parētes.
 3. De somno, & scala Iacob, de collo-
 quio et benedict. Dei sup Iacob. 4. De
 auspicio domus Dei, & uoto Iacob.

2. Superiora cum his cohærent, & est
 historia continuatio. Rebecca ut da-
 ret Isahac occasionem ablegandi Iac-
 cob, ne interficeret eum Esau, neque re-
 sciret Isahac hoc odium Esau, consula-
 rat ipsum de accipienda uxore Iacob,
 Isahac uocat Iacob, ablegat, benedi-
 cit, et consulit ut ducat uxorem de san-
 cta familia paterna & materna.

3. In ablegatione repetit et confirmat
 Isahac benedictionem super Iacob, &
 agnoscit se non esse deceptum, sed di-
 uina dispositione rem geri.

4. Iacob obedit & obsequitur cōsilio
 parentum, accingitur ad tam longum
 iter solus, proficiscitur in Aram flui-
 orum, alias Mesopotamiam, & feliciter
 illi succedit omnia, docet nos quar-
 tum præceptum.

Obis

Obiter inspergit paruum mentio- 5
nem de Esau, statimq; redit ad integrā
historiam patriarcharum. Neq; hoc fa-
cit temere, ut indicet quāto studio E-
sau molitus sit, hanc præreptam bene-
dictionem impedire, & rursum præri-
pere, arbitraturq; hanc benedictionē
per errorem factam, inanem & falsam
esse, nec habituram successum & effe-
ctum.

Ecce quid parat Esau fratre Jacob 6
iam longe remoto & ablegato, & for-
tasse nunquam reuersuro: nihil obsta-
re, nihilq; esse negotij quin ipse possi-
deat terram, ideoq; & adhuc tertiam
adiungit uxorem ut numero filiorum
& affinitate præualeat, etiamsi post lō-
ga tempora redierit frater, ipsi præoc-
cupent loca. Ita ad impietatem q; cre-
dit patris benedictionem non esse di-
uinam, addit quoq; temeritatem quod
vult se ui opponere fratri. Simile exē-
plum

plum postea exhibuit Saul, contra actionem Dauidis.

- 7 Neq; hanc uxorem accipit consilio parentum, sed ita tamen ne sit ut putat parētib. aduersum, hypocriticā. Atq; hoc habet speciem impietatis, nā con- trahit cum illis affinitatē quibus erat possessio terræ recusata, ut ita sepultū odium resuscitet, & tumultū excitet, ut affinitate fortior præualeat uni Iacob. Summa, prænixæ studet benedictionem diuinam super Iacob impedi- re, ut Saul contra Dauid, sed frustra.
- 8 Eadem est ratio piorum & impiorū in hoc mundo. Dum pij cedunt minis & uiolentiæ impiorum, interim impij dominantur regnumq; obtinent. Sed suo tempore redibunt pij in uita futurā & possidebunt terram, æterna hæ- reditate.
- 9 Impij dum uolunt rem emendare, peiorem efficiunt, & malum malo ad- dunt. Esau uidet parentes male adfe- ctos

ctos de Chananitis præfractis uxori-
bus, addit & Ismaëliticã innato & ge-
niali odio infectam erga hanc genera-
tionem propter promissionem possi-
dendæ terre & benedictũ illud semen.
Nam oportuit Isahac hanc promissio-
nem suæ posteritati & familiæ maxi-
me sabbatis diebus docere, quã cum
audirent hæ mulieres aut contempse-
runt, aut deriserunt, aut inde iurgia ex-
citarunt.

Ecce miserrimam formã huius san- 10
ctæ familiæ, in hanc domum introdu-
cunt & regnant impiæ mulieres, uera
domina & matrefamilias neglecta &
ludibrio habita, pius filius cedit impio
fratri & exulat. Pater senex & ca cus
est.

Eadem forma est Ecclesiæ in quam
uariæ doctrinæ & hereses inducuntur
et regnant matre familias, uera doctri-
na neglecta, contempta & oppressa.
Pater ad hæc cæcutit, Deus hæc per-
mittit,

Hh 2 mittit,

mittit, & apparet ac si non uideat. Pi-
us frater, boni administratores & con-
cionatores impiorum tyrannide ex-
truduntur.

11 In hac ablegatione docentur paren-
tes, ut cum benedictione dimittant fi-
lios. Item ut consulant filijs de matri-
monio contrahendo. Filij hoc loco er-
rudiuntur, ne proficiantur nisi able-
gentur à parētibus, atq; ut benedictio-
nem parentum accipiant secum. Item
ne contrahant matrimonium nisi ex
consilio parentum, maximè si in prō-
ptu habent.

12 In eo quod dicit det tibi Dominus
benedictionem Abrahamæ, summam be-
nedictionis complectitur de multipli-
catione prolis, 2. de possidenda terra,
3. de semine benedicto, Christo uideli-
cet.

13 Tantum diluuium impietatis exun-
dauerat per totam terram post diluui-
um aquæ, statim post tempora Noah,
adhuc

adhuc uiuo Sem, ut hic Iacob non potest uera pietatis familiam inuenire inter se et suam cognationem que distat multis miliaribus. Adeo & ipsa familia non permansit syncera, nam & ipsa recepit idololatriam, quia Rachel postea furatur aureos deos patri suo Laban.

Discrimen ueri cultus erat à falso, 14 quod falsus habuit idola seu imagines, uerus habuit nulla idola. Vterque offerebant uictimas. Falsus habuit proprios fictitios imaginarios Deos sine uerbo Dei. Verus cultus coluit uerum Deum in cœlis in certo uerbo, sine imaginibus seu statuis.

III.

Iam redimus ad nouam & integram 15 historiã de Iacob, iam à parentibus ablegatus proficiscitur Haran, sed magno cum dolore, nam hic relinquit charissimos parentes, nescius an unquam eos uiuos reuisset, fratrem quem oportuit

tuit esse coniunctissimum, abiuratissimum habet hostem, uersatur in ignota regione, inter impios idololatrias, non audet se cuiquam committere, manet solus in aprico sub dio, sola fide erga Deum, & magnifica illa benedictione paterna se cōsolatur, eam semper uersat mente interdium, in eaq; obdormit, & fit ut omnia quæ sensu uoluntur uota diurno. Pectore sopito reddit amica quies, hoc est uidet & audet per somniū à Deo quæ à patre audierat.

- 16 Dum Iacob fuit apud parentes Dominus non cum ipso locutus est, neq; est ipsum consolatus, quia habuit uocale uerbum Dei & diuinam consolationem in parentibus: Nunc autem cū est omni consolatione destitutus, Dominus ipsum nō destituit, sed assumit & consolatur copiosissime, ut inquit David. Pater & mater dereliquerunt me, Dominus autē assumpsit me. Sed hanc

hanc consolationem Dominus protrahit ferè ad tertium usq; diem seu noctem, dum uenit à Bersaba usq; Bethel seu Luzam, nam uolūt hunc locū eundem fuisse, in quo Abraham immolauit Isahac, ad quem iter erat triduanū.

Dominus suo primo colloquio cō 17
firmat illam benedictionem paternā,
ut fidem certificet & augeat.

Jacob destitutus omni humana cō 18
solatione & tutela, in ignotis terris,
solus in campo, ingruente nocte, cō-
mittit se diuinæ tutelæ & auræ atq; ob-
dormit.

Hic habemus egregium exemplū, 19
& expressam imaginem diuinæ miseri-
cordiæ, bonitatis & auræ, quam quis-
que pius sibi imaginetur, & certo per-
suadeat, itidem secum agere Dominū
quemadmodum hic agit, cum Jacob.

Hæc autē scripta sunt ad fidei nostræ
confirmationem, nam & nos eundem
habemus & columus Deum, eiq; con-

fidimus, quemadmodum hic iacob.

20 Huiusmodi somnia non sunt uulgaria, sed quasi uigiles & oculares uisiones, unde est Num. 12.

21 Ut certius credat iacob huic colloquio et sequenti promissioni, primum sese describit Deus, quod sit uerus ille Deus quem suus auus & pater coluerunt, ceteri Dii gentium sunt idola & dæmonia. Deinde repetit & cōfirmat paternam benedictionē, & certificat eū de hoc itinere, & toto uitæ cursu.

22 Hac promissione cœlum aperitur, gratia promittitur, demittit̃ scala per quam angeli & omnes p̃ij descendunt & ascendunt, per quam orationes nostrę ascēdunt, & rursus gratia et misericordia Dei descēdit. Scala ipsa, Christus est, pertingit à cœlo usq; ad terrā qui de cœlo descendens homo factus est, quod autem illi mittitur Deus, significat Christū esse uerum Deum sum patre, & futurum esse hominem,
 sed

sed per longa tempora & generatio-
 nes q̄ in gradibus scalæ adumbratur,
 quos gradus seu generatiōes, Matt. 1.
 & Luc. 3. enumerant, duo latera scalæ
 per quæ descenditur, sunt in ea gene-
 ratione iusti et peccatores, ut exponit
 Lira. Hæc scala pariter stat in terra &
 cœlo, Christus est uerus Deus & ho-
 mo. At Deus huic scalæ innixus lo-
 quitur & benedicit nobis per Chri-
 stum, per hanc solam scalam ascendi-
 mus in cœlum, ad quam alludit Chri-
 stus, Ioan. 3. Nemo ascendit in cœlū ni-
 si qui descēdit de cœlo, filius hominis
 qui est in cœlo. Ita in hac scala adum-
 bratum est nouum testamentum, &
 Christus ipse, totumq̄ euangelium.

Præterea in hac uisione seu somnio 23
 est depictus totus processus euange-
 lij. Primum præcedit figura, deinde se-
 quitur uerbum, seu Christus ipse. At-
 que hic est uera ecclesię descriptio, nē
 pe ubi loquitur Deus per uocale uer-
 bum,

Hh § bum,

bum, & ubi auditur, fideiq; suscipitur
uerbum, ibi est cœlum apertum, ibi a-
scenditur & descenditur per scalam
Christum.

24 Magnum est mysterium huius figu-
ra de Christo, nēpe Christus est cum
Deo patre in cœlis unus, uiuus, & ue-
rus Deus, in terra est uerus homo si-
mul, ibiq; dormit per mortem, à morte
resurgit & ascendit.

25 Præterea hic apparet tota & indiui-
sa trinitas. Deus pater inicitur scalæ
Christo, in ea scala ascendunt et descē-
dunt angeli, seu gratia Spiritus san-
cti.

26 Post figuram sequitur uinum & uo-
cale uerbum, post figuras ueteris te-
stamenti sequitur Christus, sed post
longa tempora.

27 Ut huic promissioni certo crederet
primum sese describit Deus, quod sit
ille Deus uerus quem coluerunt eius
patres Abraham & Isahac. Deinde re-
petit

petit promissiones paternas, primum de possidenda terra, deinde de auctio-
ne prolis, tertio de benedicto semine
Christo nascendo in sua progenie. In
hebræo est: In te benedicentur, septua-
ginta, addiderunt, & in semine tuo, ut
Christum nominatim exprimant.

Hæc liberaliter dicta sunt de possi- 28
denda terra Chanaan, in qua hæc om-
nia essent perficienda in Christo cor-
poraliter, ubi Christus de cœlis descē-
deret, conciperetur, nasceretur, homo
fieret doceret, miracula faceret, dor-
miret seu moreretur, resurgeret, & ad
cœlos ascenderet. Mystice autem est
amplior promissio in Christo, nempe
quod ipse totam terram possideret, &
damnaretur à mari usq; ad mare, & ex-
tenderet suum regnum in omnes qua-
tuor plagas & fines terræ, cuius semē
seu progenies fidelium esset innume-
rabilis, & in quo benedicerentur om-
nes tribus terræ. Item quod Deus est
nobis

nobiscum custodit nos in uia hac qua
imus & uiuimus, neq; est nos deserte-
rus, quin reducturus in patriam cœle-
stem. Ita hæc figura, hæcq; promissio
est communis omnibus fidelibus.

29 Hæc scala Iacob per omnem uitam
in mente & fide hæsit, huius meditati-
one fidem suam exercuit, & idem por-
ro alios docuit.

30 Iacob à somno euigilans disparenti-
bus omnibus, cognoscit non fuisse le-
ue et uulgare somnium sed certam di-
uinam uisionem, ideoq; ait. Vere dor-
minus est in loco isto, hic locus diui-
nus est, aut sacer in quo sacra peragū-
tur sacrificia, ubi obtulit Abrahā Iſa-
hac, & ego nesciebam, aliàs præ reuer-
entia loci nō hic decubuissem, excusat
se de ignorantia, & pergit uenerabun-
dus dicere, quā reuerendus est locus
iste, non est ipse aliud, quā domus
Dei, et ipse est porta cœli. Ergo locus
Dei ubi sacra peraguntur est reuerenter
habendus.

Dor

Domus Dei est ipsa Ecclesia ubi ²¹
 habitat Deus, ubi loquitur & auditur
 Deus, ubi patet cœlū, ubi ascenditur
 & descenditur per scalam ad Christū,
 ibiq; est porta, certus patensq; ingres-
 sus in cœlum, aliās nusquam.

Deinde quāprimum surrexit, ad ²²
 perpetuam huius rei uisionis, promif-
 sionisq; memoriā, erexit ipsum lapi-
 dem qui iacuit ad caput pro cervicali,
 & iungit ut esset sacer, & ad altare sa-
 crumq; ædificium destinatus. Atque
 hoc facit ex uera fide, quod his pro-
 missionibus firmissime credit.

Vocauitq; nomē loci illius nouo no ²³
 mine, uisioni, seu somnio, item & futu-
 ro usui respondēte, nempe Bethel, ut
 sit domus Dei, ubi Dominus per uer-
 bum suum uocale habitat, ubi inuoca-
 tur & laudatur. Hoc nomen imponit
 huic loco, quasi Dominus & hæredita-
 rius possessor loci, id quoq; facit ex fi-
 de promissionis.

Sequitur

IIII.

24 Sequitur quartus locus de Voto Iacob, quod per ignorantiam multi detorserunt ad impias superstitiones, & maximè ad uota hypocritica. Porro hoc uotum non est hypocriticum, nec superstitiosum, sed pium & necessarium ad gratitudinem, et est & debet esse omnibus Christianis cōmune, nempe de prouehenda, augenda & cōseruanda uera religione, pro sua facultate.

25 Votum est quædam spontanea obligatio dictorum præstandorum. Respicit tria. Verbum Dei, facultatē nostram, & charitatē proximi. Nihil est uouendum contra uerbum Dei, ut offerre filios, monasterium ingredi, &c. Nec cōtra facultatem nostram, ut uouere coelibatum, &c. Item nec contra charitatem, ut quod debeas parentibus, filijs, & amicis egenis uouere ad sacra, ad Korban, Matt. 15. Ideoq; uota

ta, foedera, & iuramēta possunt infrin-
gi in illicitis, ut Dauid recantauit iura-
mentum de interficiendo Nabal. He-
rodes damnantur de seruato iuramen-
to puellæ, de dando capite Iohan-
nis.

Hæc cōditionē nō addit quasi diffi- 26
dat p̄missioni, sed respicit p̄missionē
& fidē, simulq; se obligat ad gratiarū
actionem. Quam certo me Dominus
reduxerit saluum in terram hanc pro-
missam, dederitq; eam facultatem ut
potero, primū erit ut constituā ueram
religionem ueri Dei. Nam nisi Domi-
nus ipsum reduxisset, nisi possessionē
terræ, facultatesq; dedisset non potu-
isset stare uoto. Ergo omnia uota de-
bent fieri cum respectu & conditio-
ne.

Quod inquit Dominus erit mihi in 27
Deum, excludit alios omnes Deos &
idola gentium, & indicat uerum cultū
Veri Dei nōn qui est in essentia De-
us,

us, qui fecit cœlum & terram, & colit
uult in spiritu, sine omni imagine aut
medio.

28 Ad hoc uotum obligatus est quis
que Christianus, nempe ut sua faculta
te adiuuet & conseruet religionē, un
de etiā à Christo laudatur uidua quæ
obtulit duo minuta æra ad templum,
Mar. 12. Luc. 21. In ueteri testamēto or
dinetur ad primitias & decimas soluēdas.
Nostri seculi hominum genus est om
nium ingratiſſimum, imò et sacrilegū,
q̄ maiores liberaliſſimè largiti sunt ip
si rapiunt, taceo ut etiam aliquid con
tribuant.

29 Nisi à maioribus ita Parochijs eſſet
prouiſum, per inopiam & hominū il
liberalitatem omnes parochi aufugiſ
ſent, & uerbum Dei iam diu eſſet abla
tum. Et quidem breui futurū eſt ut pro
pter eam ingratiſſitudinem, illiberalita
tem, & sacrilegium auferatur uerbū.
Nam

Nam non minor est uirtus quam quæ-
 rere parta tueri. Primum & præcipuū
 officium principum est, ut data terra
 erigant & constituent ueram religio-
 nem, ut hic Iacob facit, nō cogitēt de
 exactiōe expilatiōe, oppressiōe,
 & uoluptatibus, recita exempla uete-
 rum.

Vt scala, ita & hic lapis figurat Chri-
 stum secundum sententiam Cypriani
 et Augustini, qui in fundamento Ziō
 est fundatus Iisa. 8. & 28 quem repro-
 bauerunt ædificantes, & est factus in
 caput anguli, Psal. 117. sustinet utrūq;
 parietē, & fecit ex utrisq; unū, Eph. 2.
 Super quam petrā Christus fundauit
 Ecclesiam suam, Matth. 16. Ad quem
 lapidē qui offendit læditur, super quē
 autē ipse ceciderit colliditur, Matt. 21.
 Hic lapis unctus est oleo lætitiæ, Psal-
 mo 44. Quærit̄ an etiam nocturnis ap-
 paritionibus, & allocutionibus creda-
 mus & obsequamur? Resp. In salutis
 h
 nes

negotio nemo præter Christū audiendus est, nec angelus è cælo. De negotiis nostris autem, sepe fit ut angeli boni appareāt, ut Paulo in naufragio, Petro in carcere.

EX CAPITULO XXIX.

Prosequitur Moses historiam itineris Iacob quomodo usque Haran ad Laban perrexit, et quàm felici casu, seu dispositione diuina, incidit in salutationem, & colloquium Rachel. Hæc omnia docent diuinam erga nos curam, & prouidentiam. Deinde quàm familiarissimè ab ipso Laban exceptus sit, & pactus de seruitute, eiusque premio, nempe de danda Rachel. Postea describit eius matrimonium, et quomodo de industria Laban pro Rachel introduxit Leam, ac tandem quoque iunxit Rachel, singulis filiabus datis famulabus, ita ut quatuor duceret uxores simul. Nec hæc casu, sed singulari dispositione diuina
con

contigisse, ut Iacob secundum promissionem augetur prole, idque ex sancta familia.

Percontatus de loco & persona familiarum, nempe de Haran & Laban, edoctusque de eius salute, adeo & de aduentu Rachel, exardescit naturali & diuino amore de felici successu, nescit quibus signis gratitudinem & animi lætitiā declaret, exhibet beneficium adæquationis ut sic ineat gratiā & capret beneuolentiam erga Rachel. Rachel tantæ profapix filia pascit oues, & docet nostras puellas quantumuis nobiles et diuites honestū & domesticū laborē, nō otium, delicias et mollitiē.

Præ nimia lætitiā de felici itinere tantæ, longo & periculoso, post salutationē, colloquium & osculum suæ cognatæ, erumpunt sibi lachrymæ, de potitis uotis.

Laban docet nos hospitalitatem, dū Iacob familiarissime excipit, et auscul-

- tat totius rei gesta de patre & matre,
 de fratre et sua benedictione narratio
 nē, & maxime de fuga ab Esau ex ius-
 su parentum, recipit ipsum in suam fa-
 miliam, non tamen ut frustra laboret,
 & seruiat, sed ex certa pacta mercede,
- 5 Jacob iustus poscere mercedem pro
 seruitio petit sibi dari Rachel in uxo-
 rem, quæ primum occurrit, in quā pri-
 mos amoris fixit radios, & quod pul-
 chrior erat sorore Lea. Quod autē po-
 scit dari uxorem, id facit ex iussu parē-
 tum, quod ex ea familia duceret uxo-
 rem.
- 6 Laban accipit conditionem, despō-
 det sibi filiā Rachel, post 7 annos co-
 pulandā, interim Lea non elocari po-
 terat propter lippitudinem, ob id cogi-
 tat Labā fallaciā de subinducenda Lea
 pro Rachel.
- 7 Oportet aliam fuisse formam copu-
 landi coniuges quā apud nos in Ec-
 clesia seruatur, & tantum factam esse
 per

per patrem sponsæ iuxta, uel in thoro
 uesperis, cuius adhuc apud nos seruat
 uestigia. Laban quamuis despondit la
 cob Rachel ante septennium, putauit
 tamen interea se elocaturum esse Leā,
 quæ dum propter lippitudinem despi
 citur & innupta manet, necessitate co
 gitur hanc fallaciam struere, nam nisi
 prior elocaretur Lea, periculum fuis
 set ut in perpetuū innupta & cœlebs
 maneret, ideo oīq; prospicit filiæ suæ, &
 pro Rachel Leam subinducit. Hæ quā
 uis sunt humanæ rationes, proculdu
 bio tamen res diuino consilio gestæ
 sunt, nēpe quod Dominus uoluit ac
 celerare multiplicationem prolis la
 cob, id tam subito per unam uxorem
 fieri non potuit, nec restabant aliæ fa
 milix piæ, & ab idolatria alienæ, quā
 hæc Laban, ideo permisit ut utrasq; so
 rores duceret Iacob.

Hoc exemplum non positum est ad
 imitationem, nam Dominus postea in Leuit. 15.

lege cauit, ne quis uxoris suae sorore duceret ipsa adhuc uiuente, neque hic fecisset Iacob aut Laban, nisi necessitas, aut casus intercidisset. Nam si Iacob contentus fuisset hac fallacia et acquiescisset in Lea, non addidisset Rachel. Sed quia Iacob indigne fert illusionem, & pactum urget de Rachel, factumque fuisset odiosum, & ingratum coniugium, & quia iam Lea est cognita per Iacob, ideo repudiari nequiuit, propterea superaddita est Rachel.

10 Iacob ex postulat cum Laban de pacto, Laban excusat se de consuetudine, promittitque se staturum pacto, ideo conquiescit Iacob.

11 Lea docet omnes puellas propter aliquem naxuum despectas, in Dominum sperare, ipseque pro ipsis curabit.

12 Laban dat nuptui domestico suo filiam, & Dominus bene fortunat. Eius modi exempla aliqua apud nos sunt, quod Dominus seruo suo fideli & economico,

onomico, nuptui tradat filiam & res bene cedit. Estq; meo iudicio consultius quàm dare alicui diuiti ocioso et impio.

Facile fit ut qui cupiat Rachel & cū ¹³ duxerit & cognouit, inuenit esse Leā. Hoc est dum putat à primis cōspectu pulchram, piam, benignam, bene moratam & œconomicam, sanam & ab omni parte absolutam puellam. Vbi autem duxerit, & cohabitauerit, moresq; eius perspexerit, esse plane ab opiniōe diuersam, morosam, rebellē, negligentem, &c. Non tamen propterea est repudianda.

Sed quid fit Iacob utiq; hæret amo- ¹⁴ re in Rachel. Quod dum uidit Dominus cōmutat sua dona. Rachel est propter pulchritudinem chara, ergo Lea erit quoq; chara propter fœcunditatem. Ita Dominus adhuc dispensat & distribuit sua dona, non contribuit uni omnia simul.

15 Lea nominibus filiorum exprimit
& agnoscit Dei donum esse hanc fecunditatem, simulq; gratias agit.

16 Ecce despecta & lippis oculis Lea, tanta decoratur à Deo gratia, præ sorore sua Rachel, ut non tantum fecunda sit, sorore manente sterili. Sed quod etiam sit proaua Christi, nam est mater Iudæ, ex cuius stirpe natus est Christus. Adeo est totius sacerdotalis, & Regalis stirpis mater, nam ex Leui sacerdotale ex Iuda regale genus propagatum est.

17 Anno 84 suæ ætatis Iacob ducit uxores, Ecce continentiam tanti uiri.

EX CAPITE XXX.

Duo sunt huius capitis loci præcipui.

1. De filiorum procreatione.
2. De noua mercede & seruitute Iacob.

Rachel uidēs se esse sterilem, & uterum suum à Deo clausum esse, quod per se erat opprobrium mulierum, maximè dolet.

Et

Et non tantum ob hoc dolet, sed post
quàm à marito audierat de benedicto
semine, ex eius pro genie nascendo, in
uidet hanc felicitatem suæ sorori, imò
ex animo dolet hanc gratiam sibi præ
ripi.

Obserua quoq; sanctorum fragilita²
tem, affectus, uitia & peccata, Rachel
inuidet sorori, Iacob irascitur, utiq; ta
men manent sancti.

Atq; hic apertissimus locus est filios³
esse singulare donū Dei, ideo inquit
Iacob. Nūquid supra Deum ego sum.
Aut nunquid Deus, ut me de pueris
solicites, sollicita Deum.

Hæc genealogia tam expresse pro⁴
pter 12 patriarchas describitur, & quo
modo eos Dominus produxerit.

Rachel perpeisa suæ sterilitatis op⁵
probrium, modeste quiescit non abu
titur illicitis medijs, ut aliquot mulie
res, sed adiungit marito suo suā ancil
lam, quæ quoq; erat legitima uxor, sed

non materfamilias, cuius filij erāt domini suæ. Ideo inquit ut pariat mihi filios super genua mea, nempe adoptiuos, quos in sinu meo pro meis fore ueam.

- 6 Ancillæ erant ex arbitrio matris familias nec dormiebant cum marito, nisi copularent & admitterent matres familias. Et opinor propterea ancillas pro concubinis additas esse si materfamilias fortasse esset sterilis, ut filios gigneret ex ancilla concubina, & ita ædificaretur, ne esset sine hærede. Illud ius tum erat receptum, & est adhuc in illis regionibus, in nostris non item.
- 7 Nomina filiorum habent suas ethimologias ex contextu, & iudicant filios Dei dona esse, & à Deo singulariter dari, utinam hoc omnes in filiis nostris animaduertemus.
- 8 Duodecim illi filij connumerata Diana pro Benjamin ad huc nascendo, nati sunt Iacob intra septem annos. Ecce

te quomodo Dominus suam benedictionem prolis promouet, tã diu protogatam.

Hac descriptio genealogiæ 12 patriarcharum necessaria erat propter omnem posteritatem, ut singuli scirent à quo patre, et ex qua matre essent nati, item quod uere essent omnes unius patris filij.

II.

Prior locus continuit benedictionẽ Jacob in prole, posterior hic locus describit benedict. Jacob in possessiõib.

Secundus locus huius capituli est de nouo seruitio, nouaõq; mercede Jacob de quibus contractũ facit cum Labã. Atq; hic apparet mea simplicitas Jacob, meraõq; uersutia & improbitas Laban. Et quod synceritas Jacob uincat improbitatem Laban, Dominusõq; auget mercedem ampla benedictione Jacob.

Evoluto tempore seruitutis, nempe 14 an/

14 annis, suæ ætatis 91. pro ambabus uxoribus suis, aspirat ad suam libertatem, cupitq; dimitti, ut, ex officio boni patris familias, prospiciat suæ familiæ de uictu.

12 Laban autem cernens eius seruitutis fœlicitatem propter suum commo- dum sollicitat eum de lōgiore seruitio, & hinc patescit mera improbitas La- ban, uidet simplicitatem Iacob, quod se ultro ad seruitutem obligauit, pro filiabus, quas utiq; ex more gratis cū dote daret, nam gener suus Isahac so- rorem suam Rebeccam ex illa familia non per seruitutem duxit, sed libere ac cepit. Hæc omnia tacet Laban, & pu- tat Iacob hæc facere ex simplicitate et ignorantia, fruiturq; ita longius hæc synceritate. Obserua quanta sint com- moda unius fidelis serui, aut ministri in quolibet officio.

13 Iacob autem non est adeò stupidus, sed quod se ultro ad seruiendum obtru-
lic

lit pro uxore accipiēda, id facit ex ius-
 su parentum, qui consulebant ut inde
 acciperet uxorem. Iam autem ipse est
 solus, extorris, nudus, & sine diuitijs,
 quas ex sua parte adferret. Vult iure
 agere, & uxorem iure ducere, ne quid
 postea suggillaret de eius paupertate
 & nuditate.

In his quatuordecim annis fidelissim¹⁴
 me seruit & pascit oues, non agit suū
 commodum sub hac seruitute. Docet
 seruos fidelitatē, & omnes in quouis
 officio constitutos ne sua curent, &
 officium negligant.

Dehinc in sequentibus annis ab in¹⁵
 tegro paciscit de mercede æquissimē,
 & constituit omnia in benignam uo-
 luntatem & benedictionem Dei, quic-
 quid ibi Dominus dederit se uelle ac-
 cipere.

Laban prompte accipit hanc condi¹⁶
 tionem pacti, certus de natura quod
 animalia sui similis coloris fœtus pa-
 rarent.

rerēt. Et ita occulte in animo sibi gaudet de sua prosperitate, & ridet iacob simplicitatem. Huiusmodi Lobben licet uel hodie reperiri q̄ ministros aut in ecclesiastico, scholastico aut œconomico negotio sinant, usq; laborare uilissimo precio, & ridēt interim ipsorum simplicitatem.

17 Pactum mercedis breuiter ita se habet. Iacob iubet segregari maculosas, & nigras oues ab albis, dariq; pascendas alijs filijs Laban, sibi autem tantū dari pascendas albas oues. Iam porro quicquid maculosi uelleris ex ipsis albis ouibus nasceretur ea esset merces iacob. Pactum placet Labā certus de natura quod sui simile produceret, q̄ albæ oues ab albis nascerentur, & sic iacob rursus frustra seruiret, ipseq; Laban ita ditesceret. Ita abutitur simplicitate (ut putat) iacob dicit. Nō bene consulis tuis rebus iacob, uideo tuam simplicitatem pariter & fidelitatem pacis

paciscemur æquius, &c. Sed sinit stultescere. Iacob autem non est adeo stultus sed est in Domino sapiētiōr quā Laban, respicit per fidem in Domini benedictionem, & quod Dominus si delem laborem solet remunerare, & benedicere. Ideo inquit: Respondebit pro me iustitia mea. Hoc est Dominus ipsa benedictione erit testis meæ fidelitatis et laboris. Si fideliter serui Dominus dabit mercedem. Sin minus Dominus retrahet mercedem. Ea est consuetudo Domini in omnibus negotijs & officijs. Secundum pactum segregatur maculosæ & nigræ ab albis triū die rum itinere ne coirent, Iacob pascit albas oves, filij Laban uaricolores. Iacob autem arte adiuuat naturā, & primum maculosos baculos ponit in carnalem super quibus inter inaquandū conciperēt, Dominus annuit suis studijs, pariunt maculosos foetus. Deinde maculosas oves segregat ut suas. et facit

facit precedere albas, ut ad conspectum earum rursus conciperent & parerent maculosas, De his Laban molestus esse non potest, quia Deus & natura hoc faciunt artis medio. Tertio autem alia utitur arte, rursus ponit uaricolores baculos in canales tempore ueris, quando robustiores & saniores oues coeunt, ut sibi peior foetura cederet. In autumno autem quum imbecilliores coirent, non posuit ut ipsae cederent Laban. Hac arte utitur per sex annos & ualde augetur gregibus ita Dominus ipse reddit mercedem fidei seruo. Mulae sunt quae non sunt de natura sed ex arte, ut insertio surculorum uarij generis in unam arborum. Item Mula non est de rerum natura sed ex arte, &c. et est humanum inuentum per asinum et equum.

18

Quaeritur an Iacob iure egerit per hanc artem, nam non est eius mentio facta nec approbata ab utrisque in pacto. Et

si sciisset Laban nō cōcessisset. Est q̄
 ergo species furti hęc ars iacob? Res.
 iacob pertentat artem, Dominus per
 effectū approbat, ut postea angelus
 testat se hoc uidisse et adfuisse. Ars ni
 hil fecisset nisi audiuiisset Dominus.
 Ergo Dominus hoc facit non iacob.
 Et quia iacob satis meruit hanc merce
 dem quam Laban non erat daturus, id
 sciuit iacob, ideo, inquit, in pacto, q̄
 responderet sibi iustitia sua, supra na
 turam, ex singulari Dei benedictione,
 Huiusmodi furtum quoq̄ fuit filiorū
 Israël in Aegypto, Exod. 12. ex iussu
 Dei, nam filij Israël erant huiusmodi
 mercedem durissimo suo labore satis
 meriti. Est ergo potius appellāda pro
 uidentia quā furtum.

Laban repræsentat omnes impios. 19
 Laban defecerat ad impietatem, nam
 est idololatra, ita quoq̄ defecit ad ini
 quitatē. Nihil respicit quod iacob est
 sororis suæ filius, quod duxerat suas

K k

filias;

filiis, quod ex ipsis iam habet multos filios, amplam familiam, quod seruit sibi fidelissime & felicissime. Iam si fuisset pius, honestus, & equus uir, cōsulisset rebus sui nepotis, generi, & fidelissimi felicissimiq; serui. Indignus qui dicatur Labā, albus aut candidus, sed uerissime sordidus Lobbe.

20 Ecce labores tam sancti patriarche, in tam grandi ætate, iam natus 91 annos habet uxores & filios, & ad huc seruit, adeo & interdum pascit oues, pnox agit earum excubias, quemadmodum ipse proxime fatebit. Nos post unum atq; alterum annū, procuramus nobis ut in otia tuta recedamus.

21 Obserua genus uitæ & rationē quæ rēdi uictum, & possessiones apud sanctos, & pios homines, non per fraudes, propolia, & alias malas artes, sed per honestum laborē agriculturæ aut pecuarix.

I Res principales locos habet ¹
 hoc cap. 1. De profectioe Ia-
 cob, 2. De insecutione Laban,
 & de exostulatione utrorūq; , 3. De
 confederatione amborum.

I.

Primus locus alios tres locos con- ²
 tinet, 1. Triplicē occasionē perfectio-
 nis, 2. Consiliū Iacob cum uxoribus,
 3. Oportunitatem profectiois.

Proficiscendi occasiones seu cau- ³
 sas tres honestas & motorias habuit
 Iacob. Prima, quod inuidiose suggillāt
 & traducunt filiū Laban ipsum Iacob,
 de clancularia subtractione bonorum
 Laban ad se, unde tandem simultas, dis-
 sidium, tumultus, & tandem uiolenta
 rapina fieret, eorum quę habuit Iacob
 ad Laban.

Secunda quod uidet etiā ipsum La- ⁴
 ban ex ipsa filiorū suggillatione per-
 motum esse, & iam esse auerso, turbā-

do, & amaro animo aduersum ipsum.
 Vnde Iacob ex animo dolet de ipsa p
 fidia, ingratitude, et timet ne sibi sua
 ui diripiatur à domesticis, unde etiam
 aliquoties noctu insomnis iacuit tri
 stis, ac cogitauit de his malis euitandis,
 aut auertendis per aufugium, aut alia
 ratione.

- 5 His accedit tertia & firmissima cau
 sa, Dñs non destituit suos in angu
 stia, sed ita sollicitum & cogitabundum
 per insomnia, cōsolatur & alloquitur
 noctu Iacob, & admonet de profectio
 ne, & promittit liberum conductum,
 præsentiā, & defensionē suam. His
 tribus causis permotus Iacob, rem cō
 silio tentat, & primā suas uxores cō
 sultas habet, earum animum persuadē
 do perinuet, ut consentiant de profē
 ctione. Post earum consensum, captat
 oportunitatem abeundi ne oriatur tu
 multus, ne retineatur, aut ne deprade
 tur ipsum Laban. Sed priusquā ad
 consi

consilium Iacob ueniamus, uideamus
circumstantias Laban & Iacob, quos
uterq; representent.

Laban cum suis filijs bene patiuntur **6**
ut Iacob usq; laboret & pascat, ipsiq;
dicentur per ipsum, ipseq; parū aut ni-
hil mercedis recipiat, sed sit cum suis
uxoribus & filijs quasi perpetuis ser-
uis. Et postquam uident ipsius merce-
dem fortunare & augere Dominū, in-
uident ipsi & subinde permutant, stu-
dent q; per inuidiam impedire benedi-
ctionem Domini, crebra ipsa mutatio
ne mercedis, sed frustra.

Iacob rursus fidelissime seruit, & **7**
est contentus sua mercede, & benedi-
ctione Domini. Adeo & ipse Do-
minus, qui est omnium iustissimus, nō
permittit ut infidelitas, inuidia,
et defraudatio Laban, ipsi bene cedat.
Item non permittit ut fidelitas Iacob
sit sine remuneratione.

Huiusmodi Laban, imò Lobben, **8**

Kk 3 Labanos,

Labanos, aut Lappen, licet & hodie & semper reperire in oeconomia, pedagogia, politia, & maximè in Ecclesia, qui libenter ferunt ut habeant fideles & diligentes ministros, per quos res ipsorum bene & feliciter administratur, & ut sint perpetui & nudi serui. De condigna mercede autem solueda semper sunt negligentiores, duriores, imò si quando Dominus præter ipsorum uoluntatem per benedictionem ipsis ministris soluit mercedem, id placide ferre non possunt, imò inuidet & dolent, et de suo accessisse suspicillant & traducunt, ac tandem diminuere mercedem, & penitus ad se ut sua, & ab ipsis profecta, rapere quacumque occasione uolunt.

Representat ergo Laban propriissime impios magistratus, Dominos & patres familias. Iacob refert quemuis pi-um & fidelem ministrum in quolibet officio constitutum.

Imò

Imò Laban refert totum mundum, ¹⁰
 ipsum impiorum colluviē. Jacob autē
 repræsentat Christum, qui seruit suo
 euangelio & salute toti mundo. Mun-
 dus contra libenter percipit Domini
 benedictionem & beneficentiam per
 Christum, & suum euangelium exhi-
 bitam. Sed hanc beneficentiam sua li-
 beralitate & gratitudine nemo agno-
 scit, nemo confert quicquàm ad sacrū
 ministerium euangelij conseruādum,
 sed quisq; pro se rapit etiam ipsa quæ
 sunt Ecclesiæ comparcunt, cōmutant,
 aut per tenacitatem nihil contribuūt.
 Laban familia præfente iacob est for-
 ma totius mūdi, in quo Labanite, hoc
 est impij, iniuria, fraude, odio, &c. im-
 peritāt iacobitis, id est, pijs & fidelib.
 Pij quoq; sunt omnino serui sed cū be-
 nedictione Domini, & quod omnium
 miserrimū est, iacob tot annos solus
 uersat inter idololatrias, sine uera reli-
 gione, uocali uerbo. Nam Laban ad i/

dololatriam defecerat. Ex Lobbantia familia sunt etiam hi, qui inuidēt alijs spiritualium & corporalium donorum auctiōnem, ac student quoquo modo impedire.

12. Ecce prudentiam Iacob. Vocat ambas uxores ad se in agrū ut solus cūso lis, de hac re deliberet & cōsultet. Et primum orditur à malis uotis ex uultu patris collectis. Deinde protestat̄ de fidelissima sua seruitute. Postea de perfidia & fraude patris per crebram immutationem mercedis, De hinc de benedictione Domini, quod Dominus, etiam Laban inuito, ipsi benedixerit, suamq̄ artem de uaricoloribus quibus Dominū fortunasse & approbasse ut media benedictionis. Postremo recitat mandatum Domini ipsum in patriam reuocantis, quod est totius consilij propositio, nempe, Dominus reuocat me in patriam, quæ est uestra sententiā, uultis mecum proficisci nec

her: Sed hanc propositionem prægrauat iniuria patris, ut tanto facilius, & citius consentiant.

Rachel in respondēdo præponitur 13
 Leg, quod Rachel erat primaria mater familias pro qua seruierat, quam primum expetuerat. Lea autem casu facta est uxor.

Uxores Iacob statim consentiūt ei 14
 ius sententiæ, & simul ægreferunt iniuriam paternam, non tantum in maritum, sed in se ipsas quoq;. Quod eas non ut liberas filias elocauit cum dote sed ut seruas, pro seruitio mariti Iacob uendiderit indotatas, dupliciq; iniuria adfecerit, dotem non dedit, insuper & contra morē marito utitur, pro seruo gratis, simulq; ipsas per totum id tēpus, quasi seruas habuit, & quicquid pariter maritus, uxores, famulæ & filij promeruerant, aut fecerant, id totum in ipsius cessisse commodum.

Ideoq; agnoscunt hanc Domini benedictio

nedictionē, quasi iure sibi cessisse. Ac tandem consentiunt ad profectiōē.

15 Postquā uxorum consensum habet de profectiōe iam nihil porrò reliquū meditato opus est, quā captare commodam occasiōē sine tumultu abeundi. Ea commode offertur, dū Laban proficiscitur trium dierū iter, ad tondendas oues, nam tam lōge abegerat oues, quas ante sexennium in contractu seiunxerat, superiore capite.

16 Inter abeundum furatur Rachel idola patris, ut aut eum ab idololatria auerteret, aut ut compensaret præmiū suum, ut filia Israēl in Aegypto uasa argentea commutato acceperant, & spoliabant Aegyptum.

17 Iacob uerbo Dei cōfirmatus, & cōfusus de profectiōe tam longum iter cum tota familia, eaq; maxima parte tenera ingreditur, certus tamen quod insecuturus erat Laban, quamuis de suo

suo nihil acceperat.

Furari cor, hebræa phrasis est pro 18
fallaciam alicuius eludere, & subterfu-
gere, Nam Laban certo statuit, bona
Iacob ad se rapere ut sua & à suis con-
quisita, neq; se hoc proposito frustra-
ri, nam Iacob extorris fuit, solus fuit,
ipse tot habuit filios & amicos. Illud
propositū elusit Iacob, dum data op-
portunitate clam abiit.

II.

Secundus locus recitat insecutionē 19
Laban, & exostulationem utrorūq;.
Verisimile est Mesopotamiā & Cha-
ran non tam procul fuisse à Palestina
quemadmodum in Ptolemæo ponit.
Nam Iacob cum tanta familia tenera,
& gregibus, septem diebus ex Haran
proficiscitur usq; Gilead qui mōs, pri-
mus limes est terræ Chanaan, nisi ue-
lis quoq; addere sex illos dies, quibus
Laban rescivit, domum rediit, & inse-
cutus est, nam trium dierū spatio abie-
rat

rat ad tōdendas oues, ita ut quod iter
Iacob 13 diebus profectus fuerat. Laban
7 dierum spatio insequendo per-
strinxerat.

20 Ecce curam Domini pro suis, prius
quàm Labā occupet & obruat Iacob,
Dominus nocte prohibet ipsum, ne
quid dure loquatur cum Iacob, taceo
ut uim faciat. Ibi præstat Dominus q̄
promiserat, nempe secum fore, et se de-
fensurum esse eum. Ea debēt in nobis
fiduciam ad Dei tutelam, aduersus no-
stros hostes augere & confirmare. I-
dem loquitur Dominus in 10 præce-
ptis in secunda tabula, pro nobis ad-
uersus omnes hostes nostros, scilicet,
Non occides.

21 Laban obiurgat & accusat Iacob
ab in honesto contra officium quod
clam aufugerat, filiasq; suas raptas
uexerat, quasi raptas in bello, fingitq;
suum officium de deductione, & addit
minas de sua uindicta, nisi ipsum præ-
monuit.

monuisset & prohibuisset Dominus, postremo accusat eum furti. Ita impij suam ipsorum impietatem perdunt, per furtum idolorum indicat se esse idololatrā, & descivisse à vera religione patrum.

Jacob respondet, expurgat & defendit se, quare clam abierat, nēpe ne abriperet filias quas dederat uxores, De furto autem, nescius, pronunciat iudicij sententiam quæ fortasse postea executā est cum moreretur Rachel in partu, & iubet perscrutari totam familiam, quod cum facit Laban, nihilq; inuenit, (nam Rachel patrem elusit) Jacob excandescit & exostulat cum Laban, enarrat fidelissimam suam seruitutē, & exprobrat Labano iniuriā, tenacitatem & duritiem, magnificēq; prædicat Domini tutelam. Etiam sancti irascuntur sed iuste cum defendunt suam innocētiam. Ecce per tot annos Jacob versatur in idololatrica familia, nec

nec permouetur tamen.

I I I.

- 23 Tertius locus sequitur de Cōfœderatione. Laban pudefactus in simulatione furti & frustratus in dequisitione, & conuictus expostulationem Iacob, item cōmonefactus à Domino, obfert conditiones pacis, & inquit indignum & indecorum esse, ut cum Iacob socero litiget, eicq; uim inferat, nã non esset aliud, quàm cum suis deditis finis amicis bella gerere.
- 24 Fœderis forma erat congestio lapidum in aceruũ, & super eo comestio, tandem & nomen aceruo datum ad eternam memoriam, postremo ipsa uerba iuramenti. Fœdus inter Deum & nos de remisso peccato & imputatione iustitiæ, est Baptismus, quo ab utraque parte admonemur fœderis, super quo etiam comedimus ut bibimus corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi, in signum perpetuæ

petuæ amicitie. Fœdus oportet utrinque seruari.

Pastoris officia propriissime in Iacob possunt considerari, et mystice refert uerum & summum illum pastorem Dominum nostrum Iesum Christum, unde & alibi passim Iesa. 40. Iere. 23. Ezech. 34. Psalm. 23. Luc. 15. Ioan. 10. 1. Pet. 2.

Vt tentacio alia aliam trudit, ita consolatio alia aliam sequitur. Iacob solutus à Laban, profecturus ad patriam, occurrit ei mons Seir, ubi habitabat Esau, à quo sibi uehementissime timet, sed hunc timorem exuunt angeli, magna turma apparētes, ut strenui milites ipsum defensuri. Ideoq; locum illum appellat Mahanaïm duali numero, quod dux erant turmæ, sua, & angelorum.

EXCAPITE XXXII:

1 **V**nus est huius capituli praeceptus locus, nempe de apparatu Iacob ad occursum Esau, quo modo eius beneuolentiam captat ut cum gratia per eius terram proficiscatur, rogat liberum & saluum conductum. Esau autem ex magna beneuolentia & fraterno gaudio uenit in occursum excepturus & deducturus ipsum 400 uiris. Hinc extimescit Iacob, nescit quo animo ueniat, an fortasse euomiturus sit adhuc inueneratum oraculum, de praeprepta benedictione. Parat eius iram mitigare & uincere muneribus, & sollicitate ad Deum precatur, & admonet ipsum suis promissis, in qua precatione ita rapitur, ut cum angelo luctetur, & uincat tandem.

2 Hoc eius animū percellit, & in amicum rapit, quod Esau, 400 uiris ueniat ipsi in occursum, nescit an amico an hostili animo ueniat.

Ecce

Ecce fragilitatem Iacob, timet sibi
ab homine, qui habet Deum & om-
nes angelos defensores, & comites.

Hic metus diffidentiae pars est, nam
qui metuit ab homine diffidit Deo. Ne-
mo tamen debet conijcere in periculū,
Quod cauere potest, stultū est admit-
tere.

Hæc fragilitas nobis est cōsolatio
ni, ut discamus nostram constantiam
non esse uirium nostrarum, sed esse do-
num Dei, eamque Deus aliquando sur-
ripere, ut indicamus nostram imbecil-
litatem, ne putemus ex nobis esse, &
alios præ nobis contemnamus.

Apparet & uerisimile est Esau pla-
ne amico & fraterno animo uenisse,
cum tanto equitatu excepturus fratrem
suum, tam longo temporis spatio ex-
torrem.

Aut ut ostendat suum contemptum
erga Dei benedictionem, quam præri-
puit Iacob, quod illa præreptio nihil

momenti habeat, sed quod ex ipsa demonstratione sibi benedictio etiam iure cesserit. Ea omnium impiorum indoles est, dummodo habeant huius uitæ splendorem & corporales benedictiones, de spiritualibus benedictionibus nihil sunt solliciti.

8 Eadem est omnium piorum conditio in hoc mundo inter impios, quod semper sibi timeant ab ipsorum oppressione & iniuria, propter præreptam spirituales benedictionem. Ideo oportet eos sufferre, eorum furorem beneuolentia & muneribus placare.

9 Lucta illa Iacob cum angelo pariter fuit corporalis & spiritualis. Iacob enim in summa angustia & agonia spiritus constitutus, solus seorsum confugit ad orationem. Inter orandum uenit angelus humana forma & colubabatur, & ut luctatus est cum Deo in oratione de sua promissione, & iam imminente periculo, ita æque strenue
cor

corporaliter luctatur cum angelo.

Luctam illam fidei in oratione certū est hanc fuisse, nempe ab hac parte est Deus, iubens proficisci in patriam suam, addens promissionē benedictionis, & beneficētiæ. Ab altera parte est metus ab Esau qui iam olim minabatur mortem, & iam occurrit cum 400 uiris. Ibi horror certæ mortis occupat.

Inter hæc utraq; cōstitutus est Iacob, & athletice luctatur fide, admonens Dominū suæ promissionis. Retrocedere in Mesopotamiam non licuit, quia Dominus iussit exire, progredi itē in periculo mortis suæ & suorum est, quia Esau occurrit abiuratus hostis. Tandem fidelis Dominus qui non sinit suos tētari supra quàm sufferre possunt, mittit angelum, qui quidem primū luctatur ut hostis, sed tandem constantia superatus, consolatur ipsum, & benedicit ei.

Iacob hoc loco & lucta præfigurat. 18.

uit Christum, qui similē, & multo dur
riorem luctam luctatus est in horto,
ingruente passione, nam ab hac parte
stetit uoluntas Dei, salus totius mūdi
ab altera parte ingruit horrēda mors,
ira & graue iuditiū Dei de peccato, in
super captatum ueniunt abiuratiissimi
hostes, inter hæc duo cōstitutus Chri
stus orat & luctatur, ita ut sudor san
guineus erupit, tandem angelus con
solabundus, & confortans apparet. I
tem applica huc quoq; illam tentatio
nem, quam sustinuit à Satana in deser
to, qua superata accedunt angeli mi
nistri, Matt. 4.

- 12 Huiusmodi luctam oportet omnes
Christianos sustinere & eluctari, la
cob, & Christum imitari, dum ex Me
sopotamia in terram promissam, hoc
est dum ex hoc mundo & hac uita trā
simus in patriam cœlestem, corporali
ter in cruce, spiritaliter in agonia fi
dei in hora mortis, quando Dominus
nos.

Dominus nos reuocat & emigrari iubet, ibi retrocedere, & redire in hanc uitam non licet, progredi autem in periculo uitæ est, mors occurrit, peccata nostra perterrefaciunt, inter hæc duo nos medijs constituti, luctamur fide in Christum, & promissionem gratiæ, remissionis peccatorum, & uitæ æternæ per Christum Deo opponimus et uincimus, adeo et Deum ipsum. Tandem uenit angelus, minister uerbi, primum luctatur, & prædicat pœnitentiam, postea consolatur & benedicit nobis, accipimusq; nomen nouum, noui homines & Israëlitiæ luctatores, & superatores Dei, non secundum essentiã sed secundum tentationem.

Post illam benedictionem persentit non hostilem hanc pugnam ne hostem fuisse sed Dei angelum, & Deum ipsum, illud est uidere faciem Dei, & bonam uoluntatem Dei, in nostris tentationibus, cruce & morte.

14 Et quod inquit post hanc luctam so-
lem sibi exortū esse, significat post hu-
iusmodi tentationes, tribulationes, &
mortem corporalem exoriri æternam
Dei consolationem, in uita eterna, ita
quoque Christus postquam à morte
surrexit exortus est sol, uita noua, glo-
riosa, & æterna.

15 Quod autem Iacob defectum cor-
poris sentit, & claudicat, significat
corpus peccati destruendum esse. Pri-
usquam ueniamus in terram promi-
sam, uitam æternam. Item multis ten-
tationibus, tribulationibus & cruce
corpus debilitari. Ita quoque Christi
corpus et tota humanitas destructa et
contrita est in morte.

16 Similem luctam quoque luctata est
cum Christo mulier illa Cananæa Sy-
rophænistæ, cuius filia erat dæmonio
obsessa, ad cuius preces Dominus
Christus primū nihil omnino respon-
debat, adeo & apostolis intercedenti-
bus

bus noluit exaudire usq; dū ipsamet coram accessit, & suis ipsum argumētis uicit. Ad cuius fidei constantiam Christus ipse exclamabat & exaudita dimisit. Eiusmodi Lucta fuit Mosi ad Mare rubrū, Dauidis in fuga à Saule.

Eandem luctam sustinuerunt omnes ¹⁷ martyres, & adhuc sustinent omnes professores Euangelij, qui cum Iacob ex Mesopotamia, ex infidelitate, gentilismo, et iudaismo egressi, pergit ad terram promissam, ad euangelij & Christi confessionem. Ibi retro redere ad impietatem & Christum negare non licet. A fronte autem stant tyranni & persecutores minantes certissimam & atrocissimam mortem. In de eluctari & pergere est athletica imo diuina constantia, ibi quidem destruitur corpus peccati, sed postea exoritur sol diuinę & æternę consolationis.

18 Summa, oportet cum Deo luctari
& ipsum euincere qui uult cum Iacob
terram promissam ingredi.

19 Firma fides in Christum luctatur,
& uincit iram Dei de peccato. Cōfessio
Christi luctatur, & uincit homines
& mundum. Corde creditur ad iusti-
tiam, ore autem confessio fit ad salu-
tem.

20 Inter luctandum alter alterū firmissi-
me corripit. Ita ira Dei corripit homi-
nē. Fides rursus corripit Deum per
suas promissiones in Christo factas.

EX CAPITE XXXIII.

1 **H**oc capite describitur quomo-
do Iacob occurrit Esau, & in
uicem se excipiunt, pacificeq;
discedunt.

2 Postquā uidit Iacob aduentare
Esau cum 400 uiris, magno certe exer-
citu, & comitatu, adornat suos, & in-
struit aciem non ad pugnam, sed ad sa-
lutationem, & res foret in periculo ut
dig-

digniores personæ essent tutiores, & promptiores ad aufugium. Ipse autē ut bonus pater familias & princeps sui exercitus in acie cōstitutus præit, sese primū pro suis expositurus piculo, non est post principia & sibi cauet loco, sed præit ut fidelis pastor suis ouibus, Ioan. 10. Vt hic Iacob ad occursum Esau se præparat, ita & nos debemus ad mortis aduentum præparare.

Postquā luctatus est cum Domino, & de hoc negotio & uicit, iam cum res ad experiētiā propinquat, bene confisus de Domino in hoc negotio cōstanti animo accedit, & præit. Dominus rursus ab altera parte ita mitigat animū Esau, ut non nisi pacifice ueniat. Ita Dominus etiam durissimos hostes nostros potest flectere, ut non nisi pacifice loquantur.

Similime, postquā duram illam luctam in agonia cū Deo & ira eius de peccato per fidem in Christum euicimus,

mus, mors ipsa à qua tã anxie perhorruimus non nisi amica uenit & excipit nos, nostram uitiatam naturam reformatura, ut recta pergamus in terram promissam.

5. Jacob septies procumbit in genua ante aduenientem Esau, cum tamẽ ipsi sit secundum benedictionẽ promissam seminis longe superior. Docet per hæc nos pios, quomodo nos geramus aduersus magistratum etiam impium, debemus agnoscere nostros Dominos, & debitum honorem ei deferre, Rom. 13. ut tali obsequio illesi ad terram promissam pergamus. Vbi autem tyranni hostiliter nos corripuerint, & uoluerint in confessionem fidei extorremus, ibi nulla ratione concedere debemus, ut tres illi uiri in Babylone contra Nebucadnezar steterunt, & quẽ admodum omnes martyres restiterunt tyrannis.

6. Decentius et rectius fuisset ut Esau ad

ad Iacob procubuisset, quia habet benedictionem promissi seminis, & est proauus Christi. Iam autem tantus & tam sanctus uir ad genua procumbit ad impium Esau. Eadem ratio piorum ad impios est. Impij in hoc mundo superiores sunt, pij autē inferiores. Sed ut nunc in Ecclesia, ita tunc in futura uita erit rerū uicissitudo. Pij pacis causa libenter se submitunt impijs in externis negotijs, sed si Esau uoluisset benedictionem & primogenituram à Iacob repetere, id nunquam concessisset, ea fuit lucta cum angelo.

Iacob non potest cum Esau proficisci, nam habet pueros, & tenerum gregem. Esau autem eques est cum suis. Iacob refert uerum & bonum principem & pastorem, qui suorum subditorum rationem habet, & ad ipsorum imbecillitatem potest se attēperare, quē admodum ad Heb. 4. inquit. Pontificem habemus qui possit compati nostris

stris infirmitatib. Esau autem refert ty rannos qui sua uoluntate et animi libi bidine pergunt. Item pijs non possunt nec debent iugum ferre cum impijs. Pij sunt mansueti spiritu, impij sunt feruēti & præcipitati adfectu imbuti. Item Esau figurat legem quæ requirit perfectos. Iacob refert Christum qui teneram familiam, & imbecillum ducit gregem, ipsius imbecillitati compatiens & se attemperans.

8 Iacob eludit fratrem Esau, & non sequitur ipsum in Seir, ut Christus commisit se homini sciens quid esset in homine, Ioann. 2. Satis est pijs ut cum impiorum pace hanc terram & uitam transigant, non communicant cum eis, Psalmo, 1400. Non communicabo cum electis eorum. Et Psal. 26 non habitauit cum uiris uanis.

9 Proficiscitur in Succoth qui locus postea hanc appellationem accepit à tentorijs, quod ibi tentoria fixit & alii
quandiu

quandiu mansit, usq; dum reffectis uiribus comode transiret Iordanem. Nomina locis data sunt ad perpetuam memoriam posteris, ubi patres ipsorum peregrinati sunt.

Salem illa ciuitas seu uicus est trans Iordanem in terra Sichem, iuxta Iordanem non procul ab Emon ubi Iohannes baptizabat, Ioan. 3. Non illa Salē ubi habitabat Melchizedec quæ postea appellata est Ierusalem.

Erigere altare & inuocare nomen Domini est instituere ueram religionem, prædicare uocale uerbum Domini, promissiones de Christo, de possidenda terra, confirmare animum patientia et constantia in hac peregrinatione.

Ecce tantus patriarcha cum tot uxoribus & liberis, tantaque familia incertis oberrat sedibus. & nos omnia uolumus habere certa & parata.

EX CAPITE XXXIII.

- 1 **T** Erribilis, & stupenda historia hoc capite describitur de otij consequentijs, & de mali comertij damno. Horrendum illud homicidium primum causatū est ex Dinæ otio & lustratione, ubi Sichē eius pulchritudine, & amore captus stuprauit eam.
- 2 Et quamuis horrenda est historia, specimen tamen est futuri excidij totius terræ post longa tempora, per filios Iacob.
- 3 Dina suo malo docet puellas, & mulieres domi manere, familiam curare, pudicitiam custodire, testudinem imitari, non uagari, & perlustrare omnes plateas. Docet quoque parentes ne dēt filijs & filiabus libertatem otandi, & peruagandi.
- 4 Docet quoque timorem Domini pariter parentes & filios, ut quamuis parentes pijsime & honestissime institu-

ant filios filijꝑ reuerenter obsequuntur. Vtqꝑ fieri aliquando posse ut frustrentur proposito, & cadant horrende. Harum rerū oportet hunc tam sanctum patriarchā, cum sua familia, totius Ecclesie esse exemplum.

Ita quisqꝑ pius debet semper in timore Domini uersari, nec putare, quod sit absqꝑ periculo quantumuis fuerit pius, honestus, & iustus, nisi ipsum seruet Dominus. Eius rei nobis exemplū exhibet sanctus ille proauus Christi David, qui horrendissime cecidit in adulterium, & homicidium. Item sanctus ille Phariseus Paulus, factus est persecutor Christi & suorum.

Ad huiusmodi lapsus nemo debet se estimare sanctiorem, constantiorē, & stabiliorem, quin timeat Dominū, & roget pro perseverantia. Nam qui perseverauerit usqꝑ in finē, hic saluus erit. Et qui stat, uideat ne cadat. Iustitia iusti nō liberabit eum, si relapsus à iusti

iustitia peccauerit, Ezech. 33. Memine-
rit horreni illius lapsus primorū pa-
rentum nostrorum, dum adhuc fuerūt
in statu perfectionis. Quanto citius
nos labemur iam debilitati & imperfe-
cti.

7 Quærat quisquā, quare Dominus
permiserit tam sublimes & sanctos ui-
ros tam horrende cadere. Paulus sol-
uit quæstionem ad Tim. 1. cap. 1. Ideo
misericordiam consecutus sum, ut in
me primum ostenderet Christus Iesus
omnem patientiam, ad informationē
eorum qui credituri sunt illi, in uitam
æternam. Et quæcūq; scripta sunt ad
nostram doctrinā scripta sunt, ut per
consolationem & patientiam scriptu-
rarum spem habeamus. Dominus per-
mittit etiam magnos sanctos profun-
de cadere, & recipit ad gratiam, ut &
nos lapsi erigamur fide ad Dei mise-
ricordiā, ne desperemus præ magnitu-
dine peccatorū. Item ut ne cōfidamus
nostræ

nostræ sanctitati, iustitiæ & constantiæ, sed Dei misericordiæ, cum fiducia & timore.

Quamuis hic Simeon & Leui graviter peccant in occisione tot hominum, ita ut etiam pater iam moriturus postea improbat ipsorum nefas & præterit eos, nec vult dare benedictionem promissi seminis ex ipsis nascendi. Nihilominus tamen manent sancti, & magni patres multæ posteritatis. Nam gentes Cananitæ iam erant morti, & iræ Dei destinatæ propter impietatem exterminandæ, cuius excidij hic agunt specimen quod imitentur post longa tempora posteris. Item exprimitur hic ardentissimus zelus contra scelera, qui nullam admittit excusationem, & promissionem.

Postquam pater ipsorum improbat, et damnat factum violati fœderis. Quare ergo non sumit ab eis supplicium. Resp. Quamuis est suæ familiæ magister;

Mm

stratus;

stratus, non tamen habet ius gladii in eos, nec habet singulare præceptum Domini, de sumendis pœnis ab eis, et quod erat sancta & benedicta progenies, cuius semen multiplicaretur. Nō tamen carent suis pœnis, nec auferūt inultum, nam denegat illis benedictionem promissi seminis ex ipsis nascendi, & quod essent dispergendi in cæteras tribus, Genes. 49. Item postquam sunt numero plures, omnes q̄ fratres ipsis astipulantur, ipse q̄ est impar uiribus, ideo relinquit eos iudicio Domini, ut David ipsum Ioab homicidam Amasæ & Abner.

10 Illud quoq̄ maxime obseruandum est, quod Dominus nullum scelus relinquit inultum, aut per legitimū magistratum, aut per contingentias, aut per bonos aut malos. Timeamus ergo Dominum & abstineamus à peccato maxime uoluntario. Secundum personam est peccatum. *Omne animi uicium*

nitiū tāto conspectius in se crimen
habet, quanto maior qui peccat habe
tur.

Et quod horribilius est, subditi hic 11
trucidantur propter peccata sui magi
stratus: Quicquid delirant reges ple
ctuntur Achitui.

Postquā tota multitudo consum 12
mauit peccatum, peruenitq; ad fastigi
um, & est natura ad pœnas iudiciūq;
Domini, facile fit ut se dent motorix
cause. Sic fuit patris motoria causa ex
cidij Troianorum, sic David motoria
causa fuit pestis. Eadem quoq; est cau
sa bellorum.

Dina refert Ecclesiam, quæ ab im 13
pijs rapitur & prophanatur falsis tra
ditionibus & idololatria, uindicatur
autem per suos fratres in maximo ze
lo, & trucidatione per ueros concio
natores. Sic Helias uindicauit Ecclesi
am ab idololatria, trucidatis prophe
tis Baal. Sic nostro tempore uindica

tur Ecclesia ab hypocrisi per euangelium, trucidatis per gladium spiritus omnibus aduersarijs.

14. Pñ homines quanto sunt māsuētiores tanto maiore zelo exardescunt cōmoti. Ita Christus cum eiecit uendentes ex templo. Elias cum trucidauit prophetas Baal, Iehu, Pinehas, Moyses, &c.

EX CAPITE XXXV.

1. **D**iuersa sunt huius capituli historia, ideoq; diuersi sunt eius loci. 1. De colloquio Domini cū Iacob ubi ipsum iubet proficisci in Bethel & ibi erigere altare. 2. De re purgatione Ecclesie ab idolis. 3. Quod timor Domini prohibuerit Cananæos insequi filios Iacob de excidio Sichemorum. 4. De funere Deborah. 5. De colloquio Dei cum Iacob, & in nouatione promissionis & nominis. 6. De Bethel. 7. De extinctione Rachel in partu. 8. De reditu Iacob ad patrem suum Isaac.

Isaac. Breuiter absoluit uarias histo-
rias, ut ueniat ad historiam Ioseph.

Proculdubio Iacob hic constitutus 2
est in summa angustia de hoc homici-
dio filiorum, ne forte obruerēt ipsum
Chanaanī, & penitus extinguerent.
Hic haud dubie insomnes noctes du-
xit, & promissionem de multiplicāda
conseruanda, & benedicenda sua pro
genie diligentissime animo uoluit, Do-
minūq; precatus est pro defensione,
& conseruatione, usq; dum Dominus
ipsum iusserat proficisci ad certum lo-
cum, & destinatum officium de erigē-
do altari.

Iubet abijcere idola, unde conspicu 3
um est, & ipsam ecclesiam non fuisse
ab omni parte synceram, quin adhuc
haerant idololatriæ reliquiae ex Me-
sopotamia. Sed Iacob hic repurgat su-
am ecclesiam. Ita & nostris tempori-
bus, Dominus repurgat suam Ecclesi-
am ab idolomania, & utinam de toto

Mahometismo & hypocrisi.

4 Singularis & maxime obseruandus locus est, quod inquit timorem Domini prohibuisse circumiacentes ciuitates Cananæorum, ne insequerentur et irruerent in Iacob propter homicidium. Nisi idem timor Domini obstaret, & impediret, etiam hodie irruerent in nos aduersarij nostri, de extincta & abrogata hypocrisi.

5 Priusquam erigas altare Domino, abijcienda sunt idola, ita priusquam constituas uerum cultum Dei, repurganda est ecclesia, à suis abusibus, idolomania, & omnibus humanis traditionibus.

6 Erigere altare Domino, est constituere ueram religionem, quæ consistit in prædicatione uocalis uerbi Dei, in usu sacramentorum, inuocatione, laude & gratiarum actione ueri Dei. Ita circa nostrum altare, hoc est iuxta uisum sacramentorum maxime Eucharistiae

ritia debet tractari uerbum Euāgelij
seu beneficij Christi.

Atq; illa erectio altaris uocatur Be 7
thel, hoc est Domus Dei, etiā si nulla
fuerit cōstructio domus aut templi,
ueteres solebant prædicare, & sacrifi-
care sub dio.

Domus Dei uocat̄ ille locus, illa c̄p
hominum congregatio, quod ibi Do-
minus per uocale uerbum habitat &
presens est, non propter templi con-
structionem. Nam hic Iacob solū ere-
xerat lapidem pro altari, nullum con-
struxerat templum seu domum.

Interim moritur Debora nutrix Re-
becca, quam ipsa aut secum ex Meso-
potamia abduxerat, sup. 24. aut quæ
nutriuerat Iacob & Esau, quæ fortas-
se ibi habitabat. Ita periculorum & lu-
ctus plena sunt omnia piorum.

Sed rursus ualde cōsolatorium est 10
quod Dominus suos non destituit,
quin benigne alloquitur et cōsolatur,

repetit, innouat, & confirmat promissæ benedictionis uerba. Idem nobiscū Dominus facit in his tantis miseris, et tribulationibus subinde repetit, & inculcat nobis æternæ cōsolationis & futuræ uitæ promissiones.

11 Post colloquium Domini erigit altare, ad perpetuam eius promissionis memoriam, & confirmationem, item ad propagationem eius promissionis per uocale uerbū ad posteros, & pro laude & gratiarum actione.

12 Quod fundit super altare libamina, hoc est uinum & oleum, mysteriū est prædicationis Euangelij, quod inebriat pios ne curent huius uitæ molestias & fiant hilares spiritu ad futuram & æternam felicitatem expectandam. In super & oleum gratiæ Dei delinit & mitigat nostras conscientias de austeritate peccatorum.

13 Posthæc sequitur amarissimus luctus de miserrima morte charissimæ uxore

uxoris Rachel, ut discamus conditiones, & uices piorum in hac uita. Verbum semper habet crucem committentem, crucem rursus mitigat uerbum. Benoni, est filius doloris mei, Benjamin est filius dexteræ. Hoc est filij Ecclesiæ per crucem geniti sunt uerissimi eius filij. Dexteræ est significatio gratiæ & felicitatis. Rachel in agro sepulta est, adeo & ueteres solebāt mortuos suos extra ciuitatem sepelire, nostris uero temporibus plerisq; in locis cimiteria in ciuitates trāslatæ sunt. Sepulchra autem ueteres ornabant propter resurrectionem.

Abyssus abyssum inuocat luctus luctum inuitat & sequitur, non sufficit mortuam esse charissimam cōiugem Rachel, sed insuper oportuit Bilham eius ancillam suam concubinam uitari, suumq; lectum cōtaminari, idq; per proprium suum, primogenitumq; filium Ruben. Et tam grande nefas com-

mitti in familia sanctissimi patriarchæ
 Iacob. Ut discamus etiam in ecclesia
 multa committi scelera & scādala. Ne
 statim culpam reñciamus in uerbum,
 si quum in Ecclesia scelera commi-
 tuntur. Oportet hæreses, & contra-
 minatores esse, puræ & sanæ doctri-
 næ. Necessè est ut ueniāt scandala. Nā
 Satan summam intendit operam ut de-
 honestet Ecclesiam.

- 15 Aspergit breuem catalogum filio-
 rū Iacob, ut præstruat sibi uiam ad ge-
 nealogiam Esau in sequenti capite.
- 16 Tandem Iacob uenit ad patrem su-
 um Isahac, sed uide per quot tribula-
 tiones. Primū periculum erat à Labā,
 Deinde ab Esau, postea stuprā uni-
 ca filij Dina, & trucidantur Siche-
 miræ, Postea moritur Debora, & dul-
 cissima coniux Rachel, Postremo cō-
 spurcat lectum eius primogenitus fi-
 lius Ruben. Inter hæc omnia mala cō-
 seruat ipsum uerbum Dei, ita & nos
 dura

dum imus in patriã. Ita per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorũ, Psal. 34. Multæ tribulationes iustorum, & ex omnibus his liberabit eos Dominus.

Apparet Rebeccam iam esse mortuam postquam nulla eius mentio fit. 17

Quod appellat Isahac plenum dierum, & satuum annis, indicat huius uitæ molestias, quæ ætatem conficiunt, & redium & nauseam huius uitæ faciunt.

Quãuis hic Moses breuiter describit Isahaci mortẽ id facit ut absoluat eius historiam, et historiam Ioseph continue prosequatur, nam certum est ipsum uixisse cum uendebatur Ioseph & dicebatur dilaceratus à bestia, ubi scribitur ipsum esse lachrymatum. 18

EX CAPITE XXXVI.

Ta absoluimus historiam Isahac, quod sequitur caput, tantum continet Genealogiã Esau,

sau, et quomodo ab inuicem habitati recesserint, ita fortasse iubente patre Isahac.

2. Esau nō minus uidetur felix & clarus quā iacob, in sua progenie, sed in hoc differunt Esau relicta Circumcisione & fœdere Dei deficit ad gentilismum, et ad idololatriam. iacob autem permanet in fœdere Dei seruata fide in promissionem, & seruata Circumcisione ad confirmationem fidei.

3. Esau quantumuis externe iustus et probus damnatur, tamen iacob cum sua progenie, quantumuis externe peccator, manet tamen utique iustus & sanctus.

EX CAPITULO XXXVII.

1. **A**B hoc capite iam noua incipit historia de ioseph, quomodo per suos fratres in Aegyptum uenditus ad summos honores euectus sit. Figuratur Christum qui per crucem est glorificatus, & per consequens

quenstoram Ecclesiam figurat.

Hoc autem caput hos præcipuos lo 2
 eos habet. 1. Dilectione. n. Iacob erga
 Ioseph. 2. Odium fratrum aduersus Ioseph. 3. Quomodo ipsum uēdiderint.
 4. Quomodo eius mortem patri simu
 lauerint, & magnum luctum concita
 uerint. Summa quomodo Dominus
 mala hominum cōsilia moderat, p̄ijs
 ad felicem euentum seu exitum.

Huius dilectionis & odiij causas 3
 Moses exprimit. Iacob dilexit Ioseph
 præ alijs quod ipsum in senectute ge
 nuerat, & quod erat filius charissimæ
 uxoris Rachel, cui deberetur benedi
 ctionis prærogatiua, ideoq; exprimit
 erga ipsum huius dilectionis argumē
 tum, dat ei tunicam uaricolorem.

Fratres Ioseph odiūt eum, 1. Quod 4
 à patre præcunctis fratribus amare
 tur, haberetq; tunicam uaricolorem.
 2. Quod fratres corā patre accusabat
 sceleris, 3. Quod recitabat sua somnia
 quæ

quæ significabant futurum eius dominium, etiam super suos fratres, & iram putabant sibi præcipi benedicti seminis prærogatiuam. Somnia sacra sunt diuinæ reuelationes. Reuelationes sunt duplices, aut per somniū, aut per uisionem. Quod autem uidit duplex somnium terre & cœlestis, signat regnum Christi terre & cœlestis, signat humanitatē et diuinitatē Christi.

¶ Huius odij prima causa pater est & peccatum ab utraq; parte est, quāuis pater eam libertatem habet filium alium quem præ alijs diligere, nascitur tamen hinc aliorum fratrum inuidia. Et quāuis filij uident aliquem fratrem prædictum esse patri, non debent tamen hoc ipsi inuidere. Ita Cain cum sentit se præ fratre suo Habel plus à parentibus diligi, prætulit sese, superbiuit, etiam fratrem præ se contempsit, factus tandem homicida. Ita hic ex inuidia fi
uns

unt eius uenditores, fiunt plagiarij liberi hominis uenditores. Venditio hominum primum causata est in his praelijs, ubi uicti, digni morte fiebant mancipia & uendebantur.

Post has causas sequitur effectus, nempe data occasione & opportunitate tractant de eius morte, quam Ruben impedit & suadet, ut in cisternam coniectum sinant fame mori, ne sanguinem fraternum fundant. Postea Iudas consulit, ut uenientibus negotiatoribus Ismaelitibus et Madianitis diuendat pro 20 argenteis, qui ipsum deferunt in Aegyptum & uendunt Potiphari.

Atque hoc factio, & maxime simulata morte filij, a fera lacerati, ostensaque ueste cruentata, patrem & auum in sumum, & diuturnum luctum coniiciunt, grauiterque peccant in quartum et quintum preceptum, & in alia omnia.

Sed uideamus quid in his peccauit Iosephus: nihil plane, quod ipsum pater

pra

præ cæteris amat, & dat illi tunicã uari
colorem, q̄ accusat fratres de scelere
quod narrat sua somnia seu reuolutio
nes, extra suam culpam & liberum
est.

- 9 Scriptura hos filios Iacob depingit
quasi maximos peccatores, utiq̄ ma-
nentes sanctos patriarchas. Vt habea-
mus exēpla summę misericordiæ Dei,
recipit eos in gratiam, sed per magnã
pœnitentiam, quæ postea secuta est. L
ta Dauidem, Manassen, Paulum, Pe-
trum, &c.
- 10 De alijs locis ambiguis huius capi-
tis uide Lyram, & Munsterum. D.L.
egregie et proprie ludit in huius histo-
riæ allegoria, in priore commentario,
posterius nondum uidi.
- 11 Ioseph Christum repræsētat, quē
Deus pater præ cæteris Iudæis & filijs
Adam diligit, & dedit illi tunicam po-
limitam usq̄ ad talos, hoc est, plenitu-
dinem gratiarum, ob id à cunctis fra-
tribus

tribus Iudæis oditur, & quod eos accusat sceleris, cæcitatæ, ignorantæ Dei, seductionis, iniustitiæ, deprauationis legis, malæ uitæ, falsæ iustitiæ, quod eos admonet pœnitentiæ. Itē quod narrat sua somnia de regno, quod ipse sit filius Dei dilectus, & Messias ille rex Israël, quem adorabunt omnes homines in quo complenda sunt omnia uaticinia prophetarum. Propterea tractant de eius morte, diuident eū gētibus, & mactant pro eo arietem, hoc est occidunt eius humanitatem, diuinitate eius illæsa, & transferunt eius gratiam ad nos gentes.

Ira quoque Ioseph imago est totius ¹² Ecclesiæ, quam Deus pater præ cunctis terræ politis amat, & dat illi tunicam polimitam hoc est dona gratiarū spiritus, ob id odiunt eam omnes gētes. Et quæ eas accusat de impietate, idololatria, alijsq; uitis, ac narrat sua somnia de dominio, hoc est quod prædicat post

Nri hanc

hanc uitam æternam, diuinam & cœlestem uitam, quæ uidentur impijs mera somnia, propterea odit, persequitur et trucidat eam.

13 Eadem quoq; inuidia est plerunq; ipsis fratribus in eadem Ecclesia aduersus alium fratrem, quem Deus decorauit singularibus, præ alijs donis, & maxime concionatorem qui suos fratres, alios pios accusat sceleris, aut cuiuscunq; uitij, id ferre non possunt, propterea odiunt, persequuntur, intant mortem, aut tandem diuendūt & profligant ipsum.

14 Et q; ad historiã spectat, uidet esse facta uenditio postq; Iacob redijt ad patrem suum Isahac, ex Mesopotamia in Hebron, & inde reuersus habitauit in Canaan iuxta Sichem ubi prius habitauerat, idq; post mortem Rachelis, nam Ioseph erat custodia Bilhæ & Silpæ. Et nihil obstat q; Iacob eius matris Rachelis iam mortuæ meminit, id fit

fit ad diluendum somnium, ut ita mitiget inuidiam fratrum. Item quod Ruben quærit puerum in cisterna nec inuenit, uidetur factum esse, ut inquit Lyra, dum ipse alia paucua discerneret, ut sic fratres suos à cisterna auerteret, et posset Ioseph eximere, saluare, & abigere domum, interim alios fratres ipsum uēdidisse. Item quod inquit patrem eius defleuisse eum, intelligunt Isahac, qui tum adhuc uiuebat, quamuis eius mors iam est descripta ante.

Hic uide duritiam cordis & ferocitatem animi in fratribus ad patheticas querelas, et preces Ioseph dum ipsum exuebant, in cisternam coniecerant, retraxerant, & negociatoribus uendiderant. 15

Docet nos hæc historia, modestiã, & timorem Domini, ne inuideamus alijs fratribus suam fœlicitatē, si à parte Deo plus nobis diligantur, & do-

nis decoherentur, si accusant nos sceleris, si narrant sua somnia, suas reuelationes, & singulares de Deo cognitiones.

EX CAPITE XXXVIII.

I Anc Iudæ historiam interserit Moses propter lineam Christi prosequendam, & est eius, totiusq; capitis argumentum. Iudas post uenditum Ioseph, accepit gentilem uxorem in montanis Iudæ, ex qua genuit tres filios, quibus per successionem accipit uxorem Thamar, quos duos priores propter abusum matrimonij interfecit Dominus subita & præcipiti morte. Iudas metuens sibi de tertio seu iuniore filio, remittit Thamar uiduam ad domum patris sui, eo prætextu, dum grãdesceret tertius & iunior filius. Quo iam maturo & sibi non dato, sentiens se delusam ab Iuda, intendit ei fallaciã, sub prætextu meretricis cõcubit, & sustulit ex eo duos filios

filios gemellos Phares et Sarach.

Quare Iuda discedat, causam puto
 fuisse, quod non potuit sufferre & uir-
 dere amarissimum, diutissimum & in-
 consolabilem luctum patris sui Iacob
 de fratre suo Ioseph diuendito, & per
 simulationem occiso. Et quod urge-
 bant eum mens conscia mali, quod uē-
 ditionis fuit autor, & non potius se-
 dator iræ & furoris fratrum, quod illi
 suggillabant sæpius fratres. Postea iā
 sedato luctu post longos annos rediit
 ad patrem, qui ipsum cum fratrib. mi-
 sit in Aegyptum emptum frumenta.

Odollam fuisse arbitror in monta-
 nis Iudæ ubi fuit spelunca, in qua latu-
 it & abscondit se Dauid à Saule.

Breuiter perstringit hanc historiam
 Moses, ut redeat ad integram historiā
 Ioseph, qui dum fuit in Aegypto, grā
 desceret, & ad honorē euectus est, du-
 osq; genuit filios, usq; ad annos fa-
 mis, hac facta sūt nēpe intra 23 annos.

Nefanda hic scribit Moses de tanti patriarchæ filijs, Sodamiticis peccatis similia, & sic suo scripto infamat totâ lineam Christi, quasi adulteram & omni genere sceleris plenam. Huic postea accedit, idemq; facit Euangelista Matthæus dum recenset catalogû genealogiæ Christi. Id facit ut ostendat prauitatem naturæ nostræ, etiâ in sanctissimis patriarchis, & magnitudinē misericordiæ Dei, remittentis peccata, adeoq; uenisse ideo ut sordes peccatorum nostrorum tolleret, ne quis desperet de misericordia Dei propter sua peccata, dum tanti patriarchæ tam grauitè peccauerūt, & ad gratiâ recepti sunt, imò in suam genealogiam recēsiitq; sunt. Hæc præterire nō potuit dū recēsenda erat linea Christi, scribenda fuit successio filiorū Thamar quæ fuit uxor filiorum Iudæ, quomodo ergo sustulit ex ea filios Iudas? Hoc uoluit tantum indicare nō explicare

care, & Moses hic est cōmētator Mat
thæi cum inquit Iudas genuit Pharez
& Serah de Thamar, quod quomodo
factum sit indicat.

Virtutes præterit, tacet & dissimu- 6
lat, & grauissima, detestandaq; pecca-
ta exactissime describit, cōtra morem
iustitiariorum, qui dissimulatis vitijs,
bona opera tā magnifice extollūt, &
libētius audiūt meros Frāciscos, Do-
minicos, et Carthusianos de celibatu,
ieiunijs, & cucullis quàm de huiusmo-
di vitijs. Et nostri in funebribus orati-
onibus nostrorum quantumuis sceler-
atorum defunctorum expetunt præ-
dicari bona opera, nescio quæ. Si qua
autem recitanda sunt, Deo ut auctori
non hominibus ascribenda sunt.

Mose autem ratio longe diuersa est, 7
nempe patriarchæ tanti fuerunt pec-
catores, attamen in gratiam recepti
sunt, & manserunt patriarchæ & salui
sunt. Ergo necesse est magnam, & im-

mēsam esse misericordiam Dei. Quis ergo uelit desperare de misericordia Dei propter sua peccata, modo poeniteat, & precet remissionē peccatorū.

8 Succedere in fratris locum, & accipere defuncti fratris uxorem, & suscitare sibi semē, nomineq; fratris appellare longe ante legē à patriarchis obseruatum est, & postea à Deo per legem confirmatum est.

9 Dominus interficit duos filios Iuda, propter abusum matrimonij quod semen geniale non direxerunt ad locum suum. Ergo caueant sibi nostri similes concubitores. Nam seminis temeraria & uolūtaria profusio parum aut nihil differt ab homicidio. Est enim semen seu sperma uiuū & separabile corpus uiui sui corporis, habens oēs proprietates & partes sui corporis naturaliter inclusas, q; ad locū sue generationis aptū applicatum, procreat sui corporis similem speciem. Est ergo

go in proprio & honesto usu reueren-
ter habendum.

Ecce tantorum patriarcharum filij ¹⁰
ad tantam improbitatem degenerant,
ne quis putet dona Dei esse heredita-
ria, nisi quoq; & timor Dei sit heredi-
tarius. Inde natum est commune pro-
uerbium: Proborum, diuitum et sapiē-
tum filij raro frugesunt, facile dege-
nerant. Docet ergo timorem Domi-
ni, ut si uolumus consequi patrum bo-
na, seu dona, imitemur quoq; parentū
pietatem.

Iudas putabat se uelle eludere Tha- ¹¹
mar de immaturitate filij tertij, remittit
eam domum patri suo ut ibi sit uidua,
ut ita eriperet filium. Sed Thamar ad-
ulto Sela postquam sentit se eludi, rur-
sum struit fallacias Iudæ sub pretextu
meretricis, & maxime ut exciperet
filios, postquam audiuit hanc genea-
logiam esse benedictam fore ter^{ra} do-
minam, & in qua ueniret Messias.

- 12 Iudas iam uiduus scortatur, ut putabat cum meretrice, & peccat prudenter & imprudenter, ut scorto. Viduus cum uidua, focer cum nuru sua.
- 13 Apparet Thamar honestam fuisse mulierem & piam, quæ adamauit hanc piam genealogiam, & fortasse displicuit tanta improbitas maritorum suorum, qui tantum ipsa uoluerunt abuti ad suas libidines, et non procreare ex ea in eam genealogiam filios. Ideo Deus eam miseratus permisit ut ex Iuda conciperet & fieret proaua Christi. Filij fortasse ex superbia & contemptu huius gentilis mulierculæ noluerunt ex geniem patriarcharum. Vt si quando nobiles acciperent rusticas puellas apud nos.
- 14 Vt hic Er & Onan, ita adhuc multi propter abusum matrimonij immature moriuntur, quos hic inquit à Domino occisos.

In Thobia occiduntur à dæmonio, ut carnifice Dei. A Domino occisus dicitur hebraismo, is qui subita, horrenda, inconsueta, & non naturali morte moritur. Ita Dominus occidit primogenita Aegypti, exercitum Sennacherib, &c.

Quod Iudas appellat Thamar iur¹⁵ stiores se, in cognitione huius causæ coram iudicio, inde est quod ex recepta consuetudine, & lege sequens frater debebat ducere uxorem defuncti fratris absq; hæredibus, id prohibuit Iudas ne faceret Schela, ergo Iudas in maiore culpa est.

Phares propter primogeniturã ac¹⁶ cipit nomen, quod ipse primus aperuit uulvã, aut prouerbialiter, rupit materiem, ut esset discrimen inter gemellos propter successionem in linea genealogiæ Christi. Serach à colore rubri filii, quod erat ligatum in manu, nõ sortitus est.

E X C A P I T E X X X I X.

1 **I**ndicata saltem historia Iudæ propter certas rationes ut dictum est, iam redit & prosequitur historiam Ioseph, quæ refert figuram crucis & gloriæ Christi.

2 Quod autem ad huius capituli argumentum attinet, describit Moses quomodo Ioseph in Aegyptum perductus est, & factus Potiphari seruus, cui fidelissime seruiuit, suæque fidelitati benedixit Dominus, adeo ut illi committeret Potiphar totius domus suæ administrationem, atque ob eam industriam & felicitatem ad amatum sit ab ipsa sua domina, cuius inhonestam sollicitationem per constantem fidelitatem, & puritatem, constanter recusauit, usque dum ipsa in ipsum irrueret, quem cum non poterat precibus & uis flectere, falso apud Dominum accusauit, qui ipsum in carcerem coniecit.

3 Describit igitur hoc caput principia

pia gloriæ, nempe fidelitatem in officio, & ob id falsam accusationem, postea immeritam crucē. Atq; hi sunt potissimi huius capituli Loci.

Ioseph optimum prebet exemplū 4
felicis officij, cuius tres sunt loci seu partes, 1. Pietas erga Deum, 2. Sedulitas, alacritas & fidelitas in officio. 3. His duobus prioribus Dominus addit benedictionem seu felicitatem, unde nascitur favor & gratia hominum. Atque hæc ita se habere Christus ipse approbat, cum inquit qui fidelis est in minore, fidelis est in maiore. Lu. 17. Et Euge serue bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis supra multa te constituam. Intra in gaudium Domini tui. Matt. 24.

Primum ergo uideamus pietatē Ioseph, hic fuit certe à patre, à prima ætate in uera cognitione & cultu Dei educatus, præ se tulit bonam indolem iam cum adhuc erat apud patrē, ut indica-

dicatum est capite superiore suæ histo-
 riæ. Hic cum per inuidiam fratrum di-
 uenditur & abducitur, atq; ex libero
 fit seruus, committit se suasq; res Do-
 mino, & rogat sui conseruationē, be-
 ne confidens de Domini erga se cle-
 mentia. Deinde considerat suæ sortis
 & uitæ conditiones, nihil iactat suam
 generositatem, non egre fert suam ser-
 uitudinem, sed quietus apud se in Domi-
 no officium suum facit fidelissime, nõ
 ad oculum seruiens. Pro qua fidelissi-
 ma seruitute nihil præterq; panem seu
 quotidianum cibum (quia emptus ser-
 uus erat) habebat. Sed quoniam uera
 pietas non caret benigno respectu &
 tutela Domini, & fidelis seruitus non
 caret suo premio. Ideo Dominus hūc
 pium Ioseph derelictum à parentibus
 & omnibus amicis, assumit & fouet
 iuxta illud Psal. 26. Pater & mater de-
 reliquerunt me, Dominus autē assum-
 psit me. Deinde pro mercede sui fide-
 lis

lis seruitutis reddit ei felicitatem seu fortunam, quod bene succedunt omnia in officio, deinde dat ei gratiam et fauorem apud Dominū, domesticos, & omnes homines.

His accedit quoque & aliud donum 6 Dei, quod est formosus aspectu, quod quoque naturale est et semper concomitatur sedulitatem, & alacritatem. Contra autem, natura et habitu formosi desidia & corpore sæpe fiunt deformes, & squalidi.

Et quoniam nihil est ab omni parte 7 beatum, & res ipsa per se bona, exercitatione contrarij fit illustrior & commendatior. Ita quoque huic pio, honesto, casto, & fideli Ioseph intentatur non à serua sed ab ipsa Domina sollicitatio de concubitu, & Satan nititur ipsum hic labefactare, sed Dominus ita disponit rem, ut diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum, Romanorum 8.

Hic

8 Hic contestata & cōmendata red-
 ditur pudicitia & fidelitas Ioseph per
 impudicitiam Domine sue, Ioseph flo-
 rida etate est succiplenus adolescens,
 adamatus ab omnibus, quæ ætas per
 se pronâ est ad libidinem, pudicum ta-
 men se seruat, sollicitatur ad hæc, non
 à serua, aut alia meretrice, sed ab ipsa
 Domina, idēq; secreto & indefinenter,
 adeo & tandem ui cogitur & impelli-
 tur. Vtiq; tamen sua pudicitia & fide-
 litate inexpugnabilis perstat, recusat,
 & non acquiescit, prætendens suæ per-
 sonæ et officij decorum et indecorum,
 & occulte secum meditatam habet ti-
 morem Domini, quin talia prohibe-
 bet, & inulta nō relinquit. Sed si uult in
 hac captiuitate seruari, consultissimū
 esse ut abstineat ab huiusmodi uitijs.
 Et certe qui cum ingenijs conflictatur
 eiusmodi, nec mouet animus eius, in
 ea re tamen scias eum iam uitæ suæ in-
 uenisse modum.

Domina

Domina sua autem egregia declarat petulantiam, et impudiciam, habet legitimum uirum, eo non est contenta, non sollicitatur, sed ultrò sollicitat alium; pudicitia & honestatis plane oblita, declarat carnis humanae impotentiam, & procliuatatem ad uitia. Et quanto magis igitur tanto magis aestuat ignis. Nitimur in uetitum semper cupimusque negata. Quod licet ingratum est, quod non licet acrius urit. Furtiuus panis dulcior est.

Postquam autem uidet Ioseph esse inexpugnabilem, adeo & ipsum profugere, & pallium relinquere; ueritine patefaciat, & queruletur Domino suo, prauertit & inuertit rem, exclamat quasi de uolentia intentata, ac falso accusat Ioseph apud Herum suum de sollicitatione concubitus. Ioseph proculdubio non mutus, excusauit se apud Dominum, ita tamen ne accusaret & Thamar & suam Dominam, sed

ut sit, maritus plus fidei habet uxori
quàm seruo, quantumuis fidei conij-
cit eum in carcerem Regis. Ecce quã
Dominus abluat à uerbo suo ut exer-
ceat nos in fide, Dominus per somni-
um reuelauit Ioseph ipsum fore ma-
gnum uirum, & ecce iam in carcer-
rem conijcitur & manet aliquot an-
nos.

11 Ecce extremum infortuniũ Ioseph,
iam antè fratres eius letali odio odes-
rant eum, ideoq; uendiderant ut man-
cipium, abducebatur in Aegyptũ, ibi
rursus uẽdebatur, ipsam seruitutẽ for-
latur & mitigat Deus per eius fidelita-
tem & frugalitatem, data gratia apud
homines. Iam autem pro fidei suo
seruitio & pro seruata castitate hoc
premiũ reportat, quod cõijcitur in car-
cerem. Ibi iam est omni humano præsi-
dio destitutus, iam de eius capite et co-
rario agitur, periculum est ut male pe-
reat, et ignominiosa morte extinguat.
ut

ut mœchus. Sed ipse bene confisus de sua innocentia, & ad Deum fiducia, committit rem Deo, & est bene quietus etiam in ipsis uinculis.

Dominus autem non destituit eum ¹² sed cum ipso usq; in carcerem & uincula descendit, consolatur eum, & dat illi animum alacriorem, & gratiã apud præfectum carceris, unde etiã ipse colligit hunc esse extra noxam, & data fide, dissoluit catenas, permittitq; liberũ esse in carcere, ac præficit alijs uincetis, ut ipsis præsit & ministret. Adeo ¹³ uerum est quod inquit Psal. 901. Cum ipso sum in tribulatiõne. Et uacare culpa magnum est solatium. Ita Deus ad extremum tētat, deducitq; ad inferos, & reducit.

Iuxta Ioseph exemplum, etiam ¹³ multi sunt hodie qui obscuro & humili loco apud suos nati, & à parentum cura alienati, pauperes, & apud ignotos uersantes, nō habent in quo

confidant non in amicis, aut diuitijs, nisi in solo Deo, cui se cōmittunt, & rogant sui conseruationem, gaudētēq; se esse inter homines apud quos uictitent, ideo oq; suum officium gnauiter et fideliter faciunt. Dominus dat in officio felicitatē, unde gratiam apud homines merentur, proficiunt, et euadūt in nouos & magnos uiros. Ita hoc exemplum Ioseph est certissima ratio, ad nobilitatem & sublimitatem consequendam.

- 14 Et quoniam contrariorum eadē est ratio, ita eadem uia est ex nobilitate, & summo loco ad infimum delabi, & ex nobili ignobilem fieri. Nēpe si confusus tua generositati, nobilitati, diuitijs, & amicorum praesidijs, Dei obliuisceris, abdicas omnem honestatem, & timorē Domini, potas, scortaris, negligis offitiū, &c. Ibi si ipsa cupiat salus non potest te seruare. Et huiusmodi exēpla etiam apud nos multa sunt,
ita

ita Deus hunc humiliat & hunc exaltat. Et suscitatur à terra inopē, & è stercore erigit pauperem. Causa exaltationis sola est fiducia in Deum, timor Dei, & fidelitas in officio. Contra autem deiectionis causa est contemptus Dei, & timoris eius fiducia in res nihili, & negligentia officij.

Et quemadmodum *Mysterium Io¹⁵*
seph ita quoque Christus pro nobis ex libero factus est servus omnium, officium suum fidelissime administravit, Dominus quoque dedit ei successum, felicitatem, & gratiam apud omnes homines. Sed quod noluit acquiescere sollicitationi Phariseorum ad consensum suae falsae doctrinae, ideo falso accusatus apud magistratum, apprehensus est & coniectus est in dirae mortis carcerem, ibi tamen quia erat innoxius, erat inter mortuos liber.

Ita quoque tota Ecclesia, & quisque pius, quoniam non vult ad impietatis so-

licitationem acquiescere & cōsentire,
ideo falso accusatur et conijcitur in ua-
rias afflictiones.

17 Et quod inquit Ioseph pro fideli suo
labore nihil habuisse præterquàm pa-
nem, significat quoq; eius fidelitatē,
quod propterea nihil minus strenue
laboravit, nec surripuit aliquid Domi-
no suo, pro mercede sua nec profur-
git, quemadmodū nostri infideles ser-
ui quorum apud nos longe mitior est
conditio.

18 Panis quotidianus seruorum Dei
concionatorum in domo Potipharis
est designatum stipendium, quod cer-
te nihil aliud est quàm quotidianus pa-
nis, nobis & liberis nostris. Quàm
grauiter ergo peccant qui eum frustū
panis, adhuc ē manibus nostris surri-
piunt, & inquirunt esse nimium.

19 Quotus quisq; est nostrorum adole-
scentium qui in hac pietate, fidelitate,
& castitate imitatur Ioseph? Qui po-
tuit

tuit transgredi & non est trāsgressus,
facere mala, & non fecit. Præclara cer-
te uirtus est placitis abstinuisse bo-
nis.

Huius castitatis præcipua causa fu- 20
it timor Dñi, nam cum hanc rem potu-
isset celare omnes homines, Deum ta-
men celare nō potuit, qui postea cum
magna ignominia, damno & penis
protulisset, & uirtus fuisset.

Nostra iuuentus plerunq; abutitur 21
sua pudicitia & fidelitate in officio ne-
glecto timore Domini, ideoq; pauci
ueniunt ad frugem.

Valde consolatorium est, quod in- 22
quit, Dominus fuit cum Ioseph in ip-
so carcere, & dedit illi gratiā coram
præfecto carceris. Hoc est Dominus
non destituit, eum, qui habet bonam
causam, consolatur eum de sua inno-
centia et promittit præstatq; liberatio-
nem. Iuxta illud Psal. 91. Cū ipso sum
in tribulatione. Sap. 10. Sapientia uen-
ditum

ditum iustum nō dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum, descenditq; cum eo in foueam, & in uinculis non dereliquit eum, donec adferret illi sceptrum regni, & potentiam aduersus eos qui ipsum deprimebant, et mendaces ostendit, qui maculauerunt illum, & dedit illi claritatem æternam. Item Psal. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. Vacare culpa magnum est solatium. Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, hic murus æheneus esto.

- 23 Hoc exemplo solentur se qui in bona causa & propter suam innocentiam, iniuriam paciuntur, nec possunt proprijs medijs uti ad defensionem. Ibi committant rem Domino, sileant & quiescant iuxta illud, mihi uindictam, ego retribuam. Sed ibi necessaria est magna patientia, & longanimitas. Nam Dominus plerunq; solet uindictam & defensionem differre. Ad extremum autem
- rem

tem tanto illustrius liberat ut hic Ioseph, ut David exercuit per totum decennium, & postea euexit ad regnū. Contra autem grauiter peccat in Deum & cadit sua causa, qui sese uindictat, nam non æstimat Deum iustum, omnipotentem, & præsentem rerum inspectorem.

Quod inquit, Dominus fuit cum eo 24
dedit illi gratiam coram præfecto carceris. Hoc est, dedit illi bonam conscientiam, & alacrem animum, unde præfectus carceris cognouit ipsum falso accusatum esse, ideoq; erat illi clementior, & solutis catenis commisit illi negotia carceris.

EX CAPITE XL.

Non habet hoc caput uarios aut difficiles locos. Præcipuus est de somnijs, præterea hic incipiunt principia liberationis Ioseph. Et quomodo Dominus quæ deduxit ad inferos, reducat ad cælum,

quomodo in cruce renascatur gloria,
quomodo Dominus exaltet humiles,
& omnia cooperetur iustis in bonū.

2) Somnia sunt actiones animæ, quiescente corpore somno. Sunt autem duplicia somnia, alia sunt humana, alia sunt spiritualia, & significatiua pleraque. De somnijs uide Iesum Syrah. 34. cap.

3) Humana seu naturalia somnia sunt aut ex prædominantibus humoribus in corpore humano, ut ex sanguine, cholera, phlegmate, aut melancolia, singulæ singulas & uarias habent imagines, exuberante sanguine, apparet læta, & amatorix imagines. Cholera habet bellicas, rixosas, igneas imagines. Phlegma habet aquaticas, uentosas imagines. Melancolia habet tristes, morbidas & letales effigies. Assignant cuiusque humoris dominium in corpore, & admonent hominem ad conciliandam harmoniam humorum, et rectificandam crasin.

Alia

Alia humana seu naturalia somnia 4
 causantur plerumq; ex negotiis præce
 dentibus aut præsentibus. Item ex me
 tu aut spe futurorum, aut ex ijs rebus
 quæ ex officio tractamus. Vnde sunt
 illa. Omnia quæ sensu uoluntur uota
 diurno, Pectore sopito reddit amica
 quies. Item ut inquit ille, num hic som
 niat quæ uigilans uoluit? Et Claudia
 nus Iudicibus lites, aurigæ somnia cur
 rus. Item Tibullus somnia fallaci lu
 dunt temeraria nocte. Et puidas men
 tes falsa timere iubet. Huiusmodi som
 nia sunt incertæ & dubiæ significatio
 nis, ideo non possunt habere certas in
 terpretationes, nec quisquam debet præ
 sumere horum somniorum interpre
 tationem, nec possunt nec debent cer
 tæ interpretationes certarum imagi
 num constitui, ut quidam delirant & to
 tos libros imaginum & interpretatio
 nem earum conscribunt.

Spiritualia autem somnia sunt duæ 5
 plicia,

plíciá, Diuina, & Diabolica Diuina
 somnia sunt singulares & certę reue-
 lationes Dei de magnis, singularibus,
 & necessarijs negotijs in publicis aut
 priuatis officijs, tum politicis, tum ec-
 clesiasticis, habentę conspicuas & re-
 naciter hærentes imagines, non secus
 ac si quis coram conspiciat. His addit
 Dominus certa testimonia ad creden-
 dum, & addit ipsis somniãtib ueras in-
 terpretatiões, aut p̄ se ipsos, aut per ali-
 os. Et ut uisio aut somnium, est solius
 Dei reuelatio, ita q̄q; eius interpretatio
 est solius Dei, ut Iacob de scala. Ioseph
 de manipulis, hic duob- ministris Pha-
 raonis. Postea ipsi Pharaoni de spicis
 & bobus. Itē Nabugdonozor & Da-
 nieli de mutatione regnorum, & reg-
 no Christi. Ioseph de fuga pueri Iesu.

6 Duplex siquidem est imaginaria re-
 uelatio diuina, aut per uisionē, aut per
 somnium, utraq; reuelatio habet ima-
 gines significatiuas ad rem reuelatã,

ut sunt uisiones prophetarum, ut sunt apocalypses Ioannis.

Hæc duo genera reuelationum, habent 7
testimonia scripturæ, Num. 12, et
Ioël 2. Iuuenes uestri uisiones uidebunt
& senes uestri somnia somniabunt. Hu
iusmodi reuelationibus & eius cōgru
is interpretationibus est habenda fi
des, nam sunt à Domino exhibitæ.

Præter has duas reuelationes est & 8
alia quæ fit per uocale uerbū Dei, quo
Dominus uiua uoce reuelauit futura,
aut uoluntatem suam, ea fuit in ueteri
testamento in propiciatorio inter duo
cherubim, postea ad, & per prophe
tas. Sed ipse imagines pingūt rem, ut
tanto facilius possit percipi.

Diabolica somnia sunt phantasma 9
ta satanæ, quibus uexat et exagitat im
pios, ut cōqueritur uxor Pilati se mul
ta fuisse passa ea nocte propter Iesum
dimitendum. Nam serpens ille iā præ
sensit fore, ut sibi caput contereretur.

Satan

Satan ꝑ omnia est simia Dei, ut Dominus pijs reuelat futura per uisiones aut somnia, interdum per uocale uerbum. Ita Satan quoqꝫ impijs per uisiones, & somnia, interdum per uocale colloquium reuelat sibi cōgrua. Inde sunt Phirones, & diuinatores, de quibus hic mentionem faciunt pincerna & pistor, qui erant solliciti de somnijs suis quod non habebant diuinatorē. Vnde Ioseph eos redarguit, & inquit solius Dei esse interpretationem somniorum, nō inde consulendos esse diuinos. Ideo si habes somnium expressum & singulare, quod te sollicitat, nec potes interpretari. Consule Dei ministros, aut pios homines, solet nancꝫ Dominus magnos euentus prius significare. Vt Policarpo (in Ecclesiastica historia) uisum est cervical comburi, quod significabat ipsum propter Christum flammis destinandum esse, quod paulò post factum est.

Ioseph autem quoniam habet spiritum Dei, audit, & interpretatur somnia, & euentus ostendit ueritatem interpretationis. 10

Quemadmodum ad uindictam sui diuina ira lento gradu procedit, ita quoque exauditionem, & liberationem ex necessitate protrahit Dominus. Ideo constanti retinenda est spes patientia & expectatio diuini auxilij. Ioseph iam diu erat in carcere antequam pincerna & pistor coniciebantur in carcerem, & postquam eximebantur, retinebatur ipse ad biennium in carcere. Sed Dominus scit quod sunt sui, & nouit e tentatione eripere, & quanto longius protrahit liberationem, tanto maiore cum gaudio & gloria liberat, ut Dauid post decennium fugae a Saule euegit ad regnum. Ita quoque hic Ioseph ex carcere producit, & gloriose exaltat per totum regnum, ut sequitur in proximis capitibus.

ut sequitur in proximis capitibus.

X CAPITULE XXI.

IN superioribus capitibus descripta est crux & humiliatio Ioseph. iam porrò, quin omnium rerum uicissitudo est, & mutatio dexteræ excelsi, describitur exaltatio & gloria eius. Et adeò hoc capite describitur principium gloriæ eius, quo modo disponente Domino, ob interpretationem somniorum regis, euectus est e carcere, & interpretatis somnijs euectus & constitutus est ad summos honores, ita ut esset secundus à rege, totiusq; regni administratio ipsi commendaretur. Et quomodo in septem fertilibus annis prouidit terræ & reposuit frumenta. Ac interim de nobilissima prosapia duxit uxorem, genuitq; ex ea duos filios. Et quomodo in sterilibus annis distribuit frumenta.

Hoc certe est egregium sue patientiæ præmium, & sue crucis gloriosa
com

compensatio, quæ debet nos in nostris malis admonere constantiæ & bonæ spei, futurum esse ut uideamus nostra uota, & benignū auxiliū Dei. Ut quā magna fuerit crux, tanto & multo maior sequatur consolatio & gloria.

Præcipui autem huius capituli loci 3 sunt, 1. Somniū Pharonis, 2. Interpretatio Ioseph, 3. Euentus seu effectus somni & interpretationis eius cui inspergitur Matrimonium Ioseph.

De uarietate somniorum iam ante 4 diximus. Hoc autem somnium, diuina reuelatio est, & perspicua imago futurorum qua præcauet, & præmunit regem ut politicum suum ministrum, ad prospiciendum subditis suis, de futuris malis. Nam nō facit Dominus uerbum nisi prius secretum suum reuelauerit ad seruos suos prophetas, Amos. 3.

Hoc autem somnium seu hanc imaginē reuelat ipsi regi ut tanto citius

Pp . . . exequi

exequi poterit et disponit ut ipse sit eius interpres, ut iam tandem eximatur carcere, euehaturq; ad honores, & cōpleatur somnium suum de manipulis suis.

- 6 Imago somniorum & interpretatio eius, est aptissima ad rem ipsam. Nam illa ipsa est facies terræ, tempore fertilitatis, ut sint pingues uaccæ, & latæ segetes. Contra tempore famis sint omnia squallida, horrida & macilenta. Quare uaccas uidit, & nō boues, causa est, quod ex uaccis plus uenit commodi quàm ex bobus, lac uidelicet, & butyrum, casei, uituli. &c.

- 7 Et quod consilium Ioseph dat Pharaoni idem dat adhuc omnibus principibus & magistratibus ut provideant & succurrant necessitati futuræ, tempore fertilitatis & felicitatis, & damnat omnes negligentes magistratus, omnes propolas, & auectores.

Elegans modestia est Ioseph, ubi trans =

transfert à se interpretationem somnii ad Deum & ait, ut somnium, ita solius Dei esse eius interpretationem. Idem sentiamus & nos de interpretatione uerbi. Nā ut solius Dei est uerbum, ita solius Dei est eius interpretatio. Ideo q̄ rogandus est Dominus, ut aperiat nobis sensum ut intelligamus scripturas. Sensum enim Domini quis scit, nisi ipse dederit sapientiam? Stulta ergo & infelix præsumptio est, sibi arrogare interpretationem scripturæ ex confidentia felicitis ingenij sui. Inde fit ut horrendissime ruant in hæreses, & cætera publica mala committant, quod nos multa docent exempla.

Similiter quemadmodū solius Dei est regnum, ita nemo debet sibi usurpare, nisi cui Deus cōcesserit. Atq; is qui est in administratione cōstitutus, debet à Deo sapientiā gubernandi petere. Quemadmodum Salomon. 3. Re

gum 3. Et sic pariter interpres uerbi, & administrator reipub. debet gnauiter cum timore Domini & modestia suum officium facere, ut inquit Psal. 2. Seruite Domino in timore. Sensus hominis facile ad ueram interpretationem uerbi consentit, & agnoscit esse ex Deo, eumq; interpretem esse diuinitus inspiratum. Ita hic Pharaeo agnoscit Ioseph esse uerum interpretem & plenum spiritu & sapientia Dei. Atque ipse Pharaeo inter interpretandum adeo rapitur in huius adolescentis amorem ut secundum se exalter.

- 10 Per datum annulum tribuit illi summam autoritatem, ut nomine regis possit per literas mādare. Per albā uestem sericam communicat sibi summū honorē nam alba uestis est apud eos honoratissima, aut tria illa alba uestis serica, torques aurea & annulus sunt insignia, & in autoratio, seu ordinatio principis, Ita potest Dominus ex seruo

seruo Domini, & rustico nobilem, comitem aut principem facere, modo timeamus Dominum, & simus fideles in officio. Et quamuis aliquandiu propter meritum nostrum affligimur & in pericula conijcitur, ad extremum tamen innocentia nostra contestata redditur, & recipit sua premia. Hæc est illa mutatio dexteræ excelsi. Quam mirabilis est Deus in sanctis suis. Ioseph rectè ex carcere fit princeps præter suam ipsius opinionem. Ita quos exaltat prius humiliat & e contra.

Vt hic Ioseph, ita adhuc omnis magistratus apud uulgus pauperum bene audit, & magnam gratiam, fauorē & nomen, item apud Deum benedictionem cōsequitur, qui prospicit pauperum necessitati de reponendis & distribuendis frumentis. Contra autem pessime audit apud omnes homines auarus propola & auector frumentorum. Vnde est illud Prouerb. 11. Qui

non communicat frumenta, ei maledicetur in populo. At benedicetur uenienti. Herodes quamuis apud omnes pessime audit, summam tamen gratiam apud Iudæos consecutus est sua frumentatione ex Aegypto tempore famis, ut Iosephus hebræus scribit lib. 5. cap. 23. Item & Romani uenabant uulgi suffragia frumentaria liberalitate.

12 De fertilitate Aegypti præclara scribunt Geographi, quomodo per exundationem Nilii irrigatur tota terra, & maxime quæ Nilo proxima est, et quâto altius exundauerit, tâto redatur fertilior. Sole cancrum ingrediente exundat & rigat totam terram, usq; dum sol absoluerit libram, tunc recolligitur in suum alueum, dehinc seritur ager. In Maio est tempus Messis, tantâq; est eius terræ fertilitas, ut à ueteribus publicum orbis horreum appellata sit Aegyptus.

13 Postquam autem Ioseph constitutus

tus erat à Pharaone gubernator totius regni, non recusat officium, sed agnoscit esse Dei dispositionem & benignam eius uoluntatem, suscipit delegatam prouinciam, & strenue agit in nomine Domini, semper seruata modestia in tanto honore, suum officium facit fidelissime, perlustrat totam terram, facit adornari horrea, thecas & repositoria frumentorum ad futuram famem. Ita non tantum in Aegypto sed omnibus circumiacentibus regionibus de uictu prospectum est. A deo uerum est prouerbiũ illud: Cum florent iusti, gaudet ciuitas. Item, Benedictione rectorum fortunatur ciuitas, Prouerb. 11.

Ita semper tempore fertilitatis debemus nobis prospicere de fame et sterilitate, ideoq; iubet Christus Ioan. 6. colligere fragmenta ne pereant. Et tempore pacis debemus parare ea quæ necessaria sunt ad bella.

15 De spirituali uictu autem debemus
 nobis quoq; prospicere, tempore feli-
 ci quando uerbū Dei nobis est in prō-
 ptu & parata copia, debemus ita pro-
 spicere & curare, ne propter nostram
 negligentiam transferatur, & sequan-
 tur tempora famis de quib. inquit A-
 mos 8. Ecce dies ueniunt dicit Domi-
 nus, & mittam famem in terram, non
 famem panis, neq; sitim aquæ, sed audi-
 endi uerbū Domini. &c. Ideo erigēde
 & aperiendæ sunt scholæ, parrochiæ
 sunt necessarijs & sufficientibus stipē-
 dijs procurandæ, ut seruetur uerbum
 Domini & bonæ literæ in posterum.
 Quid ergo respondebunt Domino
 & huic Ioseph nostri propolæ, in poli-
 ticis negotijs, et sacrilegi in ecclesiasti-
 cis bonis. Vtinā Dñs daret nobis ali-
 q̄t, aut saltē unū aut alterū huiusmodi
 Ioseph aut Naaman Syrum. Certe hic
 est ille seruus bonus & fidelis quē cō-
 stituit Dominus super familiam suam
 ut

ut det illi cibum in tempore, quem tantis preconijis cōmendat Christus, Matthai 24. Luc. 12.

Hæc certe est paratissima ratio, & cō 16
pendiaria uia, ad consequēdos honores ampliores, si prospicias necessitati pauperum, nam inde benedicit ei populus, pariter & Dominus. Filijs huius seculi autem semper præpostera & contraria sunt studia, parant sibi diuitias cum aliorum detrimento, ideo ipsis maledicit et populus, et postea Dominus, ut paratæ opes malis artibus, sibi ipsis exitio sint ad fastum, superbiam, uoluptatis, &c. Et cum cupidissime inhiant opibus & promittunt sibi longos & lautos dies, tunc ex improviso aut rapiuntur ipsis, aut ipsi morte discedunt & relinquunt alijs, Psal. 49. ut diues ille frumentarius euāgelicus, Luc. 12. Ita thesaurizant & nesciunt cui congregent, Psal. 39.

Quærat aliquis, an non liceat fru 17
Pp 5 menta

menta auerere in eas terras ubi est ip-
 forum penuria, licet ne communicare
 de nostra opulentia. Respōdeo, licet,
 sed si prius prospectum est patriæ &
 suis. Charitas est omnium rerum et a-
 ctionum magistra, & à seipsa incipit.
 Caute ne auerhas frumenta pro cōmo-
 do tuo, et aliorum detrimento. Ioseph
 communicat frumenta exteris terris
 inquirentibus & petentibus frumen-
 ta, non auexit.

18 Obserua quoq; diligenter mansue-
 tudinem Ioseph, iam euectus ad sum-
 mos honores non reddit talionem he-
 ro suo Potipharo, quod præter culpā
 ipsum in carcerem coniecerat. Nec tra-
 ducit quoq; uxorem eius de sollicita-
 tione concubitus. Sed omnia tacet, dis-
 simulat et penitus remittit, uidet enim
 Dominum sua damna satis abunde re-
 pensasse. Utinam hoc possemus in re-
 bus multo leuioribus imitari.

19 Quod si per aliquot annos sedit in
 fordido

sordido carcere clausus, iam summe decoratus perlustrat totam Aegyptū liberrime.

Copulat autē dat illi rex uxorem ²⁰ quam scit in toto regno nobilissimā, filiam Potipharæ sacerdotis On ciuitatis, quæ postea Thebe, dehinc Eliopolis ut transferūt septuaginta uocata est. Sacerdotale genus secundū regale erat nobilissimum in omnib. nationibus, etiam apud Iudæos. Nam ut reges in politicis, ita sacerdotes in ecclesiasticis negotijs erant publici rectores, & interdum una persona utrūque officiū sustinuit ut Melchizedech, Samuel, & hic Potiphara quemadmodum transtulit Ionatha Chaldæus. Solus Papa fecit sacerdotum filios spurios, & hinc nunc quoq; contēptiores, quamuis nunc in quibusdam regionibus sint legitimi.

Hic Potiphara socer Ioseph non ²¹ fuit idē Potiphar Dominus suus, qui ipsum

ipsum deiecit in carcerem, nam hic fuit sacerdos, ille fuit archimagirus, seu ut alij uertunt aulae magister.

22 Diligenter quoque obserua hic fidelitatem, seu ἀφιλαργυρία Joseph in fertilibus istis annis, dum congerit frumentum, quam potuisset suae auaritia & cumulandas opibus indulgisse non facit tamen, sed est fidelis ille seruus quem commendat Christus, Matt. 24.

23 Intra septem fertilitatis annos genuit ex sua uxore duos filios, quibus pro memoria rerum praesentium imponit nomina. Manasse significat obliuionem, quod iam oblitus sit omnium molestiarum, adeo & domus patris sui, natalisque soli, quo nihil est in uita dulcius, cuiuscumque haecenus tenuit ipsum desiderium illud iam eximunt uxor & liberi. Ephraim autem fructificationes seu crescentias signat. quasi iam coeperit crescere & multiplicari sobole. Quoadiu quisquam est celebs teneretur
desi

desiderio repetendæ patriæ, at ubi duxerit uxorem, & genuerit liberos, tunc euanescit desiderium repetendæ patriæ.

Sequens effectus declarat ueritatē 24
somnia, & interpretationis, septem fertiles anni effluxerant, postea incipiunt septem steriles anni, non tantum in Aegypto, sed per totam terram, ceteraque circumiacentes regiones confugiunt ad Aegyptum quasi ad publicum totius orbis horreum.

In primis septem annis, dum coacer 25
uauit frumenta, innotuit quidem Ioseph per omnem terram de presagio famis & prouidentia. Sed in ipsis sterilibus annis uerissime & celeberrime spectatus & laudatus est, ab omnibus quasi dignus tanto honore, pro hac prouidentia pauperum, & uulgi.

EX CAPITE XLII.

1 **N**E quis cogitet totam hanc historiam de Iosepho & descensu filiorum Israël in Ægyptum esse fortuitam, sed ex præfinito consilio Dei factam, diligenter recogitet præcipua capita huius historię, nempe uisionem Abraham Gen. 15. ubi Deus prædixit Abraham, semē eius futurum esse peregrinum in terra aliena. Et somnium Ioseph sup. 27, Ioseph ad summos honores euehendū esse. Ea duo quomodo Deus producit ad effectū, hæc historia declarat.

2 Sunt autem huius capituli præcipui loci. Primus quomodo filij Iacob profecti sunt in Ægyptum emere frumentum, & quid illis ibi acciderit, quomodo Ioseph dissimulans eorum cognitionem, insinulauit eos explorationis, ut ita caperet occasionem omnia cognoscendi de patre & fratribus, & maxime ut cōprobetur uerus de suis somnijs,

nijs, utq; adigerentur fratres ad pœ-
nitentiam de sui uenditione, & recti-
perentur ad gratiam. Secundus Io-
cus narrat quomodo ad patrem re-
uersi sunt relicto fratre Simone ob-
side, de perducendo fratre iuniore Ben-
iamin.

Principalis causa quæ impulit filios 3
Iacob descendere in Aegyptum, fuit
fames, & studium emendi frumenta.
Lyra autem aliam causam affingit nō
absurdam tamen, quod fratres Ioseph
iussi descendere in Aegyptum tacite,
simul intenderint inquirere de uendi-
to fratre Ioseph, ut eum patri reduce-
rent, ideoq; eos omnes plateas perua-
gatos, unde postea sumpsit Ioseph oc-
casionem insimilandi eos exploratio-
nis.

Ad Ioseph autem cum uenerant, in 4
ter ceteros emptores nescientes ado-
rāt eum quasi p̄potentē Dñm terrę,
hoc

hoc est inclinant se ei usque ad terram exhibita reuerentia. Ioseph autem statim agnoscens eos, dissimulat notitiam sui, quasi ignotus per interpretem durius loquitur, animo repetens sua somnia, ut omnia perfectius exploret, & maxime dum uidet abesse uterinum fratrem suum Benjamin, ueritus ne eum quodque est medio abstulerint, aut diuenderint ut se.

- 5 Quod non agnouerint eum facilis ratio est, quia imberbis adolescens ueditus est, iam autem barbatus uir est insigniter decoratus. Præterea quis unquam suspicatus fuisset, eum in tam breui temporis spacio, in terra aliena, ad tantos honores prouectum esse? Certissima autem ratio est Dei dispositio. Deus ipsorum tenuit oculos ne ipsum agnoscerent, ut ad ueram poenitentiam perducerentur, & tanti peccati erga fratrem & patrem remissionem à Deo consequerentur. Ad triduum coniicit eos

eos simul in carcerem, quemadmodū
ipsi eum in cisternam coniecerunt.

Non uult solis uerbis habere fidē, ⁶
nisi ipsa factis probent, ideoq; postu-
lat adduci fratrem minimum, eiusq; lo-
co obsidem ex eis unum in uinculis re-
tinet. Simeonem uidelicet, fortasse ip-
se eum antē primū ligauit & in cister-
nam coniecit. Ita omnium rerum uicif-
situdo est, & nos admonet ne quis in
alium durius seuiat, fieri posse, ut ipse
rursum in eius aut alterius manus inci-
dat, & multo duriora rependat. Nec
cogitet temporis prorogatione pœ-
nam intermitti. Deus est longanimis
& uindicem oculum habet. 22. anni in-
ter lapsi sunt inter uenditionē & hanc
tribulationem.

Hæc aduersa agnoscunt non casu ⁷
accidere, sed iusto iudicio Dei de pec-
cato seu uendito fratri, ideoq; palam
inter se confitentur peccatum suum,
non arbitantes hoc posse Ioseph in-
telligi

telligere dum per interpretem loquebatur.

8 His conditionibus redeunt ex Aegypto in Chanaan ad patrem, ut nisi uelint in simulari explorationis, adducant secum fratrem iuniorem Benjamin, pro quo in uinculis retinuit Ioseph obsidem Simeonem.

9 Quid iam inter uias collocuti sunt, quod facile poterit cogitare, nempe se sibi de nulla exploratione esse conscios, & ab eo crimine alienos facileque partes suas defensuros. Sed hoc eos maxime sollicitos habuit, quomodo patri persuadeant de permittendo Benjamin, quem nisi secum adducant non possunt redire & emere frumenta, nec Simeon dimittetur ex carcere. Ita uersantur in medijs angustijs. Pater atque dimittet Benjamin, propterea quod eius frater non superest, quem ipsi e medio abstulerunt, quae mala conscientia eos maxime grauat, summa,

ma, aut Benjamin adducendus est, aut Simeon ibi manebit in uinculis, et perpetuus seruus actadem dabit pœnas explorationis, fiatq; ita uxor eius uirgula & filij eius orphani, & ipsi nunq; possunt redire ut emant frumenta.

Hæc omnia mala nascuntur ex uen¹⁰ ditione fratris, de qua Dominus iustas requirit pœnas. Ita perducuntur ad ueram pœnitentiam de uēdito fratre, de cōtristato patre, de sua inuidia. Similiter & Simeon in uinculis uerā agit pœnitentiā de occisis Sichimitis, de coniecto in cisternam fratre.

Domum reuersi recitant patri om¹¹ nem huius itineris euentum, quomodo sunt de exploratione accusati, & quod pro eius criminis purgatione adducendus sit frater minimus, pro quo Simeon est obses. Et quod magis eos exteret, singuli suā pecuniam reperiunt in faccis, unde fortasse captat maior occasio eos accusandi.

- 12 Totum tandem negotium hæret apud patrem de mittendo filio Benjamin, id recusat, postquam ipse solus restat de charissima sua uxore Rachel. Itaque protrahitur tempus, sed tandem ipsa necessitas famis protrudit & cogit eos redire in Aegyptum, postquam non erant aliunde alimenta conquirenda. Ita mirabiliter Dominus promouet suum propositum, quod prius Abraham reuelauit, de filiis suis futuris extorribus in terra aliena.

EX CAPITE XLIII.

- 1 **I** Occaput describit reditum et secundum descensum in Aegyptum, & quomodo adducto fratre se de intetato crimine expurgauerint, & humanissime a Ioseph, sed non dum cognito, excepti sunt.
- 2 Pater urgente necessitate famis, iubet filios suos proficisci in Aegyptum emptum frumenta, ipsi obuertunt conditionem de adducendo fratre Benjamin,

min, sine quo omnino non possunt abire. Pater difficilime potest persuaderi. Iudas obstringit se dura cōditiōe, se reducturum eum saluum.

Tandem persuasus pater permittit 3
Beniamin simul proficisci, & iubet aliquot dona unā cū pecunia auferre secum ad placandum Dominum frumentarium, ut flexus fiat clemētior, remittatq; eos simul redire. Quod ut fiat bene precatur illis, ut Dominus uelit rē bene fortunare.

Et quod inquit, ego interim ero qua 4
si orbatus filijs, bifariā accipi potest, primum uobis absentibus simul omnibus profectis ero quasi liberis orbis, & uere sentiā, quid sit orbari filijs. Secundo accipi potest quasi prophético spiritu prēuidēs fieri posse, ut & ipsi simul omnes ibi detineant & sic reuera orbetur filijs, quod quoq; postea accidit, nam insimulato furto, Ioseph eos reducere iussit, de furto conuicit, & ip

si sese obstrinxerunt perpetuo seruitio.

5 Et quæ altera pars est huius capituli accinguntur ad iter, apparant comestum, & dona quæ ferant Domino frumentario Ioseph, simulq; & Bëiamin, cum duplicata pecunia pro frumētis, ut ita se de insimulata suspitione et crimine exploratorio exoluant, bene cōfisi proficiscuntur, ueniunt ad Ioseph læti inter uias de redimendo fratre Simeon, & cum gaudio se reuersuros, id quidem factum est, sed interim ualde acerba acciderunt.

6 Ioseph uidens eos esse reuersos, iubet œconomo suo ut eos recipiat hospitio, benigne tractet, apparet prandium, ipsos esse secum pransuros, interim abit executurus regia negotia fortasse.

7 Oeconomus iussa Domini exequitur, excipit & introducit eos. Ipsi autē introducti præter morem, extimescunt
ne

ne forte hoc fiat propter pecuniam quam in saccis reppererunt, ne fortè illis insimuletur furtū, & propterea introducti obruantur, & perpetuo seruitio destinentur. Nam quod metuāt aliud non est. De simulata exploratione iam se, adducto fratre minimo, purgarunt. Ita hic incidunt in metū, ne quod dixit pater fiat, ut ipse orbetur filijs, et ipsi ex liberis fiant perpetui serui. Atque ita uorsuram solunt, exuti priorre metu, incidunt in alium.

Propterea expurgaturi se, accedūt ad œconomum, narrant euentum pecuniæ, & offerunt se ad solutionem. Oeconomus fortasse iam ab hero Ioseph instructus, dissimulat pecuniam, iubet esse quietos & bono animo, se suam pecuniā accepisse ait diuina pro uidentia factum esse. Nam si fateretur innotuisset, herū struere insidias & captiones, quod esset præter decorū uiri boni. Quam solerte disposuit rem Ioseph,

seph, ut fratres suos rursus exerce-
ret. Et quod inquit œconomus Deum
hoc fecisse, apparet hunc et totam fa-
miliam Ioseph fuisse piam, & in cog-
nitione ueri Dei instructum.

9 Postquam iam eos introduxit, edu-
cit ex carcere Simeonem, lauat pedes,
& cætera hospitalitatis officia exhi-
bet, ita intra spem, metumq; sunt con-
stituti. Interim dum redit ad prandium
Ioseph, parant sua dona, quæ offerant
Domino frumentario, ut eius animū
flectant. Munera crede mihi placant
hominesq; deosq;.

10 Ioseph ad prandium ab officijs re-
gijs reuerso offerunt munera, adoran-
tes eum cernui & ad terram usque de-
missi. Ita quod nolebant sponte admit-
tere dum prædixit Ioseph, iam cogun-
tur necessitate facere cum magna an-
gustia. Ita ludæi nolentes ultro Chri-
stum suscipere sua cum fœlicitate &
honore, coguntur iā necessitate ipsum
Domi-

Dominum agnoscere, & adorare, in
 diuina maiestate cōstitutum cum suo
 magno dedecore & angustia.

Ioseph autem quoniam est frater, fa 11
 miliarissimè eos salutat et excipit qua
 si uiros bonos, apertos & honestos,
 qui se ex intētato crimine exploratio-
 nis constanter exoluerunt, rogat de
 patre, respondent, bene, cum summa
 reuerentia. Ita oportet montes illos
 humiliari, & ualles impleri seu exalta-
 ri. Deinde interrogat de fratre mini-
 mo, quo conspecto, & benedicto, ex-
 estuat cor præ amore uterini fratris, et
 de uenditione sui alieni, nec potuit lō-
 gius continere lachrymas, festinat &
 quarit ubi seorsum fleat, dehinc lo-
 ta, & absterfa facie dissimulat lachry-
 mas, & iubet prandium parari, & ster-
 nere mensas.

Mensæ cum discrimine apparātur, 12
 una mensa Ioseph, ut Domino, uxore
 & filijs, una fratribus eius hebræis, &

una Aegyptijs qui domi suæ secū præfuri erant. Aegyptij cum hebræis non sumunt cibum, causam autē esse de discrimine ciborum, & quod erat eis ualde mirum, collocat eos ad mensam secundum cuiusq; ætatem, id autē ipsum ex augurio cyphi fecisse, ut ita strueret pareseuen ad futurā cyphi subtractionem, & sumeret occasionem eos longius exercendi. Idem nobiscum argit Dominus defunctis una tentatione, meditatatur de alia.

- 13 Apponebatur illis cibus de mensa Ioseph in signum singularis familiaritatis, quod ut boni uiri se de suspecto crimine exoluerāt. Sed Bēiamin quinque auctior portio dabatur, quia erat nouus hospes, ab ipso Domino expetitus & desideratus, atq; ut expiretur an etiam ipsi inuiderent eius felicitatem præ se. Biberūt & inebriati sunt cum eo quasi iam boni amici, & nō exploratores, exuti omni metu. Sed mira

ra fuit in Iosepho constantia, quod ebrius nihil omnino efficiebat de se inter pocula.

EX CAPITE XLIIII.

Non habet hoc caput admodum multos & difficiles locos. Primus est de insimulatione furti, qua occasione uolebat Ioseph fratrem suum Benjamin apud se retinere. Secundus locus refert quomodo Iudas, qui erat fideiussor pro Benjamin, recitata stipulatione, sese statuit pro seruo, loco Benjamin.

Primi loci argumentum est, quod Ioseph omnia ad eum finem dirigit, ut fratrem suum Benjamin apud se retineret, & ad honores eueheret, inscijs alijs fratribus, ideoque exercet eos de insimulato furto, & maxime Benjamin conuincit de furto, ut ipsum pro seruo retineret.

Hæc dum tentat Ioseph, ipsi fratres interim conijciuntur in summas angustias,

stias, & de peccato uēditionis eius ex animo pœnitent, confitēturq; hāc angustiam inde causari.

4 Non est ergo Ioseph huius angustia causa, sed ipsimet. Ioseph simplicissime querit fratrem apud se retinere incognitis fratribus. Id quoniam fieri non potest, ideoq; coartantur.

5 Proculdubio œconomus Ioseph nō solus persequebat̃ eos, sed assumpsit alios plures quibus posset eos uel uicogere & reducere.

6 Primum accusat eos ingratitude quod præterquā emerant frumenta, sunt quoq; humanissime excepti conuiuio ab hero suo, pro hoc beneficio rependunt hanc ingritudinē, & fuerunt non uulgare quicquā sed ipsum cyphum Domini, eumq; quo solet augurari. Id ita apparet quasi inter conuiuandum furati fuissent. Hinc apparet ipsum humanissime eos tractasse, & alios multos argenteos cyphos apposuisse.

Pur

Purgant se de furto per argumentū 7
 à maiore. Quod si eam pecuniam retu-
 limus ex Chanaan, quam prius offen-
 dimus in saccis, quam tu nō agnoscis
 esse tuam, quomodo ergo iam furati
 fuiffemus?

Astringūt se ultro, antequam fit in- 8
 quisitio, facta inquisitione conuincit
 eos furti, adeoq̄ eum quē maxime ser-
 uatum & reductum uoluerunt, circa
 quem uersabatur totum negotium pa-
 tris, qui magnis precibus & difficul-
 ter erat à patre impetratus, quēq̄ scie-
 bant eius sceleris de uendito fratre in-
 noxium.

Secūdus locus est summaria, & bre 9
 uis repetitio seu recapitulatio superio-
 ris historix, qui Iudas breuiter recitat
 totum negotium, quam difficulter hic
 frater minimus à patre sit auulsus, &
 nisi restituatur patri uiuus & saluus,
 periculum esse de uita patris. Itē quo-
 modo ipse fidem iusserit pro reducen-
 do

do fratre, cuius loco hic se statuit, & offert spontaneum seruum, quæ est huius orationis seu narrationis propositio & conclusio.

- 10 Obiter hic quoque obseruanda est *σοφία*, geminus & naturalis ille amor; quo afficiuntur parētes erga liberos, & liberi erga parentes, quod secundū Deum liceat parentes amare suos filios, hunc amorem concedit Deus, & scriptura commendat hoc loco; & in libro Tobix. Item in Maria de perditio suo filio ad triduum, Lucæ secūdo. Supra Deum autem damnatur, ut inquit Christus Matthæi decimo. Qui amat patrem aut matrem, uxorem aut filios plus quàm me, non est me dignus.

- 11 Non finxit Deus homines truncos; aut lapides, ut nullis mouerentur affectibus quemadmodum *ἀσώπυοι* Philosophi Stoici uolunt homines esse

esse ab omnibus affectibus alienos.
Eius amoris finem statuit Deus seip-
sum, ut in ipso terminet omnis amor,
ut præ ipso quæuis quantumuis chara
relinquimus.

Et quod inqt patrem præ dolore ¹²
moriturum esse, nisi redierit Bēiamin,
quoque ad σοφὴν spectat, ex cuius su-
bita & insperata mutatione, σὺμπτῶν
hoc est accidentalis passio, mor-
bus, & mors sequi solet, ut scribunt
medici, & historici affirmant, Valer.
Max. lib. 9. cap. 12. de duabus mulieri-
bus.

Valde miror hic Beniamin pue- ¹³
rum appellari cum triginta annos na-
tus erat & habuit uxorem & filios de-
cem, ut infra quadragesimosexto ca-
pite scribitur in descēsu in Aegyptū,
ubi recensetur catalogus filiorum &
& nepotum Iacob.

Hac narratione plane pmouebitur
104

Ioseph, ut se longius continere nō potuit, & quod intendebat non poterat perficere, nempe fratrem suum Benjamin apud se retinere, se suis fratrib. incognito. Sed postquam audit patrem non posse dimittere hunc filium, tunc exundat cor, lachrymæ largissime erūpunt, & patefacit se fratribus, ut in sequenti sequitur capite.

- 15 Nec prætereundus est insignis ille locus pœnitentiæ, ubi pariter omnes, & singulatim hic Iudas omnem hanc angustiam & tribulationem refert ad peccatum fraternæ uēditionis, iam ante 22 annos commissum, nunc primū à Domino requiri & puniri, per hūc Aegyptium Dominum. Quid putas interim passi sunt à ppria carnifinaria cōscientiæ? Et maxime hic Iudas ex confesso confitetur delictum suum, qui erat huius uenditionis cōsultor. Quid cogitassent impij: plane indurati dissimulassent delictum, & tacite cogitassent

sent de uindicta & talione data oportunitate & occasione. Hoc differunt pii ab impijs peccatoribus.

EX CAPITE XLV.

Otius capitis duo sunt loci. ⁱ
 Primus, de cognitione Ioseph cum fratribus suis, & familiarissima reconciliatione delicti uenditionis. Secundus, De Iosephi & Pharaonis consilio ut Iacob cum cæteris filijs, totaque progenie commigret in Aegyptum.

De primo loco. Postquam Ioseph ²
 fratres suos satis exercuerat, uiderat & audiuerat publicam ipsorum confessionem & pœnitentiam de sui uenditione, & maxime dum audit Iudam, (qui erat suæ uenditionis autor & consultor,) se statuere loco fratris Benjamin perpetuum seruum. Item & fidelitatem ipsorum erga fratrem suum Benjamin, quem non uoluerunt ex simili leuitate & odio relinquere quæadmo-
 dum

Rr

dum ipsum uendiderāt, nec patrē amplius cōtristare, quin patris dolorē & mortē p̄ ipsum stare, si retineat fratrem ipso incognito, exestuat ex cōpatientia cor & magno cū fletu se patefacit.

- 3 Ante quā cognoscere tur à fratribus, iussit prius exire Aegyptios, non quod ipsum puderet fratrum suorum sed eos apud alios, & postea per famā apud regem ipsum de sui uenditione, nam sceleratissima res est, *ein erloss sturche*, plagiarium esse, hoc est ex liberis seruos facere & uendere. De hoc scelere notare & infamare suos fratres noluit, & maximè dum intēdebat eos in Aegyptum perducere. Vix hoc fieret ab alijs quantumuis pijs, quin publice obijcerēt, & exprobarēt additis minis et contēptu, & maximè si ad honorem euecti fuerint ut Ioseph.

- 4 Et quod cum clamore fleuit, declarat intimam suam erga fratres cōpatientiam de ipsorum peccato, & suum erga eos amorem.
- Fra

Fratres exterrescūt ex subita, inspe-
rata, & inopinata latitia, quod durum
illum Dominum, iam clementissimū
& familiarissimum fratrem agnoscūt.

Lubet eos accedere propius in sig-
num ueræ recōciliationis, & addit cer-
tam sui notam, nēpe ego sum Ioseph
ille quem uēdidisti in Aegyptum, hoc
nemo sciuit nisi ipsimet inter sese. Ne-
que hoc dicit ad exprobrandum, sed
ad uere cognoscendum.

Atq; ut uere & perfecte eos conso-
letur, & omnem excutiat ex animo
mœrorem, trāsfert omnem huius rei
effectū in Deum. Lubet ne propterea
toruo uultu sese mutuo conspiciāt, &
alius aliq; huius uenditionis culpam im-
putet, neue cogitent se propterea in
eos irasci & altum odium repostū ser-
uare. Sed diuina dispositione factū es-
se, pro ipsorū salute, ut ita ipsi in hac
penuria seruentur & enutriantur. Iux-
ta illud Psal. nutrit suos in fame.

R. r. 2 Item

- 8 Item Dominum mala ipsorum studia, in eius ipsorumque salutem conuertisse, & ex seruo liberrimum Dominum, adeoque talem qualem non habet similem aut secundum tota Aegyptus, ut sit pater & proximus, citra cuius consilium & consensum nihil efficit rex, cui commisit totam administrationem & gubernationem totius regni. Adeo uerum est, Rom. 8. quod timētibus in Deum, omnia cooperantur in bonum.
- 9 Postquam autem declarauit suam in Aegypto gloriam & maiestatem, hortatur ut properent ad patrem, ipsi hac reuelent & renuncient se uiuere & esse potētem Dominum Aegypti, ut maturet aduentum ad se, ne fame pereat.
- 10 Atque ut euidentius se patefaciat, ne quid de eius persona dubitent, appellat sese proprio suo nomine Ioseph, & haecenus alio officij & dignitatis nomine

mine appellatus est à Rege & Aegyptijs. Præterea se iam patria lingua & sermone loqui coram, sine interprete ut antea fecit.

Insuper quoq; ut animi sui candorẽ 11
penitus effundat, ruit in collum & cõplexum fratris sui Benjamin, deinde osculatur omnes fratres, & largissimas lachrymas effundit præ nimio amore, se tandem redditum esse suis fratribus.

Item & frater Benjamin lachryma- 12
tur in complexu Ioseph se tandem fratrem suum uterinũ uiderẽ, quem iam antè puer uix agnouerat, de cuius misera (sed simulata) morte sæpe doluit, & conquestus est.

Postquam autem uiderant tam eui- 13
dentia testimonia sui fratris, & audierant familiarissimam remissionem delicti, loquuti sunt fratres cum ipso cõfidentius, fortasse quomodo ad tãtos honores peruenerit.

14. Myſteriũ huius loci duplex eſt, ſpe-
 ciale & generale. Primum de Chriſto
 & Iudæis, quem poſtquàm propter in-
 uidiã crucifixerant, occiderant et ip-
 ſe tertia die cum gloria reſurrexerat,
 ad cœlos aſcenderat & Spiritum ſan-
 ctum diſcipulis miſerat, ipſiſq; Apoſto-
 li confidenter & conſtanter prædica-
 uerunt Ieſum eſſe uerum illum diu ex-
 pectatum Meſſiam quẽ crucifixerãt,
 ipſiſq; compuncti corde & conſterna-
 ti interrogabant quid facerẽt. Petrus
 ceteriſq; Apoſtoli illos benigniſſime
 conſolati ſunt, prædicauerũt illis pœ-
 nitentiam & remiſſionem peccatorũ
 in nomine Ieſu Chriſti, atq; in eius rei
 certã confirmationem unusquiſq; ba-
 ptizaretur, Actorum. 3.

15. Generaliter autem hic locus intelli-
 gi poteſt de offitio & effectu legis &
 Euangelij, erga quemuis hominem.
 Lex primum nos propter peccata no-
 ſtra accuſat, augit, reos agit, conſtrin-
 git,

git, damnat, & in extrema pericula cō
 ſicit, ad eum finem ut nos ad pœniten
 tiam, & confessionem peccatorū no
 ſtrorum perducatur. Vbi hoc effecerit,
 tunc accedit Euangelium, consolatur
 nos, & benignissimo ſpiritu nos am
 plectitur, exosculatur, prædicat remis
 ſionem peccatorum noſtrorū & gra
 tiam Dei, additis certis gratiæ notis,
 Sacramentis.

Secundus locus continet familia¹⁶
 riſſimum & fideliffimum cōſilium Ioseph
 & Paraonis, ut Iacob cōmigrat
 cum tota cognatione ſua in Aegyptū,
 & quomodo propterea dedit aſinos,
 & curruſ quibus ueherentur. Itē quo
 modo hæc acta Patri reuelauerint.

Ad ſummam & ſufficientem gratiæ¹⁷
 ſignificationem, & fraterni ſui animi
 confirmationē, ſingulis dat uestes mu
 tatorios ſeu feſtiuas, ſingulatim autē
 dat Benjamin 300 argenteos & quin
 que uestes feſtiuas. Patri autem 10 aſi

nos onustos donis, & 10 asinas onustas frumento, insuper & currus quibus reuehant ipsum, eius familiam, & substantiam.

18 Similiter & Christus ad paternæ gratiæ confirmationē misit et dedit nobis Spiritum sanctum omnium gratiarū fontem, thesaurum, autorem, & patrem.

19 Quod autem prohibet ne inter uias rixentur, timet ne inuicem criminentur, & sui uēditionis culpant inuicem imputent, & inde in discordiam, odia, & uulnera incidant. Ne uē huius rei factum suo sceleri imputent, sed benignissimē dispositioni diuinæ ascribant, & referant acceptum, cum gratiarum actione.

20 Ita & Christus non uult Iudæis suæ crucis & mortis scelus imputari modo pœniteant, dum per illud opus, ipsis, & toti mundo salus contigit.

21 Reuersi autem ad patrem ex Aegyptō

pto in Chanaan narrant omnem rem gestam, nempe Ioseph adhuc uiuere, & ipsum simul & regem Pharaonem iubere, ut propter preservationē à fame cōmigrēt cū tota familia in Aegyptū.

Ecce iam hoc longe aliud uerbum ²² est, quàm quod antè dixerant et hactenus per 22 annos, nempe Ioseph misere delaceratum esse à bestijs. Illud fuit luctus, hoc iam est gaudij. Illud fuit legis, hoc iam est Euangelij dictum. Ita ueritas quamuis diu occultatur, tandem tamen emergit.

Qua fronte, quo uultu iam hoc dī ²³ xerint? Non certe alio, quàm in uera delicti confessione & pœnitētia, quomodo præ inuidia ipsum uoluerint occidere, & tandem uendiderunt in Aegyptum, & ad quantos honores ipse interim euectus sit, ut sit secundus à Rege.

Pater autem primum nudis uerbis ²⁴ difficulter credidit, nam si uixisset re-

diſſet utiq; intra 22 annos. Sed dum uidiſſet currus, et aſinos, & aſinas ferentes frumenta, & dona. Tunc reuixit ſpiritus eius, credidit, & refocillatus eſt à magno illo luctu filij. Pro magna felicitate duxit, Joſeph adhuc uiuere et ipſum ſe uidere, ut Simeō quiete obdormiuit poſtquam uiderat Chriſtū Domini, Lucę. 2.

- 25 Summe mirandum eſt, quod Dominus finit hunc Iacob per totos 22 annos præter certificationem & conſolationem de filio ſuo Joſeph uendito, uiuo, ſaluo, & felici. Reſpōdeo: Quia non conſuluit Dominum de Joſeph, ſed ſimpliciffime credidit filijs, ipſum eſſe dilaceratum. Item & ſumma duritia fuit filiorū, qui per 22 annos ne ſemel quidē indicarāt patri de fratre & peccauerūt certe mortaliter, dānatiq; fugiffent niſi egiffēt pœnitentiā. Hęc ſunt exēpla ſumme miſericordię Dei. Item Dominus hac ratione uoluit poſteriſ

steritatem Abrahamæ perducere in Aegyptum, Gen. 15.

EX CAPITE XLVI.

Continet hoc caput tres præcipuos locos. Primus est de cōmigratione, seu profectioe Iacob in Aegyptum, & quomodo inuocato Domino, certificatus sit per uocale uerbum Dei de hac profectioe. Secundus continet genealogiã Iacob, seu catalogum filiorum & nepotum eius, secum descendentium in Aegyptum. Tertius locus describit quomodo pater Iacob exceptus sit à Ioseph, & quid dederit suis fratrib. con fili.

Iacob ex subito gaudio proficiscit² ex Hebron ubi habitabat, cum uenditus fuerat Ioseph. Sup. 37. & uenit usque Bersaba ubi erãt fines terre Chanaan. Ibi autem redit in memoriã profundior meditatio de promissione terra, ne hac sua profectioe, & emigra
tione

tione fiat ut excidat à promissione, & tota sua posteritas frustretur de possessione terræ. Ne ita præcipiti hac festinatione sibi & suis damnum det, & peccet in hac tentatione cōtra Dñm. Hæc aut similia cogitasse, sequens cōsolatio Dei satis indicat. Itaq; priusq; excidat limites terræ, inuocat nomen Domini, consuluit ipsum de hoc itinere, atq; ut uelit esse felix & prosperum.

- 3 Aut fuit fortasse sollicitus de crebra circumuagatione, & locorum mutatione. Item de periculis occurisuris in Aegypto, reuocans in memoriã, quæ acciderant auo suo Abrahamæ, ut Deus uelit aliquando confirmare suas promissiones, & dare certas, quietasq; sedes. Ratio sacrificiorum apud patriarchas hæc fuit, Patriarchæ utrunq; officium gubernandi & docendi sustinuerunt, die sabbati conuocabant suam progeniem ad altare, ibi primū habebant

bant concionem de promisso benedicto semine, & terra Chanaã, ut fidem confirmarent. Deinde fiebant sacrificium, & inter sacrificandum oratio.

Post tam uehementem tentationē, 4 solitudinem, & inuocationem Dei, non destituit Deus Iacob, sed benignissime consolatur uocali colloquio. Primum uocat nominatim, quod suorum nouit nomina, & scripta habet in libro uitæ. Iacob respondet se attente auscultare. Dominus inquit primum se esse Deum, non nocturnum phantasma, nec Deum gentilem, sed Deū patris sui, quæ est descriptio ueri Dei, & certificatio ad sequentia. Deinde meminit præsentis negotij. Ne formidet in Aegyptum commigrare, nō fore ut illic obruatur & attenuetur eius progenies, sed latissime amplificetur. Præterea promittit se simul cōmigraturum & ibi adfuturum esse, daturum felicitatem et successum. Et postea (ut

con

cōfirmētur promissiones, reducturū
esse in promissam terram Chanaan.
Atq; Ioseph executurum esse sibi ex-
trema.

- 5 Hæc omnia referenda sunt ad locū
superiorem Gen. 15. ubi prædixit Do-
minus Abrahæ progeniem suam futu-
ram esse peregrinam in terra non sua.
Hæc iam sunt in actu & effectu.
- 6 Hoc oraculo cōfirmatus, bene quie-
tus accingit unā cum suis ad iter. Do-
cet nos, ne in primis motibus nimium
festinemus, quin semper consultū ha-
beamus Dominum, eius uerbū, suisq;
uerbi ministros. Item ut uocationes di-
ligenter conferamus et expendamus,
ne posterior uocatio, priorem propel-
lat. Nam prior uocatio de terra Cha-
naan possidenda erat Dei. Hæc tantū
erat hominum, Ioseph & Pharaonis.
Ne tentatiue exerceat nos Deus.
- 7 Secundus locus nullas habet diffi-
cultates, tantum recitat catalogū seu
genea-

genealogiam filiorum et nepotum Iacob, qui nati sunt ipsi intra 46 annos, nempe 70 exceptis uxoribus, seruis, & ancillis. Inter hos tantum recitatur mortui Ger, & Onan filij Iuda.

Dina connumeratur in descensu 8 in Aegyptum, ergo non est tradita nuptui Iob, ut quidam uolunt, nisi postea sit ipsi copulata, & reducta ex Aegypto.

Miror quod proxime superius & 9 hoc eodem anno Benjamin appellatur puer cap. 44, cum tamen hic sit coniugatus, 33 annos natus, & decem filiorum pater, quot filios nullus fratrum habet. Puer fortasse dicitur quod natus minimus fuit, & cum patre cohabitauit.

Anima hic capitur pro toto homine, 10 potior pars pro tota substantia. Item anima pro corpore animato. Anima seu cum corpore nascitur & propagatur. Sed Spiritus, (hoc est cognitio Dei) infun-

infunditur per auditum uocalis uerbi,
in fide suscepti.

11 Tertius locus docet quomodo Iacob cum filijs suis peruenit in Aegyptum usq; Gosen & ibi exceptus sit à Ioseph. Gosen est primus introitus terræ Aegypti, ibi quieuit ab itinere et misit Iudam ad Ioseph nuntiatum de suo, suorumq; aduentu, ut indicet locum habitationis.

12 Iudam misit, quod erat facundior, et heroico animo præditus, qui iam ante cum Ioseph familiarissime locutus est, & sua oratione permouit ipsum ut se patefaceret.

13 Ioseph præ gaudio & reuerentia iugit currum, & occurrit patri, ruit in eius amplexum, & largissime flet præ gaudio ex mutuo conspectu iam diu desperato.

14 Iacob iam conspecto Ioseph discutit omnem ex animo mœrorem, & inquit mortem iam sibi quietiorem fore.

Quem

Quemadmodum senex ille Simeon inquit conspecto Christo Luc. 2. Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum uerbum tuum in pace.

Deinde consulit illis quid respondeant Pharaoni si interrogauerit eos de ipsorum negotijs, nempe quod sint **DS** hoc est uulgares & plebei homines, rustici, pastores. Ut ita cohabitent in Gosen in loco pascuoso, seorsim ab alijs Aegyptijs, ne commisceantur, & progenies dispergatur, neue ad gentilismum Aegyptiorum degenerent.

Quod autem addit abominabiles esse pastores apud Aegyptios, non ita accipiendum est, quasi fugiant ipsorum conuictum, sed quod non admittatur ad honesta & liberalia officia aut opifera, quemadmodum etiam apud nos, pastores, molitores, portitores, &c.

Mysterium.

Quemadmodum hic Iacob cum sum 17

Ss ma

ma lætitia reuidet charissimū Ioseph
in summa gloria quem putabat à fera
pessima laceratum. Ita nos omnes pi-
os nostros amicos, quos mala bestia,
mors, deuorauit, & carcer sepulchri
clauserat reuidebimus in altera terra,
in magna gloria, apud Deū in cœlis.

18 Verissime predicat Dauid de Deo,
quod sit pater orphanorū, &c. Iacob
nunquam potuisset euexisse Ioseph
ad tantos honores si apud ipsum man-
sisset, & ipsum studiosissime curasset.

EX CAPITE XLVII.

I Res sunt huius capitis loci p̄-
cipui. Primus continet procu-
rationem certæ habitationis,
& liberi uictus filiorum Israël in terra
Gosen. Secundus breuiter complecti-
tur statum & negotia totius terræ Ae-
gypti in reliquis annis famis. Tertius
est parasceue ad finem historię, & hu-
ius libri nempe ad mortem Iacob.

Postquàm excepit, salutauit, oscu-
latus

latus est, et consilium dedit Ioseph fratribus suis quomodo se gerat coram Pharaone, accepit secum quinque de infimis, rudioribus, & ignobilioribus uiris ex sua progenie, & profectus est cum ipsis ad Pharaonem, iudicaturus ei, secundum eius mandatum aduenisse patrem, fratres, totamque progeniem, cum omni familia & iumentis.

Magistratus uirum arguit. Honor 3
 si secum attollit animum, tunc ipse insolentior factus, rursus per preceps trahit honorem. Ioseph autem in tanto honore modestus, alloquitur regem & rogat locum pro suis, docet honore euectos submissionem animi iuxta illud Syrach: Quanto maior es tanto submissius te geras in omnibus.

Et pro certa demonstratione, statu 4
 it in eius conspectum quinque uiros ex sua progenie, ut ipsi indicent suum aduentum, simulque petant propter sua iumenta pascenda commorari in terra
 Gosen. Ss 2 Qua

5 Quare autem **דַּוְדָּאֵם** hoc est infirmos, seu rudiores sumit, id id eo facit, nō ut inuideat suis fratrib. præstātoribus, ad honores prouectum, nam si industrios statuisset, proculdubio rex eos præfecisset præfecturis, per totam Aegyptū, & ita fuissent dispersi. Sed magis respicit promissionem de terra Chanaan possidenda, & ut ipsa progenies maneret sincera in uero cultu Dei, neue inficeretur idololatria gentile, quæ ratio præferenda est omnibus honoribus.

6 Pharaο aperit, & libere fruendam permittit totam terram Aegypti, & iubet Ioseph suo patri & fratribus eligere optimam partem totius terræ, quæ quia Gosen est, iuxta Bubasticum fluiuium, extremum brachium Nili. propter fertilitatem ex crebra exundatione Nili, iubet eos ibi habitare. Postquam iam considerant & tentoria fixerant, uoluit quoque Pharaο uidere Iacob patrem

trem Ioseph, eum adducit & statuit. Pharao humanissime excipit, & familiarissime de eius ætate interrogat. Iacob prompte respōdet tria, nempe uitam suam esse peregrinam, paucam, et malam, appellat uitam suam, peregrinationem seu peregrinā uitam, respectu æternæ & patriæ uitæ in cœlis, quæ admodum inquit Dauid Psal. 39. Ad uena sum coram te cum omnibus patribus meis, item. 2. Cor: 5. Quādiu sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Et Hebræos 13. Non habemus hic permanentem ciuitatem, sed aliam inquirimus. Ideo Petrus admonet nos tanquā aduenas & peregrinos 1. Pet. 2. Aut respectu peregrinationū & crebrarum mutationum, ex Chanaan in Mesopotamiam, inde rursus in Chanaan. & in ipsa Chanaan in diuersa loca, ex Chanaan nunc in Aegyptum.

Appellat quoq; dies suos paucos, re/ 7

specu xtatís patrum superiorum Israhac, Abraham, etc. Gen. 11. Quátum uis hæc uita est peregrina, tamē est naturalis, & ideo appetitur eius prorogatio propter mortis abominationē, dum non est de natura hominis.

8 Tertio appellat dies uitæ suæ malos propter uarias & magnas molestias, primum capitali odio persecutus est eum frater Esau, eum fugit in Mesopotamiam. Ibi seruiuit impio, duro, & iniquo Laban ad 20 annos, inde reuersus metuit ab Esau, postea rapitur & stuprat Dina, unde Sichemicae præter suam sententiã trucidantur. à suis filijs proximè extinguitur in partu charissima Rachel. Deinde primogenitus suus Ruben defœdat lectum eius. Filij Iuda abutuntur uxoribus & Dominus ipsos occidit. Iuda condormit cum uirgine sua Thamar. Postea ueditur (& sua estimatione à feris dilaceratur) charissimus filius Ioseph, moritur

tur materfamilias Lea. Nunc autem in extrema ætate per famem expellitur ex promissa & patria terra, & cogitur uiuere & mori in terra peregrina.

Perpulchrum est Apophtegma Iacob de huius uitæ miseria quam tribus uerbis complectitur, nempe quod sit peregrina, breuis, & mala. Iuxta illud Iob. 14. Homo natus de muliere breui uiuens tempore, repletur multis miserijs, &c. Singula si satis diligenter meditaberis, pariunt nobis huius uitæ terrorem, & faciunt nos anhelare ad æternam, beatam, & patriam uitam acquisitionem. Et quantumuis erumnosa est hæc uita uitæ tamen homo etiam pius, plus appetit uiuere quam mori & deliteri in puluere terræ. Causa est quod uita est de origine & natura hominis. Mors autem est præter naturam.

Quod autem benedicit Pharaoni, 10 docet nos egregio suo exemplo bene

precari, & orare pro regibus & magistratibus etiam impijs, dummodo sint politici, ut ipsorum beneficio et defensione bene fruamur in pace. Quod nos quoque facere admonet Paul. 1. Tim. 2. Idem & Ieremias 28. & Baruch. 1.

11 Vnius bene nati, industrii & pijs uiri felicitate, benefruuntur multi homines, et tota progenies gaudet. Ita quoque omnes Israelitae in tanta fame per Ioseph fauentur & uictitant, quasi filij sub patre.

12 Distribuit autem frumenta Ioseph unicuique familiae secundum numerum puerorum. Ita benignus ille pater noster prouidet nostrae familiae secundum numerum filiorum nostrorum, & dat quod sufficiat in singulos annos, idcirco non propter nos sed propter filios facit, qui sunt mente & spiritu puriores, & a diffidentia remotiores, animo hilariores, nos autem solliciti ipsorum procuratores fruimur ipsorum donis, ip-
sis

sis à Deo donatis, ipsi sunt hilares & liberi, nos autē solliciti et seruales possessores & fructores donorum Dei. Ea distributio adhuc esset æquior ut secū dum numerum filiorum plura deputarentur salaria ministris.

Secundus locus breuiter complectitur totam descriptionem annorum famis, quomodo tota terra ad extremam paupertatem redacta sit, ita ut Aegyptij præ fame coacti sunt omnia diuēdere, pecuniam, pecora, agros & seipsos. Tam acuta est uirga Domini, eaq; cum gratia. Nam nisi hic adfuisset Ioseph omnes mortui fuissent fame, ita multi mali, unius boni felicitate benefruuntur.

Certum est Aegyptios propter suam libertatem, & terræ fertilitatem nimium fuisse delicatos, petulantes, uoluptuosos, superbos, temerarios, scelestos, & impios. Ad hæc uitia restringendus usus est Dominus hac uirga castigatrice, fame. 14

- 15 Ita Dominus per Ioseph & famem effrenes illos Aegyptios suo regi sub iugauit, adeoq; seruili iure subiecit. Et ipse Pharaon duplici ratione confirmatus est rex & Dominus suorum subditorum, primum iure diuino ratione uocationis quod est constitutus rex & magistratus quod fortasse, ut fit, Aegyptij contempserunt. Secundo, iure possessiuo, quod ipsos emit ut mancipia, & seruos.
- 16 Inde fit ut qui abutuntur sua libertate & felicitate fiant infelices serui. Contra qui fideliter seruiunt, conquirunt sibi libertatem, ut Ioseph.
- 17 Iam apparet quam frugi uir fuerit Pharaoni ipse Ioseph. Procurat totam terram frumento, congregat regi omnem pecuniam ex tota terra Aegypti, Chanaan & aliarum circumiacentium regionum. Conquirat ipsi omnia pecora. Deinde omnes agros, & ipsos homines emit in seruos regi.

Omnia

Omnis ager iam est regis, omnes 18
 homines sunt serui Pharaonis, iure er
 go reposcit quintas à singulis agris.
 Durius hoc fortasse uidetur, respectu
 aliarum nationum ubi rustici aut man
 cipia tantum decimas, reddūt suis Do
 minis. Duram hanc seruitutē causata
 est prior petulantia.

Sacerdotes autem quamuis erant 19
 idololatræ, tamen pro ueteri & rece
 pta consuetudine propter disciplinā,
 philosophiam & artes, ut Philosophi
 & Poëtæ erant exleges & libere ale
 bantur à rege. Ergo uiri sacerdotes,
 prophetæ, pastores, et concionatores
 multo magis libere alantur à principi
 bus et bonis ecclesiasticis, quod et Do
 minus certis legibus in ueteri testamē
 to sanxit, et in nouo testamento ita or
 dinauit, ut qui euāgelio seruit, de euā
 gelio uiuat. Et qui laborant in uerbo,
 duplici honore digni habeantur.

Quantum ergo peccent qui cōpar 20
 cunt,

cunt, & denegant statuta stipendia cō
cionatoribus, qui bona ecclesiastica
diripiunt, unde alerentur sacerdotes,
uideant & experiantur ipsi aliquan-
do.

21 Ab hoc onere seruili liberi fuerunt
filij Israēl, dum uixit Ioseph, postea au-
tem sunt per alium regem durissima
seruitute obruti et pressi, donec Deus
ipsum mirabiliter liberauit.

22 Tertius locus ut dixi continet para-
sceuen ad finem historiæ & libri, quo
modo Iacob mortuus sit in Aegypto,
& compleuit ibi 17 annos, ubi autē pro-
pinquauit ad diem mortis suæ, pacisci-
tur cum Ioseph filio suo de sua sepul-
tura & translatione in terram Chana-
an, in sepulturam patrum suorum.

23 Hoc pactum & iuramentum profi-
ciscitur ex certa fide erga promissio-
nem Dei, de possidenda terra Chana-
an, ut ita suam, suæq; posteritatis fidē
confirmaret, & secum in terram Cha-
naan,

naan, ipsamque promissionem adduceret quemadmodum Christus ascendens in caelum, nostras mentes secum attrahit.

Hi cum pijs libenter condormiunt, ²⁴ ut qui libenter conuixerunt. Quauis nihil refert ubi iaceas inter medios impios, modo obdormias in Domino.

Dum iurauit Ioseph, erigit se Iacob ²⁵ & inclinatur ad cervical seu caput lecti, pro reuerentia iuramenti, & praesentiae Dei, quia in omni iuramento aduocatur & citatur Deus praesens inspector, auditor, & testis dictorum, & conuentorum. Graeca & Epistola ad Hebraeos 11. habent quod Iacob adorauit sceptrum Ioseph, ut impleretur somnium Ioseph de sole & luna qui adorarent eum, Gen. 37.

Hic maxime culpanda & detestanda ²⁶ est nostra leuitas in iurando coram iudicio, aut alias ubi leuissime, sine negotio aut falso, sineque reuerentia iuramus,

mus, & abutimur sanctissimo, & reuerendo nomine Dei, contra secundum præceptum. Imo ipsi iudices & quotquot adsunt in iudicio surgerent, & caput aperirent pro reuerentia præsentis Dei. Ne leuiter admitterent iuramentum, quia qui falso iurat non auferet inultum, Exod. 20.

EX CAPITULO XLVIII.

1 **I**tem hoc caput uno præcipuo loco cõficitur, nempe de benedictione filiorum Ioseph, Ephraim & Manasse.

2 Postquam Ioseph uiderat patrem suum Iacob iam fere clausurum diem suum supremum, destinauit filios suos stare patri suo ad benedictionem, magnificans paternam benedictionem, ut simul sortirentur benedictionem illam uitam, de possidenda terra promissa, & semine benedicto, nempe Christo. Assumit ergo filios suos & proficiscitur ad patrem.

Patet

Pater aut ubi rescivit aduentum filij, 3
 confortatus resedit in lecto expectans
 eius aduentum, cogitans causam, post-
 quam ipse postulauit capite superiore
 & stipulato iuramento. sepelire in au-
 ito sepulchro, ne forte filius egre inter-
 rogaturus sit causam quare ipsa ma-
 ter Rachel non sit in eodem sepulchro
 recondita cum tamen ipsa ei loco pro-
 prius sit mortua. Aut quod forte retrah-
 cturus esset iuramentum propter lo-
 ci destinantiam & itineris difficultatem.

Placaturus filium, anteuertit ipsum 4
 statim primo ingressu, & statuit ipsos
 filios Ioseph adoptare in filios suos
 loco Leui et Ioseph, ut constet de nume-
 ro 12 filiorum Iacob. Præuidens in spiri-
 tu, ipsum Leui sacerdotali sorte exi-
 mendum esse. Deinde adducit proba-
 bilem causam, quare ipsa Rachel non
 sit sepulta in auito sepulchro.

Primum exorditur à repetita benedi- 5
 ctione et pmissione Dei de possidenda
 terra

terra, quæ facta est sup. cap. 28. ut ita proprio, hæreditario, & possessiuo iure possit ipsam terram tradere possidendam, cuiuscumq; libet. Postea subiungit adoptionem filiorum Ioseph in locum filiorum Leui & Ioseph, traditq; illis ius hæreditarium æque ut alijs suis filijs.

- 6 Proxime & breuiter adnectit probabilem rationem quare Rachel non sit sepulta in Hebron apud patres. Nempe quod reuersus ex Mesopotamia erat longo itinere defatigatus, & non tam ipse, qm sua familia, quæ tum magna ex parte erat adhuc pauca, tenera & lassa, adductis multis gregibus & armentis, quæ non poterat tum adhuc peregrinus, retro relinquere & proficisci ad sepeliendum, dum locus sepulture per aliquot miliaria distabat. Nec dicebat illi ipsam aromatibus condire & sic ad destinatum locum secum paulatim deferre, sed ipsa necessitas coëgit

git ipsam eodem quo mortua erat loco sepelire, iuxta Ephrath, quæ est Bethlechē, unde ipsa cognominatur Rachel celeberrimo sepulchro, Jer. 31. & Matt. 2. Ita satisfacit filio ne quid querulet de recusata auita sepultura, quæ tamen nō erat causa aduentus Iosephi. Sed quæ fiunt, Domino ita suggerente & uolente fiunt.

Ephrath nomen habet à fertilitatē, 7
& uenit ab Epharah, quod est floruit, germinauit, fructificauit, fertilis fuit, quasi sit fertile solum, & terra ubera glebæ, unde postea dicta ē Bethlechē quasi domus panis, ubi postea uerus panis, qui de cælo descenderet Iesus Christus nasceret, Matt. 2. & Luc. 2.

Dū ita loquitur Iacob cum Ioseph, 8
forte cōspicit obscuro uisu filios eius, & accidit pro uoto utriusq;, & Iacob & Ioseph, nēpe Iacob uoluit adoptare sibi filios Ioseph, idēq; iam opportune accidit, quod in promptu adsunt fi

li. Ipse Ioseph cupiebat ut sui filij fierent participes benedictionis Iacob, de possidenda terra Chanaã, & Christo, id quoq; pro uoto accidit ut nō solum ipsis benedicat, sed quoq; eos pro filijs adoptat.

9 Forma adoptionis & benedictionis eadem est, quæ fuit patris sui Isaac, nempe primum amplectitur & osculatur, deinde impositis manibus benedicit.

10 Ipsa autē benedictionis uerba sunt diligenter obseruanda, Primum per periphrasim describit uerum Deum. Deinde addit angelum qui ipsum custodiuit hunc putat Christum, magnū illum consilij & testamenti angelum, Malac. 3.

11 Sed singulare contingens, & dispositio Dei est, præter uolūtatem Iosephi & nostram rationem, quod conuersis manibus iunior præfertur maiori, ne quid de iure, & prærogatiua gloriatur

rietur maior natu contra minorem, se esse natu maiorem, ideo sibi deberi maiorem benedictionem. Illud ius hic Deus pro sua libera uoluntate inuertit, sine tamen iniuria, nam utrisque æque benedicit. Quem cui præferat, id stat per liberam Dei uoluntatem.

Hanc manuum suarum conuersionem Deus sæpius exercet, & multa sunt exempla in promptu, in Iacob & Esau, in David, & fratribus suis, in Esther & Vasthi, in Phariseo & Publicano, in Piscatorib. Apostolis & Phariseis, in Iudæis & gentibus. Sunt & plura alia domestica seu priuata exempla ubi posteriores fiunt præstantiores. Quod indigne tulit Ioseph, id adhuc multi secundum rationem indigne ferunt, sed relinquenda est uoluntati Dei sua libertas. David in Psal. 77. appellat mutationem dextræ excelsi.

Benedictionis pro uerbium hinc na

T t tum

tum est, de singulari, & præter opinio-
nem, benedictione, ut quamuis es na-
tū minor, & iure posterior, Dominus
tamen pro sua gratia & benedictione
faciat te præstantiorem, & ponat te si-
cut Ephraim & Menasse.

14 Pro gratitudine, quod ipsum & to-
tam suam progeniem gratis in tanta
fame enutriuit. Et maxime pro confir-
manda fide de reductione & possessio-
ne terræ promissæ, dat Iacob ipsi Ioseph
partem eius terræ iam propriam
& iure bellico acq̄sitā, quæ postea for-
te cessit tribui Ephraim & Menasse.

15 Aut postquam filios Ioseph ado-
ptauit in suos filios, & unā cum filijs
suis eos principes et heredes fecit pro-
missæ terræ, ideoq̄ illis contribuit &
& denominat certam partē terræ pro-
missæ, cuius iam ipse secundū Dei pro-
missionem rex est. *Wenn der Keiser einen
zum Fürsten machet so muß er im auch ein landt
geben.*

Ecce

Ecce quanta est certitudo promiss¹⁶
 sionis, & constātia fidei in Iacob. De-
 git hic peregrinus in Aegypto, &
 Chananei adhuc inhabitant terrā pro-
 missam, nullumq; ferē, ut ita dicam,
 uestigium habet proprium in ea terra,
 utiq; tamen certus de certa promissio-
 ne Dei, distribuit & dono partitur ip-
 sam terram, quasi iam propriā, & pos-
 sessam. Ratio hæc ridet uulgari pro-
 uerbio, *das fell verkauffen ee man den bären
 sticht.*

Docet nos Iacob suo exemplo cer¹⁷
 tos esse de promissione possidēdæ &
 habēdæ uitæ æternæ.

EX CAPITE XLIX.

Iacob prophetico spiritu sin-
 gulis suis filijs, dato testamen-
 to, præfagit futura de posses-
 sione terræ promissæ, quam partem
 quisq; sortiretur in posterum. Secun-
 dum rationē incerta, & aliena adhuc
 ex fide & promissione, ut certissima

& propria distribuit. Ita & nos ex fide in Christum cœlestem & æternam uitam patriam & hereditariam terram appellamus, & maxime in quo filio, principalis promissio de Messia hæret, quam cui tribuit ei confirmat Deus. Hoc præcipuo loco totum ferè caput absoluitur. Postea adnectit & repetit mentionem de sepultura, seu iustis funebribus.

2 Exordium capituli est commune editum conuocationis filiorum, & ipsius Ioseph, qui aberat in aula regia. Congregatis filiis captat attentionem, & beneuolentiam ad audiendum futura, atque ea quæ sunt maximi momenti, quæ competunt in singulos.

3 Prosequitur catalogum filiorum secundum ipsorum ætatem, orditur à Ruben natu maximo, qui quoniam suo scelere excidit à summa & regia bene

benedictione, benedicti seminis, Christi, in sua progenie nascendi, priuat & exiit eum omni benedictione regia, & sacerdotali, quæ tamen iure primogenituræ in ipsum compete-
bat, eam perdidit postquam conspur-
cauit lectum patris sui, Genesis 35. Le-
uis inquit eris ut aqua, nulla erit in te
strenuitas, nullus uir excellens aut
præclarus ex te nascetur. Vulgus e-
ris.

Quod appellat ipsum, primam uir-
tutem suam, & principium roboris
sui non tantum intelligit ipsum esse
primogenitum. Sed quoque intelli-
gitur eius pudicitia, & castitas ser-
uata usque ad lectum genialem. Et
grauiter taxat scurrilem, leuissimã &
impudentissimam nostram iuuentu-
tem. Docet autem pios adolescentes
& iuuenes suo exemplo pudicitiam
& castitatem.

5 Proxime sequuntur Simeon & Leui qui quoniam præter consilium, & iussum patris crudelissime sauerunt cōtra pactum patris in Sichemitas, & ipsum regem, totamq; ciuitatem exterminarunt ferocissima nece propter stupratam Dinā sororem, execratur tantum furorem & immanitatem. Ideoq; præterit eos & recusat illis benedictionem regiam, adeoq; nō dignatur illis aliquam sortem seu partē terræ denominare, sed dispergit eos inter alias tribus, quod in Leui completum est, cuius filij sparsim habitabant inter Israelitas. Simeon autem uix extremas partes promissæ terræ ad Aegyptū inter Philistinos occupauit.

6 Iehudæ autē magnifice benedicit primum de regia dignitate, animi præstantia, fortitudine bellica & secura ditione. Deinde promittit sibi perpetuū regnum usq; ad aduentum Christi, in sua progenie nascendi, qui non tantū
erat

erat futurus rex inter Iudæos, sed et ipsæ gentes per singulas nationes ultrò se se aggregarent & dederent ipsi, repudiatis suis rebellibus Iudæis. Postea benedicit illi de bonis corporalibus, de fertilitate terræ, & omnium rerum abundantia, de sanitate corporis, quod oculi totaque facies uino rubicundior esset futura, & dentes, lacte candidiores, quæ sunt certissimæ notæ sani corporis. Diuersa & uehemens est huius loci decertatio. Nobis constat de sententia, contendat alij de uocabulis, & Rabinorum opinionibus, quamdiu libuerit.

Cæteræ quæ sequuntur benedictiones, sunt tantum corporales de loco et fortuna, sumiturque benedicendi occasio ab ipsis filiorum uocabulis. Zebulū ad seu penes mare habitabit usque ad Sidonem, quod quoque ita forte cecidit in diuisione terræ.

lilaschar ut asinus fortiter feret im-

Tt 5 posi

positas ab utraq; parte sarcinas, extēditur cū ab una parte ad mare magnū seu mediterraneum, ab altera parte ad mare Galilææ quæ maria comparat sarcinis. Aut erit tributarius, aut captiuus in Assyria, & Italia.

9 Gad p̄cedet & ducet exercitū populi Dei, usq; dū debellauerint oēs Chanæos, postea redibit ad locum suum, Numer. 23. Iosua. 1. 4. & 22.

10 Omnes ferē benedictiones singulorum filiorum orditur Iacob ab ætymologia filiorum. Ita hic quoque in Dan, significat enim Dan, iudicem, Hoc est habebit p̄signem iudicem Simson, qui non tantum suam tribum, sed & pariter omnes tribus iudicio gubernabit. Deinde comparat ipsum serpenti delitenti in uia, qui mordens calcaneos equi, deiciet equitem. Ea omnia competunt in totam historiā Simsonis, quomodo exussit, percussit & tandem columnis fractis deiecit & occidit

occidit multos Philistæos, iudic. 15. &
16.

Affer fertilissimam & frugalissimā 11
fortietur terram, unde etiam reges de-
lectabuntur.

Naphthali benedictionem uolunt 12
completam esse in expedito exercitu
Barach iudicis contra Sisaran, suadē-
te ita Debora prophetissa, quem Sisa-
ra profugum Iahel mulier clauo defix-
o in capite occidit. Vnde deuictis ho-
stibus Debora & Barach cecinerunt
canticum Domino, iudicum 5.

Ioseph benedictio est prolixior & 13
ualde magnifica, primū de ipsius per-
sona quid sit frugi & bene proficiens
filius, pulcher, ornatus & propter su-
am pietatem & fidelitatem ad ho-
norem euectus, decorusq; aspectu,
adeo ut etiam puellæ de pallatijs pro-
spexerunt post illum. Deinde com-
mendat eum ab heroica fortitudine et
constantia, quam poteris tripliciter
in

intelligere, primum ipsam iaculationē poteris intelligere de inuidia fratrum, in ipsa uenditione dum adhuc erat puer: secundo de sollicitatione concubitus per Dominam heri sui. Tertio de heroicis & preliosis uiris in sua progenie. In his omnibus sollicitationib. laudat heroicam eius constantiam & fortitudinem, non ut humanam, sed à Deo suppeditatam. Ita ut Domini & et Ioseph beneficio uictitant Israēlitę, ut oues sub pastore, & cuius præsidio fruuntur, ut solido fundamento in terra aliena. Aut poteris prophetice intelligere, quod ex Ioseph pastores & lapides, hoc est, prophetę & reges ex orirentur, quemadmodū tempore Robeam & deinceps re ipsa effectum est. 3. Reg. 12. Postea magno spiritu exclamat hæc insignia beneficia Ioseph collata, (quod ad tãtos honores euectus sit) ex singulari benedictione Dei profecta esse, eaq; iam porrò pro benedictione

ctione confirmat, & primum benedicit à frugalitate terræ. Deinde ab ubertate pecuaria, & fœcunditate prolis. Postremo inquit suas benedictiones fore aut esse ampliores & efficaciores benedictionibus patrum suorū, nam iam plus aucta est progenies, et iā porro plus proficiet potentia.

Hæc benedictio Ioseph maxima ex 14 parte competit in Ephraim filiū eius, cuius tribus secundū Iehudæ tribū potentissima & felicissima fuit, Domini consilio euectā ad regnum iuxta regnū Iehudæ, 3. Reg. 12, habuitq; multos insignes prophetas Eliam, Elizeū, Micham, Ionam, &c.

Beniamin postremo ut nati mini- 15 mum, quoq; de bellicosa industria depingit, quam præstiterunt sui posterī in expellendis Cananæis. Et maxime Saul ex eius tribu natus, qui certe bellicosus rex fuit, & præsignis fuisset nisi peccasset in Dominum, in expugnā
dis

dis Amalechitis, & persequendo Dauid. Mystice referunt hanc propheti-
cam benedictionem ad D. Paulū qui
primū rapuit, dispersit, & persecutus
est Ecclesiam Christi, postea distribu-
it spoliū, factus apostolus.

16 In fine capituli, presentibus filiis om-
nibus, repetit mandatum sepulturæ
sux, quo iam antè per iuramentum ob-
strinxit Ioseph, ut alij filij sint sibi adiu-
tores. Per descriptionem indicat cer-
tum locum, & quo iure sit proprius et
hæreditarius ne quid metuant de con-
tradictione, aut si fieret, ut prouocent
ad legitimam emptionem, & posses-
sionem.

17 Quare autem ibi destinauerat sepe-
liri & quiescere, iam supra dicta est ra-
tio, ut suam & suorum fidem de possi-
denda terra, & ibi dando Christo, con-
firmaret, utque ita suorum postero-
rum mentem & fidem secum asporta-
ret,

ret, quemadmodum Christus corporali sua ascensione nostram fidem, sp̄e & expectationem de possidenda uita æterna in cœlis promissa & uera patria & regno, secum assumpsit, ut inquit Paulus ad Colossenses; Qui cōsurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite.

Tam certa erant Sanctis patribus 19 promissa Dei, ut etiam ipsam terram, quam adhuc Chananxi incoluerāt & possiderunt propriam, auderent ut hæreditarij possessores & reges distribuere & dare suis filijs. Tam certa debent & nobis esse promissa Dei, de regno cœlorum & uita æterna in cœlis.

Postremo describitur mors Iacob 19 quietissima, & somno simillima, ut qui post longas & multas molestias iam placidissime conquiescit.

Colligi ad populum suū, tropus Io 20
quen/

quendi est pro mori aut reputari inter mortuos, ut ingredi uiam totius seculi. Ab hac collectura nemo, quantum uis sanctus, est exemptus, constitutum est, inquit Paulus, omnibus semel mori. Estque periphrasis sanctæ & beatæ mortis, ac si reputatus est pro beato mortuo. Beati mortui qui in Domino moriuntur. Ideoque Christiani habent Cimiteria, quò colligunt beatos in Domino Christo mortuos. Et est discriminè ab incredulis & infeliciter mortuis, illi non sunt de hoc populo sanctorum nec huc colliguntur. Lyra interpretatur hunc locum, de collectione ad Patres in limbum inferni, de hoc aliorum esto iudicium.

- 21 Ioseph osculatur & deflet defunctum patrem exhibens sibi extremum honorem atque agnoscens iacturam de tanto & tam sancto amisso patre. Impii autem deflent suos patres, ut ad tumulum novercæ, & quasi expectatos ut eijciant;
- &

& succedant ad possessiones, & thesauros, ut sint porrò sui iuris, absq; disciplina.

EX CAPITULO.

Vltimum hoc caput tres præcipuos locos recipit. Primum, de funebribus Iacob. Secundum, de finali recõciliatione filiorum Iacob cum fratre suo Ioseph de eius uenditione. Tertium, de morte Ioseph.

i.

Funus Iacob quoniam erat deferendum per longum iter ad sepulturam, ideo conditur aromatibus, & quoniam erat filiorum Israël patriarcha, & totius terræ Chanaan rex & hæreditarius possessor à Deo destinatus, ideo regio more cõdit, & regia põpa sepelit.

Dum omnia apparantur, primum 3 conditio et lugubria, deinde uenia impetrata à rege, postremo uaticum &

Vu in

instructio ad iter, 70 dies, hoc est, 10 transeunt hebdomadz.

4 Iam Ioseph non accedit ipse ad regem, propter reuerentiam, postquam interfuit morti patris ne auerfetur eū, sed missis alijs satrapis, obtendit iuramentum patri datum, de ipso sepeliendo in terra Chanaā, rogat et impetrat concessionem.

5 Et quod dixerat Iacob se iam excidisse sepulchrum sibi in ea spelunca, sic accipias. Ipsa spelunca iam ante erat per aquas diluuij excauata, sed Iacob in ipsa spelunca exciderat sibi monumentū, fortasse in funere Leg, q̄ suum funus expectaret.

6 Hic describitur amplissima, frequentissima & plane regia pompa funeris, quæ indicat & testatur pietatē pariter Iacob & Ioseph apud Regem & omnes Aegyptios. Hanc imitatur Christiani pro honore & testimonio
 pier

plertatis defuncti, & pro honore & cō
testatione gloriosæ resurrectionis fu
turr.

Hic iam simul quiescunt sanctissimi 7
patriarchæ, promissæ terræ Domini,
Abraham cum sua uxore Sara. Isahac
cum sua charissima Rebecca. Iacob
cum sua Lea. Veteres aiūt Adam cum
Heua ibi quoq; iam longe ante sepul
tos esse.

I I.

Filij Israël autem dum sunt in pa
tria terra Chanaan, priusquàm reuer
tantur in Aegyptum, ab integro paci
scuntur cum Ioseph, sibi male con
scij & metuentes ne ipse post mor
tem patris reddat ipsis talionem,
quam fortasse protraxit propter pa
trem, ne sibi luctum aut molestiam fa
ciat. Et pro maiori autoritate, & faci
liore reconciliatione comminiscun
tur & prætendunt patris mandatum,

V u 2 &

& intercessionem. Deinde ipsimet unanimiter deprecantur culpam reuerendissime & familiarissime, cum tanta submissione ut etiam se pro seruis ipsi dedant. Ecce quàm mordax uermis est mēs sibi conscia mali, cuius optimum & finale remedium est deprecatio culpæ, & reconciliatio, Matt. 18. Aliàs mordet in infinitum, Esa. 66.

- 9 Ioseph autem uir mitissimus & mansuetissimus collachrymatur de tam humili, & submissa deprecatione, & de tam longe reposito metu, totaliter, finaliter & absolute remittit, translata re in diuinam prouidentiam de ipsorum salute, quod ita disposuit Dominus. Et si quid præterea præsumperit mali contra fratres, Dominum fore in ipsum ultorem. Promittit insuper liberam procurrationem pro ipsis & omnibus ipsorum filijs. Tantum abest ut uelit sese ulcisci de iniuria. Hoc certe

certè est ex corde remittere, Matt. 18.
Et uincere in bono malum, Romano-
rum 12.

His amicabilibus uerbis Ioseph per 10
mori & confirmati unà redeunt, pro-
ficiscuntur & descendunt in Aegy-
ptum, disponente ita Domino, quia
nondum erat tempus completum eos
reducendi in terram Chanaan.

I I I.

Mose properat ad finem libri & 11
breuiter adnectit ætatem & mortem
Ioseph uidelicet centum & decem ui-
xisse annos, ac uidisse filios filiorum
suorum, usque in tertiam generatio-
nem.

Et quod inquit Machir filium Ma- 12
nasse genuisse filios super sinum Ioseph,
sic intelligas, quod ab utraque
parte summa uoluptas est, filios gignere
filios suis patribus, quibus ludat
in sinu, nam bis pueri senes, Et pueri
Vu 3 sunt

sunt adhuc de originali innocentia & probitate, nondum infecti uitij exterioris. Senes autem deseruerunt, & redacti sunt ad originalem innocentiam, ita ut senibus & pueris ab utraque parte conueniat. Estq; singularis gratia & benedictio Domini, uidere longam posteritatem.

13 Moriturus autem Ioseph conuocatis fratribus, paciscitur cum ipsis de suis ossibus secum asportandis in terram promissam, si quando Dominus eos illuc reduxerit, certa fide habens in promissione patribus facta. Et quod particeps esse cupit promissionis de possidenda terra, & de Christo, in eam terram uenturo.

14 Lyra non absurdam adnectit causam, nempe spiritu prophetico prouidens Christum in ea terra passurum, moriturum, sepeliendum, & resurrecturum esse, ut ita simul ipse cum alijs sanctis

sanctis patribus resurgit cum Christo, dum Euangelistæ testantur, multa corpora sanctorum surrexisse, & post resurrectionem Christi uenisse in ciuitatem sanctam, & apparuisse multis, Matt. 17.

Mortuum autem Ioseph aromatis 13
bus conditum reposuerunt in cistella
lam seu arculam ad promptam auer
sionem, si quando emigraret. Quod
quoque postea factum est Exodi 13.
et perductum in terram promissam, se
pelierunt ossa eius in Sichem, Iosua 24
quam terram, propriam sibi dedit pa
ter supra capite quadragesimo octa
uo.

Cæteri autem filij Iacob unà cum fi 14
lijs suis mortui sunt, & sepulti iacent
in Aegypto, & inde uerè poterit dici
terra sancta.

Sit Dominus benedictus in secula, 15
qui pertingere concessit ad finem hu

ius præclarissimi libri, cuius interpretationem certè non hoc consilio sumpsi, ut singula pro sua dignitate explicare. Quis enim potest immensum pelagus exhaurire? Sed ut tantum qualicumq; modo nos inuicem in præclarissimis sanctorum patrum historijs exerceremus ad fidei nostræ incrementum, et ad sanctissimorum patrum imitationem, quod contribuat nobis omnis gratiæ Pater per Iesum Christum Dominum nostrum,
Amen.

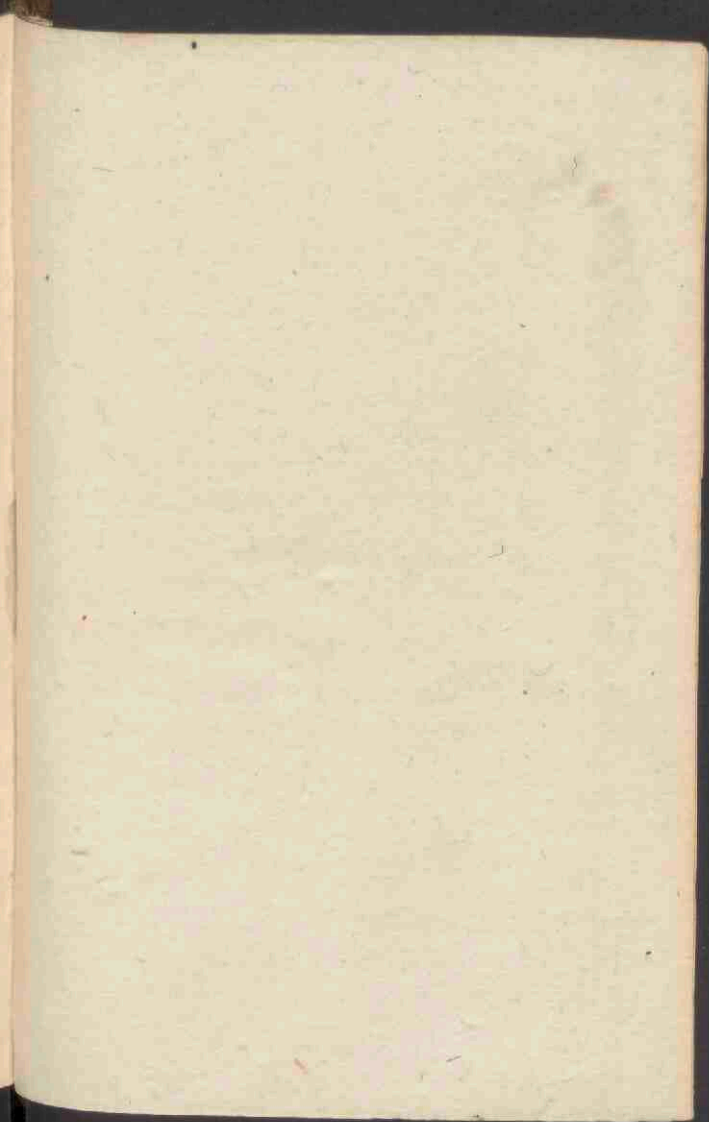
FINIS APHORISMORVM

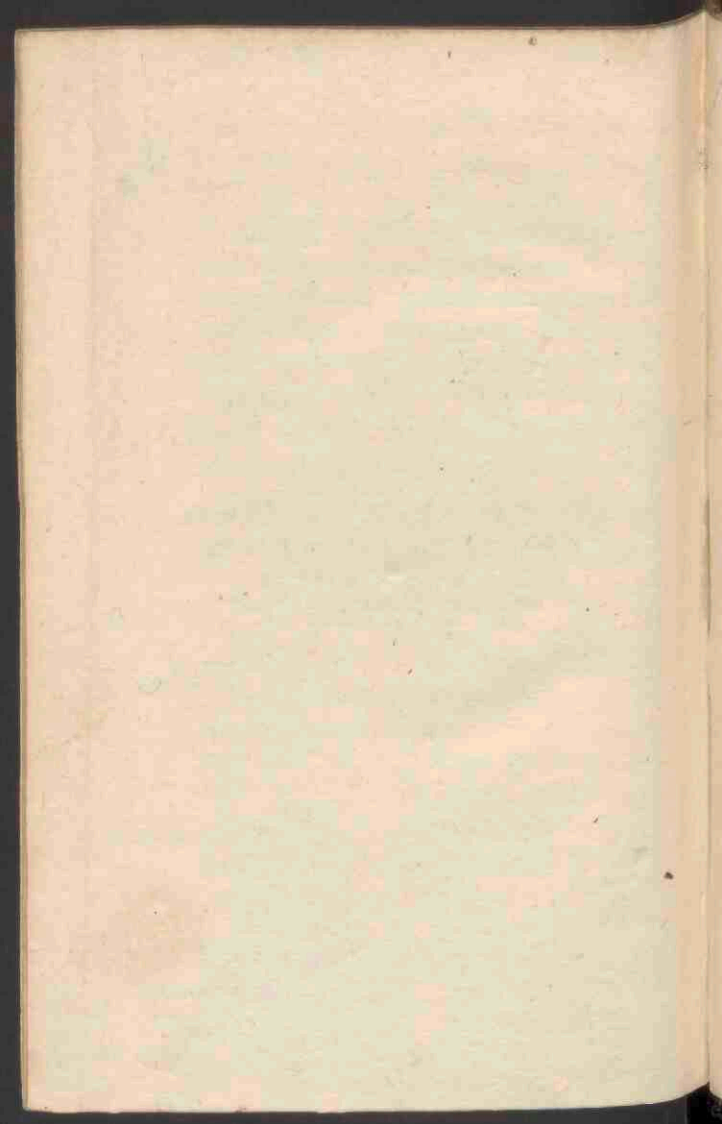
In Genesim Petri Artopæi.

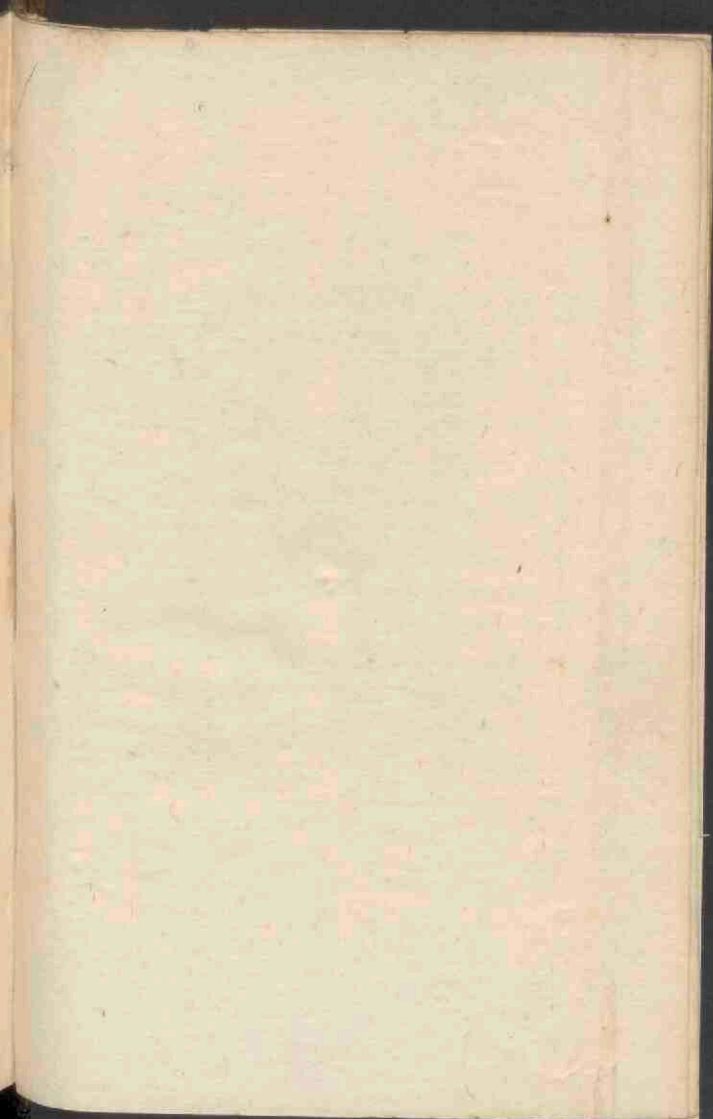
BASILEAE PER HENRI-
CHVM PETRVM MENSE
AVGVSTO, ANNO
M. D. XLVI.

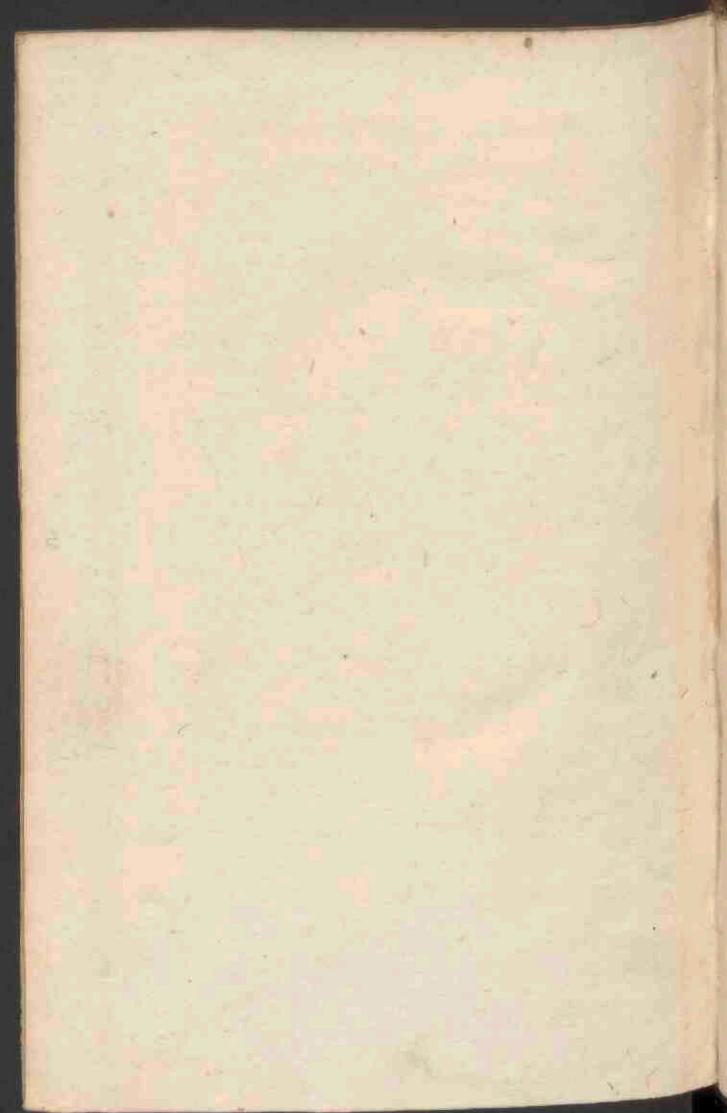
Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
M. D. KILL

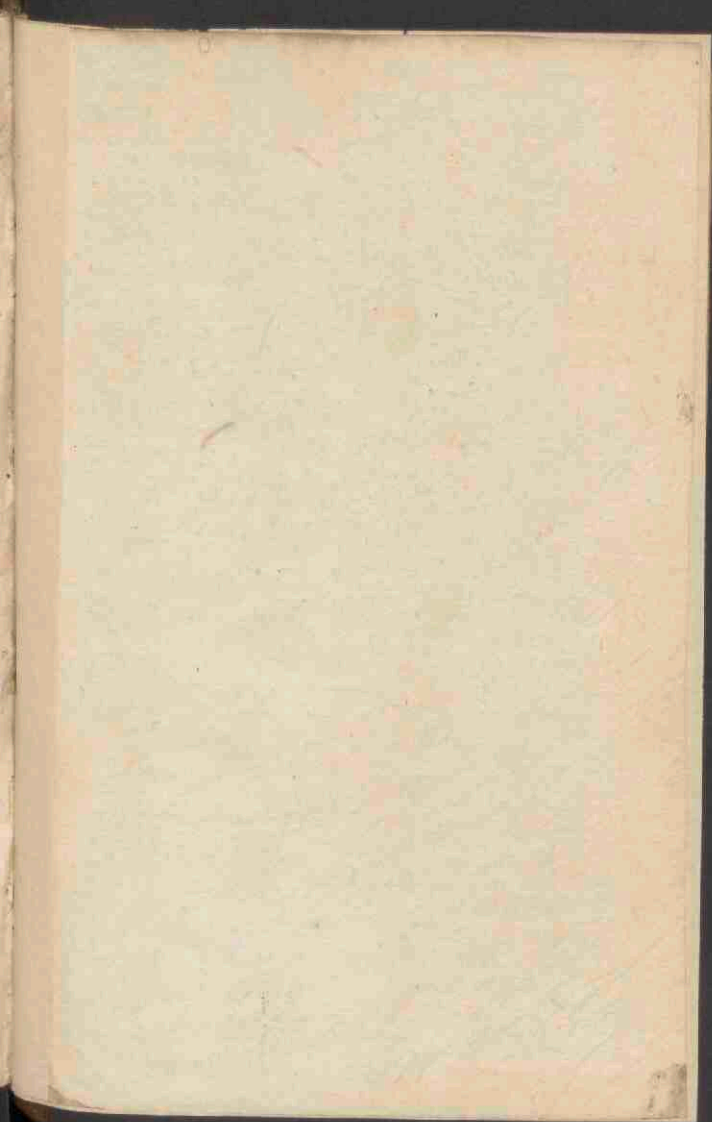

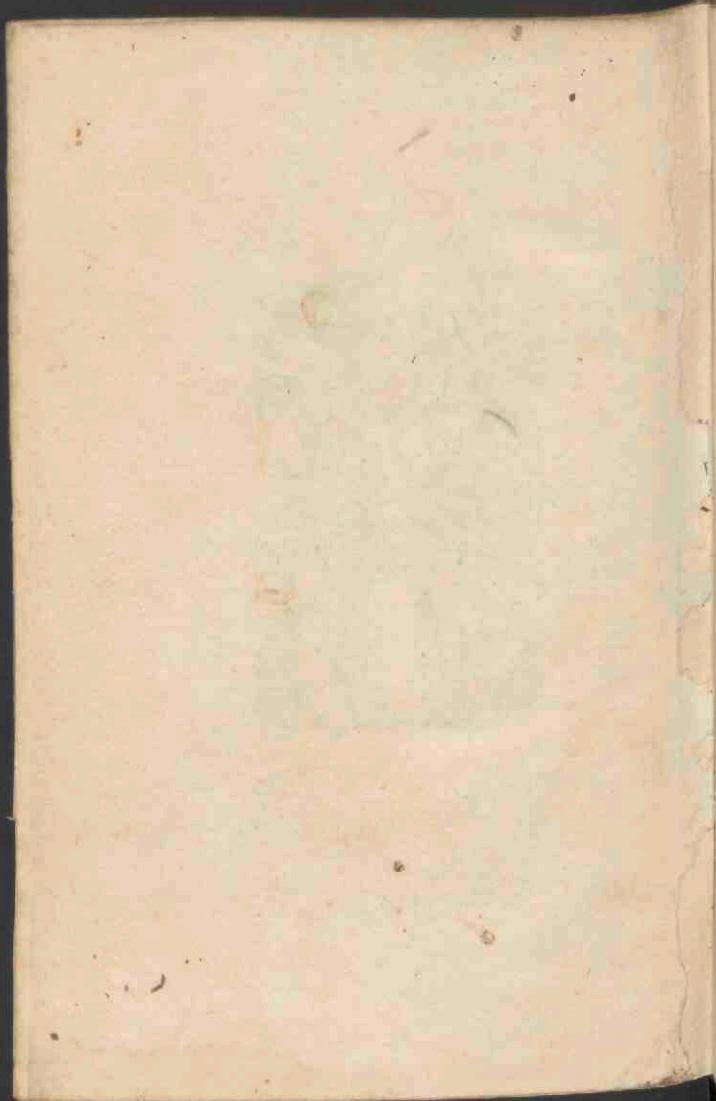

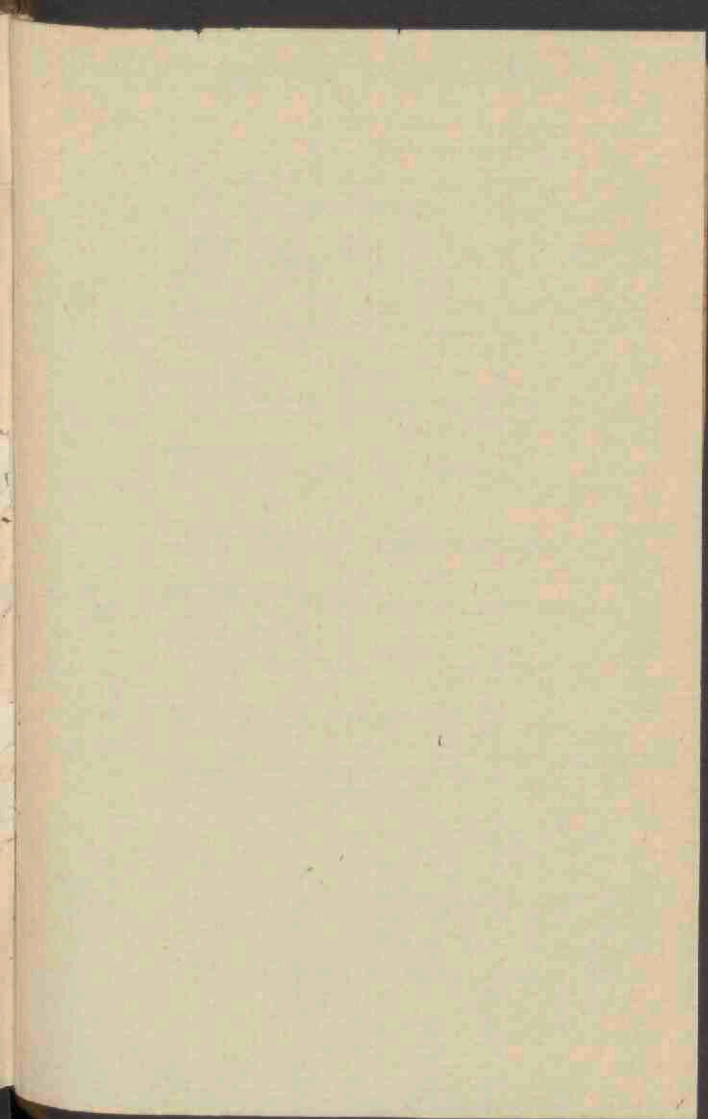

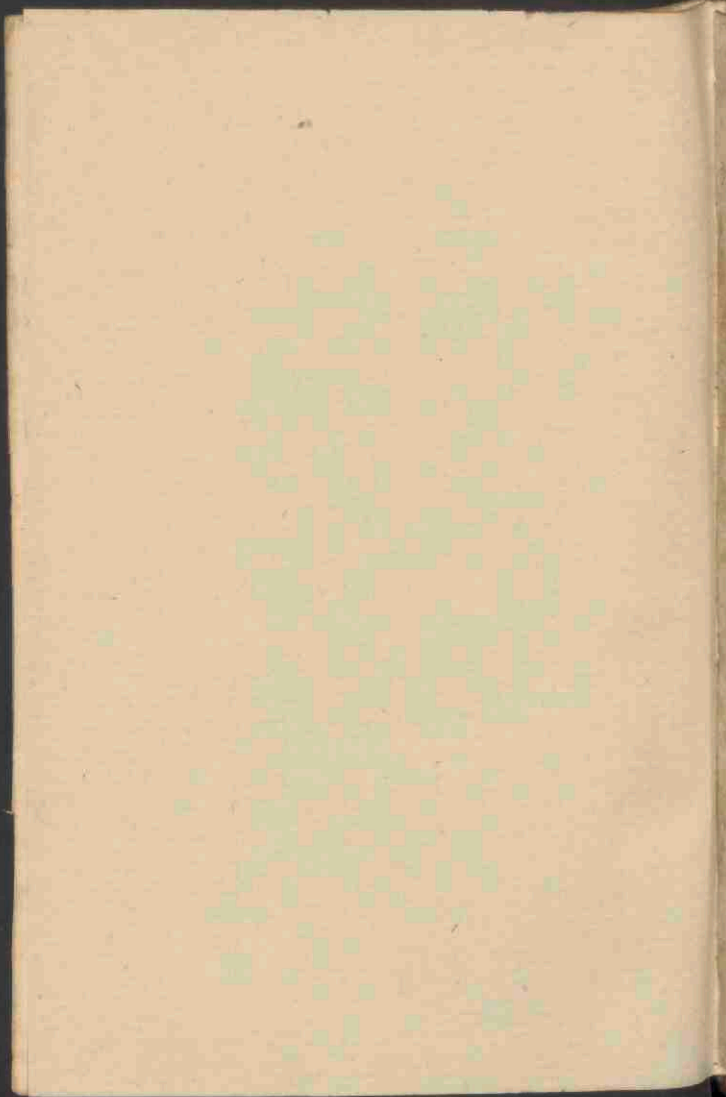

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Undecim ...

...
 ...

...
 ...

...
 ...

...
 ...

[17]

...
 ...
 ...

Que ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...

...
 ...

... in
... ..

... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

281

80

